

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

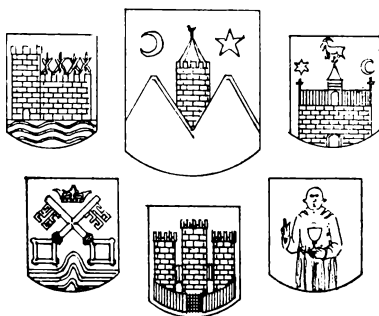

HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

1943–1946

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

1943 – 1946

NY RÆKKE . BIND II

Tryk: N. P. Christensens Bogtrykkeri, Næstved.

DET 15. AARHUNDREDES KIRKEKUNST I PRÆSTØ AMT

Af *R. Berg.*

ENHVER, der kender lidt til vore gamle Kirkebygninger, ved, at ingen af dem er bevaret i deres oprindelige Skikkelse. De gamle romanske Kirker, som opførtes i Løbet af det 12. Aarhundrede, er i Tidens Løb bleven stærkt forandrede, men navnlig blev da dette Tilfældet i Løbet af det 15. Aarhundrede, hvor saa at sige alle Kirker enten fik Tilbygninger eller blev saa forandrede, at deres oprindelige Udseende saa godt som helt forsvandt, og de kom til at fremtræde i den Skikkelse, hvori vi nu i Hovedsagen kender dem.

Ikke mindst er dette sket i Præstø Amt, hvor vi ikke kan paavise en eneste Kirke i sin ældste Form.

De gamle smaa, rundbuede Vinduer tilmuredes og erstattedes med store. Saa godt som alle har de faaet indbygget Hvælvinger og tilsat Taarne, og næsten Halvdelen, 37 af 78 har faaet Kor eller Skib forlænget, ligesom Vaabenhuse, Kapeller og Sakristier er bygget til.

Ved et Par enkelte Kirker, *Stege og Mern* i Baarse Herred er de oprindelige Bygninger helt blevne skjulte af Tilføjelser.

Hvad er nu Grunden til alle disse Forandringer? Tekniske Krav kan det næppe skyldes, selvom det maa indrømmes, at Hvælvinger var mindre brandfarlige end de gamle Trælofter, og en Forøgelse af Folketallet kan have

gjort en Udvidelse nødvendig. Alligevel skulde det dog være mærkeligt, om saa godt som enhver Kirke i Landet havde trængt til de samme Ændringer og Tilbygninger.

Det falder derfor ogsaa rimeligere at tilskrive disse de stærke Rørelser som gik over det meste af Vesteuropa i 13. og 14. og ganske særligt i det 15. Aarhundrede, og som lagde Tyngdepunktet i Kristenlivet om fra den ydre kirkelige Autoritet til det personlige Sjæleliv, med andre Ord forandrede Troen fra noget, man skulde, til noget, man vilde.

Indenfor Kirkelæren betød det, at man forlod Høj-skolastikens lykkelige Forening af Tro og Viden og gik over til „Nominalismens“ Lære om, at Troen ikke kunde forklares, men maatte være en personlig Sag. Det enkelte Individ stilledes frit, og det blev dets egen Sag, om det vilde tro eller ej. Der banedes derved Vej baade for en dybtgaaende Skepsis og for et personligt, inderligt religiøst Trosliv, der gav sig Udslag i den store Fromhedsbølge, der bredte sig over hele Vesteuropa og særlig fik Form i Mystiken og i et personligt Gudsforhold for den enkelte.

Spørgsmaalet blev: Hvorledes staar *jeg* personligt overfor Gud? Er jeg frelst eller fortabt? Svaret, som man gav sig, var dette: *Du* er den største Synder, der nogensinde har levet, og din Frelse afhænger af, hvorledes Du former dit Liv, hvorledes Du stiller dig til denne Verden, thi den er kun Synd og Forfængelighed. Du maa forsage alt, hvad dens er og vende din Sjæl til det evige, gøre Bod for alt det onde, Du har gjort.

For det personligt tænkende og følende Menneske blev Gud ikke længer den fjerne udenforstaaende Magt, men noget levende og nært, man tog ind i sit Hjerte og stillede sig i inderligt og personligt Forhold til. Kirken blev ikke længer en udvortes Magt, men en levende Organisation, den enkelte følte sig som et Led af, og i hvis indre Liv han tog Del. I Danmark kender vi vel intet til

Dannelsen af særlige religiøse Samfund, der som i Tyskland og Nederlandene delvis stod udenfor Kirken, men der er dog næppe Tvivl om, at Bølgeslaget fra den stærke mystiske Strømning, der kom til at spille saa stor en Rolle i de nævnte Lande ogsaa sendte sine Dønninger herind omend i mindre stærk Grad. Uagtet vi intet direkte ved derom, er det dog sandsynligt, at Tiggermunkeordenerne, der fik saa mange Klostre hos os og netop har virket som en Slags Lægmandsprædikanter ude blandt Folket, har haft sin store Betydning for Vækkelsen af et stærkt religiøst Liv herhjemme.

Et kan man sikkert gaa ud fra, at uden en saadan Fornyeelse af det kirkelige Liv vilde den store Forandring, der er foregaaet med vore Kirkers ydre og indre Udscende næppe være tænkelig. At disse Forandringer stort set først sker hos os i det 15. Aarhundrede hænger sikkert sammen med de urolige politiske Forhold i det 14. Aarhundrede, der hverken socialt eller materielt var gunstige for store Ændringer eller Nybygninger, hvad der først blev Tilfældet efter Rigets Konsolidering under Valdemar Atterdag og Dronning Margrete.

Kunsthistorisk fik Bevægelsen sin Form i Sengotiken, idet Højgotiken herhjemme aldrig kom til at spille nogen større Rolle. Sengotiken gav Plads for alle individuelle Rørelser og dermed ogsaa for en folkelig Kunst med et nationalt Præg.

Saaledes som vore Landsbykirker og de fleste Købstadskirker med fremtræder for os i hele deres prunkløse, men trohjertige og solide Form, erkender vi dem for at være ægte Udtryk for dansk Sind. Der er i dem meget lidt af Højgotikens Lethed og yndefulde Frihed. Ingen af vore Bygmestre vover sig paa Eventyr med dristige Konstruktioner eller høje luftige Rum. De holdt sig til Jorden, byggede tungt og vægtigt og gjorde intet Forsøg paa at naa det himmelstræbende.

I Præstø Amt er det egentlig kun Koret paa St. Peders

Kirke i *Næstved*¹ og Tilbygningerne ved *Stegs* Kirke, der giver en nogenlunde Forestilling om, hvad Gotik er. Nu maa det naturligvis straks indrømmes, at det at ombygge en gammel romansk Kirke efter den nye Kunsts Fordringer slet ikke var let. Man var i Hovedsagen nødt til at holde sig til den gamle Bygning, forstørre Vinduesaabningerne, bygge Taarn til og eventuelt forlænge Kor eller Skib samt endelig til at indbygge Hvælvinger i Stedet for det tidligere gamle Bjælkeloft. Godt kunde det ikke altid blive, og navnlig gjorde de nye Hvælv ofte Rummet tungt og ændrede dets oprindelige harmoniske Rumforhold. Men alene det, at disse Ændringer er foretagne saa godt som i hver eneste Kirke i Landet, er Vidnesbyrd om, hvor vidt den nye Aandsstrømning har strakt sig.

Til Gengæld maa man indrømme, at hvor vore hjemlige Mestre har haft frie Hænder, er det lykkedes dem at skabe noget virkeligt originalt.

Det Materiale, Murstenen, som de fik at virke med, har de vidst at udnytte med en Virtuositet, som man maa beundre og at frembringe Former, der passede til jævn dansk Tankegang. Taarnene med deres Trappegavle. Blendingerne paa Gavlfelter og Friserne langs Gesimserne fortæller om en Opfindsomhed og en Evne til ligefrem at lege med Murstenen, der vidner om stor Fantasi. De Mønstre, man har kunnet danne ved snart at støbe Murstenen paa én Led, snart paa en anden, ved at stille dem paa langs, paa tværs, paa Højkant eller paa skra, former sig ofte til et helt muntert Spil, hvor meget naaedes med lidt. Herom turde Galvfelterne paa Tilbygningen ved *Præstø* Kirke vidne². Ogsaa Indbygningen af Hvælvinger kunde til Tider lykkes udmærket. Saaledes i *Skelby*³ i Tybjerg Herred og *Udby*⁴ i Barse Herred Eksempler paa, at en Forandring til den nye Stil virkelig kunde lykkes. Den Lethed og Ynde, hvormed Ribber og Hvælvingskapper i disse to Kirker er forenede til noget, der drager opad i Stedet for at tynde, vidner om en dygtig Mester,

der har vidst, hvad han skulde naa, og haft en Fornemelse af, hvorledes Gotik i dansk Fortolkning skulde se ud.

Thi der er ingen Tvivl om, at det netop har været det stilfærdige, det let nynnende, man har foretrukket fremfor den stærke Højsang. Man tilstræbte slet ikke det dristigt udprægede. Der var jo Forbilleder nok at gaa efter i det nære Nordtyskland paa en virkelig udpræget Gotik, om man havde villet efterligne den, men man har netop foretrukket at bygge saaledes som det passede for det jævne danske Bondesind. Kirken skulde ikke være et Rum, hvor man forsvandt, men et hyggeligt Hjemsted for dem, der boede og byggede sammen.

En Ting har man imidlertid tilegnet sig af Gotikens Væsen, nemlig Lyset. Det har strømmet ind gennem de nye store Vinduer og brudt sig i varme Farvetoner gennem det gulligt grønne Glas. I den Henseende er der foregaaet en stor Forandring fra det gamle romanske Kirkerum med det sparsomme Lys gennem de smaa Vinduesaabninger.

Er altsaa de fleste Kirkebygninger i deres nuværende Skikkelse bleven til i det 15. Aarhundrede, kan den nye religiøse Strømning dog allerede spores i Kirkernes Inventar saa tidligt som i sidste Halvdel af det 13. og de første Aartier af det 14. Aarhundrede.

Det ældste turde Fremstillingen af den korsfæstede Kristus være. I den første Tid var Kristus afbildet som Kongen eller Helten, der er stærkere end alt andet i Verden, højtideligt og strengt staaende, ofte med Krone paa Hovedet, saaledes som vi kender ham fra den store Runesten i Jellinge eller fra de jyske gyldne Aitre. Eller man saa ham — særlig i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede — afbildet paa Frescobilleder som den strenge Dommer i al sin Majestæt, tronende paa Regnbuen og omgivet af Mandorlaen, højtidsfuldt og fjernt, saaledes som det i den sent romanske Tid under Paavirkning fra nordfransk og

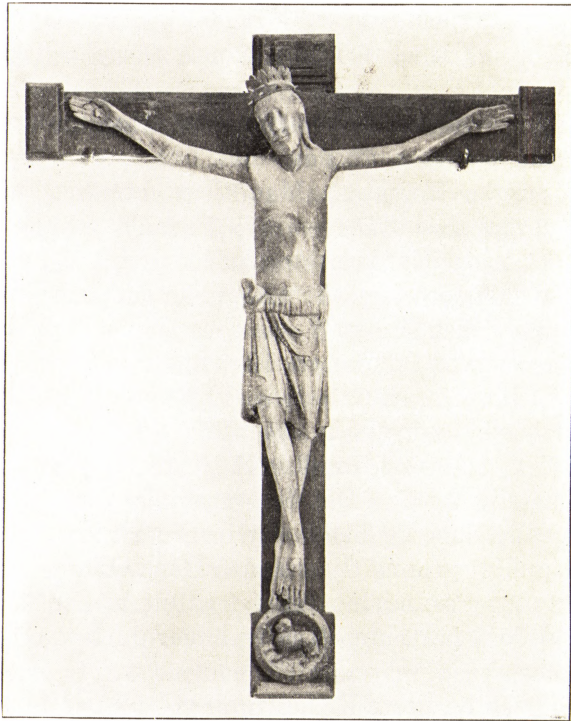

Fig. 1. Krucifiks fra Allerslev Kirke.

rhinsk Kunst var Skik at afbilde ham i Kirkens Apsis-hvælving eller den østre Kormur. I 14. og 15. Aarhundrede viger denne Opfattelse mere og mere for den korsfæstede Kristus, og netop i denne Skikkelse har den nye Retning villet se ham, thi ved at bringe hans Lidelse og Død for Øje, maatte Betydningen af hans Offerdød træde klart frem. I de ældste Krucifixer, som nu findes i Præstø Amts Kirker, i *Lillehedinge*, *Bjæverskov*, *Kastrup*, *Allerslev* og *Skibinge*, sporer man endnu Paavirkningen af den nordfranske Højgotik, saaledes som den er skønnest udtrykt i det berømte Elfenbens-Krucifiks i *Herlufsholms Kirke*, og som aabenbart har fristet til Efterligning i vide Kredse paa Sjælland.

Fig. 2. *Krucifiks fra Ørslev Kirke.*

I de ovennævnte Kirker i Præstø Amt har Kristus-skikkelsen endnu en fjern Afglans af Kongeværdigheden over sig, Lidelsen er ikke fremhævet i særlig Grad, men derimod det milde og forsonende, men allerede i det lidt senere Krucifiks i *Ørslev Kirke* i Baarse Herred møder man en Tendens til at lægge Vægt paa Lidelsen. Det roligt glidende i Behandlingen af Legemets Overflade i de tidligere Krucifikser viger for en mere realistisk Fremstil-

ling af de enkelte Legemsdele, og en Antydning af Smerte er givet derved, at det ene Ben bøjer ganske svagt.

Men eftersom Tiden gaar, bliver Fremstillingen af Lidelsen den overvejende, netop i Overensstemmelse med den inderlige Tilegnelse af Kristi Indsats for Menneskenes Frelse gennem sin Korsdød, og her har vi sikkert et Tegn paa den tyske Mystiks Indflydelse herhjemme.

I det Krucifiks, som tidligere fandtes i *Elmelunde Kirke* paa Møen, men nu opbevares paa Nationalmuseet, har Gengivelsen af Smerten naaet Toppunktet, og det samme er Tilfældet med Krucifikset i *Snesere Kirke* i Hammer Herred. I disse Krucifikser er den ophøjede Ro, som var fremherskende i de ældre Fremstillinger, fuldstændig forsvundet. Her staar vi ikke længer overfor det stilfærdigt hengivende, men det er et Skrig af Smerte, der møder os. Hensigten har været saa tydeligt som muligt at indprente Tilskueren, hvad Kristus havde lidt for Menneskenes Skyld.

Det er det samme Træk, vi møder i de talrige Krucifikser, som endnu findes i saa godt som hver eneste Kirke i Præstø Amt. Lidelsen, Pinen, den grufulde Død er bleven Hovedmotivet. Det var ikke blot i de billedlige Fremstillinger, at Kristi Offerdød fremhævedes; den findes ogsaa i Datidens Hymner og Salmer, ligefra Jacopone da Todis berømte „Stabat mater“ til ikke faa danske Salmer.

Særlig sidst i det 15. Aarhundrede er Følelsen for og Fordybelsen i Kristi Lidelse bleven et saa fremherskende Træk i Datidens Religiositet, at man mærker, hvor dybt den er gaaet i Sindene. Mer eller mindre stærkt fremhævet naar den tilsidst en Patos, der ofte finder gribende Udtryk. En dygtig Billedskærer, der rimeligvis har levet og virket i Næstved, har skaaret det store Krucifiks, der findes i *St. Mortens Kirke* der, og som er bleven gentaget i mange Eksemplarer rundt om i Amtets Kirker, bl. a. i *Spjellerup* og *Smerup* i Fakse Herred. Kristus sænker sit

Fig. 3. Krucifiks fra St. Mortens Kirke i Næstved.

Hoved dødsmerket ned fra Skulderen, han bærer Tornekrone, Blodet strømmer ud af Naglegabene, og alle Lidelsesmærkerne er tydeligt understregede. Sublim Kunst er ingen af disse Krucifikser, men man mærker i Udarbejdelsen af alle Detailler en Stræben efter at gengive de enkelte Legemsdele med den størst mulige Naturtroskab. Det, man har villet, og som gaar igen atter og atter i Dattidens religiøse Kunst, er først og fremmest at sige til Men-

neskeheden, saaledes som der stod paa Krucifikset i *Hellested* i Stevns Herred: „Du, som gaar forbi, se til, fordi Du er Aarsag til min Smerte. Jeg dør for dig, aflæg dine Synder for mig.“

Krucifikserne er blevne som en Illustration til, hvad Kristiern Pedersen efter Albertus Magnus siger i sin Jertegns Postil: „En enfoldig Vor Herres Pines Ihukommelse er Mennesket mer nyttig, end om han fastede paa Vand og Brød Aar igennem og hudstrøg sig daglig til Blods med Svøber og læste hver Dag i Davids Psalter“.

Foruden i Kristi Korsdød fordyber man sig i hele Jesu Jordeliv, og talrige er de Fremstillinger, der findes rundtom baade i Billedskærerarbejder og Kalkmalerier. Man kan sikkert gaa ud fra, at der næppe har været en eneste Kirke i eller udenfor Amtet, uden at den har rummet i det mindste et Krucifiks, men ofte ogsaa en ud-skaaren Altertavle og Kalkmalerier paa Hvælvinger og Vægge med Emner fra Lidelseshistorien.

Til at begynde med, har man maattet nøjes med at indføre Træskærerarbejderne fra Udlandet, særlig da fra Lübeck, og i det hele taget er det mest derfra, at Datidens Kunst er bleven præget. Lübeck var jo den Gang noget af en Verdensby, der havde Handelsforbindelser videnom, og hvor alle aandelige Strømninger, som de udfoldede sig i Tyskland og Nederlandene samledes og forarbejdedes.

Karakteristisk for Tidens Trang til billedlig Udsmykning af Kirkerne er det imidlertid, at man ikke har ladet sig nøje med, hvad man har kunnet indføre, men har indkaldt fremmede Kunsthaandværkere hertil, og at der ved Siden af disse og aabenbart uddannede af dem er vokset en Skare danske Haandværkere op, der selvstændigt har udøvet Kunsten.

Medens Altertavlen i *Vejlø* Kirke i Hammer Herred og St. Clemens Tavlen i *Kastrup*, ligeledes i Hammer Herred sikkert er lybsk, er der næppe Tvivl om, at Andreas Altertavlen i *Keldby* Kirke paa Møen² er udført i et Værk-

sted i Næstved, eftersom det aabenbart er den samme Haand, som har skaaret Stolperne i „Apostelhuset“ der. I det hele taget synes Næstved allerede fra den sene Middealders Tid at have været et kunstnerisk Centrum, hvorfra ikke faa Arbejder er udgaaet til Udsmykning af Kirkerne paa Sjælland Aarhundreder igennem.

Medens Billedskæererne har kunnet sidde i deres Værksted og derfra udsende deres Arbejder, har Maierne maattet vandre fra Sted til Sted, hvor man ønskede deres Udsmykning. Den Maler, der har udført Dekorationerne i Christian I's Kapel i Roskilde Domkirke, har saaledes virket i *Mogenstrup* i Hammer Herred og i *Vordingborg*.

I *Mogenstrup* i Hammer Herred og *Udby* i Baarse Herred⁶ finder vi Morten Maler, der ligeledes har virket i flere Kirker i Sorø Amt, og i *St. Peders Kirke i Næstved* endelig den Maler, der har udført Billederne af Valdemar Atterdag og Dronning Helveg, men ogsaa er kendt fra *Førslev* i Sorø Amt.

Af disse Kunstnere er dog utvivlsomt Roskilde Maleren den bedste. Af hans Billeder i Vordingborg Kirkes Kor og Triumfvæg er Marieskikkelsen i Bebudelsen malet udfra en inderlig Fromhed og Æmhed, med Udtryk i Bevægelse og Holdning af en usigelig sødmefyldt Betagelse over det hellige Budskab. Han er ikke som sine samtidige nogen folkelig Maler, men der er over hans Figurer en egen fornem Værdighed, en lyrisk stille Melodi, der har Mindelser om det foregaaende Tidsrums „skønne Stil“, kendt fra den ikke fjernt liggende *Ørslev* Kirke i Vester Flakkebjerg Herred i Sorø Amt.

Det er dog især i *Tybjerg Kirke*⁷ i Tybjerg Herred, *Kongsted Kirke* i Fakse Herred og i de tre møenske Kirker, *Elmelunde*⁸, *Kjeldby*⁹ og *Fanefjord*¹⁰, at vi har Lejlighed at kende den Kunst, som den nye religiøse Strømning særlig fandt Udtryk for sit Indhold i. I Tybjerg Kirke kan man iagttage Modsætningen mellem det 15. Aarhundredes Kunst og den ældre fra Overgangen mellem ro-

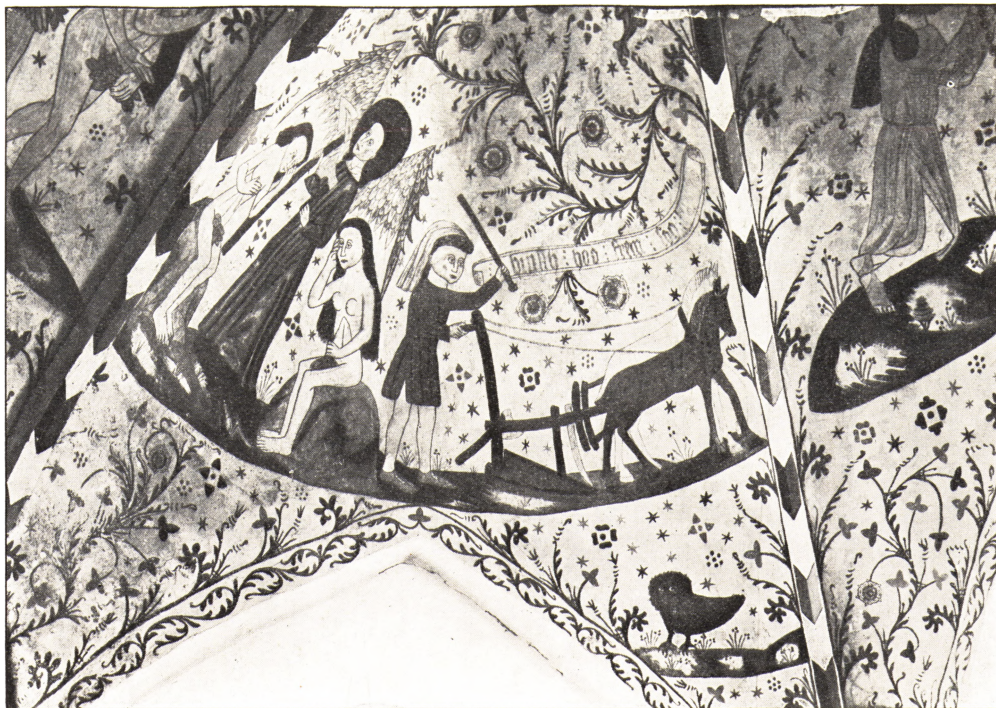

Fig. 4. Kalkmaleri fra Elmelunde Kirke.

Fig. 5. Kalkmaleri fra Kjeldby Kirke.

mansk og højgotisk Stil, som findes i Koret og paa Triumfbuens Underkant. Rent kunstnerisk bærer denne Prisen. Figureerne er fine og højtidsfulde, værdige i Udtryk og Linjeføring. De har holdt paa Afstand og indgydt Respekt. De nye Billeder derimod er folkelige, fyldte af Liv og Handling, skildrende med en Bredde og Omstændighed, der maa have været umiddelbar forstaaelig for Menigheden. Figureerne saa at sige taler til Folk og lader ingen Tvivl tilbage om, hvorvidt de er hellige eller forvorne,

Engle eller Djævle, særlig de sidste er malede med en Vivacitet og i et Udstyr af en saa fantastisk Art, at man straks er klar over, hvilken Verden, de tilhører.

Den Maler, der har virket i Kongsted Kirke¹¹ er ligeledes i høj Grad fortællende, og han udmærker sig navnlig ved en Evne til at karakterisere sine Personer, noget, der dog mindre gælder de hellige Figurer, men derimod i høj Grad de optrædende Bødler i Skildringen af Jesu Lidelser. De er fremstillede med Fjæs, der ingen Tvivl lader tilbage om deres Nederdrægtighed og Ondskab. Her er virkelig Tilløb til en Personliggørelse, som de andre Malere helt savner. I det hele taget er han en Maler med Fantasi og Sans for levende Fortælling, og der er tillige hos ham Tilløb til en vis fornem Tilbageholdenhed og Værdighed i hans Figurskildring, der aldrig faar ham til at falde hen i det platte. I den Henseende danner han en Modsætning til „Elmelundemesteren“, der har dekoreret i *Elmelunde*, *Kjeldby* og *Fanefjord* Kirker paa Møen. Er der nogen, der har været Folkemaler, saa er det da ham, for hvem det blot har gjældt at fortælle løs og faa saa meget med som muligt og saa tydeligt skildret, at selv et Barn har kunnet forstaa det. Det er for ham ikke kommet an paa at være original og vise, hvad han selv kunde, thi han vælger sine Emner paa anden Haand ud fra Datidens Tværsnit i „Biblia pauperum“ og viser kun sin egen Evne ved at stille en lille Smule om paa Figurerne. At karakterisere disse falder ham ikke ind. Gennemgaaende er de ganske udtryksløse og daarligt tegnede, de karakteriseres kun ved deres Dragter, men ellers er der ingen Forskel i Ansigt-udtrykkene paa de hellige og profane Skikkelser. I Skildringen af Dommedag bevæger de salige og de fordømte sig hver sin Vej med den samme Ligegyldighed for det Sted, hvorhen de føres, selv hans Djævle er uden Fantasi og ligesaa kedelige at se paa som Englene, men snakke løs, det kan han, og der er ikke Tvivl om, at der ikke har været et Barn, uden at det har kunnet forstaa, hvad Me-

ningen var. Det er, som om man kan høre ham læse op af en af Datidens Folkebøger, thi ligesaa barnlig og naiv er hans Stil, men frisk og djærv kan han være, og det er aldeles ikke faldet ham ind at ville være fin og udsøgt. Man føler, at det vigtigste for ham har været at glæde Folket med sine Fortællinger og gøre dem underholdende og belærende samtidig med, at han glædede det ved sine Farvers Pragt, thi det maa man indrømme ham, at han virkelig har evnet baade ved sine lyse og straalende Farver, hvoraf en glad teglstensrød dominerer det hele og og ligesom faar Hvælvne til at straale, og ved sin livlige Dekoration har forstaaet at skabe en vis Feststemning i Rummet, der maa have virket opløftende paa Sindene, selv om Billedernes Indhold kunde være alvorligt og manende nok, thi her saa man, hvor slemt det kunde gaa Menneskene, hvis de ikke tog sig sammen og forlod Syndens Vej — fremstillet gennem Billeder af Adam og Evas Skabelse, deres Syndefald og møjsommelige Jordeliv lige til Dommens Dag, da det skulde vise sig, hvad ens Skæbne skulde munde ud i. Alt er fortalt, og da først og fremmest om det Haab, Menneskene kunde øse af Jesu Frelsergøring gennem hans Lidelse og Død og ved Guds Moders Forbøn. Man ser Jesu Fødsel og Barndom, Barnemordet i Bethlehém, Kristus for Pilatus, hans Hudflettelse, Korsgang og kvalfulde Død, Opstandelsen o. s. v., alt er med. Belæring, Formaning og Trøst, en Billedrække, der maa have været til stor Nytte for alle, der ikke kunde læse og en stor Hjælp for dem, som hørte Præstens Præken. Den giver os en Forestilling om, hvor levende hele den hellige Historie maa have været i Datidens Sind og hvor stærkt den maa have præget det religiøse Liv. Men hvor anskueligt end alt er fortalt, Kunst er det rigtignok ikke, og ved at sammenligne disse Billeder med de ældre, der findes, baade i Kjeldby og Fanefjord Kirker faar man et Indtryk af det primitive Standpunkt, vor folkelige Kultur maa have indtaget Middelalderen igennem. Thi derom kan der

næppe være Tvivl, at de ældre Billeder, der findes baade i de her nævnte møenske Kirker og i Tybjerg er malede af fremmede Kunstnere, der er indkaldte hertil. Navnlig de tidligt gotiske Billeder i Keldby Kirke er af en høj Kvalitet, og der findes Enkeltheder i disse, som sætter dem i Rang med det bedste, vi har. Baade Tegning, Linjeføring og Farvevalg er af en egen fin Ynde og Stilfærdighed i Udtrykket, der skiller dem stærkt fra „Elmelundemestere“ Produktion. Hans Billeder minder om en Træskodans ved Siden af en Strengelogs sprøde Toner i de ædle Fremstillinger. Kun i det Billede paa Triumfvæggen, der gengiver de fordømtes Nedstyrtten til Helvede, er der som et Brus af Dommedagsbasuner.

Staar det 15. Aarhundredes Malere saaledes i kunstnerisk Kvalitet langt under den tidligere Tids, saa maa det til Gengæld indrømmes dem, at de i Anskuelighed og Fortælleevne staar højt; de har givet, hvad et Bondefolk, som det danske den Gang var, havde Brug for. Vi ejede ikke som de gamle Kulturlande et Hof eller en Overklasse, der sad inde med en højere Dannelse eller Trang til et finere og mere udviklet Aandsliv. Det, der her tiltrængtes, var Jævnhed og Klarhed uden Spidsfindighed eller højstemt Idealisme. Den Kunst, der skulde fæste Rod her, maatte være ligetil, saa Hvermand kunde forstaa den; af den Grund blev det dagligdags og drastiske de Sider af Kunsten, der blev bedst forstaaede, og som det derfor laa ligefor at male i vore Kirker.

Alligevel fortæller de, deres Folkelighed til Trods, om hvad der især har ligget Samtiden paa Sinde. Der er Plads i dem baade for den reneste Fromhed, for den største Æmhed, den mest groteske Grimace — og voldsomste Raahed, altsammen Vidnesbyrd om den Splittethed, der tilligemed en knugende Syndsbevidsthed og Domsfrygt har været de mest fremherskende Træk hos det sent-middelalderlige Menneske, og som har faaet det til at svinge fra den ene Yderlighed til den anden, fra mystisk Hengivelses-

trang til skeptisk Selvstændighedsfølelse. Autoriteten havde sluppet sit Tryk, men det frie Individ endnu ikke fundet sit Maal. Livet har været følt saa utrygt, i en evig Spænding mellem Himmel og Helvede, under stadigt Indtryk af det usikre i Tilværelsen. Derom vidner den hyppige Fremstilling af Lykkehjulet, saaledes som det f. Eks. ses i *Udby Kirke* i Baarse Herred som Symbol paa Jordelivets evige op og ned, rig og ophøjet den ene Dag og styrtet i Elende den næste. Hvad betød i det hele jordisk Lykke, thi naar det kom til Stykket, var alle dog lige overfor Guds Domstol, den usle og fattige maaske endda den, der betød mest. Herom fortæller Kalkmalerierne i de møenske Kirker, hvor man ser den fattige Mands Tanker samle sig om Gud, medens den rige fæster sig om hans jordiske Gods. Paa tusinde Maader var Mennesket jo udsat for Fristelsen. Djævelen var paa Spil overalt og ved enhver Lejlighed. Ogsaa herom fortæller et Kalkmaleri i Fane-fjord Kirke, hvor man ser en Djævel i Færd med at friste to Kvinder. Ved Siden af Formaningen blev der ogsaa Plads for Satiren i Billederne. I Fremstillingen af Dommemedag ser man, at Maleren kan udfolde en ikke ringe Lighedsfølelse, naar han afbilder Konger, Dronninger, Bisper og andre høje Personligheder blandt de dømte, som Djævelene med udsøgt Raffinement kaster ind i Helvedes Gab. Den Fantasi, der af og til slippes løs i Skildringen af Helvedes Rædsler er til Tider fuldkommen løsluppen, og de drastiske Skikkelser, Djævlene kan faa, kender ingen Grænser. De er fremstillede med en Opfindsomhed, der ikke lader en i Tvivl om, at Kunstneren har forfrisket sit Sind ved ovenpaa den megen Fromhed ogsaa at give Plads for lidt Djærvhed og godt Lune. Djævlefigurerne kan variere fra de værste Uhyrer til rene Springfyre, der morer sig med alskens Halløj overfor de arme Syndere, som det er deres Opgave at pine. I Udmalingen heraf har Kunstneren ikke følt sig bunden af Forbilleder, men har frit kunnet tømme ud af sit eget Sind. Vidnes-

byrd herom giver nemlig Djævlefigurerne i *Tybjerg Kirke*.

Vil man have et Eksempel paa, hvad man evnede at give, naar Fantasiens slog sig løs fra den gængse Overlevering, er Maskerne paa „Apostelhuset“ i Næstved noget af det ypperste, vi har. I den har Billedskæreren virkelig evnet at give Udtryk for baade Humor, Spot, Grimace og menneskelig Medfølelse. Der spilles saa at sige paa alle Registre indenfor Fantasiverdenen, hvor det kogler og gærer med de mærkeligste Paafund og de særeste Former. Saadan har kun en Mand kunnet arbejde, der har levet sig ind i Eventyrets Trylleverden. Man er fristet til at tro, at han, om end paa fjernene Hold, har haft Kendskab til Kimærerne paa Notre Dame i Paris. Der er i hans Masker ligesom en Anelse af dyb Sorg, af stor Vrede og uendelig Foragt.

Følelsen af det usikre i den menneskelige Lod præger i det hele Figurerne i de fleste Værker med en egen stilfærdig Melankoli. Udtryk for egentlig Livsglæde forekommer saa godt som aldrig. Man mærker paa mange Maader, at Billederne tilhører en Tid, hvor Menneskene havde sat den Sikkerhed, de tidligere havde levet paa, over Styr. Den Skønhed og overjordiske Lykkefølelse, der kan herske i Højgotikens Figurstil er helt forsvunden. Den Ynde, der f. Eks. findes i Linjeføringen i Gravstenen over Niels Hemmingsen og Hustru fra ca. 1300 i *Varpelev Kirke* i Stevns Herred, vil man forgæves søge i den senere Middelalders Arbejder. Kun hos Roskildemaleren spores der en Afglans af en ældre Tids Finhed i Vordingborg Billederne. Ellers er Figurerne tunge og plumpe, som om de havde trykket sig tilbage i sig selv i en indre Ubevægelighed.

Om man vil kalde denne Kunst for realistisk er et Spørgsmaal for sig. Den er det ikke i vor Tids Forstand, for saa vidt som Figurerne aldrig indgaar som Led i en særlig billedmæssig Rumkomposition, men fremtræder isolerede i Billedets Forgrund og i Størrelse ofte afviger ind-

byrdes efter deres Værdighed og Betydning. Perspektiv kendes ikke eller er i enkelte Tilfælde kun lige antydet. Baggrunden er altid det store Rum og Lokaliteten kun antydet ved en eller anden Genstand, et Møbel, en Bygning eller et Tæppe. Nu og da kan man finde Udtryk for en vis Hjemmehygge, som naar Josef ved Jesu Fødsel ses optaget af at holde Gryden i Kog og smage paa Maden. Rørende Smaatræk kan ogsaa forekomme i Skildringen af Dyrene, der samler sig om Krybben, hvor det lille Jesusbarn ses liggende. Til Gengæld kan Vold og Grusomhed fremstilles med en levende Sans for det aktuelle, der lader forstaa, at den Slags Scener var noget, man ofte havde for Øje i det daglige Liv. Ømhed og Grusomhed har ligget nær hinanden i det middelalderlige Sind.

Om de Kunstnere, der har virket i Præstø Amt, er danske eller ej, er ikke nemt at sige, men at de i Hovedsagen er paavirkede af tysk Kunst er utvivlsomt. At Næstved Krucifiksmesteren har kendt Riemenschneider synes saaledes temmelig sandsynligt. Hans Figurbehandling er i hvert Fald ikke uden Lighed med dennes. I Tybjerg Billederne spores hos Maleren en fjern Paavirkning i Legemstegningen af tidlig italiensk Kunst.

Først sent i det 15. Aarhundrede øver den nederlandske burgundiske Kunst med dens stærkt subjektive Forkærlighed for en indgaaende realistisk Fremstilling af alle Enkeltheder i Rummet sin Indflydelse. At Kongsted Maleren ikke har været uden Paavirkning herfra synes at fremgaa af den Forkærlighed, hvormed han skildrer Dragterne og de enkelte Genstande. Typisk nederlandsk er derimod Sidealtertavlen i *St. Mortens Kirke i Næstved* med den tronende St. Peter i Midtertavlen og med Optrin af hans Liv paa Fløjenes Indersider samt de 10,000 Ridderses Martyrdød paa Ydersiderne. De landskabelige Baggrunde er helt i nederlandsk Maner, ligesom ogsaa Figureerne fjernt minder om den mægtige Indflydelse, der udgik fra van Eyck og hans samtidige. Et indgaaende Stu-

Fig. 6. Kalmaleri fra Mogenstrup Kirke.

dium af alle Enkeltheder, gengivne med realistisk Nøjagtighed, parret med den Fordybelse i det sjælelige, der ogsaa var og blev det væsentlige i nederlandsk Kunst. Ogsaa Sidefløjene paa St. Andreas Altertavlen i Kjeldby er fjernt i Familie med nederlandsk Kunst.

Paa saare ejendommelig Vis kommer den Spænding, der fylder det sent-middelalderlige Sind, til Orde i Kirker-nes dekorative Udsmykning.

Sammenlignet med den, der hist og her er levnet fra den romanske eller tidlig gotiske Tid, fortæller den stærkt

om den Forandring i Følemaade, der er foregaaet. Den første er streng lineær, klar og dekorativt indrammende, medens Sengotikens er springsk, urolig og fyldt af indre Spændkraft. Den begynder med forholdsvis roligt at bevæge sig med smaa Blade og Blomster langs Hvælvsribberne, nu og da med en Blomsterroset i Ribbernes Skæringspunkt (saaledes Morten Maler i *Mogenstrup* og *Udby Kirker*). Senere nøjes den imidlertid ikke med at være indrammende eller i det hele taget med at spille en underordnet Rolle, men breder sig overalt, dækker enhver Flade, hvor der overhovedet er Plads til den, som frygtede den det tomme Rum, med Stjerner, Rosetter samt dristigt slyngede Plantestængler, der snør sig over, under og mellem Billederne.

Medens Kongemaleren i *Næstved St. Peters Kirke* og Roskilde Malerens Planteslyng i *Vordingborg* og *Mogenstrup* endnu er af en vis disciplineret Ynde, vover Kongsted Maleren sig frem med et Brus af Blomster og slyngede Grenø, der helt dominerer Billederne og desuden fylder ethvert tomt Rum med et Mylder af andre dekorative Motiver. Han er i det hele den mest barokke af de Malere, der har virket i Præstø Amt, men kraftig og selvstændig i hele sin Dekoration. I de møenske Kirker er Elmelundemesteren ligesaa opsat paa at fylde op, men hans Planteslyng vidner om ikke saa lidt mere Selvstændighed end hans Billeder, selvom det er øjensynligt, at han med sine Planteslyngninger har haft Roskildemesteren som Forbillede.

Ogsaa i Billedskærerarbejdernes Indramning kan den samme Udvikling spores. I de ældste er det rent arkitektoniske Motiver, som anvendes, men disse viger senere for Planteslyng, fremstillet baade let og yndefuldt samt tit med en sprudlende Fantasi, der ligesom i de tilsvarende Former i de malede Dekorationer har levet sig ud i en indviklet Leg med Snirkler og Sving, der viser, hvor man

har trængt til at faa Luft for det rige Følelsesliv, der rørte sig i Datidens Mennesker.

Paa alle Omraader har disse været fyldt af gærende Kræfter, der har været lige ved at sprænge dem, altsammen Tegn paa den indre aandelige Uro, der mundede ud i Renaissancens og Reformationens Afklaring.

Henvisning til Billeder i „Danmarks Kirker“ Præstø Amt.

¹ S. 72 og 81. St. Peders K. i Næstved. — ² S. 31. Sydkapel-
lerne v Præstø K. — ³ S. 653. Indre af Skelby K. — ⁴ S. 912. In-
dre af Udby K. — ⁵ S. 969. Altertavle i Keldby K. — ⁶ S. 909.
Kalkmalerier i Udby K. — ⁷ S. 612 og 613. Kalkmalerier i Ty-
bjerg K. — ⁸ S. 981—83. Kalkmalerier i Elmelunde K. — ⁹ S. 959.
Kalkmaleri i Kjeldby K. — ¹⁰ S. 1020—21 og 1023. Kalkmalerier i
Fanefjord K. — ¹¹ S. 534—35. Kalkmalerier i Kongsted K.

BOGØ BYLOV

Af August F. Schmidt.

Medens der fra vore større og store Øer kendes adskillige Landsbylove, de saakaldte Vider og Vedtægter, besidder vi kun Viden om saadanne retshistoriske Dokumenter fra følgende af Danmarks mindre Øer: *Amager, Saltholm, Bogø, Samsø, Avernakø, Ærø* og *Fanø*. Det ses altsaa, at det kun er fra en af de mange Smaaøer Syd for Sjælland, vi kender en Bylov. Muligvis kan det lykkes i Fremtiden at komme paa Sporet efter flere Love fra Smaaøerne; det vilde være ønskeligt, da der tit paa smaa isolerede Landomraader udvikler sig Kulturformer af ikke ringe Interesse for Forskningen. Den Lov, vi nu kender fra *Bogø* (i Farvandet mellem Møen og Falster), findes i Original i „Mønbo Herreds Skatte- og Pantebog B, Blad 15—19, 1. Maj 1783“ i Landsarkivet for Sjælland. Loven er offentliggjort ved Poul Bjerger i „Danske Vider og Vedtægter IV Bind (1932), S. 70—87*“). Dette fjerde Bind er udgivet af *Poul Bjerger og August F. Schmidt*.

Bogø Bylov blev vedtaget og læst paa Mønbo Herreds Ting den 1. Maj 1783 og blev ved den Lejlighed underskrevet af Øens 27 Gaardmænd, hvis Navne vi nu kan læse i Udgaven af vore Landsbylove. Slægtskyndige paa *Bogø* vil sikkert let i flere Tilfælde kunne knytte For-

---

*) Vider og Vedtægter IV, S. 87 er der flg. Trykfejl. Linje 6 f. o.: 1883, læs 1783. Linje 12 f. n. Skade —, læs Skatte.

bindelse med de nulevende Familier paa Øen og enkelte af Mændene fra 1783.

Lovens første Afsnit indeholder Bestemmelser om kgl. Skatter, Rentepenge og andet videre vedrørende disses Indbetaling. Man enes straks om at have en fælles Bybog, hvori skal opføres, hvad de enkelte Mænd har at betale af ovennævnte Udgifter. Skatter af anberørte Art har Øens Mænd maattet betale, siden de den 19. *September 1769* købte Øen. Det var ved det møenske Krongods' Salg, Beboerne her selv evnede for en Sum af 18,456 Rdl. at købe deres 146 Tdr. Hartkorn store Ø, en Handling, der i høj Grad taler til Bogøboernes Ære. Aaret efter fældede de den ene af Øens Skove, „Vesterskoven“, der var 148 Tdr. Land. Den indbragte dem omtrent hele Købesummen.

Hver Gaard skulde betale lige meget i kgl. Skatter og Rentepenge med Undtagelse af Gaardene Nr. 11 og 21, der ejedes af Rasmus Zachariasen og Jens Andreasen; disse to Mænd havde hver en og en halv Gaard, og de skulde selvsagt derfor svare Skat for hver $1\frac{1}{2}$ Gaard.

For at Skatterne kunde blive rettidig indbetalte, skulde to af de bedst begavede („vittigste“) og vederhæftigste Mænd, som kunde læse og skrive, fjorten Dage før hver Forfaldsdag ved Hornets Lyd samle Bymændene paa Gildestævnet og der give Meddelelse om, hvor meget enhver havde at betale i Skat og hvornaar den skulde erlægges. Vi lærer heraf, at man paa Bogø har haft *Bystævne*, og at Oldemanden har haft et *Horn* at blæse i.

Blandt de forskellige Skatteposter træffes ogsaa én vedrørende *Doktorskat* „til Hr. Doctor Mackeprang i Frenderup, aarlig à Td. Hartkorn 2 Skilling og af Husmænd og Indsiddere fra 2 til 6 Sk.“. Denne Dr. Mackeprang var Dr. med. *Marcus Mackeprang* ($\frac{26}{10}$ 1726— $\frac{13}{8}$ 1791), der den 27. Septbr. kreeredes til Dr. med. Kort efter blev han Apoteker i Stege, og 1760 Landfysikus paa Møen. Mellem 1771 og 1774 solgte han imidlertid Apoteket og op-

holdt sig derpaa en Tid i Vollerup Præstegaard paa Møen og senere paa Frenderupgaard, efter at han havde købt *Frenderup* By i Damsholte Sogn. Det var altsaa, medens han var Landsbybesidder, Bogøboerne maatte betale Skat til denne vindskibelige Mediciner.

Hvis Skatterne ikke blev erlagte til rette Tid, fandt der Udpantning Sted. En tre Ugers Tid var der Hensland, men saa maatte Pantemændene tage af Løsøret og gøre dette i Penge; hvad der blev tilovers her, kom Ejeren til Gode.

Foruden Bestemmelserne om Skatterne, indeholder Bogø Bylov ogsaa udførlige Vedtægter i sit andet Afsnit (13 §) om Gaardene og Husene og deres Bevarelse. Alleerede 1783 havde man Bygningerne *brandassurerede*. Her gjaldt det ogsaa om, at Assurancepræmien blev betalt rettidig. Man havde fire Mænd udvalgte til at gaa paa *Brandsyn*. De skulde efterse Skorstene, Bagerovne og Kiølner (o. Kølle, d. v. s. et Hus til at tørre Malt i). Var disse brandfarlige Lokalteter ikke i forsvarlig Stand, fik man Paabud af Synsmændene om at faa Sagerne rettet indenfor en vis Tid; ellers vankede der Bøde. Var f. Eks. en Skorsten saa ringe, at den ikke burde repareres, havde Synsmændene Lov til straks at nedrive den. En *Ildebrand* var i en gammel straatækt Landsby en stor Ulykke, hvorfor man var nødt til at passe paa. Indtraf der imidlertid en Ildebrand, havde alle Pligt til at hjælpe med Sluknings- og Redningsarbejdet. Brandredskaberne skulde efter Anbefaling fra Brandsocietetet være anbragt paa visse bekvemme Steder, saa de baade ved Dag og Nat let kunde bekommes. Visse Mænd og Karle var udpegede til straks at hente disse Redskaber ved en Ildebrands Begyndelse. Efter en Brand havde Gaardmænd og Husmænd Pligt til at hjælpe med at gøre Pladsen ryddelig, saa en ny Bygning igen kunde opsættes. Undlod nogen at hjælpe herved, var Bøden for en Gaardmand daglig 3 à 4 Mark, for en Husmand 1 Mark, 8 Skilling. Gaardmændene

skulde ogsaa efter Omgang være behjælpelige med at føre Tømmer og andre Bygningsmaterialer fra Baadene eller Prambredden til den afbrændte Bygningsplads uden Betaling. Her var ogsaa Bødestraf for den modvillige. Ogsaa paa anden Maade fik den brandlidte Hjælp. Han fik af Skoven udvist, hvor han kunde afhente Hæle (velsagtenes Grene med Krog paa til Tagrygninger etc.) og „Veggevender“ (til at flette imellem Bindingsværkstømmeret; uden paa Vendrene klinedes Ler, der igen undertiden blev kalket).

Om *Giftermaal* er der ogsaa en Bestemmelse af human Art, ligesom der blev udvalgt fire Mænd til at dømme, hvis en Husbond ikke vilde betale, hvad han skyldte sin Tjenestekarl.

Blev et Hus fæsteledigt, f. Eks. ved Dødsfald, blev ved ny Indfæstning Fæstebrevet skrevet paa forordnet stemplet Papir; en Genpart af den blev opbevaret hos Byens andre Dokumenter i Byens Skab eller Kiste.

Vilde en Mand paa Grund af Alder eller Fattigdom afhænde sin Gaard, maatte han kun sælge den til en af Bondestanden, og tilmed til én, som selv agtede at bebo Gaarden. En saadan Ejer skulde være pligtig til at adlyde Byloven og være fælles med de andre Bymænd om de offentlige Afgifter, som var uomgængelige. Han skulde skriftlig forbinde sig til at holde Loven i alle dens Ord og Punkter efterrettelig. Hvis en gammel Gaardmand ingen Køber kunde faa til sin Gaard af indfødte eller fremmede, skulde de øvrige Gaardejere være pligtige til at købe Gaarden for, hvad den kostede paa den kgl. Auktion 1769 foruden Papiersomkostningerne. Var Gaarden blevet forbedret, skulde den betales særskilt herfor „efter uvildige Mænds Skønnende“. Nu skulde saa Bymændene i Fællig drive Gaarden, indtil den blev solgt.

Ogsaa paa anden Maade viser Fællesskabsfølelsen sig smukt. Var en af Bymændene fattig paa Grund af Uheld o. s. v., kunde han fremlægge sin Sag paa Gadestævnet,

og saa blev han hjulpet paa den Maade, som var nødvendigst, enten Arbejdshjælp eller Pengehjælp, ligesom han til Køb af Sædekorn kunde faa Forskud af Byens almindelige Kasse.

Selvom man i Fællesskabets Tid havde Markernes liggende „Ager om Ager“, var man nøjeregnende med Jorden. Ingen maatte pløje sin Nabos Mark for nær. Herom var forskellige Bødebestemmelser.

Medens *Vesterskoven* i 1770 blev raseret, var man øm over *Østerskoven*, „Landets Zir og Nytte“; den burde følgelig fredes og spares saa meget som muligt; „til den Ende skal derudi intet uden foregaaende Udvisning hugges, som skal anslaaes i visse Favne og ei videre.“

I *Østerskoven* fandtes 1783 en Del unge Bøge og Bøgepurrer; de skulde hvert Foraar *snedes* (afkvistes, beskæres); Snedningen begyndte fra den ene Ende og paa et forhen aftalt Sted i Skoven. Af samme Sned skulde hver Mand have ligemeget for at benytte det paa denne Maade erhvervede Grenmateriale til *Markgærdernes* Vedligeholdelse. Hvis nogen tilvendte sig uretmæssig Gærdsel ved Snedningen, skulde der betaales Bøde. Ved ulovlig Skovhugst kunde man henvise til selve Landets Skovforordning af 23. Januar 1733. Man er jo saa langt nede i Tiden, at selv det lille Landsbysamfund foruden sin egen Lov kunde henvise direkte til Kancellilove.

Der findes selvfølgelig ogsaa et Afsnit om Byens Græsgange og Overdrev; om Løsdrift af Kvæget, Pløjemarken m. v. Endelig kommer i Lovens femte Afsnit ikke mindre end 36 § angaaende *Byen og Markvæsenet*.

Her hører vi, at *Oldermanden*, der ledede Bymændenes Forhandlinger, blev valgt til dette Hverv for et Aar ad Gangen paa Majdag. Han skulde ved Hornets Lyd samle Mændene paa Stævnet, naar Byens Affærer skulde behandles. Oldermandshvervet gik efter Tur fra Nabo til Nabo, ingen kunde vægre sig ved at modtage dette Valg. Der var ogsaa Bøde for at blive bort fra Gadestævnet.

Oldermanden skulde tilse, at alle Markgærderne var i forsvarlig Stand. Gærderne blev til en bestemt Tid synet af hele Bymandskabet. Der findes i Bogø Lov — som i de fleste andre Landsbylove — en Række korte Bestemmelser om Hegnens Vedligeholdelse og Iagttagelsen af Markfreden. Det betød jo meget, at der var Orden paa dette Punkt, da løse Kreaturer kunde gøre megen Skade i Kornet. Derfor er der en Mængde Bødebestemmelser i Følge med Hegn og Markfred. Folk, der tøjrede deres Kreaturer eller Heste paa anden Mands Ager, maatte selvfølgelig ogsaa bøde herfor.

Pløjning og Høst skulde alle begynde samtidig. For at hve (o: avle) rent Korn skulde der bestemmes paa Gadestævne, hvor man skulde saa Byg, hvor Havre o. s. fr.; thi ingen maatte saa Havre eller Blandsæd op til anden Mands Byg. Det samme gjaldt ogsaa om ren Sæderug. Saadan var der endnu en Del Bestemmelser for de gamle Bogø-Landmænd at iagttage. Ogsaa om Grøfter havde man at rette sig efter hverandre.

Pengebøderne, der kom ind iflg. Bylovens Bestemmelser, skulde indføres i en Bog og gemmes i en Kasse (Kiste eller Skab) med 4 à 6 Laase eller Nøgler. Pengene maatte ikke „anvendes til Drik og slette Samkvemmer, men til Byens almindelige Nytte, saasom naar Kirken og Skolen behøver nogen Reparation, ja og til aarlig Udgift til Brandkassen eller andet nyttig Brug, og om da noget bliver tilovers, at blive i Kassen til et andet Aar, da flere Udgifter kan forefalde.“

Præsten har antagelig været medvirkende ved Udarbejdelsen af Loven, hvad Bestemmelserne om Bødernes Anvendelse kunde tyde paa.

Oldermanden skulde have et Eksempplar af Byloven i Forvaring — en Afskrift (Originalen?) er jo indført i Herredets Skatte- og Pantebog — for at han kunde have den at rette sig efter. Han skulde, naar han fratraadte sin Betjening som Oldermand, oplæse den — eller, hvis

han ikke kunde læse — lade den oplæse for Bymændene, og derefter levere den samt Byhornet til den nye Oldermann. Loven skulde opbevares i Byens Kasse hos de kgl. Skøder og andre af Byens Brevskaber.

Endelig slutter Loven med en fortrinlig Bestemmelse om, at der kan føjes nye Paragraffer til den, hvis man skulde komme paa Ting, som ikke var blevet indført i den, eller der kunde ændres i Løven, hvis en Paragraf ikke viste sig at være hensigtsmæssig.

Byloven for Bogø blev skrevet i Kraft af og under Henviſning til Christian V's Danske Lov af 1683, hvis Tredie Bogs 13. Kapitel omhandler Landbrugere eller Fæstebønder og Landsbyhandel. Heri finder man Kimen til adskillige Paragraffer i Landsbylovene. Det anførte Sted i Danske Lov (31. Artjkel) har følgende Ordlyd: „Hvad Bøder og Straf, som Almuen lægger paa i nogen Bye eller Torp, om Hegnet og Gierde og Gryft og Leed, Særhjort og anden Byens Nytte og Tarv, det maa ej een Nabo eller to kuldkaſte, men ſkulle alle holde Vedtægt. Hvo derimod gjør, og den ej vil holde, da maa mand hannem pante for hans Ulydighed, og ej bryde dermed enten Vold, Hærværk eller andet.“

Bogømandene slutter med at bestemme, at deres Lov ſkal holdes og efterleves i alle dens Ord og Punkter. For at Loven kunde have retsgyldig Virkning hjemme paa Øen, blev den læst og paaskrevet ved Bogøs Værneting: Møens Herredſting, i hvis Skatte- og Pantebog den, ſom foran nævnt, er indskrevet. Den er ſikkert blevet foreviſt baa- de Herredsfoged og Amtmand og blevet antaget af diſſe Autoriteter. Medens Loven hjemme kan være blevet nedskrevet af en Præſt, Degn eller Herregaardsskriver, er den blevet indført i Pantebogen af et Retsskriver. Øens Mænd har begæret et Tingsvidne paa Loven, ſaa den kunde bevare ſin juridiske Virkekraft i Bylavet, naar den ſkulde anvendes i Tilfælde af Tviſtigheder Bymændene imellem. Bystævnet var Samfundets laveste Retsinſtans,

og det var praktisk og ogsaa rigtigt, at denne Instans' Bestemmelser kunde have retsgyldig Indflydelse. Derfor er mange Landbylove tinglæste, og derfor findes mange af dem skjulte i Tingbøgernes og Justitsprotokollernes Myriader. Saadan et Sted fra er det, Poul Bjerger har fremdraget Bogø Bylov, som i det ovenstaaende er blevet gjort til Genstand for en kort Omtale. Den yder, som det vil forstaaes, et interessant og lærerigt Bidrag til Forstaaelse af det gamle Landboliv paa den skønne Ø under Sjælland. Den er et fortrinligt Supplement til den forholdsvis omfangsrige Litteratur, der allerede findes om vor Ø. Man kan her især tænke paa A. P. Andersens fortrinlige Afhandling: Af Bogøs Historie (Historisk Aarvog for Præstø Amt 1923, 110—142), Achton Friis Skildring af Øen i „De danskes Øer“ II (1928), 383—405 og Svend Jørgensens Opdagelse: Hvem forraadte Mønboerne 1659 (Hist. Aarb. f. Præstø Amt 1926, 104—110), et Arbejde, Achton Friis desværre ikke har kendt. Endvidere Oplysninger trindt om i *Frede Bojsens* store Værk: Møns Historie (især II, 205—07) og Traps Danmark, 4. Udgave, III Bd. 1921, 517—18. Til alt dette kommer saa den gamle Bylov og taler sit tyste Sprog om gammelt Sammenhold og Hævd, om Ret og Skel, Hjælp i Nød og Glæde ved Samarbejde, Lydighed mod Loven og Straffe til de genstridige, om Markfred og Hegns Holdelse, Skatters Betaling og Hornets Lyd til Bystævne ... Hele det gamle Landsbyliv træder lyslevende frem paa Lovbladens Sider, og maaske den gamle Lov endnu engang kan opleve at blive læst højt for et lyttende Bogøfolk*), nu da den er blevet tilgængelig paa en Maade, saa alle kan tilegne sig den. Det vilde dog egentligt være smukt, om der engang i hvert Slægtled blev holdt et Hjemstavns møde paa Bogø, hvor det var den gamle Landsbylov og hvad den kan fortælle, der var Sam-

*) Loven blev læst første Gang paa Øens Bystævne den 19. Maj 1783.

lingsemnet. Kunde nærværende lille Arbejde yde sit Bidrag til paa denne Maade at styrke den historiske Sans paa Bogø ved at gøre opmærksom paa Landsbyloven og de til denne knyttede Kulturforhold, var det ikke skrevet forgæves.

UDSKIFTNINGEN I PRÆSTØ AMT

Af Fuldmægtig i Landbrugsministeriet,
Landinspektør *Poul Nissen*.

I.

Sidste Halvdel af det attende og Begyndelsen af forrige Aarhundrede er et af de mest interessante Tidsrum i det danske Landbrugs Historie. I disse Aar gennemføres en Række vigtige Reforme, hvoraf Udskiftningen maaske er den mest betydningsfulde. Ganske vist staaer der ikke den Glans omkring Udskiftningen, som omgiver Stavnsbaandsløsningen. Men ved Ophævelsen af det gamle Jordfællesskab skabtes et helt nyt Grundlag for selve Landbrugets Arbejdsvilkaar, og en heldig Gennemførelse af Udskiftningen var derfor i Virkeligheden Forudsætningen for, at alle de øvrige Reforme kunde lykkes. I nærværende Artikel skal meddeles Resultaterne af nogle Undersøgelser vedrørende Udskiftningen i Præstø Amt. Ved disse Undersøgelser er navnlig tilstræbt at faa Klarhed over, hvornaar Udskiftningen er gennemført. Men tillige skal fortælles lidt om nogle af de Mænd, der var virksomme ved Gennemførelsen af Reformen samt meddeles nogle Oplysninger om, hvorledes den er blevet udført.

Præstø Amt kan fremvise saavel nogle af de første som nogle af de sidste Udskiftninger her i Landet. De tidlige Udskiftninger foregik paa Møn, og som den første anses i Almindelighed at være Udskiftningen af *Raabylille* i Elmelunde Sogn i 1771. Det blev i hvert Fald den mest

kendte. Den blev gennemført af Beboerne selv og belønnet af det kgl. Landhusholdningsselskab, idet den ledende Bonde højtideligt blev tilkendt Selskabets mindre Sølvmedaille, medens samtlige Bønder fik 100 Rdl. og en meget rosende Omtale i Selskabets Aarsskrift. Denne Udskiftning var den første, som Landhusholdningsselskabet belønnede. Begivenheden i Raabylille blev tillige rosende omtalt i Ove Mallings kendte Bog: „Store og gode Handlinger“. Naar denne Udskiftning vakte saa stor Opmærksomhed, skyldtes det navnlig, at saa mange Gaarde blev udflyttet. Af Byens 14 Gaarde blev de 13 udflyttet.

Det er muligt, at Udskiftningen af *Haarbølle* i Fanefjord Sogn er foregaaet endnu tidligere. Saaledes meddeler den Landinspektør, der i Sommeren 1811 ledede Matrikuleringen paa Møn, at Haarbølle er den første By paa Øen, der er blevet udskiftet, og at det er sket for over 46 Aar siden. Han føjer til, at det er en af de første Udskiftninger i Danmark, og at den for de Tider var vel udført. *Vindebæk*, *Vollerup* og *Kokseby*, ligeledes i Fanefjord Sogn, blev ogsaa udskiftet meget tidligt, omkring 1771. Men i Volierup og Kokseby vakte Udskiftningen saa stor Utilfredshed, at Bønderne efter nogle Aars Kævlerier endog nedrev de nye Skeldiger og gik tilbage til Fællesskabet. Disse to Byer blev saa paany udskiftet i 1814.

Om et lignende mislykket Forsøg berettes fra *Nørre-Mern*. Her brændte 6 Gaarde i 1772, hvorefter disses Jorder blev udskiftet af Fællesskabet og Gaardene udflyttet. Men de udflyttede Bønder misundte dem, der var blevet tilbage i Byen, og kunde ikke finde sig i Ensomheden. Ejeren af Liliendal lod da i 1774 de 6 nyopførte Gaarde nedrive og genopføre i Byen, hvorefter de atter gik ind i Fællesskabet.

De sidste Udskiftninger i Præstø Amt foregik 80—90 Aar senere i Fakse og Stevns Herreder. Selve *Fakse* blev paa Grund af de af Kalkbruddet skabte indviklede Forhold først udskiftet i 1851. *Lund* i Lyderslev Sogn blev

som den allersidste By i hele Landet udskiftet i 1861, efter at der var arbejdet paa Sagens Løsning siden 1804. Men, som en samtidig Forfatter skriver, i 1861 skete Udskiftningen ogsaa med den fulde Erkendelse af dens ubetingede Nødvendighed.

II.

Saadanne Eksempler paa tidlige og sene Udskiftninger er af en ikke ringe Interesse, men af langt større Betydning er Udskiftningen af de omkring halvfjerde Hundrede Landsbyer, der findes i Præstø Amt. Forinden der gaas ind paa de foretagne Undersøgelser af, hvornaar dette store Antal Udskiftninger har fundet Sted, skal imidlertid meddeles nogle Oplysninger om det vigtigste af det Materiale, der danner Grundlaget for Undersøgelserne.

Materialet opbevares i Landbrugsministeriets Matrikulsarkiv. I Tidens Løb er her samlet en Del originale Udskiftningskort og Udskiftningsforretninger. Tillige har man søgt at faa Kopier af Udskiftningskort i privat Eje og i de seneste Aar Fotografier af saadanne Kort. Det er dog meget begrænset, hvad der findes af dette Materiale. Langt flere Oplysninger kan faas af de Dokumenter, der danner Grundlaget for Matrikulen af 1844. Som bekendt blev ved Udarbejdelsen af denne Matrikul tilvejebragt en fuldstændig Samling Kort over Landets Jorder, affattet byvis. Der blev kun undtagelsesvis foretaget en ny Opmaaling. Man benyttede Udskiftningskortene, som Rentekammeret, saafremt det ikke selv var i Besiddelse af Kortene, laante af Lodsejerne og lod kopiere. Disse Kopier blev efter en Prøve i Marken som Regel antaget som Matrikulkort. Af Matrikulsarkivet kaldes de nu „Originalkort Nr. 1“. De forholdsvis faa Kort, der blev kasseret, er opbevaret og henregnes til de saakaldte „ældste Originalkort“. Som Følge af, at disse Kort er Kopier af Udskiftningskortene, giver de i deres Titler meget ofte særdeles gode Oplysninger om, hvornaar og af hvem Byerne er opmaalt og udskiftet.

Forinden Matrikuleringsarbejderne blev paabegyndt, anmodede Rentekammeret ved Skrivelse af 18. December 1804 Amtmændene om at indhente Fortegnelser fra Godsejerne over deres Jordegods, hvorhos Godsejerne skulde meddele forskellige Oplysninger om dette. Blandt andet skulde oplyses, om Byerne under Godserne var udskiftet og i bekræftende Fald hvornaar og af hvilken Landinspektør eller Landmaaler. Tilsvarende Oplysninger blev indhentet vedrørende Selvejergodset, Præstegaarde, Degneboliger og andet beneficeret Gods, men Indberetningerne fra Godsejerne har i denne Forbindelse langt den største Værdi. Disse Indberetninger indkom til Rentekammeret i Begyndelsen af 1805, men synes — i hvert Fald for Præstø Amt — ikke at være fuldstændig bevaret. De bevarede Indberetninger giver som Regel gode og paalidelige Oplysninger om Tidspunktet for Byernes Udskiftning. Materialet lider af den Mangel, at det kun kan give Oplysning om de før 1805 foretagne Udskiftninger. Det samme gælder iøvrigt ældste Originalkort og Originalkort 1, idet dog denne Mangel for de sidstnævnte Korts vedkommende kan være afhjulpet af senere Paategninger.

Om de efter 1806 udførte Udskiftninger kan af og til faas Oplysninger i de ved Matrikuleringen førte Arbejdjournaler. Det er herredsvi førte Protokoller af ret stort Omfang, hvori der gives alle mulige Oplysninger af Betydning for Matrikuleringen, herunder om Byerne er udskiftet under dette Arbejde. En Udskiftning har man dog den Gang ikke ofret synderlig Opmærksomhed. Alt for ofte konstateres blot, at Udskiftningen af en By er sket, uden at der anføres noget om, hvornaar og af hvem den er foretaget.

Hvor det har været muligt, er manglende Oplysninger i Arkivmaterialet suppleret med trykte Kilder. Netop for Præstø Amt foreligger en Række værdifulde Godsbeskrivelser og anden historisk-topografisk Litteratur, hvori der ofte meddeles Oplysninger om Udskiftningen. Paa denne

Litteratur skal der ikke gaas nærmere ind. Blot skal bemærkes, at der i nogle Tabeller i Johan Paludan: „Beskrivelse af Møn“ (Kbhvn. 1824) findes en Oversigt over Udskiftningen af samtlige Byer paa Møn. Dette har vist sig meget heldigt, da Arkivmaterialet vedrørende Møn har været ret sparsomt med Oplysninger.

Imellem de fra de forskellige Kilder tilvejebragte Oplysninger viser der sig ikke sjældent Uoverensstemmelser. Dette betyder ikke, at Materialet er upaalideligt. Men ved Bedømmelsen af Oplysningerne maa det erindres, at Udskiftningen var en Proces, der ofte strakte sig over en Aarrække. Og der var mange Ting, som kaldtes for en Udskiftning. Det, der i denne Forbindelse har Interesse, er den saakaldte „specielle Udskiftning mellem Mand og Mand“, men det er sjældent, at en Kilde udtrykker sig saa bestemt. Forud for denne specielle Udskiftning gik ofte en Udskiftning, hvorved et eksisterende Fællesskab mellem Byer indbyrdes blev ophævet. Byerne kan derhos være udskiftet „lodsejervis“, d. v. s. imellem de forskellige Godsejere, der havde Gaarde i Byen. Senere blev saa Gaardene specielt udskiftet, og dette kan ske til forskellige Tidspunkter for Gaardene under de forskellige Godser. Eksempler paa disse Tilfælde kan anføres. Fællesskabet mellem Byerne Skibinge og Endegaarde blev ophævet 1771, men Skibinge blev først specielt udskiftet 1798. Ifølge Indberetning fra Gisselfeld blev Taageskov i Everdrup Sogn delt mellem Lodsejerne i 1785, men Bønderne under Gisselfeld blev først specielt udskiftet 1800. Om Næstelso indberetter Sparresholm, at den blev udskiftet 1793, medens Holmegaard indberetter, at Udskiftningen skete 1797. Dette betyder næppe andet, end at de to Godser har specielt udskiftet deres Gaarde i Byen med 4 Aars Mellemrum.

Et andet Forhold er, at der har fundet Udskiftning Sted af enkelte Gaarde forud for den egentlige Udskiftning af Byen. Originalkort 1 oplyser saaledes om Baarse, at den er udskiftet 1783, medens Indberetning fra Engelholm

siger 1800. En nærmere Undersøgelse viser, at Præstegaarden og tre Mensalgaarde blev udskiftet 1783, medens Byens øvrige Gaarde, der hørte under Engelholm, blev udskiftet 1800. I saadanne Tilfælde vil det rimeligste være at regne Udskiftningen af de mange Gaarde for at være den egentlige Udskiftning af Byen.

Det kan endvidere ske, at Byer er udskiftet to Gange, vel fordi den første Udskiftning ikke har været meget bevendt. Om Stuby i Kastrup Sogn meddeler Originalkort 1, at den er udskiftet 1786, medens Indberetning fra Rosenfeld siger, at Byen er udskiftet „sidste Gang“ i 1797. Her er utvivlsomt Tale om en Omudskiftning. I Udskiftningsforretning for Hemmestrup og Stavnstrup i Everdrup Sogn anføres udtrykkeligt, at Udskiftningen i 1798 er en ny Udskiftning. En ældre Udskiftning havde vistnok fundet Sted i 1783.

Som Regel er det dog paa Grundlag af Materialet muligt at fastslaa det Aar, som maa anses for at være det rette for den specielle Udskiftning af en By.

III.

Som Resultat af Undersøgelserne kan opstilles en næsten fuldstændig Oversigt over Tidspunktet for Udskiftningen af hver enkelt af Amtets omkring halvfjerde Hundrede Landsbyer. For de fleste af Byerne kan tillige anføres, af hvilken Landinspektør eller Landmaaler Udskiftningen er foretaget. En saadan Oversigt egner sig dog ikke til egentlig Læsning og er derfor anbragt som et Bilag til Artiklen.

I Oversigten vil man indenfor hver Herred finde Sognene anført i alfabetisk Rækkefølge og indenfor Sognene Byerne ligeledes i alfabetisk Rækkefølge. Enhver vil derfor let kunne finde Oplysning om den Egn, som maatte have Interesse. Efter Bynavnet findes Aaret for Udskiftningen og derefter saavidt muligt Navnet paa den udskiftende Landinspektør eller Landmaaler. Tillige er den benyttede

Kilde anført. I mange Tilfælde ligger der mere end een Kilde til Grund for de meddelte Oplysninger, men som Regel er kun een Kilde anført.

I sammentrængt Form kan Resultaterne opstilles i efterfølgende Skema, hvori man for hvert enkelt Herred og derefter for hele Amtet vil finde, 1) Antallet af Udskiftninger i Tiden før 1781, 2) Tiden 1781—1815 inddelt i femaarige Perioder og 3) Tiden efter 1815.

	Bjæverskov	Stevns	Fakse	Tybjerg	Hammer	Baarse	Mønbo	Hele Præstø Amt			
								Samlet Antal	i pCt. heraf	Areal Tdr. L.	i pCt. af Areal
før 1781	2					3	3	8	2	5120	2
1781 1785	4			7	1	2	2	16	4	9340	4
1786 1790		1	2	5	6			14	4	8360	3
1791 1795	4	2	11	13	25	6		61	17	37600	16
1796 1800	18	8	24	11	20	37	12	130	36	86840	37
1801 1805	11	1	9		4	18	15	58	16	41360	18
1806 1810	3		3			4	4	14	4	11330	5
1811 1815		6	1		1		9	17	5	10730	5
efter 1815		6	7			1	6	20	6	13330	6
Opl. mgl. om	3	1	8	4	1	3	1	21	6	9470	4
Ialt . . .								359	100	233480	100
Antal Byer eft. Matrikulen								353			

Nu kan det ikke paa Forhaand antages, at Antallet af Udskiftninger vil være et fuldgyldigt Udtryk for, hvorledes Arbejdet er skredet frem. Det kunde jo f. Eks. tænkes, at de Byer, der kun har et lille Jordtilliggende, var

udskiftet først. Paa Grundlag af Matrikullen af 1844 er derfor beregnet det samlede Areal af de i de forskellige Perioder udskiftede Byer, dog er kun Resultaterne for Amtet som Helhed anført i Skemaet. Til Byernes Arealer efter Matrikullen vil ofte være henregnet under Eng, Mose eller Skov, der ikke er indgaaet under Udskiftningen, men det vil næppe være store Ting. Som det vil ses af Skemaet, bliver der god Overensstemmelse imellem Antallet af Udskiftninger og Arealet af Udskiftningerne i de forskellige Perioder omsat til Procent af henholdsvis det samlede Antal Udskiftninger og det samlede Areal, et Udtryk for, at Udskiftning af store og smaa Byer fordeles sig tilfældigt mellem hinanden, i hvert Fald naar vi ser paa Amtet som Helhed.

De i Skemaet anførte Antal Byer er ligeledes paa Grundlag af Matrikullen. Det er de saakaldte „Ejerlav“, idet de Ejerlav, der er anført som Hovedgaarde, større Enkeltgaarde, Skove, Overdrev, Enge, Moser eller lignende ikke er medregnet. Overfor enkelte Ejerlav kan der være lidt Tvivl om, hvorvidt de skal henregnes til „Byer“, hvori der maa antages at have fundet en selvstændig Udskiftning Sted. Eksempelvis kan anføres, at Ejerlavene Lille-Lind og Rydsebæk paa Møn og Fuglsang i Fakse Herred i Matrikullen er anført som Byer; men Jordtilliggendet er kun henholdsvis 87, 75 og 85 Tdr. Land, altsaa rene Ubetydeligheder, og de er ikke henregnet til Byerne.

Men vi skal nu se lidt nærmere paa, hvad Skemaet kan fortælle om Forløbet af Udskiftningen i Præstø Amt.

Den store Forordning om Udskiftning udkom som bekendt den 23. April 1781. Før denne Forordnings Udstedelse er i Præstø Amt udskiftet meget lidt. De tre Udskiftninger paa Møn er tidligere omtalt. Udskiftningen af Vollerup og Kokseby er ikke medregnet her. De to udskiftede Byer i Bjæverskov Herred er *Fløjterup* og *Vollerslev* fra henholdsvis 1775 og 1778. De under Baarse Herred anførte tre Udskiftninger er af *Dyrlev* By fra

1772, der maaske endda er tvivlsom samt af *Egebjærg* By i Skibinge Sogn, om hvilken det er oplyst, at den er udskiftet „fra gammel Tid“ og af *Skalsby* i Mern Sogn, hvorom det hedder, at den er udskiftet „fra Arilds Tid“. Udskiftningen af de sidstnævnte to Byer er saaledes ikke Resultater af Reformvirksomheden.

I det første Tiaar af Forordningens Levetid er Arbejdet skredet meget langsomt frem, og 1790 var kun udskiftet ialt ca. 10 pCt. Men efter 1790 kommer der god Gang i Arbejdet. Det kulminerer i Femaaret 1796—1800, hvor ikke mindre end 37 pCt. af Arealet er udskiftet. Det er uden Tvivl Forordningen af 15. Juni 1792, hvorefter Godsejerne maatte paaligne Bønderne en Del af Udgifterne ved Udskiftningen, der nu rigtig virker. Efter 1800 gaar Antallet af Udskiftninger ned, men i Præstø Amt er et ikke ringe Antal Udskiftninger først gennemført efter Aarhundredskiftet, ialt ca. 30 pCt., hvoraf dog ca. Halvdelen er udført i Femaaret 1801—1805.

Tybjerg Herred er den Egn af Præstø Amt, hvor Udskiftningen først er gennemført. Derefter følger Hammer. Den enkelte sent udskiftede By her er *Skovmølle* i Vester-Egesborg Sogn fra 1813, der maaske ikke burde opføres, da det næppe er en egentlig Byudskiftning.

De næste i Rækken er Baarse og Bjæverskov Herreder. I Baarse er meget faa Udskiftninger i Tiden indtil 1790. Men saa tages der ogsaa fat, og i Løbet af ca. 15 Aar udskiftes praktisk talt hele dette Amtets største Herred. Den ene Efternøler er *Faksinge* i Beldringe Sogn, der først udskiftedes i 1829, efter at fire Gaarde var brændt. Landinspektøren meddeler, at det skete efter et Kort fra 1771, „som jeg efter en Prøve fandt for godt til at kassere.“ Det har nok været paatænkt, at Faksinge skulde udskiftes samtidig med det tilgrænsende Dyrlev, men det er blevet udskudt i ikke mindre end 57 Aar.

De sidst udskiftede Herreder er Stevns, Fakse og Mønbo. Møn er den Del af Præstø Amt, hvor man sidst

har faaet rigtig Gang i Arbejdet, et Forhold som allerede Landbrugshistorikeren Professor Begtrup havde Øje for, naar han i sin Beskrivelse af Agerdyrkingen i Danmark (1805) om Møn skriver, „at i dette af Naturen saa veisignede Land med de flittigste Jordbrugere har Udskiftningen først i disse Aar taget sin Begyndelse.“ Udskiftningen af Øen afsluttedes dog med Udskiftningen af *Sprove* i 1822. Dette var tidligere end Afslutningen i Stevns og Fakse Herreder. Udskiftningen har her strakt sig over en mærkelig lang Aarrække. Ved Aar 1800 var omkring Halvdelen af Byerne i disse Herreder udskiftet, men Udskiftningen af Resten af Byerne fulgte med ofte flere Aars Mellemrum mellem de enkelte Udskiftninger.

Den meddelte Oversigt over Forløbet af Udskiftningen vil næppe i synderlig Grad være paavirket af, at Oplysningerne ikke omfatter samtlige Byer. Ialt mangler Oplysning om 21 Byer, fordelt paa samtlige Herreder, hvor Fakse staar højst med de 8. De manglende Byer udgør 6 pCt. af det samlede Antal og kun 4 pCt. af Arealet. Om adskillige af disse Byer gælder det iøvrigt, at der foreligger Oplysninger, i flere Tilfælde endog meget interessante Oplysninger om Udskiftningen, men de er blot ikke saa præcise, at de kan indføres i Skemaet. De findes i den detaillerede Oversigt.

Med Undtagelse af Stevns og Tybjerg Herreder ligger Antallet af Udskiftninger indbefattet de manglende en Ubetydelighed højere end Antallet af Byer. Dette skyldes, at der for nogle Byer har foreligget Oplysning om, at der har fundet Udskiftning Sted til forskellige Tidspunkter, f. Eks. fordi Byerne har hørt under forskellige Godser.

Paa Grundlag af den detaillerede Oversigt har tillige været opstillet en Oversigt over Antallet af Udskiftninger Aar for Aar. Der viser sig derved to bemærkelsesværdige Enkeltheder. For det første er der ingen pludselig Stigning i Antallet i Aarene 1792—93. Stigningen kom-

mer først et Par Aar senere. Dette tyder paa, at Forordningen af 15. Juni 1792 ikke har haft en øjeblikkelig Virkning. — For det andet er der i Aaret 1801 udført meget faa Udskiftninger sammenlignet med de umiddelbart foregaaende og efterfølgende Aar. I det fredelige Udskiftningsarbejde bevirkede de store Begivenheder i 1801 næsten en Standsning, der heldigvis kun blev rent midlertidig.

IV.

Paa Udskiftningstiden var langt det meste af Bøndergodset i Præstø Amt Fæstegods. Dette betød, at Initiativet til Udskiftningen i de enkelte Byer maatte komme fra Godsejerne. Som Eksempler paa reformvenlige Godsejere i Præstø Amt kan nævnes *Tyge Rothe* paa Tybjærggaard, *Christian Lindencrone* paa Gjorslev og *Niels Ryberg* paa Øbjærggaard. Men naar det gælder selve Udskiftningsreformen, vil det vistnok være uretfærdigt at fremhæve enkelte Godsejere paa andres Bekostning. Der kunde være Unighed om enkelte Ting, f. Eks. Udflytningen, men som Helhed var der — bortset fra de fleste af Bønderne — Enighed om, at Udskiftningen burde gennemføres. Ejeren af Lundbygaard, *C. W. Munthe-Morgenstjerne*, kendt fra sin Optræden i Litteraturen som Modstander af mange af Landboreformerne, lod da ogsaa sit Bøndergods i Lundby udskifte ret tidligt. At han ved denne Lejlighed kom i et saadant Klammeri med Bønderne, at det gav Genlyd helt op i Rentekammeret, er en Sag for sig. En endnu skarpere Reformmodstander, *Wedel-Jarlsberg* paa Ravnstrupgaard, lod vistnok ogsaa sit Bøndergods udskifte ret tidligt. I hvert Fald havde man paa Ravnstrupgaard ifølge Indberetningen til Rentekammeret i 1805 glemmt, hvornaar f. Eks. Byerne Gelsted og Luderup var udskiftet.

En ikke ringe Interesse knytter sig til *Lindencrones* Reformvirksomhed paa Gjorslev, idet denne saa tydeligt

kom til at belyse Udskiftningens store Betydning. Denne Virksomhed skal derfor cmtales lidt nærmere.

Med Reformerne paa Bernstorff Gods i Gentofte Sogn som Forbillede fritog Lindencrone i Aarene 1766—67 Bønderne under Gjorslev for Hoveri og gav dem Arvefæste paa deres Gaarde paa meget billige Vilkaar. Men i Modsætning til Reformerne paa Bernstorff blev Udskiftningen ikke gennemført paa Gjorslev. Lindencrones Virksomhed skete selvfølgelig i den bedste Hensigt, men de ventede gavnlige Virkninger af Reformerne udeblev ganske. Hovedgaardens Jorder blev endnu daarligere drevet end tidligere. I Byerne var Bønderne nu overladt helt til sig selv uden at der, saalænge Jorderne endnu laa i Fællesskab, var Mulighed for Fremgang. Det gik saa daarligt, at Gjorslev i Løbet af faa Aar fik Ry for at være et af de mest forarmede Godser i Landet. I den omfattende Diskussion, der i Litteraturen førtes for og imod Landboreformerne, blev Forholdene paa Gjorslev ofte fremdraget. I Diskussionen blev et af de klogeste Indlæg skrevet af Forvalter *Klestrup* paa Giesegaard, der hævdede, at man paa Gjorslev havde grebet Sagen galt an: „Nej, først Jorderne opmaalte, Mand for Mand udskiftet og ved Udskiftningen understøttet med højst fornøden Hjælp og ledsaget med gode, kloge og redelige Raad; naar da intet mere var at udrette hele Værket kronet med en almindelig Hoverifrihed,“ skrev han. Udskiftningen paa Gjorslev oplevede Lindencrone imidlertid ikke, idet han døde 1772. Først da *Jacob Scavenius* i 1793 var blevet Ejer af Godset, blev Reformen gennemført her.

Amtmændene var aktive Deltagere i Udskiftningsarbejdet. Sammen med Landvæsenskommissærerne og den Landinspektør eller Landmaaler, der var antaget til at udføre Udskiftningen, udkastede de i Lodsejernes Overværelse Plan for Byernes Udskiftning. De opstaaede Tvistigheder blev paadømt af Amtmanden og Landvæsenskommissærerne. Fra 1776 til 1803 var *Johan Rudolf Biellke*

Amtmand over Vordingborg og Tryggevælde Amter. Efter at disse i 1803 var forenet med Møn til Præstø Amt, var han Amtmand i dette indtil 1808. Bielke var saaledes Amtmand i den Aarrække, hvor langt de fleste Udskiftninger blev gennemført, og det maa antages, at han har haft en betydelig Indflydelse paa Gennemførelsen af mange af disse. Hans Navn paatræffes attér og atter i Udskiftningsdokumenterne. *Gerhard de la Calmette*, der indtil 1803 var Amtmand paa Møn, fik derimod næppe synderlig Indflydelse paa Udskiftningen der, da det meste af Møn først blev udskiftet efter hans Tid. Sit eget Bøndergods under Marienborg lod han ikke udskifte. Efter Bielke fulgte som Amtmand *S. Danneskjold-Samsøe*, Ejer af Gisselfeld og flere andre Godser i Sydsjælland. Som Godsejer har han faaet det Eftermæle, at han ikke alene fuldt ud efterkom Tidens ny indgribende Landbolovgivning, men som Regel gjorde mere end Lovene paabød. Danneskjold-Samsøe blev imidlertid for sent Amtmand til at kunne faa nogen væsentlig Indflydelse paa den almindelige Udskiftning af Præstø Amt.

Det daglige Slid med Udskiftningen paahvilede Landinspektørerne og Landmaalerne. Af deres Duelighed ahang det, om Udskiftningen blev god eller daarlig. De var ofte Genstand for Kritik, navnlig i Begyndelsen af Udskiftningstiden, hvor de ikke havde saa megen Øvelse og Erfaring. Senere høstede de ogsaa megen Anerkendelse. I den Tale, som *C. D. Reventlow* den 15. August 1788 holdt ved Afslutningen af den „lille“ Landbokommissions Virksomhed i Frederiksborg Amt, hedder det saaledes: „Jeg kan ikke undlade taknemmeligen at erindre de Herrer Landinspektører, som ved deres utrættelige Flid og bekendte uegennyttige Forhold har bidraget saa meget til Indretningernes Fremme og Fuldkommenhed.“ Og i den Beretning, som Rentekammerdeputeret *W. A. Hansen* i 1790 udgav om Arbejdet i Frederiksborg Amt, udtaler han Ønske om, at disse brave Mænds (Landinspektørerne) ud-

mærkede Flid i Forretninger, der saa meget svække Syn og Helbred, ikke maa blive ubelønnede, men omsider aabne dem Adgang til et andet convenable Levebrød. Om de i Præstø Amt arbejdende Landinspektører har Datiden ikke fremsat lignende Udtalelser. Arbejdet er her gaaet mere ubemærket for sig end i Frederiksborg Amt, og Oplysningerne om dem er i det hele taget ret sparsomme. Desværre er det jo desuden saadan, at naar man af og til har hæftet sig ved Landinspektørerne, er det som Regel ikke for deres Fortjenesters Skyld.

Man paatræffer Navnet paa et betydeligt Antal — ialt mellem 50 og 60 — Landinspektører eller Landmaalere, der har deltaget i Udskiftningsarbejderne i Præstø Amt. I den detaillerede Oversigt er anført Navnet paa 41 af disse, idet der her kun er anført, hvem der har foretaget Udskiftninger, hvorved de, der alene har udført Opmaalinger, ikke er blevet nævnt. Af disse 41 Landinspektører eller Landmaalere har mange dog kun arbejdet i een eller ganske faa Byer, medens andre har udskiftet et stort Antal. Tæller man op, hvor mange Byer de 10 Landinspektører eller Landmaalere, der hyppigst optræder, har udskiftet, kommer man til følgende Resultat:

A. L. Grønvold	52	Ole Rietz	17
Iver Unsgaard	26	A. W. Schiønning	15
J. C. Mathiesen	25	F. C. G. Schrøder	15
N. H. Munck	22	F. C. Selmer	14
L. C. Nyholm	17	Niels Lund	13

Foruden disse ialt 216 Byer har disse 10 Mænd uden Tvivl ogsaa udskiftet adskillige af de Byer, for hvilke der ikke foreligger Oplysning om, af hvem de er udskiftet. Dette vil sige, at ca. $\frac{2}{3}$ af Præstø Amt er udskiftet af 10 Landinspektører eller Landmaalere, et Antal, der synes meget beskedent.

Naar man ofte har undret sig over, at Danmark kunde udskiftes i Løbet af saa forholdsv. faa Aar, er Forklaringen derfor ikke alene, at et betydeligt Antal Landinspektører ell.

Landmaalere var virksomme. Forklaringen er tillige den, at Udskiftningen af de enkelte Byer i Almindelighed ikke tog lang Tid. Paategningerne paa de gamle Kort giver af og til et lille Glimt af, hvor lang Tid Arbejdet i Byerne tog. Om Torpe i Herlufmagle Sogn fortæller Paategningen, at den er opmaalt og udskiftet i Juli 1784 af Mathiesen. Samme Landinspektør opmaalte og udskiftede Regerup i Bavelse Sogn i Juli 1786. Disse to Byer er ganske vist ikke store, henholdsvis ca. 424 og 316 Tdr. L. Men en By som Bønsvig i Jungshoved Sogn paa ca. 800 Tdr. L. blev udskiftet i September 1800 af Grønvold. Opmaalingen havde dog her fundet Sted i 1791. Rønnebæk paa over 1000 Tdr. L. opmaalte Grønvold i November 1793 og Fladsaa i Mogenstrup Sogn paa ca. 520 Tdr. L. i Juni 1792. Det kan sikkert antages, at Opmaalingen og Udskiftningen af selv store Byer i Almindelighed næppe har været længere end højst et Par Maaneder. Naar Udskiftningen af nogle Byer trak ud i Aarevis, har Aarsagen vel som oftest været Uenighed om, hvorledes den burde gennemføres.

Den, der har udskiftet mest i Præstø Amt, er *Adam Levin Grønvold*. Han blev Landmaaler i 1784 og var tillige Kaptajn. Det gælder iøvrigt om mange af Landinspektørerne og Landmaalerne, at de tillige var Militærpersoner. Mange Officerer har paa Landboreformernes Tid ydet en god Indsats ved det fredelige Udskiftningsarbejde, en Indsats, der vist aldrig er blevet paaagtet. Grønvold har særlig været virksom i Baarse og Hammer Herreder samt paa Møn, og han har utvivlsomt været en meget energisk og flittig Mand. Dykker man tilfældig ned uden for Amtet, støder man ogsaa meget ofte paa hans Navn. Det store Antal Udskiftninger, Grønvold udførte, er dog sket paa Bekostning af Arbejdet. Saaledes skriver Forvalter Kjerulf paa Beldringe til de Landinspektører, der ved Matrikuleringen i 1806 ønskede Oplysninger om nogle Kort: „Teglstrupkortet er hos Kaptajn Grønvold. Skallerup har han opmaalt og udskiftet forrige Aar, men Kort og Be-

regning har jeg til Dato ej kunnet faa fra ham, uagtet han til Maj sidst har lovet dette som Teglistrupkortet. Grumløse har han for nogle Aar siden opmaalt og udskiftet, men Kort og Beregning har han aldrig leveret derover; saaledes skiller den gode Mand sig ved sine Forretninger.“ Denne Kritik gælder mere den formelle Afslutning paa Udskiftningen, men som det senere skal ses, kan der rettes andre og alvorligere Indvendinger mod Grønvolds Arbejde. Han døde i Næstved i 1830, 83 Aar gammel.

I den nordlige Del af Amtet arbejdede navnlig *Iver Unsgaard* og *Jens Chr. Mathiesen*. Unsgaard blev Landinspektør i 1784 og blev meget benyttet af bl. a. Bregentved, Vallø og Vemmetofte. Han var en af Datidens mest ansete Landinspektører. Fra Matrikuleringsens Paabegyndelse anvendte Rentekammeret ham meget ved dette Arbejde. Af en Medarbejder her karakteriseres han som „den hæderligen bekendte Veteran i Landmaalingsfaget“. I 1807 blev Unsgaard Medlem af Kommissionen til at undersøge Matrikuleringsarbejderne, men han udførte ogsaa efter den Tid adskillige Udskiftninger i Præstø Amt, saaledes af Havnelev paa Stevns i 1818, for hvilken der i 1918 rejstes en Mindesten. Denne Udskiftning blev Afslutningen paa et flittigt og godt Arbejde i Udskiftningens Tjeneste, idet Unsgaard døde faa Maaneder efter.

J. C. Mathiesens Virksomhed laa mest i Tybjerg og Bjæverskov Herreder. Han begyndte sin Løbebane som Skoleholder, blev Landmaaler i 1782 og Landinspektør i 1784. Hans Arbejde var ikke videre anset af hans senere Kolleger. Under Matrikuleringen ansøgte Landinspektorerne Rentekammeret om en almindelig Bemyndigelse til uden Prøve at kassere alle de af Mathiesen udarbejdede Kort. Dette vilde Rentekammeret dog ikke tiltræde, idet det svarede, at „os er bekendt, at nogle af hans Kort er rigtige og brugbare.“

Den af Landinspektørerne, der har mest Tilknytning til Sydsjælland, er *Lars Chr. Nyholm*. Han var født 1758

i Slaglille ved Sorø, blev Landmaaler 1777 og Landinspektør 1785. Som ung Landmaaler arbejde han paa Nordfyn og kom derved i Forbindelse med Grev Joakim Godske Moltke paa Einsidelsborg og Kørup. Ved sin Faders Død i 1792 arvede denne Bregentved, men Godsets Tilstand var paa det Tidspunkt saa daarlig, at Moltke var i Tvivl om, hvorvidt han skulde overtage Arven. Han havde imidlertid lært Nyholms store praktiske Dygtighed at kende og knyttede ham for Livstid til sig som Godsinspektør paa Bregentved. Som Godsinspektør boede Nyholm i Forpagterboligen paa Turebyholm. Ved et energisk og dygtigt Arbejde lykkedes det ham trods mange vanskelige Aar under Krigene at bringe Bregentved i en særdeles god Tilstand. Efter Grev Moltkes Død i 1818 vedblev Nyholm at staa paa samme gode Fod med hans Søn, „mere som en Ven og usvigelig Raadgiver end som en lønnet Underordnet.“

Ved Siden af sin Virksomhed som Godsinspektør arbejdede Nyholm som Landinspektør og udskiftede et betydeligt Antal Byer, mest i Bjæverskov og Fakse Herreder. Tillige var han Landvæsens- og Tiendekommissær og Indehaver af forskellige landøkonomiske Tillidshverv. Han døde i 1824 paa Turebyholm som en højt anset og meget velhavende Mand.

Niels Hass Munck blev Landinspektør i 1784. Han udskiftede navnlig en Del Byer af Gavnøs udstrakte Besiddelser paa Næstvedegnen og omkring Lindersvold. Munck døde i 1806, kun 55 Aar gammel.

Frederik Chr. Selmer arbejdede ligeledes under Gavnø, hvorhos han udskiftede under Herlufsholm. Han blev Landinspektør i 1791, men var før den Tid meget virksom som Landmaaler. Selmer var tillige Deltager i et andet stort Reformarbejde, nemlig Hoveriafløsningen. Fra 1795 var han Medlem af Hoverikommissionen for Jylland. I 1805 blev Selmer Amtsforvalter i Hørsholm, i hvilken Stilling han virkede indtil 1821. Han døde 81 Aar gammel i Hørsholm i 1839.

Endnu skal omtales *Niels Lund*, der maaske var den dygtigste af dem alle, men hvis Skæbne formede sig noget trist. Han blev Landinspektør 1794 og fungerede fra 1795 som Distriktslandinspektør for Sorø Akademiets søndre Gødsdistrikt. Samtidig arbejdede han i Præstø Amt, saaledes under Gjorslev og Sparresholm. De af Niels Lund her udførte Udskiftninger er nogle af de bedste, der er lavet i Præstø Amt. Ved kongelig Resolution af 21. Marts 1804 afskedigedes han imidlertid paa Grund af Forsømmelighed fra Akademiets Tjeneste. I sin Forestilling til Kongen herom anfører Rentekammeret, at Lund er en Mand af særdeles Duelighed i sit Fag, men at yderlig Armod, hvori han ved forskellige Omstændigheder er geraadet, og et svækket Helbred har i saa høj Grad nedtrykket ham, at han er aldeles efterladende og forsømmelig med sine Forretningers Udførelse. Ogsaa i Præstø Amt havde man været utilfreds med ham. Sparresholm skriver i sin Indberetning til Rentekammeret i 1805, at med Undtagelse af Næstelsø har „Hr. Lund ikke efterladt sig saadanne Kort og Beregninger, som man skulde vente sig af en autoriseret Person.“

Trods sin Sygdom udgav Lund i Aarene 1801—04 et Maanedsskrift „Nordisk Landvæsen- og Landhusholdningsmagasin“ i 4 Bind. Under Københavns Bombardement forrettede han Tjeneste i Brandvæsenet og indsamlede Gaver til de brandlidte. I 1809, da Krigen spærrede for al Brændselstilførsel, udgav han en Afhandling om vore Tørvemoser. Han blev belønnet af Landhusholdningsselskabet med baade Sølv- og Guldmedaille. Han døde 1824 i København, 59 Aar gammel.

Til Slut skal her nævnes, at enkelte Byer er udskiftet uden Hjælp af Landinspektør eller Landmaaler. Det er næsten altid ret smaa Byer, f. Eks. Broskov i Baarse Sogn og Endegaarde i Skibinge Sogn. Alligevel maa man andre sig over, at Bønderne har været i Stand til at gennemføre et saadant Arbejde. Ved saadanne Udskiftninger er næppe

udarbejdet Kort. Men Bønderne indlod sig iøvrigt ogsaa herpaa. Over Lund By indberetter Vemmetofte til Rentekammeret i 1805, at Kort haves, opmaalt af Bonden *Jacob Christoffersen* i Lejetofte. Men Vemmetofte tilføjer dog, at Kortet er ubrugeligt til videre Afbenyttelse.

V.

Efter i det foregaaende Afsnit at have hørt lidt om nogle af de Mænd, der var virksomme ved Gennemførelsen af Udskiftningen, staar endnu tilbage at se paa, hvorledes Reformen er blevet udført. Ved Bedømmelsen heraf er der navnlig tre Forhold at tage i Betragtning, 1) Antallet af Lodder, der blev tildelt de fremtidige Gaarde, 2) de Figurer, hvormed Jordlodderne blev udlagt og 3) Antallet af udflyttede Gaarde.

Som tidligere omtalt anmodede Rentekammeret ved Skrivelse af 18. Decbr. 1804 Amtmændene om at indhente forskellige Oplysninger fra Godserne. Disse skulde saaledes for saa vidt angaar deres Bøndergods oplyse, paa hvor mange Steder de udskiftede Jorder var hver Mand udlagt. Paa dette Spørgsmaal giver f. Eks. *Nysø* og *Jungshoved* følgende smukke Besvarelse. Paa begge Godser er det intet Sted Tilfældet, at nogen Mand ved den passerede Udskiftning har faaet sin Jord udlagt paa to eller flere Steder, men hvad enten det er Ind- eller Udlodder, saa har enhver Mand faaet sin Jord samlet paa eet Sted. Der følger et Par betydningsløse Undtagelser, hvor det for at give Gaardene Andel i Mosearealer har været nødvendigt at tildele dem særskilt beliggende Moselodder. Men selvfølgelig kan man ikke vente, at alle Godser kan give en saa smuk Besvarelse.

Køng Mænd fik Jord paa 4 og somme paa 5 Steder, *Ring* Mænd fik Jord paa 4 Steder, meddeler *Øbjærggaard* i sin Indberetning. Disse to Byer hører utvivlsomt til de daarligst udskiftede Byer i Præstø Amt. Et andet Sted, hvor Udskiftningen ogsaa er mindre god, er nogle Byer under *Klintholm* paa *Møn*. Herfra indberettes, at i *Buse-*

marke fik 5 Mænd deres Jord tildelt paa eet, 9 paa to og 7 paa tre Steder. I *Busene* fik 6 Mænd deres Jord tildelt paa eet og 4 paa to Steder, og i *Mandemarke* fik 5 Mænd deres Jord tildelt paa eet, 7 paa to og 5 paa tre Steder. Men saavel Øbjærggaard som Klintholm slutter Indberetningen med en Forklaring, hvorefter disse Jorder nødvendigvis maatte udskiftes paa den angivne Maade. Det er som man har haft en lidt daarlig Samvittighed over Resultatet.

Ifølge C. D. Lütkenes Beskrivelse af Præstø Amt (København 1838) er *Hjelm* By paa Møn ligeledes daarlig udskiftet. Der blev arbejdet paa denne Udskiftning i ikke mindre end 11 Aar, men uden at den — som Lütken skriver — blev noget Mesterstykke. Af Byens 17 Gaarde fik kun de 3 deres Jord samlet. De øvrige fik deres Jord spredt paa 3—4 indtil 5 forskellige Steder, undertiden indtil $\frac{1}{4}$ Mil fra Gaardene.

Fra Godsindberetningerne kunde anføres andre Byer, hvor der er tildelt nogle af Gaardene mere end een Lod, men disse Tilfælde er saa faa og spredte, at de er uden synderlig Betydning. Det er tilmed ikke altid klart oplyst, om det er sket for at tildele Gaardene Andel i Eng- eller Mosearealer, der ofte maatte udlægges som særlige Lodder. Iøvrigt blev Eng og Mose den Gang tit liggende i Fællesskab og først udskiftet langt senere. Endnu forekommer ikke saa sjældent, at saadanne Arealer henligger i Fællesskab.

Ved Bedømmelsen af de Figurer, hvormed Jordlodderne blev udlagt, samler Interessen sig navnlig om de saakaldte Stjerneudskiftninger. I sin mest udprægede Form bestod en Stjerneudskiftning i, at Lodderne blev udlagt som lange trekantede Figurer, spids ind mod Byen og bredest ude ved Byskellet. Laa Gaardene midt i Byens Jorder, kom Skellene til at gaa omtrent som Egerne i et Hjul. Laa Gaardene i Udkanten, straaledede Skellene vifteformet ud fra Byen. Ved en saadan Form for Udskiftning opnaaede man, at Gaardene kunde blive liggende i Byen.

Stjerneudskiftning var derfor meget velset af Bønderne, der frygtede Udflytningen, men den anses for at være et daarligt Resultat af Udskiftningen. Bønderne faar lang Vej til Størstedelen af deres Jord i Loddernes „brede Ende“, og der gaa forholdsvis megen Jord til Spilde til Veje og Hegn. Endvidere er det vanskeligt at inddele Jorden i passende Marker.

Af Matrikulens Kort kan den Dag i Dag ses, i hvilke Byer Stjerneudskiftning er anvendt, og paa Grundlag af et Gennemsyn af Kortene for Præstø Amt skal meddeles nogle Oplysninger herom. Oplysningerne maa dog i nogen Grad hvile paa et Skøn, idet det er sjældent, at Stjerneudskiftningen er anvendt for samtlige Gaarde i en By, og det bliver derfor en Skønssag, hvor mange stjerneudskiftede Gaarde, der skal til for at kalde en By stjerneudskiftet.

Ved Gennemsynet viser det sig, at Antallet af Stjerneudskiftninger er meget forskelligt i de forskellige Egne af Amtet. I Stevns Herred forekommer de saaledes saa godt som ikke. Kun *Lille-Heddinge* er præget af Stjerneformen. Stevns Herred er i det hele taget godt udskiftet, vel en Følge af, at Udskiftningen her er foregaaet saa sent.

I Bjæverskov og Fakse Herreder er Byerne *Bjæverskov*, *Gummersmarke*, *Gørslev*, *Aashøje*, *Alslev*, *Taagerup* (Alslev Sogn), *Nielstrup*, *Olstrup*, *Kongsted* og *Roholte* mere eller mindre stjerneformet udskiftet. Antallet af Stjerneudskiftninger her er saaledes ikke stort.

I Tybjerg og Hammer Herreder er Stjerneformen delvis anvendt ved Udskiftningen af Byerne *Vester-Egede*, *Aversi*, *Vrangstrup*, *Glumsø*, *Naaby*, *Rislev*, *Aaderup*, *Rønnebæk*, *Næstelsø*, *Bonderup* („smuk“ Vifte), *Toksværd*, *Lov*, *Hammer-Torup*, *Lundby* (den sydlige Del), *Snertinge*, *Over-Vindinge* og *Ornebjerg*. I Betragtning af, at disse to Herreder er de tidligst udskiftede, kunde man maaske have ventet flere, og Resultatet maa vist siges at være meget tilfredsstillende.

Det er det i hvert Fald set i Sammenligning med Forholdene i Baarse Herred. Her er Byerne *Brøderup, Snesere, Snesere Torp, Bøgesø, Store-Røttinge, Risby, Bearse, Hastrup, Grumløse, Skibinge, Bønsvig, Roneklint, Ammendrup, Ugledige, Udby, Nørre- og Sønder Mern, Sandvig, Kindvig, Sageby, Balle* og *Ørsløv* delvis stjerneformet udskiftet. Baarse Herred er som tidligere omtalt udskiftet i Løbet af forholdsvis faa Aar, men det er sket paa Bekostning af Udskiftningens Kvalitet. De fleste af de nævnte Byer er udskiftet af A. L. Grønvold, der tillige har udskiftet flere af de stjerneudskiftede Byer i Tybjerg og Hammer Herreder. Grønvold har været en ved Udskiftningen meget flittig Mand, men hans Arbejde hører ikke til det bedste.

Paa Møn er Stjerneudskiftning ikke almindelig. Den kan kun siges at være delvis anvendt i Byerne *Store-Lind, Tjørnemark, Udby, Keldbymagle, Pollerup* og *Nørre- og Sønder-Vestud.*

Til Belysning af Spørgsmaalet om, hvor mange Gaarde, der blev udflyttet ved Udskiftningen, indeholder Materialet i Matrikulsarkivet yderst faa Oplysninger. Det er vist i det hele taget tvivlsomt, om noget Arkiv indeholder noget herom. Nogle Oplysninger kan imidlertid faas ad anden Vej.

Landbrugshistorikeren Professor Begtrup udgav i 1801 nogle trykte Beskrivelser over en Del Hovedgaarde paa Sjælland med tilhørende Bøndergods. Disse Beskrivelser støttede sig paa Opgivelser fra Godserne, og selve Opgivelserne er ordret optaget i Begtrups Beskrivelser. De har et meget ensartet Præg og minder noget om de Indberetninger, som Godserne i 1805 skulde indsende til Rentekammeret. Begtrup fik ogsaa Oplysning om, hvor mange Bøndergaarde, der omkring 1800 var udskiftet, og hvor mange af disse, der var udflyttet. I 1800 havde flere af Godserne ikke afsluttet deres Udskiftninger. Men der er ingen Grund til at tro, at Forholdet mellem udskiftede

og udflyttede Gaarde paa den manglende Del af Bøndergodset har afveget synderligt fra den Del, der var afsluttet i 1800.

Paa Grundlag af Begtrup kan opstilles følgende Tabel over Udflytningen paa 12 Godser i Præstø Amt.

	Antal udskiftede Gaarde Aar 1800.	Af disse udflyttet.
Juellund	36	13
Lindersvold	20	6
Strandegaard	17	3
Tybjerggaard	50	26
Herlufsholm	128	58
Gavnø	118	58
Grevens Vænge	6	1
Sparresholm	35	35
Bækkeskov	52	52
Engelholm	46	13
Oremandsgaard	50	10
Høvdinggaard	23	6
Ialt	581	281

Af Gaardene under Herlufsholm laa nogle i Sorø Amt. Oplysningerne om disse 12 Godser maa anses for at være tilfældige Stikprøver. Taget som Helhed viser Tallene, at lige ved Halvdelen af Gaardene er blevet udflyttet. Imellem Udflytningen paa de forskellige Godser er dog en ikke ringe Forskel.

Begtrups Beskrivelser indeholder ingen Oplysninger om Godser paa Møn, men i Paludans tidligere omtalte Bog findes nogle Tabeller, hvori der meddeles Oplysning om Antallet af saavel Gaarde i hver enkelt By som de ved Udskiftningen udflyttede Gaarde. Paa Grundlag heraf kan opstilles følgende Tabel over Udflytningen i de 7 Sogne paa Møn samt Øen Nyord.

	Antal Gaarde ialt.	Heraf udflyttet.
Borre	58	38
Damsholte	80	22
Elmelunde	45	28
Fanefjord	85	41
Keldby	56	21
Magleby	84	59
Stege Land	88	38
Nyord	20	0
Ialt	516	247

Disse Tal viser ligeledes, at lige ved Halvdelen af Gaardene er udflyttet.

Det samlede Antal Gaarde i Præstø Amt paa Udskiftningstiden maa antages at have været omkring 4000. Af disse er sandsynligvis ca. 2000 udflyttet. At nedrive 2000 Bøndergaarde i Byerne og genopføre dem ude paa Markerne har krævet en meget betydelig Indsats af Arbejde og Kapital. Udflytningen var endda kun en enkelt Side af Udskiftningen. Rent bortset fra om Udskiftningen var den vigtigste af Landboreformerne, saa kan der ikke være Tvivl om, at det er den af Reformerne, der har krævet langt den største Arbejdsindsats, forinden den var gennemført.

En By med særlig mange udflyttede Gaarde var *Strø* i Stevns Herred. Med sine 54 Gaarde var den den største Bondeby i Landet. Efter Udskiftningen blev kun de 6 Gaarde liggende i Byen.

Mange af de Gaarde, som ved Udskiftningen blev liggende i Byen, er senere udflyttet. I den stjerneudskiftede By *Ørslev* i Baarse Herred med 34 Gaarde blev oprindelig 20 Gaarde liggende i Byen. I Dag er kun 5 Gaarde tilbage i Byen.

I Præstø Amt findes vedblivende en By, hvori der saa godt som ikke har fundet Udflytning Sted. Det er paa *Øen*

Nyord. Af Øens 20 Gaarde er kun 1 udflyttet. Ved at besøge denne lille Ø vil man faa et Indtryk af vore Landsbyer, som de var før Udskiftningen, og man vil bevare Mindet om et mærkeligt uberørt og hyggeligt Sted.

Der paatvinger sig endnu det Spørgsmaal, hvorledes Udskiftningen i Præstø Amt er udført i Sammenligning med de øvrige Egne af Landet. Spørgsmaalet lader sig ikke besvare paa Grundlag af de her foretagne Undersøgelser. Men Præstø Amt har altid haft Ord for at være et af de Amter, hvor Udskiftningen er bedst gennemført, og ved Undersøgelserne er ikke paatruffet saadanne Oplysninger, at der vil være Grund til at ændre denne Dom. Den Dag i Dag kan Landbruget i Præstø Amt med Taknemmelighed mindes Gennemførelsen af den store Udskiftningsreform, der skabte Grundlaget for hele den følgende Tids rige Udvikling.

BILAG

DETAILLERET OVERSIGT OVER UDSKIFTNINGEN I PRÆSTØ AMT

Forkortelser for de benyttede Kilder: UK = Udskiftningskort. — UF = Udskiftningsforretning. — OK = Originalkort Nr. 1. — ÆK = Ældste Originalkort. — I = Indberetning til Rentekammeret af 1805. — A = Arbeidsjournalen til Matrikullen af 1844. — T = Trykt Kilde.

BJÆVERSKOV HERRED.

Bjæverskov Sogn: Bjæverskov 1798, G. F. Fischer (I), Gummersmarke 1798, J. C. Mathiesen (I), Kulerup 1781, J. C. Mathiesen (I), Vemmedrup 1791, J. C. Mathiesen (I). — *Endeslev Sogn:* Aggerup 1796, L. C. Nyholm (OK), Endeslev 1804, F. C. G. Schrøder (OK), Povlstrup 1796, L. C. Nyholm (OK). — *Gørslev Sogn:* Bøgede 1785, J. C. Mathiesen (I), Gørslev 1798, A. Bjørn (I), Slimminge 1800, Iver Unsgaard (UK). — *Haarlev Sogn:* Ammerup 1798, L. C. Nyholm (OK), Haarlev 1798, L. C. Nyholm (OK), Lille-Linde 1798,

L. C. Nyholm (OK), Lille-Taarnby 1798, L. C. Nyholm (OK) Lystrup 1798, L. C. Nyholm (OK). — *Herfølge Sogn*: Aashøje 1797, Iver Unsgaard (OK), Egøje 1800, L. C. Nyholm (I), Hastrup 1800, A. H. Buch (OK), Herfølge, 5 Gaarde 1782, 12 Gaarde 1797, L. C. Nyholm (UK), Klemmenstrup 1795, L. C. Nyholm (OK), Svansbjærg 1806, F. C. G. Schrøder (UK), Søllerup 1806, F. C. G. Schrøder (UK), Tessebølle 1804, F. C. G. Schrøder (OK), Vedskølle 1795, L. C. Nyholm (OK). — *Himlingøje Sogn*: Himlingøje 1805, F. C. G. Schrøder (OK). — *Køge Landsogn*: Gammel-Køge 1802, Carsten Ehlers (I). — *Lellinge Sogn*: Lellinge 1803, F. C. G. Schrøder (OK). — *Lidemark Sogn*: Gummerød 1803, F. C. G. Schrøder (OK), Lidemark 1797, L. C. Nyholm (OK), Ødemark 1798, J. C. Mathiesen (I). — *Sædder Sogn*: Algestrup, Oplysn. mgl., Hejnerup 1794, J. C. Mathiesen (I), Ingelstrup, Oplysn. mgl., Kanderød 1804, F. C. G. Schrøder (OK), Ringsbjærg ca. 1805 (I og A), Sornerup 1804 (?), F. C. G. Schrøder (OK), Sædder 1798, Henning Pedersen (I), Tolstrup 1783, Ole Fensmark (OK og I). — *Taarnby Sogn*: Store-Taarnby 1805, F. C. G. Schrøder (OK). — *Valløby Sogn*: Valløby 1805, F. C. G. Schrøder (OK). — *Vollerslev Sogn*: Fløjterup 1775, Jacob Müller (I), Vollerslev 1778, J. C. Mathiesen (I). — *Vraaby Sogn*: Skrodsbjærg, Oplysn. mgl., Vraaby 1807, F. C. G. Schrøder (UK).

STEVNS HERRED.

Frøslev Sogn: Frøslev, nærmere Oplysn. mgl., var udskiftet 1805 og 20 Gaarde udflyttet (I). — *Havnelev Sogn*: Havnelev 1818, Iver Unsgaard (T), Skørpinge 1813, Iver Unsgaard (A). — *Hellested Sogn*: Arnøje, mellem 1809 og 1813, Iver Unsgaard (A), Barup 1812, Iver Unsgaard (A), Hellested, mellem 1809 og 1813, Iver Unsgaard (A), Taastrup, mellem 1809 og 1813, Iver Unsgaard (A). — *Holtug Sogn*: Holtug 1786, P. J. Viborg (UK), Raaby 1804, H. J. L. Wodschou (UK). — *Højerup Sogn*: Højerup 1796, vistnok Niels Lund (UK). — *Lille-Heddinge Sogn*: Lille-Heddinge 1799, Niels Lund (OK). — *Lyderslev Sogn*: Gevnø 1832, C. F. Lund (UK), Lund 1861, C. Smith „efter Stiftslandinspektør C. F. Lunds i 1804—1848 foretagne Opmaalinger og Beregninger“ (UF), Lyderslev 1838, C. F. Lund (UF). — *Magleby Stevns Sogn*: Klippinge 1799, Niels Lund (OK), Magleby 1794, F. C. Selmer (OK). — *Smerup Sogn*: Lille-Torøje 1813 (T), Smerup 1835, C. F. Lund (UK), Store-Torøje 1829, C. F. Lund (UF). — *Stove-Heddinge Landsogn*: Bjælkerup 1797, Ole Rietz (OK), Renge 1793, Niels Lund (OK), Sigerslev 1799, Niels Lund (OK), Tommestrup 1796, Niels Lund (OK). — *Strøby Sogn*: Strøby 1797, vistnok Niels Lund (I). — *Varpelev Sogn*: Varpelev 1799, Niels Lund (I).

FAKSE HERRED.

Alslev Sogn: Alslev 1796, L. C. Nyholm (OK), Bonderød, Oplysn. mgl., Taagerup 1802, C. F. Lund (I). — *Fakse Sogn*: Ebbeskov 1807, (T), Fakse og Stubberup 1851, Fr. Henckell (UK), Hovby 1796, Ole Rietz (I), Jyderup 1793, Ole Rietz (I), Rejnstrup 1850, Fr. Henckell (UK), Tokkerup 1815, Iver Unsgaard (Fr. Sag Nr. 3), Tystrup 1796, Ole Rietz (I), Værløse, Oplysn. mgl. — *Hylleholt Sogn*: Borreshoved 1796, Ole Rietz (OK), Hylleholt 1809 (T), Kissendrup 1798, L. C. Nyholm (OK), Lille-Elmue 1790, Ole Rietz (I), Lille-Favrby ca. 1795, Ole Rietz (I), Store-Favrby 1838, Fr. Henckell (UK), Strandhoved 1796, Ole Rietz (I), Vallebo 1797, Ole Rietz (I), Vivede 1810 (T). — *Karise Sogn*: Gammelby 1796, Iver Unsgaard (UK), Jørslev, Oplysn. mgl., Karise 1793, J. C. Mathiesen (UK), Karise Gaarde 1795, L. C. Nyholm (OK), Karise-Olstrup, Oplysn. mgl., Pebringe, Oplysn. mgl., Store-Linde 1800, L. C. Nyholm (OK). — *Kongsted Sogn*: Aastrup 1800, Iver Unsgaard (I), Eskildstrup 1802, Ole Rietz og Iver Unsgaard (I), Grunderup 1795, J. C. Mathiesen (I), Hyllede 1796, N. H. Munck (I), Kongsted, den til Gisselfeld hørende Del 1794, A. V. Schiønning (I), den til Lindersvold hørende Del 1802, N. H. Munck (I), Kongsted-Borup 1792, A. V. Schiønning (I), Leestrup 1802, N. H. Munck (OK), Skov-Torup 1800, Iver Unsgaard (I), Svennerup 1822, F. C. G. Schrøder (UK), Tingerup 1799, Ole Rietz (OK). — *Roholte Sogn*: Mosebølle 1802, N. H. Munck (I), Orup 1802, N. H. Munck (I), Roholte 1801, N. H. Munck (I), Store-Elmue 1794, F. C. Selmer (I), Vindbyholt 1802, N. H. Munck (I). — *Spjellerup Sogn*: Lille-Spjellerup, Oplysn. mgl., Store-Spjellerup 1843, C. F. Lund (UK). — *Sønder-Dalby Sogn*: Aas, se Øster-Egede Sogn, Babberup 1800, Ole Rietz (I), Dalby 1792, J. C. Mathiesen (UK), Dalby-Borup, Oplysn. mgl., Druestrup, den til Jomfruens Egede hørende Del 1799, Iver Unsgaard (UK), Frenderup 1793, Samuel Schultz (I), Høsten 1798, Iver Unsgaard (I), Jenstrup 1798, Iver Unsgaard (I), Rode, den til Jomfruens Egede hørende Del 1805, Christian Lund (UK), den til Gisselfeld hørende Del 1787, J. C. Mathiesen (UK), Taagerup 1798, Iver Unsgaard (UK), Viverup 1798, Iver Unsgaard (UK). — *Tureby Sogn*: Børsted 1798, L. C. Nyholm (OK), Kæderup, Oplysn. mgl. — *Ulse Sogn*: Nielstrup 1796, J. C. Mathiesen (I), Olstrup 1796, A. V. Schiønning (I), Skoverup 1796, J. C. Mathiesen (I), Ulse 1795, Iver Unsgaard (I). — *Øster-Egede Sogn*: Aas 1799, Iver Unsgaard (I), Atterup 1830, C. F. Lund (UK), Hejede Gaarde, „har altid været separerede“ (I), „ominddelt“ 1832, H. G. Wegge (UK).

TYBJÆRG HERRED.

Aversi Sogn: Aversi 1793, J. C. Mathiesen (OK). — *Bavelse Sogn:* Atterup 1790, J. C. Mathiesen (OK), Regerup 1786, J. C. Mathiesen (ÆK). — *Fensmark Sogn:* Oplysningerne ikke fuldstændige, men Fensmark, Kalkerup og Sibberup vistnok alle 1796 af O. C. Plambøck (ÆK og I). — *Glumsø Sogn:* Aase 1794, A. L. Grønvold (I), Glumsø 1798, A. L. Grønvold (OK), Nødholm 1781, P. J. Viborg (I). — *Herlufmagle Sogn:* Gelsted, var udsk. 1805, „Aaret kan nu ikke akkurat opgives“, J. C. Mathiesen (I), Herlufllille ca. 1785, A. V. Schiønning (I), Herlufmagle, den til Universitetet hørende Del 1799, O. C. Kynde (ÆK), Hjulebæk 1796, F. H. Horst (OK), Spragelse 1796, J. C. Mathiesen (I), Torpe 1784, J. C. Mathiesen (OK). — *Næsby Sogn:* Engelstofte, var udsk. 1805, „naar vides ikke, vides ej af hvem“ (I), Næsby 1800, A. V. Schiønning (I). — *Rislev Sogn:* Gerdrup 1794, F. C. Selmer (OK), Køberup 1793, F. C. Selmer (OK), Luderup, var udsk. 1805, J. C. Mathiesen (I), Rislev 1793, F. C. Selmer (OK). — *Sandby Sogn:* Buske 1793, Axel Juel (UK), Sandby 1794, Axel Juel (I), Vinderup, var udsk. 1805, „naar vides ikke“ (I). — *Skt. Mortens Sogn:* Aaderup 1794, F. C. Selmer (UF). — *Skt. Peders Sogn:* Grimstrup 1791, F. C. Selmer (I). — *Skelby Sogn:* Kagstrup 1789, Carsten Ehlers (OK), Naaby 1794, F. C. Selmer (I), Skelby 1794, Carsten Ehlers (UF), Trælløse, maaske 1783, „da Trælløse Skole udskiftet, men naar kan jeg ikke faa at vide. Man siger, det skal være sket for 22 Aar siden“ (I 1805 fra Sognepræsten), Ulstrup 1781, Johannes Schyth (I). — *Tyvelse Sogn:* Tyvelse 1800, A. V. Schiønning (OK). — *Tybjærg Sogn:* Hæggerup 1797, A. V. Schiønning (I), Hjælmsøllille ca. 1785, A. V. Schiønning (I), Orup 1786, A. V. Schiønning (UF), Tybjærg ca. 1785, A. V. Schiønning (I), Tybjærglille 1790, A. V. Schiønning (I). — *Vester-Egede Sogn:* Rønnede 1795, J. C. Mathiesen (I), Vester-Egede 1795, J. C. Mathiesen (I). — *Vrangstrup Sogn:* Vrangstrup 1798, A. L. Grønvold (ÆK).

HAMMER HERRED.

Hammer Sogn: Blangslev, se Mogenstrup Sogn, Faarup 1795, N. H. Munck (OK), Hammer 1785, H. H. Bidstrup (I), Hammer-Torup 1797, Frederik Horst (OK), Hammer Tvede 1795, N. H. Munck (OK), Hunstrup 1795, N. H. Munck (OK), Lov 1798, N. H. Munck (OK), Ring 1791 (?), J. C. Mathiesen (I). — *Holme-Olstrup Sogn:* Holme-Olstrup 1796, O. C. Plambøck (OK), Kalby 1792, F. C. Selmer (OK). — *Kastrup Sogn:* Kastrup 1800, A. L. Grønvold (OK), Neder-Vindinge 1795, A. L. Grønvold (OK), Næs 1795 „uden Hjælp af en autoriseret Landmaaler“ (I), Oreby 1805—06 (I og A), Orne-

bjærg 1803, A. L. Grønvold (I), Stuby 1797, A. L. Grønvold (I). — *Kong Sogn*: Kostræde 1791, J. C. Mathiesen (I). *Kong* 1791 (?), J. C. Mathiesen (I), Sallerup 1803, Henning Pedersen (I), Svinø 1803, Iver Unsgaard (I). — *Lundby Sogn*: Lundby 1787, Carsten Ehlers (UF), Lundby Torp, nærmere Oplysn. mgl. var udskiftet 1805 (I). — *Mogenstrup Sogn*: Blangslev 1792, F. C. Selmer (OK), Fladsaa 1796, A. V. Schiønning (I), Pederstrup 1792, F. C. Selmer (I). — *Næstelsø Sogn*: Bonderup 1795, O. C. Plambøck (OK), Brandelev 1797, O. C. Plambøck (OK), Lille-Tvede 1796, Chr. Trojel (I), Næstelsø, den til Sparresholm hørende Del 1793, Niels Lund (I), den til Holmegaard hørende Del 1797, O. C. Plambøck (I). — *Rønnebæk Sogn*: Borup 1790, N. H. Munck (I), Rønnebæk 1794, A. L. Grønvold (OK), Rønnebæk-Sibberup 1790, N. H. Munck (OK), Stenstrup 1790, N. H. Munck (OK). — *Sværdborg Sogn*: Kastelev 1792, Marcus Westerholt (UF), Neble 1797, A. L. Grønvold (I). Neble Torp 1797, A. L. Grønvold (I), Over-Vindinge 1792, Marcus Westerholt (UF), Remkolde 1796, A. L. Grønvold (OK), Skaverup 1789, „uden Hjælp af en autoriseret Landmaaler“ (I), Snertinge 1796, A. L. Grønvold (OK), Sværdborg 1795, F. C. Selmer (UF), Svinninge 1795, A. L. Grønvold (OK). — *Toksværd Sogn*: Boserup 1793, Müller (OK), Dysted 178?, Iver Unsgaard (ÆK og I), Gødstrup 1796, O. C. Kynde (UF), Nørre-Tvede 1791, Niels Lund (OK), Ravnsbjerg 1791, Niels Lund (OK), Ravnstrup 1797, O. C. Plambøck (OK), Sørup 1791, Niels Lund (OK), Toksværd 1792, Niels Lund (UF). — *Vejlø Sogn*: Appenæs 1794, F. C. Selmer (OK), Basnæs 1796, N. H. Munck (OK), Rettestrup 1795, N. H. Munck (OK), Svenstrup (14 Huse) 1797, Henning Pedersen (I), Vejlø 1796, N. H. Munck (OK). — *Vester-Egesborg Sogn*: Myrup 1798, Henning Pedersen (OK), Skovmølle 1813, Nicolai Fries (A og T), Vester-Egesborg 1800, N. H. Munck (UF).

BAARSE HERRED.

Allerslev Sogn: Allerslev 1796, Ole Rietz (OK), Ammendrup 1799, A. L. Grønvold (OK), Gederød 1799, A. L. Grønvold (I), Kragevig 1795, Ole Rietz (OK), Neble 1799, A. L. Grønvold (I), Rekkede 1795, Ole Rietz (OK), Tjørnehoved 1795, Ole Rietz (OK), Ugledige 1802, A. L. Grønvold (I). — *Baarse Sogn*: Baarse 1800, A. L. Grønvold (UF), Broskov, „Byens 3 Gaardbeboere har for en Del Aar siden med Herskabets Samtykke delt Jorderne imellem dem selv, hvorfor ingen videre Udskiftning er sket, men 1803 lod Herskabet Byens Jorder opmaale“ (I), Risby vistnok 1798, Henning Pedersen (UF). — *Beldringe Sogn*: Dyrlev 1772, P. J. Viborg (I fra Sognepræsten), Faksinge 1829, F. C. G. Schrøder (UK), Hastrup 1802,

A. L. Grønvold (I). — *Everdrup Sogn*: Bøgesø 1797, Henning Pedersen (OK), Engelstrup 1784, Iver Unsgaard (OK), Everdrup 1801, A. V. Schiønning (I), Hemmestrup 1798, Henning Pedersen (UF), Krømlinge 1797, O. C. Plambøck (OK), Stavnstrup 1798, Henning Pedersen (UF), Størtinge 1797, N. H. Munck (OK), Taageskov 1800, A. V. Schiønning (I). — *Jungshoved Sogn*: Ambæk 1798, A. L. Grønvold (I), Bønsvig 1800, A. L. Grønvold (OK), Roneklint 1797, A. L. Grønvold (OK), Stavreby 1796, A. L. Grønvold (OK), Stenstrup 1800, A. L. Grønvold (I), Øen-Smidstrup 1802, A. L. Grønvold (I). — *Kalvehave Sogn*: Balle 1802, A. L. Grønvold (I), Kalvehave 1800, E. C. Stockfleth (OK), Langebæk 1804, Iver Unsgaard (UF), Langø, Oplysn. mgl., Stensby 1804, E. C. Stockfleth (UF), Vestenbæk 1801, A. L. Grønvold (OK), Viemose 1804, Iver Unsgaard (I). — *Mern Sogn*: Kindvig 1797, O. C. Kynde (UF), Nørre-Mern 1805, A. L. Grønvold (I), Sageby 1802, A. L. Grønvold (I). Sandvig 1797, A. L. Grønvold (OK), Skalsby, „de to Gaarde har hver fra Arilds Tid af haft deres Jorder paa et samlet Sted“ (I). Sønder-Mern 1798. O. C. Kynde (I), Taageby 1797, A. L. Grønvold (OK). — *Skibinge Sogn*: Egebjærg, „er udskiftet fra gammel Tid“ (I), Endegaarde, „er ei udskiftet, men delt af Beboerne selv“ (I). Skibinge 1798. A. L. Grønvold (I), Smidstrup Hovgaarde 1802, A. L. Grønvold (OK), Øen-Skovhuse 1797, A. L. Grønvold (OK). — *Snesere Sogn*: Aaside 1801, N. H. Munck (I), Brøderup 1799, N. H. Munck (I), Lille-Røttinge 1796, Christian Trojel (I), Over-Even 1800, A. V. Schiønning (I og OK), Sjolte 1799, N. H. Munck (I), Nørre-Smidstrup 1794 (I), Snesere 1803. Iver Unsgaard (I), Snesere Torp 1796, Christian Trojel (OK), Store-Røttinge 1794, F. C. Selmer (I), Sølperup 1795, Christian Trojel (I). — *Udby Sogn*: Grumløse 1796, A. L. Grønvold (I), Skallerup 1805, A. L. Grønvold (A), Teglstrup 1802, A. L. Grønvold (I), Udby 1798, Henning Pedersen (I). — *Vordingborg Landsogn*: Bakkebølle 1797, A. L. Grønvold (UF), Græsbjærg 1805, A. L. Grønvold (I), Knudsby mellem 1805 og 1808 (I og A), Vintersbølle 1800, O. C. Egebeck (UF). — *Ørslev Sogn*: Fæby 1804, A. L. Grønvold, Græsbjærg se Vordingborg Landsogn, Ørslev 1782, B. O. von Steuben og 1798, A. L. Grønvold (UF). — *Øster-Egesborg Sogn*: Lekkende 1799, A. L. Grønvold (OK), Røstofte 1806, A. L. Grønvold (?) (A), Skovhuse 1806, A. L. Grønvold (?) (A), Staarby 1796, O. C. Kynde (OK), Tolstrup 1806, A. L. Grønvold (A), Øster-Egesborg 1796, O. C. Kynde (I).

MØNBO HERRED.

Bogø Sogn: Bogø 1806, A. L. Grønvold (A), Farø, Oplysn. mgl. — *Borre Sogn*: Aalebæk 1806, H. J. L. Wodschou (OK), Ny-Borre

1809 (A), Nørre-Vestud 1803, A. L. Grønvold (OK), Raabymagle 1806, H. J. L. Wodschou (OK), Sønder-Vestud 1803, A. L. Grønvold (OK). — *Damsholte Sogn*: Hjælm 1814 (T), Liseby 1817 (T), Nørre-Freuderup 1798, E. C. Stockfleth (I), Røddinge 1813, H. J. L. Wodschou (UK), Sprove 1822, Hannibal Hastrup (UK), Store-Lind 1819 (T), Sønder-Freuderup 1798, E. C. Stockfleth (I), Æbelnæs 1813 (T). — *Elmelunde Sogn*: Elmelunde 1801, E. W. Knoph (OK), Hjertebjærg 1798, Christian Trojel (OK), Raabylille 1771, Beboerne selv (T), Torpe 1797, E. C. Stockfleth (OK), Østermark 1801, E. W. Knoph (OK). — *Fanefjord Sogn*: Askeby 1813 (T), Haarbølle maa-ske 1765, jfr. den indledende Tekst (A), Paludan anfører 1771, Kokseby 1814 (T), Lerbæk 1814 (T), Lille-Damme 1802 (T), Store-Damme 1800, J. J. A. Zöllnern (UK), Tostenæs 1803, J. J. A. Zöllnern (OK), Vindebæk 1771 (T), Vollerup 1814 (T). — *Keldby Sogn*: Keldbylille 1782, H. A. Faber (OK), tvivlsom, Kortet anfører kun „inddelt“ 1782, Paludan anfører 1800, Keldbymagle 1797, Christian Trojel (OK), Pollerup 1782, H. A. Faber (OK), Spejlsby 1800 (T), Taastrup 1803, A. L. Grønvold (OK), Ullemarke 1797 (T). — *Magleby Sogn*: Busemarke 1803, H. J. L. Wodschou (OK og T), Busene 1804, H. J. L. Wodschou (OK), Magleby 1801, H. J. L. Wodschou (OK), Mandemarke 1804, H. J. L. Wodschou (OK), Stubberup 1814 (T), Sømarke 1812 (T). — *Nyord Sogn*: Nyord 1820 (T). — *Stegelandssogn*: Bissinge 1798, Marcus Westerholt (A og T), Hovedskov 1799 (T), Koster 1822, Nicolai Fries (UK), Lendemarke 1802, A. L. Grønvold (OK), Neble 1802, A. L. Grønvold (I), Svensmarke 1803, J. J. A. Zöllnern (I), Tjørnemark 1796, Marcus Westerholt (I og T), Tøvelde, en Del 1800 (UK), J. J. A. Zöllnern, Resten 1817 (T), Udby 1803, A. L. Grønvold (OK).

SLÆGTEN HINCKELDEY I NÆSTVED

Af R. Nielsen.

I det 17. og 18. Aarhundrede kom der ikke saa faa Ty-skere, især Handelsmænd eller Købmænd, til Næstved og bosatte sig her. Nogle kom som ganske unge for at lære Handel, mens andre var udlærte Handelsbetjente, som de ofte dengang blev kaldt. Næstved havde livlig Handelsforbindelse med flere nordtyske Byer bl. a. Lübeck og Rostock.

Her skal nævnes nogle af de tyske Slægter, som i disse Aarhundreder bosatte sig i Næstved.

Hans Horneman kom hertil omkring Midten af det 17. Aarhundrede og byggede en statelig Købmandsgaard paa Hjørnet af Akseltorvet og Kirkestrædet. I to Generationer blev der drevet Handel der. Saa deltes Slægten i to Grene, hvoraf den ene havde en Købmandsgaard i Østergade, mens den anden havde Forretning i Ringstedgade. Slægten var her i ca. 150 Aar og tog Del i Bystyret; nogle af dens Medlemmer var ret velstaaende.

Peder Wichman fra Lübeck havde en lille Forretning ved Østerport. Han spillede ingen større Rolle her i Byen Hans Købmandshandel overtog Benjamin Hinckeldey, som nærmere skal blive omtalt.

Misleth kom hertil omkring 1700. Hans Søn Christian Misleth havde sin Købmandsgaard ved Store Bro, og han var uden Tvivl Byens rigeste Mand; thi han laante Næstved By rentefrit ca. 1300 Rdl. til Dækning af de Udgifter, Byen havde haft i Anledning af Processen med Herlufs-

holm om Store Bro i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Han var en æret og anset Mand i Byen. Han var eligeret Borger og Postmester.

Just Knæckenborg kom hertil som en fattig Kræmmer og havde kun en mindre Forretning paa Akseltorvet; men flere af hans Efterkommere blev betydende Borgere, f.Eks. Købmand og Mægler Søren Knæckenborg, der omkring Midten af det 19. Aarhundrede var Formand for Borgerrepræsentanterne i nogle Aar; et lille Mindesmærke er rejst over ham i Sortebrødreanlægget.

Hans Henrik Witte begyndte som en fattig Bissekræmmer i det 18. Aarhundrede; men han arbejdede sig fremad, saa han ved sin Død efterlod sig en hel god Forretning til sin Søn Iver Nicolai Witte. Han blev en velstaaende Mand, der oprettede en Stiftelse paa Farimagssvej. Han var Borgerrepræsentant og Postmester.

Saa var der Slægten *Lafrendtz*, hvis Navn ofte blev fordansket til Laurensen. Den var her i den sidste Halvdel af det 17. og første Halvdel af det 18. Aarhundrede. Der var to Generationer. Denne Slægt tog ivrigt Del i Bystyret (Raadmand og Borgmester).

Henrik Pohlman var Borgmester her 1682—1720. Han gik fallit, og Slægten forlod Byen.

Slægterne *Schwidtzer* og *Knøtter* bør ogsaa nævnes.

Der var ogsaa nogle tyske Haandværkere her i Byen. Urmagerslægten *Galle* kom hertil nogle Aar før 1700 og var her langt hen i det 19. Aarhundrede. Flere af dens Medlemmerne deltog i Byens Styrelse.

Endelig kan nævnes, at Grundlæggeren af den verdenskendte Kählers Keramikfabrik *Hermann Kähler* var Tysker og kom hertil i den første Halvdel af det 19. Aarhundrede.

Da der omkring Midten af det 18. Aarh. blev oprettet en „Tøjmagerfabrik“ i Næstved, kom der nogle tyske Fabriksarbejdere hertil. Lederen af Fabrikken var ogsaa Tysker. Der var paa denne Tid endogsaa Tale om, at der

skulde ansættes en tysk Præst, der kunde holde tysk Gudstjeneste i en af Kirkerne; men det blev dog ikke til noget, idet Sognepræst Roggenkamp i St. Peders Sogn lovede en Gang imellem at holde en Gudstjeneste paa Tysk.

Flere af Apotekerne var ogsaa Tyskere; ja, en af dem Gerhard Tøllner, erklærede paa Bytinget, at han ikke kunde tale Dansk

I disse Aarhundreder er der baade i Hjemmene og paa Bytinget blevet talt Tysk; men det tyske Element blandt Befolkningen forsvandt alligevel forbavsende hurtigt, idet andet Slægtled blev gode danske Borgere¹.

Hinckeldeyslægten stammede fra Lübeck; thi ifølge et Tingsvidne ved Næstved Byting 1745 „var *Benjamin Hinckeldej* 65 Aar, barnefødt i Lübeck, boede i Østergade og havde været her i 50 Aar.“

I Lübeck levede der i den første Halvdel af det 17. Aarhundrede en *Hinrich Hinckeldej*, der var gift med *Barbara Lutter*, en Datter af Ludolph Lutter. De er begge døde før 15. Marts 1648. De havde følgende 8 Børn ifølge et Tingsvidne af Jaspas Wendel og Tonnies Rhole ved Lübeck Ret af 15. Marts 1648:

1. Hinrich Hinckeldej,
2. Ludolff Hinckeldej,
3. Evert Hinckeldej,
4. Johan Hinckeldej,
5. Margareta Hinckeldej,
6. Barbara Hinckeldej,
7. Anna Hinckeldej,
8. Catharina Hinckeldej.

Evert Hinckeldej var Købmand og Borger i Lübeck 30. April 1661, blev viet i Jacobikirken der 28. Maj 1661 til *Anna Fischer*, en Datter af Hans Fischer, døde i 1700 og blev begravet i St. Mariekirken 9. Marts. Anna døde i 1699 og blev begravet 29. November samme Sted.

De fik 9 Børn, hvoraf to, der angives som døbte 12.

August 1662 og 20. Okt. 1666, der ikke har noget Fornavn. *Evert Hinckeldey* er døbt 26. Febr. 1665. *Peder Hinckeldey* blev døbt 18. Juni 1680; men Faderen til ham kaldes Cordt hvilket formodes at være en Fejlskrivning i Kirkebogen.

En Søn Benjamin nævnes ikke blandt de 9 Børn; ifølge det førnævnte Tingsvidne ved Næstved Byting skulde Benjamin Hinckeldey være født i Lübeck 1680, altsaa i samme Aar som Peder; man kunde nu antage, at Benjamin maaske kunde være Tvillingbroder til Peder, og at man har glemt at indføre hans Navn i Kirkebogen. Han er næppe identisk med Peder, selv om en Benjamin Fischer en Slægtning af Moderen, var Fadder³; thi i 1731 nævnes i Næstved Justitsprotokol, at Benjamin Hinckeldeys Broder Peder boede i Lübeck⁴.

At Benjamin Hinckeldey hører til ovennævnte Familie, er uden Tvivl sikkert; thi i Lengnicks Optegnelser om Familien Hinckeldey nævnes, at Evert Hinckeldey, døbt 26. Febr. 1665 og død som Købmand i Saxkøbing i 1699, var Broder til Benjamin Hinckeldey i Næstved⁵.

En ny Henvendelse til „Archiv der Hansestadt Lübeck“ kunde maaske bringe fuld Klarhed i Sagen; men under de nuværende Forhold kan det vist næppe nytte noget. —

Slægten Hinckeldey i Næstved førte i Vaabenet en hvid springende Enhjørning foran et Træ paa Guldgrund⁶.

Benjamin Hinckeldey kom til Næstved i 1694, ca. 14 Aar gammel; thi ifølge „Holms Samlinger til Lolland-Falsters Historie“ blev en Benjamin Hinckeldey i 1694 „sendt til Hans Horneman i Næstved“ rimeligvis for at lære Handel⁷. Det er vel ret sandsynligt, at Hans Horneman, der stammede fra Tyskland, har kendt Benjamins Fader, ja, maaske haft Handelsforbindelse med ham. Hvor længe han var hos Horneman, vides ikke. Senere kom han til at bo hos Købmand Peder Wichman ved Østerport og var Medhjælper hos ham en Del Aar; thi der nævnes i

Tingbogen, at „Benjamin Hinckeldey har længe logeret hos Peder Wichman“.

I 1702 gik han omkring som Bissekræmmer og købte Skind, Messing og Kobber; men da han ikke havde Borgerskab som Købmand i Næstved, var hans Handel ulovlig.

Byfoged Niels Krabbe stævnedede ham saa for Næstved Byting 8. Januar 1703 for at høre Vidnesbyrd om, at han havde drevet ulovlig Handel her i Byen imod kgl. Lov og Forordning. Nogle Borgere blev stævnet som Vidner.

Unge Hans Hansen og Kandestøber Kristoffer Nielsen vidnede, at da de 18. Decbr. 1702 kom hen til Byfogedens Hus og meddelte, at de havde faaet fat i en Landpranger fra Køge, og at han havde fortalt dem, at Benjamin Hinckeldey havde købt 5 Skind af ham, befalede Byfogeden dem og to Felberedere at gaa hen til Benjamin Hinckeldey, der boede hos Peder Wichman, og spørge, om han havde købt 5 Skind af Landprangeren.

Da de kom ind i Peder Wichmans Hus, sad Benjamin ved Bordet. De sagde til ham, at det var efter Byfogedens Befaling, at de skulde se efter 5 Skind. Han rejste sig saa op, gik med dem op paa Loftet, viste dem nogle Skind, som laa der, og sagde: „Der ligger de.“ De saa da, at der laa en Bunke Kalve- og Lammeskind. Felberederne begyndte straks at tælle dem. Der var 384 Skind foruden de 5 Skind, han havde købt af Landprangeren fra Køge. Felberederne begærede nu, at de to Mænd skulde beslaglægge Skindene, hvad de ogsaa gjorde, og de sagde da til Benjamin, at Skindene skulde blive liggende paa Loftet indtil videre. Denne Arrestforretning blev meddelt Byfoged Krabbe.

Der blev nu i Retten 3 Gange raabt paa Benjamin Hinckeldey; men han var ikke mødt.

Gamle Rasmus Lolliche var Dommer i Byfogedens Sted.

I Bytingsretten 5. Febr. 1703 mødte Iver Clausen Rotgieter og vidnede, at han forleden Aars Foraar gik hen

til Købmand Wilken Horneman og vilde købe noget gammelt Messing og Grydekobber. Wilken svarede, at han ikke havde noget, og han vidste heller ikke, hvor han skulde faa noget.

Da gik Benjamin Hinckeldey paa Gulvet og sagde: „Da har jeg to Gryder, som jeg har købt af Erik Hansen; dem vil jeg sælge eder.“ Da Iver spurgte ham, hvad han vilde have for Pundet, svarede Benjamin 14 Skilling. Da sagde Iver: „Det har jeg aldrig givet.“ Iver bød ham 12 Sk.; men han sagde nej og tilføjede: „Jeg kan faa mere end 14 Sk. i Lübeck.“ Iver fik ikke Kobberet.

Byfoged Krabbe paastod nu, at de 389 Skind skulde konfiskeres, og at Benjamin skulde bøde 40 Lod Sølv til Kongen og Byen og 20 Rdl. efter Politiforordningerne 5. Sept. 1691 og 22. Okt. 1701 og begærede Dom.

Paa Benjamin Hinckeldeys Vegne mødte Peder Wichman og sagde, at Benjamin var upasselig; men han vilde møde om 8 Dage og føre Vidner.

Imidlertid havde Benjamin henvendt sig til Borgmester og Raad paa Raadstuen og erhvervet Borgerskab som Købmand 1. Febr., og da dette blev fremlagt i Bytingsretten, standsedes Retssagen mod ham straks. Der blev ikke afsagt nogen Dom, og han fik atter Raadighed over de beslaglagte Skind⁹.

Nogen Tid efter overtog han Peder Wichmans Købmandsgaard paa Østergade i St. Mortens Sogn, og han var Købmand i Næstved i mindst 40 Aar. Med Tiden blev han ret velstaaende, og hans Søn Niels kunde da arve 2000 Rdl.¹⁰.

Han ejede flere Ejendomme rundt om i Byen. 15. Maj 1713 skødede han sin Gaard paa Købmagergade mellem Hans Buchards Gaard og Slagers Kilde paa Sydsiden til Lorentz Harboe¹¹.

Han laante 11. Juni 1717 200 Rdl. af Godsejer Niels Mundt til Rønnebæksholm ved Næstved mod Pant i en Gaard i Næstved. Han fik en Retssag med Mundt om disse

Penge i 1722. Han stillede saa Gaarden til Auktion 11. August 1722, hvorefter Mundt fik Pengene¹².

Madam Schwidtzter skødede 9. Decbr. 1749 sin Gaard til Benjamin Hinckeldey¹³.

I 1753 ejede han 3 Boliger under Sandbjerget og Lejevaaninger i Gaasegade og Østergade¹⁴.

Han lejede i 1705 og følgende Aar et Stolestade i St. Mortens Kirke¹⁵.

Han deltog ikke i Bystyrelsen; men han fik, som det dengang var Skik, Tid efter anden forskellige offentlige Hverv. Han var Kæmner 1709¹⁶, Medlem af Indkvarteringskommissionen 1718¹⁷ og Kirkeværge for St. Mortens Kirke i 3 Aar (1729—32)¹⁸.

Desuden har han underskrevet forskellige Andragender. I 1731 underskrev han tillige med mange Borgere et Andragende til Stiftamtmanden om en fast Kæmner i Næstved¹⁹. Han sendte sammen med 7 andre Købmænd en Ansøgning til Kongen om Hjælp til Næstved Havnevaesen 5. Febr. 1731²⁰.

I 1757 underskrev han og Sønnen Niels samt 11 Borgere en Ansøgning til Kongen om Hjælp til Havnen²¹.

Benjamin Hinckeldey var gift med *Maria Juditta Agerup* og blev begravet 3. Febr. 1758 i St. Mortens Kirke og der blev betalt 11 Rdl. 4 Mk. til Kirken. Hun blev begravet samme Sted 22. Marts 1749 (11 Rdl. 4 Mk.)²².

Ifølge et Tingsvidne ved Næstved Byting 1773 havde de følgende Børn, som alle er døbt i St. Mortens Kirke:

1. *Niels Hinckeldey* blev døbt ca. 1708.
2. Et lille Barn blev begravet 30. April 1710 i St. Mortens Kirke.
3. *Peder Cappel Hinckeldey* blev døbt ca. 1721, Studiosus, døde uden Arvinger i 1773, 51 Aar.
4. *Birgitta Hinckeldey* blev viet 18. August 1747 til Købmand Wilken Horneman (død 1791) i Næstved. Hun blev begr. 8. Juli 1782 i det Hornemanske

Gravsted i St. Mortens Kirke. De fik 6 Børn; et af dem, Benjamin Horneman, var Købmand i Næstved.

5. *Anna Baroba Hinckeldey* blev gift med Købmand Jacob Londeman i Næstved, og han døde som en fattig Mand ca. 1758. De havde ingen Børn²³.

ANDET SLÆGTLED

Niels Hinckeldey, født ca. 1708, blev viet i Karebæk Kirke til *Catharina Faxøe* 5. Novbr. 1745.

Deres Børn (døbte i St. Peders Kirke):

1. *Bendix Meitzen Hinckeldey* blev døbt 1. Novbr. 1748.
2. *Benjamin Hinckeldey* blev døbt 9. Januar 1750.
3. Et Barn, der er født efter 1753, blev begravet 17. Febr. 1756 paa St. Peders Kirkegaard²⁴.

Niels H. fik Borgerskab som Købmand i Næstved i 1744. Han overtog en af de største Købmandsgaarde her. Den var af Bindingsværk og laa i Ringstedgade. Gadelængen var en statelig toetages Bygning paa 23 Fag, hvori der var Butik, Kontor og Beboelse. Der var flere Sidelænger, hvori der var Pakhuse, Stalde, Lo, Lade og Kamre²⁵. Den er for længst revet ned.

Borgmester og Byfoged Thorup skrev følgende om ham til Stiftamtmanden 16. Juli 1768: „Niels Hinckeldey 56 Aar (skal være 60), er en skikkelig, ædruelig og stræbsom Mand, har været Borger og handlet i 24 Aar, er velhavende, har arvet 2000 Rdl., nogle Aar efter at han havde begyndt sin Handel, som bestaar i Kornvarer, Tømmer, Jern, Salt, Hør og Hamp, noget Urtekram samt andre grove Varer. Han holder i lige Maade noget af uldne Varer, saasom Filtbayer, Multum, Sarser, Rasker, farvet Lærred, Trille, Kattunslærred, sribet Lærred, samt andre grove og ordinære Kramvarer og Isenkram, som til Bønder og Landsbyfolk kan afsættes“²⁶.

Han var en af Næstveds største Skatteydere. I 1779 gav han 20 Rdl. 2 Ort 14 Sk. i Grund- og Næringskat. Han ejede da 9 Ejendomme i Næstved²⁷.

Han lovede paa Raadstuen i 1778, at han vilde beplante et Vænge paa 1½ Td. Land med Tobak²⁸.

Han tog heller ikke Del i Bystyret. Han var Kæmner i 1761 og Kirkevæрге for St. Peders Kirke i 3 Aar (1758—61). Han havde lejet et Stolestade i denne Kirke²⁹.

Han og 5 andre Købmænd sendte 29. Marts 1774 et Forslag om Skibsbroens Reparation til Borgmester og Byfoged Thorup³⁰.

Han underskrev i 1780 sammen med 6 andre Købmænd en Obligation paa et lille Laan til Prambroens Vedligeholdelse³¹. Han døde i 1784 og blev begravet 24. Febr. paa St. Peders Kirkegaard, 76 Aar gammel, og hans Hustru døde i 1773 og blev begravet 5. Novbr. samme Sted³².

De to Sønner Bendix og Benjamin synes at have delt Faderens Ejendomme.

TREDIE SLÆGTLED

Bendix Meitzen Hinckeldey, født 1748, Student 1768, Prokurator i Slagelse i 1770'erne; thi i 1775 nævnes en Prokurator Hincheldey fra Slagelse³³. Her lærte han sin tilkommende Hustru at kende.

Han var Birkedommer ved Herlufsholm Birk (Nabosogn til Næstved) fra ca. 1779 til 1809, da Birket blev lagt under Næstved Jurisdiktion³⁴.

Han var Notarius publicus (Kongens Foged) i Næstved 1786 og gjorde Udlæg i Borgmester Wallunds og de 8 eligerede Borgeres Gaarde for de Mulkter, som de ved en Højesteretsdom af 18. Maj 1780 var dømt til at betale til Justitskassen i Anledning af en Strid med Herlufsholm om Store Bro. Kongen eftergav senere Mulkterne³⁵.

Han havde arvet Faderens Købmandsgaard i Ringstedgade, og han solgte den i 1786 til Købmand Mathias Buch for 1110 Rdl. 31. Marts 1792 solgte han en Gaard

paa Hjørnet af Skomagerrækken og Torvestræde til Niels Christian Worm for 500 Rdl.³⁶.

Han var gift med *Anna Cathrine Lambeck*, døbt 12. Marts 1745 i St. Mikkels Kirke i Slagelse, Datter af Guldsmed Jørgen Iversen Lambeck og Sophie Lisbeth Jacobsdatter, og døde i Lille Næstved 29. Januar 1816 og begr. paa Herlufsholm Kirkegaard, 67 Aar. Hun døde 25. Januar 1814, 69 Aar³⁷.

Deres Datter *Nicoline Cathrine Hincheldey*, født 17. Oktober 1779 i Lille Næstved, døbt 26. Oktbr. i St. Peders Kirke i Næstved, viet 13. Sept 1799 i Herlufsholm Kirke til Oberstløjtnant Ernst Ferdinand Knorr von Rosenroth³⁸.

Benjamin Hinkeldey, født 1750, lærte Handel, men overtog ikke Faderens Købmandsgaard i Ringstedgade, maaske har han hverken haft Lyst eller Evne dertil. Han levede ret ubemærket i Næstved.

Han ejede 5 Ejendomme i Næstved i 1791³⁹. Han skødede et Hus i Torvestræde til Borgmester E. Wulf for 40 Rdl. 18. Sept. 1794⁴⁰. Han skødede en Gaard paa Købmagergade til Hattemager P. Aarboe for 2200 Rdl. 23. Decbr. 1811⁴¹.

Han døde 29. Oktbr. 1818 som Ungkarl og forhenværende Handelsbetjent⁴².

Kilder m. m.:

¹ Næstved Raadstue- og Tingbøger m. m. — ² Næstved Justitsprotokol 1734—48 Fol. 450, — ³ Skr. fra Archiv der Hansestadt Lübeck af 25.-2. 1938 og 2.-9. 1941 til Hr. Overlæge Starcke, Silkeborg, og han har velvilligst laant mig sine Dokumenter om Slægten Hincheldey. — ⁴ Næstved Justitsprot. 1722—34, Fol. 782. — ⁵ Skr. fra Landsark. f. Sjæll. m. m. til Hr. Starcke af 12.-2. 1938. ⁶ Gotha, Adel. Taschenbuch 1930, S. 367, — ⁷ Skr. fra Landsark. f. Sjæll. m. m. til Hr. Starcke af 8.-2. 1938. — ⁸ Næst. Tingb. 1697—1705, Fol. 359. — ⁹ do. Fol. 354 f, 360 og 363. — ¹⁰ Næst-Raadstuekopibog 1765—75, Fol. 130. — ¹¹ Næst. Justitsprotokol 1710—15, Fol. 276. — ¹² do. 1722—34, Fol. 17 og 34, — ¹³ do.

1748—69. Fol. 133. — ¹⁴ Folketælling 1753. — ¹⁵ St. Mortens Kirke-
regnskaber. — ¹⁶ Næst. Rdstkopibog 1701—11, Fol. 513. — ¹⁷ Næst.
Rdstbog 1698—1742, Fol. 160. — ¹⁸ Næst. Rdstkopibog 1723—39, Fol.
335. — ¹⁹ Næst. Rdstbog 1698—1742, Fol. 304. — ²⁰ Næst. Rdstkopi-
bog 1723—39, Fol. 426. — ²¹ do. 1750—61, Fol. 271. — ²² St. Mortens
Kirkeregnskaber, — ²³ do. og Næst. Justitsprotokol 1767—78, Fol.
360. De ældste St. Mortens Kirkebøger er gaaet til Grunde ved en
Ildebrand. De var laant ud til Provst P. W. Becker i Køng og
brændte tillige med Præstegaarden 2.-1. 1859. — ²⁴ Karebæk Kirke-
bog og St. Peders Kirkebog i Næstved (Skr. fra Landsark. f. Sjæll.
m. m. til Hr. Starcke af 8. Febr. 1938). — ²⁵ Brandtaksationsproto-
kol 1761. — ²⁶ Næst. Rdstkopib. 1765—75, Fol. 130. — ²⁷ Næst. Bys
Regnskaber. — ²⁸ Næst. Rdstb. 1770—96, Fol. 131. (Der blev dyr-
ket ikke saa lidt Tobak ved Næstved i Slutningen af det 18. Aarh.).
²⁹ Næst. Rdstb. 1742—70, Fol. 189 og St. Peders Kirkeregnskaber. —
³⁰ Næst. Rdstkopib. 1765—75, Fol. 582. — ³¹ Næst. Rdstb. 1770—96,
Fol. 181. — ³² se 7. — ³³ Næst. Justitsprot. 1769—78, Fol. 729. —
³⁴ do. 1778—93, Fol. 336 og Byfogedens Kopibog 1809—10. —
³⁵ En Pakke: Domme ang. Næstved Store Bro 1774—1819. —
³⁶ Næst. Justitsprot. 1778—93, Fol. 570 og 880. — ³⁷ Slagelse St.
Mikkels Kirkeb. og Herlufsholm Kirkeb. — ³⁸ Personalh. Tidsskr.
11. Ræk. 4. Bd. S. 218. — ³⁹ Brandtaksationsprotokol 1791. —
⁴⁰ Næstv. Justitsprot. 1793—1807, Fol. 73. — ⁴¹ do. 1808—20, Fol.
193. — ⁴² Se 7.

VALGENE TIL DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING I PRÆSTØ AMT 5. OKTOBER 1848

Af R. Nielsen.

Den 4. April 1848 udstedtes en kgl. Kundgørelse om, at Reskriptet af 28. Januar 1848 om en fælles Stænderforsamling for hele Riget var ophævet, og at Stænderforsamlingerne skulde sammenkaldes for at afgive Betænkning over Regeringens Forslag til en Valglov, hvorefter den grundlovgivende Rigsforsamling skulde vælges.

Rigsforsamlingen skulde bestaa af 193 Medlemmer fra Kongeriget og Sønderjylland, hvoraf de 48 skulde vælges af Kongen; denne Bestemmelse hidrørte fra de konservative Medlemmer af Martsministeriet. De 145 Medlemmer — 114 fra Kongeriget og 31 fra Sønderjylland — skulde vælges ved almindelig Valgret.

Den 26. April samledes Østifternes Stænderforsamling i Roskilde og drøftede saa Valglovsforslaget. Forslaget om de kongevalgte blev angrebet meget stærkt af Formanden for „Bondevennernes Selskab“, Balthasar Christensen, og ved Afstemningen var der 17 af 68 Medlemmer, der stemte imod det.

Den 17. Juni samledes den nørrejydske Stænderforsamling i Viborg, og her var kun Redaktør B. F. Rée i Aalborg imod de kongevalgte.

Den 7. Juli 1848 udkom Valglovsforslaget som Lov.

Ifølge denne skulde Valgene foregaa i Distrikter, hver

paa ca. 12,000 Indbyggere, beregnet efter Folketællingen 1845. Kongeriget blev delt i 114 Valgdistrikter. Sønderjyderne kom ikke til at deltage i Valgene paa Grund af Krigen.

Præstø Amt blev delt i 7 Distrikter: 1. Storehedinge, 2. Fakse, 3. Vallø, 4. Præstø, 5. Vordingborg, 6. Næstved og 7. Stege.

Valgret havde enhver 30aarig Mand med et uplettet Rygte, egen Husstand, Raadighed over sit Bo, fri for Gæld til Fattigvæsenet og et Aars Ophold i Valgdistrikterne.

Valgbar var enhver 25aarig Mand, der opfyldte samme Betingelser som ved Valgretten.

Man skulde enten personlig eller ved en bekendt Mand henvende sig til Sogneforstanderskabet (Sogneraadet) paa Landet og Kommunalbestyrelsen i Købstæderne og begære sig optaget paa Valglisten. Ved Kirkestævne blev det bekendtgjort, hvornaar man kunde henvende sig til Sogneforstanderskabet. Følgen af denne Bestemmelse var, at kun de Mænd, som interesserede sig for Valget, blev optaget.

Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling blev ifølge kgl. Resolution af 9. Sept. fastsat til 5. Oktbr. 1848. Valghandlingen var offentlig. Afstemningen skulde foregaa ved Haandsoprækning (Kaaring), og der blev kun foretaget skriftlig Afstemning, hvis en Kandidat eller 50 Vælgere i Løbet af en Time forlangte det.

Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ vedtog at modarbejde Valget af dem, der i Stænderforsamlingen havde stemt for de kongevalgte.

I København dannede Bondevennerne Balt. Christensen, Alberti, I. A. Hansen m. fl. en Valgkomité (Hippodrommændene), hvis Program var Etkammersystem, kommunalt Selvstyre, suspensivt Veto m. m.

I Sommeren 1848 arbejdede Bondevennerne, især paa Øerne, paa at vække Folks Interesse for Valget. Der blev holdt Prøvevalg og uddelt Aviser og Fiyveskrifter.

De frisindede Partier: Nationalliberale og Bondevenner havde været enige, indtil de Nationalliberale i Stænderforsamlingerne stemte for de kongevalgte. Der førtes derfor en hidsig Valgkamp mellem de to Partier, og de Nationalliberale angreb Bondevennernes Kandidater (f. Eks. i Næstved og Præstø), og det lykkedes dem at fælde Kandidaten i Præstø.

Den 21. August 1848 kunde „Almuevennen“, Bondevennernes Blad, meddele, at „Bondevennernes Selskab“s Valgkandidater for Præstø Amt var følgende: Sognefoged M. Rasmusen i Herlufmagle, Møller Johannsen i Hovby, Kapellan Smith i Everdrup, Arvefæster Lars Hansen i Bjelkerup, cand. phil. Fr. Barfod i København og Bomuldsvæver Hans Hansen i Mern.

Paa et Møde i Ringsted i Sept. blev det bestemt, hvilke Distrikter Kandidaterne skulde opstilles i: L. Hansen i 1., Johannsen i 2., cand. jur. Schack (rimeligvis i Stedet for Smith) i 3., H. Hansen i 4., cand. theol. Milo fra København i 5. (han trak sig tilbage til Fordel for Chr. Schroll), Rasmussen i 6. og Barfod i 7. Alle de opstillede Kandidater blev valgte.

1. Distrikt (Storehedinge).

Det bestod af Storehedinge Købstad med Landsogn og 13 Sogne: Højerup, Lyderslev, Frøslev, Magleby, Holttug, Hellested, Strøby, Varpelev, Lillehedinge, Havnlev, Smerup, Spjellerup og Vemmetofte. Valgstedet var Storehedinge.

Der var 3 Kandidater ved Valget 5. Oktbr. 1848:

Arvefæster *Lars Hansen* (V) fra Bjelkerup,
Artillerikaptajn *A. B. Hoffmeyer* fra København,
Herredsfoged *F. F. W. Bülow* i Storehedinge.

De to sidste tilhørte enten Højre eller de Nationalliberale.

Valghandlingen foregik paa Torvet i Storehedinge. Valgbestyrelsens Formand aabnede Mødet med at udbringe

et Leve for Kongen. Derefter fremstillede han de 3 Kandidater for Vælgerne og oplæste Navnene paa deres Stillere.

Efter at Kandidaterne og nogle Stillere havde talt, foretog man Afstemning om Kandidaterne ved Haandsoprækning, hvorved Lars Hansen fik flest Stemmer og erklæredes for valgt ved Kaaring. De to andre Kandidater forlangte skriftlig Afstemning. Den var offentlig og mundtlig, det vil sige, enhver Vælger maatte overfor Valgbestyrelsen sige, hvilken Kandidat han stemte paa. Man kaldte det ogsaa „at stemme til Protokollen“. Hansen fik nu 421 Stemmer, Hoffmeyer 273 og Bülow 1. — 819 Vælgere havde meldt sig; deraf stemte 695 eller 84,9 pCt. Borgerne i Storehedinge interesserede sig ikke ret meget for Valget; thi af ca. 150 valgberettigede meldte sig kun 37, hvoraf de 35 stemte paa Hoffmeyer, een mødte ikke, og Distriktslæge Neve stemte paa Bülow.

L. Hansen talte een Gang i Rigsforsamlingen.

Lars Hansen blev født i Herfølge 2. April 1803, arvefæstede en Gaard i Bjelkerup 8. Marts 1843, købte den til fuld Ejendom 31. Decbr. 1853, Sogneforstander i Storehedinge Landsogn, Stændersuppleant for Øernes 9. Landdistrikt 29. Januar 1847, Rigsdagsmand for Præstø Amts 1. Distrikt 1848—49 og Folketingsmand for Storehedingekredsen (1. Kr.) 1852—66.

2. Distrikt (*Fakse*).

Det bestod af 11 Sogne: Næstelsø, Mogenstrup, Fakse, Kongsted, Ulse, Roholte, Østeregede, Vesteregede, Everdrup, Snesere og Toksværd. Valgstedet var Rønnede Kro.

Der var kun een Kandidat ved Valget: *Møller Frederik Johannsen* (V) fra Hovby, der blev valgt ved Kaaring. — Han talte 4 Gange i Rigsforsamlingen.

Frederik Johannsen blev født i Rerslev ved Slagelse 6. Oktbr. 1805, lærte Mølleriet i Køge 1821—31, fæstede Hovby Mølle ved Rønnede 1831 og tillige en Gaard i Hovby

1838, arvefæstede desuden en Gaard i Fakse 1852, Sogneforstander 1842 og følgende Aar (Fmd. i flere Aar), Distriktsformand i Bondevennernes Selskab, Fmd. for Præstø Amts Brandassuranceforening, Rigsdagsmand for 2. Distrikt 1848—49, Folketingsmand for Faksekredsen (2. Kr.) 4. Decbr. 1849, nedlagde sit Manddat og blev Landstingsmand for 3. Landstingskreds 29. Decbr. 1849 til 1866. Han døde 16. Maj 1866, 60 Aar, begravet i Fakse.

3. Distrikt (Vallø).

Det omfattede 17 Sogne: Herfølge, Sædder, Vollerslev, Gjorslev, Haarlev, Himlingøje, Valløby, Taarnby, Enderslev, Vraaby, Lidemark, Bjeverskov, Lellinge, Dalby, Tureby, Karise og Alslev. Valgstedet var Vallø.

Jacob Sørensen i Herfølge indbød Vælgerne i Bjeverskov Herred og i Tureby og Dalby til et Provevalg paa Vallø 29. Sept. 1848 for at opstille en Kandidat ved Valget til Rigsforsamlingen. Rimeligvis var H. E. Schack til Stede og blev opstillet. Der findes intet Referat af Mødet. Det er rimeligvis ved dette Prøvevalg, at Pastor Plum og Drejer Hans Olsen stillede sig; men de trak sig tilbage før Valget.

To Kandidater havde stillet sig ved Valget 5. Oktbr. 1848: Værtshusholder *R. E. Grottrup* fra København, cand. jur. *Hans Egede Schack* (V) fra København.

Valgbestyrelsens Formand aabnede Mødet med en Tale, hvori han fremhævede Betydningen af det forestaaende Valg.

Grottrup: „Mine Herrer! Jeg staar her paa dette højtidelige Sted uden anbefaling fra Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“; men jeg har heller ikke bedt derom, thi jeg har en personlig anbefaling, nemlig den, at „Bonden er min Far“. Jeg har endnu en anbefaling, og den staar prentet i mit Bryst; thi jeg er ikke optraadt for at vinde Gunst, Ære eller Fordel, men af ærlig og sand Iver for eders Sag. Eders Sag er min Sag, og eders Vel er

mit Vel; thi I er mine Brødre. Jeg har i min Ungdom haft Lejlighed til at gøre mig bekendt med Fæsteforhold og Landboforhold, og jeg tror, at ingen kan bedre paatale Landbostandens Trang end den Mand, der er født og opdragen af Landboere. Det maa være en frisindet Mand, der ved, hvad han vil, og han maa tillige vide, hvad Folket vil. Folket vil Frihed og Lighed, Lighed i Byrder, Lighed i Rettigheder og Lighed for Loven. Ingen over den anden og ingen under den anden.

Jeg hylder et konstitutionelt Monarki, bygget paa et demokratisk Grundlag, saa Kongens og Folkets Rettigheder er bestemte, saa ingen høj eller mindre Embedsmand, Godsherre eller Forvalter kan paabyde een mod Loven stridende Befaling. Jeg vil med Liv og Sjæl forsvare det suspensive Veto, der giver Kongen Ret til en vis Tid at nægte en af Folket fattet Beslutning. Det absolute Veto giver Kongen Ret til at sige nej til evig Tid. Jeg vil arbejde for:

- 1) at Livsfæste afskaffes og Arvefæste indføres,
- 2) at Hoveriet aldeles bør ophæves,
- 3) at en ligelig Beskatning af alt Hartkorn indføres,
- 4) at Almenvæbning indføres,
- 5) at Ridderskabet og Adelskabet afskaffes,
- 6) at Staten afstaar sin Ret til Amterne, selv at vælge sine Embedsmænd, og Menighederne faar selv Ret til at vælge deres Præster og Lærere,
- 7) at der ikke bør ydes Tiender til Kirkerne og Præsterne; thi saadant er kun forargelige Levninger fra Adelsens og Gejstlighedens Vælde,
- 8) at Politimyndigheden bør afskaffes i Borgerens og Bondens Hus, og Forsamlings- og Foreningsfrihed bør bestaa,
- 9) at Statens Embedsmænd bør staa Folket til Ansvar for deres Handlinger,
- 10) at Rigsforsamlingen bør være en samlet Repræsentation (et Etkammer),

11) og at Danmarks Grundlov bør være bygget paa Frihed, Lighed og broderlig Enighed.

Jeg overlader saa min Sag til Vælgerne.“

Schack udtalte sig først kort om Landboforholdene, navnlig om dem af disse, som muligt kunde komme for paa den forestaaende Rigsdag. Den baade for Staten og for Landboerne heldigste Løsning af de fleste Landboforhold søgte han i Fæstegodsets Overgang til Selvejendom og i Hartkornets ligelige Beskatning. Han fremhævede dernæst den store Indflydelse, som den almindelige Valgret maatte have paa alle de simples og fattiges hele Stilling, ikke blot fordi disse nu fik Ret til at vælge Folk, som kunde og vilde tale deres Sag, men navnlig fordi deri laa en Anerkendelse af deres Ret til som Statsborgere at staa paa lige Trin med de fornemste i Landet. Værdien af denne Ret skattede for Tiden vistnok kun de færreste; men han nærrede den Overbevisning, at naar Vælgerne udøvede den med Alvor og Kærlighed, da vilde de om 20 Aar eller maaske 10 give ham Ret i, at store Rettigheder og stor Betydning hvilede i den almindelige Valgret.

Staten kunde først udvikle sig til sit sande Væsen, naar almindelig Valgret og Valgbarhed fandt Sted, saa at alle Kræfter fik Lejlighed til frit at udfolde sig. Dette skete bedst i eet Kammer, der ogsaa var det eneste sande, saafremt man betragtede Rigsdagen som Stats-Repræsentation og ikke blot som en Samling af kyndige Mænd. Han søgte at gendrive de Indvendinger, der kunde gøres mod et Etkammer. Kongen burde kun have suspensivt Veto.

Han erklærede sig for større Kommunefrihed og for, at Kommunerne under Statens Tilsyn skulde have Indflydelse paa Valget af deres Embedsmænd. Han udtalte sig for Lighed i Byrder og Rettigheder, navnlig for almindelig Værnepligt og for Ophævelse af alt Adelskab.

Efter at flere af Vælgerne og ogsaa Kandidaterne havde udtalt sig gentagne Gange, og ingen mere begærede Ordet, satte Formanden under kollektiv Afstemning, hvem

af Kandidaterne der skulde antages. Da Forsamlingen erklærede sig for Schack, forlangte Grottrup Afstemning til Protokollen, hvorved 877 Stemmer faldt paa Schack, mens ingen stemte paa Grottrup, hvilket er ganske mærkeligt, da han dog maa have haft mindst een Stiller, som alt-saa ikke har stemt paa ham.

Formanden proklamerede Schack som Distriktets Rigsdagsmand og sluttede Forhandlingen med at udbringe et Leve for Kongen.

Under Valghandlingen herskede der iøvrigt den bedste Orden, og Valgbestyrelsen havde med megen Liberalitet foranstaltet alt for ogsaa i ydre Henseende at gøre Valghandlingen smuk og højtidelig.

Der havde meldt sig 951 Vælgere, hvoraf 877 eller 92,2 pCt. stemte.

Schack talte mange Gange i Rigsforsamlingen.

Hans Egede Schack blev født i Sengeløse 2. Febr. 1820, Student fra Kristianshavns Borgerdydskole 1837, Medbestyrer af Studentersamfundet 1840, cand. jur. 1844, Rejse til Stockholm og Upsala, Underofficer i Felttoget 1848, Rigsdagsmand for 3. Distrikt 1848—49, faldt igennem ved Folketingsvalget i Storehedingekredsen 4. Decbr. 1849, Folketingsmand for Faksekredsen 4. Febr. 1850—52, for Thisted Amts 2. Kreds 4. August 1852, genvalgt 26. Febr. 1853, Landstingssekretær 14. Okt. 1854, tillige Sekretær hos Konsejlspræsidenten 3. Februar 1856, deltog i Upsalatoget 1856.

4. Distrikt (Præstø).

Det omfattede Præstø Købstad med Landsogn og 8 Sogne: Skibbinge, Jungshoved, Mern, Baarse, Beldringe, Allerslev, Kallehave og Østeregesborg. Valgstedet var Præstø.

Bondevennerne opstillede Indsidder og Bomuldsvæver Hans Hansen fra Nørre Mern, mens Højre og de National-liberale opstillede Professor H. N. Clausen fra København.

Distriktsformændene i Bondevennernes Selskab P. Pedersen fra Roneklint, Væver Hansen fra Mern og A. Larsen fra Smidstrup indbød til et Vælgermøde i Præstø 26. August 1848 i Anledning af Valget til den forestaaende Rigsforsamling.

De to førstnævnte Distriktsformænd var mødt tillige med een eller to Mænd fra de fleste Sogne, som hørte under Distriktet. Pastor Schaper og Købmand von Bergen i Præstø indfandt sig.

Pastoren forestillede sig ved sin Indtræden i en Slags Forlegenhed og spurgte, om der skulde være Møde i Dag. Man svarede ja. Schaper sagde saa, at havde han vidst det, var han ikke gaaet ind; dog haabede han, at de tilstedeværende ikke havde noget imod, at han overværede Mødets Forhandling, hvilket ingen havde noget imod.

Schaper begyndte med en kort Udvikling af Valgloven, der nu til Rigsdagsvalget var helt anderledes end ved Stændervalget. Det skulde nu være en Folkerepræsentant. Han maatte nu gøre Bondestanden opmærksom paa, at Repræsentanten maatte være inde i alle Forhold.

Væver Hansen svarede, at saa kunde Bondestanden ikke vælge en Mand af sin egen Midte.

Schaper mente, at der vel kunde findes dem, som var inde i alle Forhold.

Hansen spurgte ham, om han var inde i alt. — Han gav et undvigende Svar. Hansen spurgte Schaper, om han kunde nævne nogen Mand, der var inde i alle Forhold.

Schaper mente, at der var mange, men nævnte ingen. Han fortalte saa, at Borgerne i Præstø paa nogle faa nær vilde opstille Professor Clausen.

Hansen bemærkede, at det var uheldigt, at Borgerne og Landboerne ikke kunde enes om en Kandidat.

Schaper spurgte, hvorfor Bondestanden ikke kunde stemme paa Clausen.

Hansen: „Fordi han i sidste Stændermøde tværtimod sine egne Anskuelser stemte for de kongevalgte.“

Schaper afmaledede de kongevalgte med de yndigste Farver.

Hansen bemærkede, at det netop var det forkastelige i hele Udkastet til den fri Forfatning, da de kun skulde tjene til at dæmpe Friheden, hvis Folket vilde gaa videre, end Ministeriet fandt for godt.

Schaper mente, at alle de tilstedeværende dog maaske ikke var af samme Mening som Hansen.

P. Pedersen erklærede, at han hverken gav sin Stemme til Clausen eller tilraadede nogen at stemme paa ham.

Schaper spurgte nu, om den anførte Grund var den eneste, hvorfor de ikke vilde stemme paa Clausen.

Hansen svarede, at den anførte Grund var Hovedgrunden, og han fraraadede Vælgerne at stemme paa Clausen. P. Pedersen var af samme Mening.

Schaper for nu op fra Sædet med tilsyneladende blussende Harme, greb Stolen, hvorpaa han havde siddet, med en Slags Krampagtighed, saa man maatte befrygte dens Sønderlemmelse, og i denne sin Heftighed udtalte sig saaledes: „Da Bestyrelsen for Bondevennernes Selskab har understaaet sig i at gøre et saa uforsvarligt Skridt at fælde Fordømmelsesdommen over alle dem i Stænderforsamlingen, som stemte for de kongevalgte, maatte han paa det bestemteste erklære, at et saadant Selskab som „Bondevenerne“s aldrig burde eksistere i et Land, og at enhver Mand, der er Medlem af et saadant Selskab, øjeblikkelig burde melde sig ud af det, naar han vilde anses for en selvstændig og fuldmyndig Mand; i modsat Fald burde han tage sin Stemmeret.“

Hansen var tilfreds med, at Valgloven kun udelukkede dem, der ikke havde et pletfrit Rygte, og det glædede ham, at Schaper ikke kunde afsætte den nævnte Bestyrelse, og at Regeringen og den offentlige Mening ikke betragtede Bondevennernes Selskab med samme mistroiske Blik som Schaper, idet 2 Bestyrelsesmedlemmer var optaget i Ministeriet.

Schaper forlod nu Mødet.

Hansen udtalte nu, at Schaper vilde bilde dem ind, at det var vanskeligt at finde Repræsentanter af deres Midte.

Pastor Schapers Forsøg paa at faa Vælgerne fra Landet til at stemme paa Clausen i Stedet for paa H. Hansen mislykkedes fuldstændigt.

Borgerne i Præstø og Godsejerne og Embedsmændene paa Landet arbejdede imidlertid af alle Kræfter for den nationalliberale Professor Clausen, som Bondevennerne ikke kunde fordrage, fordi han i Stænderforsamlingen ikke vilde stemme for Drewsens og Christensens Andragende om en Landbokommission, og fordi han ikke vilde underskrive Bondevenneselskabets og de Bondedeputeredes Andragende til Kongen af 17. Marts 1848 om Fæstegodsets Overgang til Selvejendom eller Arvefæste. Han stod i Spidsen for den hemmelige Forening i København, der modarbejdede Bondevennerne ved Valgene.

Uden for Bondestanden saa man nærmest med Foragt paa Væver Hansen fra Mern.

Der blev ikke holdt nogen Vælgermøder, hvor de to Kandidater kunde tage en Dyst. Det var først paa Valgdagen, at de kom til at staa overfor hinanden.

Fra Modstandernes Side blev der gjort, alt hvad man kunde for at fælde H. Hansen. 21 Vælgere i Præstø sendte 2. Oktober en Skrivelse til Valgbestyrelsen, hvori de anmodede Forstanderskabet (Sogneraadet) i Mern om at overveje H. Hansens Ret til at fremstille sig som Valgkandidat, og 10 Vælgere i Præstø sendte i 11. Time (4. Oktbr.) en Skrivelse til Valgbestyrelsen om, hvorvidt H. Hansen havde Ret til at stille sig.

Valgbestyrelsen, hvis Formand var Pastor Rørdam i Mern, H. Hansens Sognepræst, holdt Møde paa Præstø Raadhus 5. Oktbr., noget før Valghandlingen skulde begynde.

De to fornævnte Skrivelser og en Attest — i Anled-

ningen af Skr. af 2. Oktbr. — fra Mern Sogneforstanderskab, underskrevet af Formanden og 2 Medlemmer, mens de øvrige 7 Medlemmer ikke havde underskrevet den, blev behandlet.

Paa Rørdams Spørgsmaal om Godkendelse af H. Hansens Kandidatur svarede de øvrige Medlemmer af Vaigbestyrelsen, at de „ikke ansaa sig for at være berettiget til at afgøre Spørgsmaalet, men maatte overlade det til Vælgernes Retsfølelse ved deres Afstemning at dømme i denne Sag.“

Valgbestyrelsen godkendte saa de to Kandidater: Clausen og Hansen.

Væveren havde redet den første Storm af; men Valgdagens Stormangreb fældede ham alligevel.

Pastor Rørdam i Mern indledede Valghandlingen paa Præstø Torv 5. Oktobr. 1848 med en kraftig og alvorsfuld Tale til Vælgerne om det vigtige og betydningsfulde, der laa til Grund for denne Handling. Han fremstillede derefter for Vælgerne de to Kandidater: Professor, Dr. theol. *Henrik Nicolai Clausen* fra København og Indsidder og Bomuldsvæver *Hans Hansen* fra Nørre Mern.

Provst Nielsen fra Kallehave anbefalede Clausen varmt og udtryksfuldt.

Clausen anbefalede sig selv og fremhævede sin Virksomhed i Stændersalen, særlig med Hensyn til Bondestandens Bedste, og hans Tale var saa lang og vidtløftig, at „de fleste af Bondestanden vist glemte det første for det sidste.“

En Vælger fra Landet anbefalede H. Hansen.

H. Hansen havde ingen tidligere politisk Virksomhed at rose sig af, men maatte indskrænke sig til at bevidne sine Medborgere den Glæde, han følte ved deres til ham udviste Tillid. Han sagde, at det var Kongens Vilje, at Mænd af alle Klasser skulde have Delagtighed i Landets Styrelse, saa havde Erfaringen allerede vist, med hvilken Møje og Trængsel Ligheden synes at skulle trænge sig

frem for at opnaa sit virkelige Maal. Han henviste herved til de Modvirkninger, der fra en vis Side paa alle optænkelige Maader var udført for at hindre hans Valg. Han bad derpaa Landvælgerne om ikke at forbitres eller tabe Modet ved en saadan Modstand, men huske paa, at uden Modstand vindes ingen Sejr.

Kateket Hagerup i Præstø bad nu om Ordet og oplæste en Udskrift af en Protokol fra Københavns Politiret, som var deponeret hos Valgbestyrelsen. Ifølge den havde H. Hansen været arresteret i København fra 9. Januar til 7. Maj 1836 som mistænkt for Delagtighed i et hos Anders Christensen i Køng begaaet Tyveri. Ved Nytaarstid 1836 rejste H. Hansen sammen med en anden Væversvend Christoffer Hansen, der stammede fra Smidstrup, fra Køng til København, uden at H. Hansen vidste, at Christoffer var mistænkt for Tyveriet i Køng. I København logerede han i 8 Dage, bl. a. hos den bekendte Nagel i Lille Kongensgade, og han blev anholdt hos en Madame i Holmensgade og indsat i Arresten; men der blev ikke anlagt Sag mod H. Hansen, der blev løsladt 7. Maj og ført til Københavns søndre Birk med Tilhold om at melde sig paa Politikammeret, hvis han atter indfandt sig i København, da han i modsat Fald vilde blive arresteret.

Hagerup lod nu en umaadelig Strøm af Chikanerier vælde over H. Hansen, der søgte at forsvare sig, men blev overdøvet af Borgernes og Pøbelens Skrigen og Klappen, og det var kun med Møje, det lykkedes Formanden for Valgbestyrelsen at bringe disse ved almindelig Tale til Tavshed.

H. Hansen gjorde opmærksom paa, at det hele kun var en Strøm af intetsigende Chikanerier, hvormed Hagerup overøste ham, og han tilføjede, at den var vel ikke mere paa Jorden, som kunde sige: „Hvo kan overbevise mig om nogen Synd?“ Men hvad han kunde sige var: „Hvo kan overbevise mig om nogen Lovovertrædelse?“

Hagerups Chikanerikilde var uudtømmelig. Han sag-

de, at Væver Hansen for nogle Aar siden var blevet idømt 10 Rdl. i Mulkt for at have spillet Kort, hvilket ved Politiretten i Præstø var blevet anset som Hasard; men H. Hansen og de øvrige blev af Overretten frifundne for Tiltale. Hagerup vilde derfor sætte ham i Klasse med Spillere og Sværmere.

H. Hansen fortalte nu, at han sammen med 4 andre havde spillet Kort hos Skomager Rasmus Jørgensen i Præstø hele Natten 5. Febr. 1843. H. Hansen og to andre spillede de øvrige læns for Penge. Henad Morgenen skiltes de, og den ene Peder Hansen, som var en af dem, der havde tabt alle sine Penge i Spillet, fandtes om Morgenen druknet ved Skibsbroen:

Hagerup bemærkede saa, at Balthazar Christensen som Formand for „Bondevennernes Selskab“ maatte have været vidende om de Pletter, som hvilede paa H. Hansens Rygte.

H. Hansen erklærede højt og tydeligt fra Talerstolen, at han havde forelagt hele Sagen for Balt. Christensen, og at denne havde svaret, at deri ikke laa noget, som kunde forhindre hans Valg.

„Almuevennen“ skrev 20. Oktbr. 1848: „Det var et smukt Syn at se, med hvilken Rolighed, ja, vi kunde sige med en vis Tilfredshed, Væver Hansen hørte og besvarede dette uanstændige Skraaleri. Det lod sig tydelig tilkende paa Hansen selv, at en god Samvittighed giver et frejdigt Mod.“

Saa blev der foretaget Afstemning ved Haandsoprækning, og Valgbestyrelsen skønnede, at de fleste Stemmer var for Clausen; men da begge Kandidater forlangte Afstemning til Protokollen, blev Udfaldet, at H. Hansen fik 570 Stemmer, og Clausen 330. H. Hansen blev derefter proklameret som Rigsdagsmand for Distriktet.

Der var 996 Vælgere, hvoraf de 900 eller 90,4 pCt. stemte.

Clausen bragtes mod Aften „et længe Leve“ paa Nysø

af Vælgerne i Præstø, som alle uden Undtagelse havde stemt paa ham, samt af forskellige Vælgere fra Landdistriktets Sogne.

Dette Valg blev et af de mest bekendte og mest berømte i Danmark. Men det er egentlig forkert; thi der skete intet andet, end hvad der er sket ved andre Valg, og naar man har betragtet dette Valg som et Bevis paa, at en stor Del af Vælgerne ikke havde Forstaaelse af Valget eller var umodne, er dette fejlagtigt. Tværtimod. Vælgerne fra Landet var godt nok klar over, hvad de gjorde. De vilde paa ingen Maade stemme paa Clausen, fordi han ikke havde samme Mening som de selv, og fordi han var Embedsmand. De vilde kun stemme paa deres egen Kandidat, der var deres Partifælle.

En anden Sag var det, at Hans Hansen, der var født i Køng 10. Marts 1815, var en lidt uheldig Kandidat; men han var paa ingen Maade ringere end nogle af de Kandidater, som Bondevennerne havde opstillet. Han var slet ikke noget Nul, hvad man har villet gøre ham til. — Han blev en Martyr for Friheden.

Straks efter Valget rettede de københavnske Aviser nogle voldsomme Angreb paa H. Hansen, der prøvede at forsvare sig i „Almuevennen“. Men mærkeligt nok gjorde Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ intet videre for at støtte ham. Derfor tabte han Modet og besluttede at nedlægge sit Mandat. Rimeligvis har han været i København og talt med Balt. Christensen, der sikkert har raadet ham til at trække sig tilbage.

Saa sendte H. Hansen følgende Skrivelse til Justitsminister Bardenfleth:

„Undertegnede Indsidder og Bomuldsvæver Hans Hansen af Nørre Mern i Præstø Amt, der er valgt til Rigsdagsmand for dette Amts 4. Distrikt har ikke kunnet forblive uvidende om eller uberørt af den Mening, der udenfor min egen Kreds har gjort sig gældende mod bemeldte mit Valg. Jeg tror at kunne og burde bøje mig for

denne Opinion, og dette falder mig saa meget lettere, som jeg ikke blot er overbevist om, at jeg efter mit Lands Love har Ret til at fordre mig anerkendt i den Hæderspost, hvortil et saa overvejende Antal af mine Medborgere i min egen nærmeste Kreds ved deres Agtelse og Tillid har kaaret mig, men som jeg tillige kan give mig selv det Vidnesbyrd, at jeg ikke fortjener og med Guds Hjælp aldrig skal fortjene den haarde Dom, hvormed man uden for min Kreds ikke tager i Betænkning at stemple mig. For saaledes ikke at give Anledning til Brydninger og Vanskeligheder, der let kunde være skadelige for Folkfrihedens Sag og besværlige for dennes Forkæmpere, undlader jeg ikke herved underdanigst at anmelde for Deres Excellence, at jeg ikke kan give Møde paa Rigsdagen og derfor maa bede om nyt Valg foranstaltet for mit Distrikt.“

Mern pr. Præstø, 18. Oktbr. 1848.

Underdanigst

Hans Hansen, Indsidder og Bomuldsvæver.

Justitsministeriet meddelte 21. Oktbr. Valgbestyrelsen, at Hans Hansen „havde frasagt sig sit Valg som Rigsdagsmand“. Et nyt Valg blev fastsat til 6. November 1848.

Der havde meldt sig to Kandidater ved dette Valg:

Pastor *N. F. S. Grundtvig* fra København.

Sognefoged *Jens Jensen* fra Grumløse.

J. Jensen traadte tilbage, idet han bad sine Vælgere stemme paa Grundtvig.

Ved Afstemningen ved Haandsoprækning havde Grundtvig de fleste Stemmer og blev udraabt til Rigsdagsmand. 50 Vælgere forlangte Afstemning til Protokollen. 574 Vælgere stemte paa Grundtvig, mens kun 10 stemte imod eller nej. 584 Vælgere eller 58,6 pCt. havde stemt. Grundtvig stod uden for Partierne.

5. *Distrikt (Vordingborg).*

Det omfattede Vordingborg Købstad med Landsogn og 10 Sogne: Udby, Ørslev, Hammer, Lundby, Kastrup, Sværdborg, Køng, Vejlø, Vesteregesborg og Bogø. Valgstedet var Vordingborg.

Der var 4 Kandidater ved Rigsdagsvalget 5. Oktober 1848:

Pastor *H. P. K. Dorph* fra Østeregesborg.

Skolelærer *Hansen* fra Kastrup.

Pastor *N. O. Mynster* fra Baarse.

Gaardfæster *Christian Schroll (V)* fra Basnæs.

De tre første Kandidater tilhørte enten Højre eller de Nationalliberale, mens Schroll var Bondeven, opstillet af Vælgerne paa Landet uden at være anbefalet af „Bondevennernes Selskab“.

Formanden for Valgbestyrelsen Justitsraad Oksenhøj, Borgmester i Vordingborg, indledede Valghandlingen med en ret passende Tale og fremstillede de 4 Kandidater for Vælgerne.

Skolelærer Hansen fremstod saa og meddelte Forsamlingen, at han traadte tilbage til Fordel for Dorph, hvem han anbefalede som en særlig duelig Mand, og han bad de Vælgere, som muligt vilde have stemt paa ham, om at give Dorph deres Stemmer.

Dorph traadte nu frem og udtalte sine politiske Anskuelser.

Mynster meddelte, at han trak sig tilbage.

Schroll udtalte, at han sluttede sig til Bondevenerne i politisk Henseende.

Skolelærer Hansen fremtraadte atter og angreb i en lidenskabelig Tale Balthazar Christensen, hvorfor han af Formanden blev kaldt til Orden.

Efter en vidtløftig Debat mellem Schroll, Magister Bekker i Køng og Skolelærer Hansen skredes der til Valg

ved Haandsoprækning, hvorved Schroll efter Valgbestyrelsens Skøn fik de fleste Stemmer. Dorph forlangte saa Afstemning til Protokollen. Schroll fik da 809 Stemmer, mens Dorph kun fik 111. Der var 991 Vælgere, hvoraf 920 eller 92,8 pCt. havde stemt. — Han talte 5 Gange i Rigsforsamlingen.

Christian Schroll blev født paa Lykkenssæde ved Brahetrolleborg 3. Oktbr. 1808, Bestyrer af Kongs Hørfabrik 1833—43, berejste for Fabriksvæsenets Skyld Tyskland, Belgien og Holland 1841—42, Medforpagter af Mogenstrup Brænderi 1843, Gaardfæster i Basnæs, Rigsdagsmand for Præstø Amts 5. Distrikt 1848—49 og Folketingsmand for Vordingborgkredsen 1849—1879.

6. Distrikt (*Næstved*).

Det omfattede: Næstved Købstad med St. Peders og St. Mortens Landsogne og 14 Sogne: Herlufmagle, Tybjerg, Næsby, Tyvelse, Glumsø, Bavelse, Skelby, Sandby, Vrangstrup,, Fensmark, Rislev, Aversi, Rønnebæk og Olstrup. Næstved var Valgstedet.

Den 5. Sept. 1848 blev der holdt et Prøvevalg i Næstved paa Foranledning af Borgerne, rimeligvis i Forening med Godsejerne; thi Jægermester Grüner til Ravnstrup blev valgt til Dirigent. Der var mødt ikke saa faa Vælgere.

Efter at Dirigenten havde udtalt nogle almindelige Ord, besluttede man at sende Bud efter Borgmester, Justitsraad Lawætz, der havde skrevet til Sogneforstanderskaberne, at han vilde stille sig.

Lawætz var konservativ og udtalte, da han omsider var kommet til Stede, at han ikke vilde „rive ned paa alt.“

Kateket Peter Marius Barfod holdt et Foredrag, der indeholdt „megen Sandhed“; han talte mere som Vælger end som Valgkandidat, idet han især anførte, hvilke Forordringer man burde stille til en Kandidat. Sine egentlige Anskuelser fremførte han mindre klart, saa man kunde tro, at han stod midt mellem Højre og Venstre. Han

sagde :„Lige saa lidt som man skulde gaa til den Side, Aristokraterne og Stormændene hældede til, saa langt skulde man ogsaa holde sig fra dem, der jagede efter Folkegunst, men kun holde sig til sin egen Overbevisning.“

Man opfordrede nu Mikkel Rasmussen til at fremstille sig, da man vidste, at han vilde modtage Valg. Efter at der var sendt Bud efter ham i Byen, kom han derhen. Han sagde, at han ikke vilde udtale sine Anskuelser her, men vente til den rette Valgdag. Han var lige glad, enten han blev valgt af denne Forsamling eller ikke. Borgerne vilde blot prøve ham og gøre Nar ad ham.

Resultatet af Prøvevalget blev, at nogle stemte paa Lawætz, andre paa Barfod, og nogle faa paa Rasmussen.

Borgerne i Næstved vilde ikke stemme paa Rasmussen, fordi det var under deres Værdighed at stemme paa den Kandidat, Bondestanden havde opstillet af sin Midte.

M. Rasmussen havde været Medlem af Stænderforsamlingen i Roskilde.

Ved Valget til Rigsforsamlingen var der 4 Kandidater:

Kateket *Peter Marius Barfod* i Næstved.

Sognefoged *Jørgen Jeppesen* fra Stenstrup.

Justitsraad, Borgm. *Daniel Tonnies Lawætz* i Næstved.

Sognefoged *Mikkel Rasmussen* (V) fra Torpe ved Herlufmagle.

Valghandlingen begyndte Kl. 10 i det militære Ridehus i Grønnegade i Næstved.

Efter at Jægermester Post til Broksø som Formand for Valgbestyrelsen havde meddelt Forsamlingen sin Udnævnelse, og hvilke Medlemmer der af Borgerrepræsentanterne i Næstved og af de forskellige Sogneforstanderskaber i Distriktet var udnævnt til at tiltræde Valgbestyrelsen, paaviste han, hvorledes Tidens Udvikling gjorde det nødvendigt, at ogsaa Danmark indtraadte i de konsti-

tutionelle Staters Række, lagde i smukke og velvalgte Ord Vælgerne paa Hjerte at træffe hensigtsmæssige Valg som den Maade, hvorpaa de rettest kunde vise Kongen deres Tak for den Folket skænkede Gave, og sluttede med at udbringe et længe Leve for Danmarks folkekære Konge, der af Forsamlingen besvaredes enstemmigt med gentagne Hurra.

Saa fremstillede han de 4 Kandidater for Vælgerne og opfordrede Stillerne, hvis de ønskede det, at anbefale de af dem stillede Kandidater.

Landfysikus Høegh-Guldberg anbefalede Valget af Lawætz, da han i den Tid, han havde beklædt sit Embede, maatte være Vælgerne bekendt som en liberal Mand, der havde gode Kundskaber, og Kendskab til de forskellige Samfundsklasser og fornøden Besindighed.

Efter at det ved Lodtrækning var afgjort, i hvilken Orden Kandidaterne skulde fremtræde og udtale deres Anskuelse for Vælgerne, stod Barfod frem og udviklede, at han ønskede et frit Folk og en stærk Regering, og som Frihedens Ven hyldede han den franske Republiks Valgsprog: Frihed, Lighed og Broderskab.

Han havde selv en fast Tro, som han ønskede bevaret i Statskirken; men han vilde Tros- og Samvittighedsfrihed, saa enhver maatte faa Frihed til at tro, hvad han vilde, og være, hvad han vilde: Kristen eller Jøde, Tyrk eller Hedning eller endog slet ingen Tro; han vilde Trykke- og Talefrihed, saa enhver kunde skrive og lade trykke, hvad han vilde, naar han ikke derved fornærmede Staten eller private. Han ønskede Forsamlingsfrihed, saa Folket frit kunde samle sig og forhandle, hvad de vilde, saa at Folk frit kunde stifte Selskaber, i hvilket Øjemed de vilde, naar den lovlige Orden ikke derved blev filsidesat.

Han vilde Skattefrihed, hvilket han nærmere udviklede saaledes, at ingen Skat til Staten eller Kommunen kunde paalægges uden Folkets Samtykke.

Han ønskede Folket tillagt en passende Indflydelse paa Embeders Besættelse ved Valg. Han vilde Arbejdsfrihed, saa at enhver kunde ernære sig, paa hvad Maade han bedst kunde, og haabede, at Land- og Købstadsinteressener i denne Henseende vilde kunne forenes, ligesom han ogsaa ønskede og af al Magt vilde arbejde for Ophævelse af Hoveri og alt privat Pligtarbejde; men som Ven af Friheden vilde han, at den, Hoveriet eller Arbejdet paa, skulde være berettiget til fremdeles at forrette det, naar han maatte foretrække saadant i Stedet for at erlægge det derfor bestemte Vederlag.

Han vilde have en fri Konge.

Han vilde Lighed i Rettigheder og Pligter, saa enhver Mand i Landet, som kunde, blev berettiget og pligtig til at bære Vaaben til Fædrelandets Forsvar, og derfor vilde han ogsaa Almenvæbning.

Han vilde lige Adgang til Embeder og Værdigheder, saa at alene Dannelsen og ikke Fødselen toges i Betragtning.

Han vilde Lighed for Loven, saa at Straffen lige haardt maatte ramme enhver Forbryder, han være rig eller fattig, høj eller lav.

Han vilde lige Beskatning af al Jord, saa at fri og ufri Jord, frit og ufrit Hartkorn blev eet, og han fremhævede i smukke Ord, hvor vederstyggeligt det var ham at høre Tale om ufri Jord og ufrit Hartkorn, som om Jorden, hvad enten den hed fri eller ufri, ikke bar lige smuk og god Afgrøde.

Han vilde Broderskab, saa at Folket, til hvad Stand det hørte, og i hvilken Stilling det monne være, betragtede hinanden som Brødre, og ikke ved Stands- eller Klasseinteresser glemte, hvad der tjente det hele Fædreland til Gavn og Bedste. — Han var nærmest Nationalliberal.

Høegh-Guldberg rettede nu et Par Spørgsmaal til Barfod om noget, som han ikke havde udtalt sig saa klart om; Barfod besvarede det tilfredsstillende.

Jeppesen bemærkede, at han ikke troede sig i Besiddelse af store Kundskaber, men haabede, at redelig Vilje til at fremme Sandhed og Ret dog ogsaa kunde udrette noget godt. Han erklærede forøvrigt, at han sluttede sig til Barfods Foredrag, da han delte hans Anskuelse.

Lavætz bemærkede, at Overbevisningen om en Kandidats Anskuelse vel mere burde bygges paa hans hidtidige Liv og Virksomhed end paa de Ord, han i denne Forsamling udtalte. Han vilde derfor henvise Vælgerne til sit foregaaende Liv og sin Virksomhed i Næstved og Tybjerg Herred, og han haabede, Vælgerne deri vilde finde Betyggelse for, at han, ligesom han vilde Sandheden, saaledes ogsaa vilde en ved Lov begrænset Frihed. Han bemærkede i Anledning af „Almuevennen“s Referat af Prøvevalget og Bemærkning om, at det var formasteligt af ham, der var 60 Aar, at stille sig som Kandidat til den Rigsforsamling, der skulde grundlægge den ny Statsbygning, at han vel, hvis Talen var om at opføre en Bygning af Sten og Kalk, hvor der skulde virkes med legemlige Kræfter, ikke vilde tiltro sig Styrke til at arbejde derpaa; men da Talen her var om at grundlægge en Bygning ved Aandens Kraft, haabede han, at enhver i Forsamlingen vilde erkende, at han var i Besiddelse af den Aandskraft, den Sjælens Friskhed, den Viljens Renhed og den Karakterens Fasthed, som det vilde komme an paa.

Han berørte, at „Almuevennen“ havde lagt ham til Last, at han havde meddelt Sogneforstanderskaberne, at han vilde stille sig. Han havde ikke derved haft til Hensigt at udøve nogen Embedsindflydelse; men han havde gjort det, fordi han fandt, det var den mest aabne Maade, hvorpaa han kunde gøre Vælgerne sin Hensigt bekendt, og han haabede og ønskede, at ingen af de opstillede Kandidater havde brugt mindre aabne og mindre lovlige Midler for at blive valgt.

Han sluttede med at lægge Vælgerne paa Hjerte, at det ikke var med „Ryg mod Ryg og Skulder mod Skul-

der," at Valget af den Kandidat, de ønskede til Rigsdagsmand, skulde gennemføres, men at det var ved den paa Overbevisningen om Kandidatens Duelighed og Retskaffenhed grundede Viljens Enhed.

Rasmussen mindede om, at det var henved 200 Aar siden, Folket nedlagde al Magt i Kongens Haand, og at det var Frederik VII forbeholdt at tilbagegive Folket, hvad Folkets var, ved straks efter sin Tronbestigelse at erklære, at han af fri kgl. Magtfuldkommenhed vilde give Folket en konstitutionel Forfatning.

Han erklærede, at han hørte til det demokratiske Parti, at han holdt paa, at Rigsforsamlingen skulde være konstituerende, og at han stemte for suspensivt Veto, for Tros- og Samvittighedsfrihed, Tale-, Skrive- og Trykkefrihed, Foreningsfrihed og Arbejdsfrihed, og derfor vilde han arbejde for, at hver, som kunde og vilde dyrke Jord, skulde have et passende Areal, hvilket han antog kunde skaffes til Veje af Præstegaardenes Jord, da han mente, at Præsterne ikke skulde have mere Jord end til 2 Heste og 4 à 5 Køer. Præsternes øvrige nuværende Indtægter skulde afgaa, og de skulde sættes paa fast Løn. Hvis Præstegaardene ikke var tilstrækkelige, vilde han anvise al den under Hovedgaardene (Herregaardene) indtagne Bondejord, hvilken han vilde have udlagt til Bondebrug.

Med Hensyn til Næringsforholdene mellem Købstad og Land erklærede han at mangle Kundskab som og til Købstæderne overhovedet, men vilde, hvis han blev valgt, søge Oplysning derom.

Han vilde Lighed for Loven, Afskaffelse af Rang, Titler og Adelsvæsen, lige Beskatning paa alt Hartkorn og al Jord, hvorfor han vilde, at det privilegerede Hartkorns Skatte- og Tiendefrihed skulde bortfalde. Endelig vilde han, at alle Embedsmænd fra den højeste til den laveste skulde vælges af Folket.

Paa Opfordring erklærede han i Anledning af en i „Nyt Aftenblad“ fremsat Sigtelse mod ham for af en fattig

Enke at have betinget og oppebaaret 5 Rdl. i Leje af et Stykke Jord, hvoraf han selv svarede kun 5 Sk., at det var rigtigt, at Enken svarede 5 Rdl. i aarlig Afgift; men dette var af Hus og Jord, og han fortalte, at Huset havde kostet ham 100 Rdl., og naar han hertil regnede de af ham paa Jorden anvendte Bekostninger, svarede Lejen end ikke til almindelig Rente af den Kapital, Hus og Jord stod ham i.

Efter at Skolelærer Sinding fra Herlufmagle og Rasmussen havde diskuteret, hvorledes det, at Rigsforsamlingen skulde være konstituerende, skulde forstaas, lagde Sinding Vælgerne paa Hjerter, at det var af Vigtighed at vælge Mænd, som vidste, hvad de vilde, og som ikke indlod sig paa Ting, de ikke forstod, men fulgte det ene eller andet Parti uden at være klar over, om Partiets Anskuelser ogsaa var rigtige, og han sagde, at Rasmussen lige havde vist, at han fulgte et vist Parti uden at vide, hvad han selv vilde.

Jægermester Grüner, Ravnstrup, opfordrede Rasmussen til at forklare, hvorledes han vilde bære sig ad, naar Præstegaardenes og Herregaardenes Jorder ikke var tilstrækkelige til at forsyne alle med Jord, og om han da ogsaa vilde, at der skulde tages Jord fra Bøndergaardene.

Rasmussen svarede, at Præste- og Herregaardene sikkert slog til.

Grüner opfordrede Rasmussen til nærmere at udtale sig om, hvorledes Embedsmændene skulde vælges, og han spurgte, om han mente, at hele Folket f. Eks. skulde vælge Ministrene.

Rasmussen svarede, at Ministrene skulde vælges af Rigsforsamlingen.

Grüner bemærkede, at saa vilde vi kun faa en Skin-konge, og han rettede det Spørgsmaal til Forsamlingen, om den ønskede, at al Magt skulde fratages Kongen, hvortil enstemmigt svarede: „Nej! Nej! Vi vil, at Kongen skal beholde sin Magt!“

Paa Spørgsmaal svarede Rasmussen, at han ikke bestemt kunde sige, om det fri Hartkorn skulde gøres lige med det ufri uden Erstatning.

Barfod sagde, at han ikke hørte til noget Parti, og at en sand Demokrat ikke arbejdede for een Samfunds-klasse, men for hele Folket.

Da ikke flere begærede Ordet, foretoges den kollektive Afstemning, ved hvilken Barfod og Rasmussen efter Valgbestyrelsens Skøn havde stor Pluralitet, og skønt Stemmerne for disse to var omtrent lige, antog dog Valgbestyrelsens Flertal, at Rasmussen havde de fleste Stemmer, hvorfor Formanden proklamerede ham som Distrik-tets Kandidat, hvis ingen begærede mundtlig Afstemning.

Denne forlangtes af Barfod, og da Jeppesen og La-vætz trak sig tilbage, stemtes der til Protokollen alene paa Barfod og Rasmussen, der fik 770 Stemmer, mens Barfod fik 291. Af 1152 Vælgere stemte 1061 eller 92,8 pCt.

Valghandlingen sluttedes af Formanden med at ud-bringe et længe Leve for gamle Danmark og Frederik VII.

Skønt enkelte ved Piben søgte at give deres Mishag mod Rasmussens Anskuelser til Kende, gik Valghandlin-gen for sig med uforstyrret Orden og med den Højtide-lighed, som Handlingens Vigtighed havde Krav paa, hvil-ket, næst Forsamlingens naturlige Takt, skyldtes Forman-dens dygtige og kloge Ledelse af Forhandlingerne.

I „Almuevennen“ for 30. Oktbr. 1848 findes følgende vittige Omtale af Valget i Næstved:

„Torsdag den 5. Oktbr. blev i Næstved afholdt Valg paa en Deputeret til den forestaaende Rigsforsamling, hvor jeg ogsaa som Vælger deltog i Mødet. Straks da jeg kom til Byen, kom jeg ind til en Købmand for at købe mig adskillige Ting, derimellem ogsaa en Sopken til en Bid Brød, som jeg havde hos mig. Jeg blev her tilspurgt, om jeg ogsaa i Dag vilde stemme paa Mikkell; men jeg sva-rede nej, jeg vilde stemme paa Rasmussen. Ja, det er jo ogsaa den samme Person, og det er nu vist, at det ikke

faar Lov at ske, for der er ingen her i Byen, som kan lide ham, og han bliver baade pebet og jaget ud af Ridehuset, saa snart som han begynder at tale et Ord. Her bemærkede jeg dog, at det stod vist næppe i Næstved Beboeres Magt; men jeg blev atter svaret, at det baade kunde og vilde ske. „Hillemænd,“ tænkte jeg, „skal det gaa til saa, maa jeg have en Sopken endnu.“

Saa kom jeg da til Valgstedet, hvor der stod svært mange Folk; men jeg skubbede mig langt op imellem dem. Saa tog da Forhandlingen sin Begyndelse med en meget smuk Tale, som blev udtalt af dette Distrikts Formand Jægermester Post til Broksø.

Nu var der 4 Kandidater, som ogsaa skulde fortælle os noget, derimellem var en, som hed Barfod. Han kom først og gjorde en ret god Tale, og saa blev han da gevaltig tilspurgt; men jeg tror rigtignok, at han var klogere end dem, som tilspurgte ham, for det faldt ham let at besvare ethvert Spørgsmaal.

Derefter fremstod Hr. Justitsraad Lawætz; men hans Tale kunde jeg ikke høre; dog hørte og saa jeg, at han stod og læste nogle „Almuevensblade“; men da jeg allerede længe i Fortiden havde læst disse, hørte jeg just ikke meget efter det.

Saa fremstod der en Sognefoged Jeppesen og sagde os nogle velsignede Ord, hvori han bemærkede, at i Herrens velsignede Navn vilde han baade begynde og fuldende; men om han benævnte, hvad han vilde begynde og fuldende, det ved jeg ikke rigtigt; dog synes jeg, at han sagde, at han vilde begynde paa den store Goliath. Om de tilstedeværende Herrer blev bange for ham, fordi han turde vove sig imod saa stor en Mand, det ved jeg ikke; men det er nu lige meget, han slap godt; for ingen spurgte ham om et Ord.

Saa fremstod da endelig den Kandidat, som slet ingen af de store kunde lide, nemlig Rasmussen fra Torpe. Han gjorde da efter min Mening ogsaa en ret god Tale; men

jeg tror nok, at efter Præsters og Godsejeres Mening var den just ikke god; for han sagde, at han syntes, at de skulde minste noget af den megen Jord, de har, til nogle af dem, som slet ingen har, og det syntes de vist næppe om, især da Godsejerne bestandig spekulerer paa at tage et Stykke Bondejord efter det andet ind under Hovedgaarden.

Nu skulde Rasmussen gevaltig tilspørges fra alle Kanter; men han kunde ogsaa svare dem. Saa begyndte Næstved Borgere at give en afskyelig Lyd i deres Piber, og det kunde han ikke rigtig besvare, da han ikke var mødt der som en Nar med en Pibe i Lommen.

Saa kom der en Mand, som jeg nok hørte, at Folk kaldte noget; men jeg ved ikke, om det var en mørk Skolelærer, eller det var en Skolelærer Mørk, de kaldte ham; men det er nu ogsaa det samme; han tilspurgte nu Rasmussen om noget, som stod i „Nyt Aftenblad“; men derpaa svarede han ogsaa godt (Nu atter Lyd fra Pibemændene).

Da jeg hørte og saa alt dette, blev jeg vred paa mig selv, fordi jeg ikke havde taget nogle Aviser med, saa at jeg ogsaa kunde gaaet op og imellem de store og læst lidt; men jeg tænkte aldrig paa, at man kunde betjene sig af Avisers Læsning ved en saadan Forsamling.

Nu kom der en lille Mand krybende op paa en Bænk, hvem han var, det ved jeg ikke. Jeg hørte, at nogle kaldte ham Vandtapperen, og nogle kaldte ham Vintapperen, men lige meget. Han raabte, at Rasmussen havde været fuld; men det var Passiar; for Tapperen faldt straks ned af Bænken og blev borte, og tillige blev hans Beskyldning benægtet af flere Hundrede af de tilstedeværende (Atter Lyd fra Pibemændene).

Saa krøb der en gruelig lang og vred Mand tæt op til Rasmussen og ramsede en hel Del op; men hvad det var, det ved jeg ikke, for jeg blev bange, for jeg ansaa det for at være hans Bestemmelse ganske at opsluge Ras-

mussen; men hvor højt han end gabede, lykkedes dette ham dog ikke, skønt det jo rigtignok havde været den snildeste Maade at forebygge Valget paa Rasmussen (Atter Lyd fra Pibemændene).

Jeg blev nu nysgerrig og spurgte, hvad dette egentlig var for en Figur, som saaledes viste sig paa Forhøjningen, hvorpaa jeg fik til Svar, at det var en Skolelærer fra Herlufmagle; men hvis det var sandt, har han rigtignok ikke som de andre tilstedeværende mødt med sit sædvanlige Hverdags Ansigt.

Saa kom der endelig en Mand med et svært stort Overskæg; men han saa nu slet ikke vred ud; han sagde ogsaa noget til Rasmussen; hvad det var, det hørte jeg ikke; dog hørte jeg, han sagde, blot et Øjeblik endnu, for saa er det straks forbi. Nu gik det saa til Afstemning, og Stemmerne faldt da saaledes, at Rasmussen fik de fleste. (Ny gevaltig Lyd fra Pibemændene).

Jeg vilde nok vide, om Næstved Borgere, som dog gerne vil kaldes mere dannede og oplyste Folk end vi stakkels Bønder, ogsaa virkelig ved denne Forsamling udviste at være det; men takket være enhver af mine Medborgere, fordi de alle med Rolighed hørte paa den afskyelige Pibemusik; men jeg kunde ogsaa have ønsket at vide, naar f. Eks. Borgernes Tal saaledes havde oversteget Bøndernes, og vi stakkels enfoldige Bønder saa havde givet saadan en afskyelig Pibemusik fra os i Forsamlingen, om da ikke Resultatet straks var blevet: Pak jer ud med jeres Piber, ellers bliver I straks arresterede; men hvad fik vel alle disse Pibemænd for alle deres Kunster? Ingenting.

Sluttelig maa jeg bemærke, at Forhandlingen blev af Formanden ledet med en saadan Opmærksomhed og Dygtighed, saa vi alle er ham største Tak skyldig derfor.“

En Vælger.

Den 13. Oktbr. 1848 skrev „Næstved Avis“ følgende: „M. Rasmussen har siddet i Stændersalen, talte i det mind-

ste een Gang til ingens Gavn, men fik dog Lejlighed til at stikle paa de slemme Herremænd; man sagde, at han for at komme i Stænderne havde givet 1 Mk. for de Stemmer, der ikke kunde faas billigere; men om det er sandt, kan ikke bevises. Han skal være noget fugtig af Naturen, og Herlufmagle Kro skal være hans kæreste Opholdssted. Han hader Herremænd og Præster og kender ikke noget videre til Borgerne, men er Bondeven.“

Om M. Rasmussen staar der i en nationalliberal Pjece: „Rigsdagen og Ministeriet“ (1852), at han er „Repræsentanten for Dumheden og Uvidenheden.“ Den lærde Filosof Hans Brøchner, der var Folketingsmand 1854—55, skrev i et Brev, at „Mikkel Rasmussen stadig lugtede af Brændevin i Folketingssalen.“ — Han talte een Gang i Rigsforsamlingen.

Mikkel Rasmussen blev født i Nordby paa Samsø 17. Decbr. 1798, paa Besser Seminarium (Samsø) 1. Juni 1815—29. Dec. 1817, Skolelærer og Kirkesanger i Herlufmagle 1818—45, tillige Gaardfæster i Torpe og Ejer af et mindre Sted 1839, Sogneforstander 1842—48 og Sognefoged i Herlufmagle 1843, Medlem af Roskilde Stænderforsamling 1847—48, Rigsdagsmand for Næstveddistriktet 1848—49, faldt ved Valget i Fakse 4. Febr. 1850 og Folketingsmand for Ruds-Vedbykredsen 1852—58. Han døde 25. Juli 1859 og blev begravet paa Herlufmagle Kirkegaard 1. August, 60 Aar.

7. Distrikt (Stege).

Det bestod af Stege Købstad, samtlige Landsogne paa Møn og Nyord. Valgstedet var Stege.

A. Bendtsen, Hjelms Skole, Damsholte Sogn paa Møn, opfordrede i „Almuevennen“ for 18. Sept. 1848 Vælgerne paa Møn til at stemme paa Barfod, der var anbefalet af „Bondevennernes Selskab“. „Ved Enighed og Sammenhold vil Landbostanden kunne udrette alt.“

Der blev holdt et Provevalg i Stege 23. Sept. Der blev

oplæst et trykt Program af cand. jur. Hother Hage, Stege, og det blev omdelt blandt Vælgerne. Han havde været Medlem af Stænderforsamlingen i Roskilde og stemt for de kongevalgte. Han var opstillet af Borgerne i Stege.

Nogle Vælgere beklagede, at Fr. Barfod ikke havde et trykt Program. Han fremsatte sit Program paa Vælgermødet.

Han vilde fremkalde et dansk Folk, der sluttede sig til vor nordiske Frænde, og et eneste og enigt Folk. Alle kunstige Skillevægge, Adel, Titler, Rang og Forrettigheder maatte bort. Der skulde være Lighed for alle i alt. Lens- og Fæstevæsenet maatte ophøre, og alle Tiender afløses. Etkammersystem. Et ærligt Folk. Tros-, Tale-, Skrivefrihed m. m. Et levende og kraftigt Folk. Enhver maatte ernære sig, som han bedst kunde. Et myndigt Folk, der kunde styre sig selv. Han var Tilhænger af almindelig Værnepligt. Kongen skulde have Magt til at nægte Udførelsen af en tagen Rigsdagsbeslutning (absolut Veto) samt til at opløse Rigsdagen.

Fr. Barfods politiske Valgsprog var: Alt for Folket og alt ved Folket.

Ved Rigsdagsvalget i Stege 5. Oktbr. 1848 stillede der sig to Kandidater:

Student *Poul Frederik Barfod* (V) fra København.
Cand. jur. *Hother Hage*, Stege.

Kommunalbestyrelsen havde paa Steges rummelige Torv ladet opstille en overdækket Tribune, som nærmest var bestemt for Valgbestyrelsens Medlemmer og Valgkandidaterne, og den var prydet med Grønt, Kranse m. m. „Ved Snore var foran Tribunen et for Vælgerne afmaalt Rum indcirklet. Men skønt man saaledes, ledet af en rigtig Følelse, havde besluttet at afholde Valget paa Torvet og ikke i Kirken, nødtes man dog paa Grund af Regnvejr at ty til denne. Man fik herved Lejlighed til at er-

fare, at om end det muligvis kunde være en Valgkandidat lettere at tale i en Kirke, var Pladsen dog i flere Henseender uskikket til Valghandlingen; dennes rent politiske Karakter strider imod den Følelse, som det hellige Sted indgyder, og dette saa meget mere som Handlingen jo næsten stedse er en Meningskamp, som deler Forsamlingen i modsatte Lejre; fremdeles er Pladsen ubekvem baade for Talerne og Tilhørerne, saafremt man ikke vil stille hine enten paa Prædikestolen eller foran Alteret. — Noget som dog vel faa Kristne vil finde passende.“

En improviseret Talerstol var blevet opstillet i den vestlige Ende af Kirken. Denne besteges først af Valgbestyrelsens Formand, Etatsraad Meincke, som efter at have formanet til at iagttage den for en saa vigtig Handling sømmelig Orden, hvorved man viste sig den betydningsfulde Ret værdig, som man i Dag for første Gang skulde udøve, erklærede, at først skulde de Vælgere tale, som havde stillet, det vil sige, anmeldt Valgkandidaterne, derpaa disse selv efter Følgen af deres Navnes Begyndelsesbogstaver.

Cand. phil. Fr. Barfod var stillet af Fæstegmd. Jørgen Larsen af Elmelund, Rasmus Henningsen af Basum m. fl. Cand. jur. H. Hage af Provst Smith, Sognefoged Jens Larsen fra Stege Sogn, Hans Hansen fra Fanebjerg, Jørgen Hansen fra Magleby m. fl.

Fæstegmd. Jørgen Larsen anbefalede paa en meget kort, men karakteristisk Maade Barfods Valg, nemlig fordi han vilde hjælpe den fortrykte Klasse, og fordi han ikke vilde tage Magten fra Kongen.

Provst Smith anbefalede Hages Valg. Han tiltalte Forsamlingen med den apostoliske Tiltale: „I Mænd og Brødre. Værer Mænd! — Vælger da som myndige, besindige Mænd efter egen Overbevisning den, I anser for den dueligste, den besindigste, den redeligste!“ Han ytrede, at paa Rigsdagen skal Rigets Statsforfatning bestemmes eller Grundloven lægges for de nulevende og de kommende

Slægter; for snart 200 Aar siden havde Gejstligheden, Borger og Bonde søgt Beskyttelse mod den mægtige Adel hos Kongemagten, nu var Tidens Fylde kommen, og en folkelig Konge havde besluttet at dele denne store Magt med sit Folk, ikke med nogen Klasse, men med hele Folket, ikke overlade Folket hele Magten, men dele den. Naar det gjaldt ved den forestaaende Rigsdag at bygge en Grundlov for hele Folket, hele Landet og ikke særligt hjælpe en enkelt Klasse, saa udfordredes hertil for det første Indsigt, en paa Erfaring og Studering grundet Indsigt baade i de forskellige Statsforfatningers Væsen og Værd og i vort Fædrelands særegne Fornødenheder, og dernæst en upartisk Interesse for alle de forskellige Klasser, hvoraf Samfundet bestaar; en saadan Indsigt og upartisk Vilje, mente han, fandtes hos Hage. — „Værer Brødre!“ Taleren advarede Bondestanden mod at lade sig gøre til et politisk Parti og at lade sig indbilde, at Embedsmænd, Godsejere, Købstadsborgere, kort sagt alle, som ikke er Bønder, er Bondestandens politiske Modstandere. Han sluttede saaledes: „Værer da Brødre, enige og velsindede! Vælger, hvem I vil; men lader derfor ingen Vrede, intet Fjendskab faa Rum hos eder! Dette er det første Valg, siden kommer flere. Lader os vise os værdige til vor Konges og vore Landsmænds Tillid og Agtelse. Hver følger sin Overbevisning, og hver agter sin Broders Mening. Gud velsigne Kongen og Landet.“

Barfod gav i store Træk en Oversigt over Danmarks Historie og dvælede især ved Suverænitetens (Enevældens) Indførelse 1660, „hvor hele Bondestanden, ifølge hans Ytring, kun var repræsenteret af en Amagerbonde“. Han omtalte dernæst adskillige særlige Reformere, saasom Konsumtionens Ophævelse, hvad Købstadsborgerne angik, og de forskellige gode Ting, som han lovede Landboerne, men som egentlig ikke vedkom den grundlovgivende Rigsforsamling. Han udtalte sin store Hengivenhed for den kgl. Magt, „hvorpaa han med hele sin Stemmes Kraft paa

det højtideligste kaldte Gud til Vidne.“ Han ønskede, at Gud vilde velsigne vor folkelige Konge.

Nogle Vælgere i Stege skrev i „Næstved Avis“ for 20. Oktbr. følgende om Barfods Tale: „Vi maa i Særdeleshed bemærke, at Barfod ikke med eet Ord omtalte den Grund, hvorfor Bondevennernes Bestyrelse, hvis Kandidat Barfod var, har erklæret sig imod Hages Valg, nemlig at han i Roskilde stemte for Valgloven med den Bestemmelse, at Kongen udnævnte $\frac{1}{4}$ af Rigsforsamlingens Medlemmer. Barfod maa enten selv have misbilliget denne Grund eller i det mindste erkendt, hvad der er Sandheden, at den aldeles ikke er populær i Bondestanden end ikke iblandt Fæstere og Lejere, og at Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ samt „Almuevennen“ har begaaet en overmaade stor Dumhed ved netop at vælge dette Paaskud for at fortrænge de Stænderdeputerede, — og at Barfods Tale ingen Tvivl lod tilbage om, at han skønt Medlem af Hippodromforsamlingens Komite aldeles maa forkaste Punkterne i dens Program angaaende Rigsforsamlingens konstituerende Karakter og det suspensive Veto, ligesom ogsaa hans Program indeholder den bestemte Ytring, at ingen Lov kan være gyldig uden Kongens Samtykke. Vi haaber, at Barfod heller ikke vil anse sig ubetinget bundet ved de i hans Program indeholdte Ytringer om Etkammersystemet, men at han overensstemmende med sine Ytringer ved Prøvevalget, vil, hvor meget han end i Princippet foretrækker Etkammer, dog tage et billigt og forstandigt Hensyn til Forfatningsplanens Helhed og herefter modificere sin Mening om de enkelte Led i denne.“

Hage omtalte den historiske Sammenhæng mellem dette Aar 1848, der vil blive indtegnet iblandt de store Aar i Danmarks Riges Historie, og de foregaaende Tider; han gjorde en interessant Sammenligning imellem 1448, 1648 og 1848. Han fremhævede den skønne Særegenhed, som har udmærket Danmark i dette Omvæltningssaar, at Konge og Folk tydeligt har forstaaet hinanden og er der-

for kommet hinanden i Møde paa Halvvejen i gensidig Tillid og Hengivenhed. Paa denne Maade kan det, som man kalder et konstitutionelt Monarki, alene komme i Stand: d. e. Kongen regerer tillige med Folket, den øverste Regeringsmagt tilhører bestandig Kongen og de Embedsmænd, som han indsætter; men denne Magt forhindres fra det onde og styrkes i det gode ved Hjælp af Folkets Medvirking. Han udtalte sig derpaa om Valgloven — den frieste, som noget Kongerige hidtil har ejet — og om Kongevalgene og fremstillede derpaa Stridspunkterne, egentlig ikke, saavidt han nu kunde mærke, imellem ham og hans ærede Medbejler, men imellem ham og det Parti, som har stillet Barfod imod ham, nemlig „Bondevennernes Selskab“; dog maatte han her atter gøre Forskel mellem dette Selskabs Helhed og dets nuværende Bestyrelse; denne tillige med „Almuevennen“ har fordømt alle Stænderdeputerede, som voterede for Valgloven, og tillige med Hippodromforsamlingen bestemt sig for det suspensive Veto. Men Valgloven var denne Gang ikke mulig uden Bestemmelsen om de kongevalgte. Han ansaa det for Grundvolden i et Monarki, at ingen Lov blev gyldig uden Kongens Samtykke. Han udtalte sig bestemt for Lighed i politiske Rettigheder og Pligter. Han var Tilhænger af almindelig Værnepligt og af Ophævelsen af Forskellen imellem frit og ufrit Hartkorn, dog naturligvis mod Erstatning.

Efter at Jørgen Larsen havde spurgt om Hartkornet og Hage svaret, talte Husfæster Hans Jørgen Pedersen fra Frenderup om Husmanden.

Kaaringen, der foregik paa Torvet, viste Flertal for Barfod. Hage forlangte skriftlig Afstemning, hvorved *Barfod* fik 470 Stemmer, mens Hage fik 381. Af 892 Vælgere havde 851 eller 95,4 pCt. stemt.

Under Valghandlingen i Kirken herskede der uforstyrret Stilhed og Orden.

Nogle Vælgere i Stege skrev i „Næstved Avis“ for 20.

Oktbr. 1848: „Samtlige Vælgere i Stege og samtlige Vælgere, som ikke hørte til de mindre Landbrugeres Klasse (paa 4 Skolelærere nær), og over $\frac{2}{3}$ af Selvejerbønder (74 for Hage, 34 for Barfod), og en Del Selvejersmænd (42 for Hage og 56 for Barfod) stemte paa Hage. Barfods Majoritet skyldtes altsaa udelukkende Fæstere og Indsidere, som Jørgen Larsen havde kaldt den fortrykte Klasse. Det var et Klassevalg, da det ikke afgjordes ifølge en Sammenligning mellem Valgkandidaternes Personligheder, heller ikke ifølge en Modsætning mellem politiske Principper. Der var det samme Resultat i Præstø, Vordingborg, Næstved og Storehedinge.

I Rundskrivelsen og Opraabet, som er udgaaet fra Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ og i „Almuevennen“, som skrives efter den samme Indflydelse, finder man Svar paa disse Spørgsmaal.

Imod denne i mange Henseender usande, folkeførende Indflydelse har alle i Præstø Amt, som ikke hørte til Bondestanden, og som ikke stod under Bondevennernes Tyranni, kæmpet en hæderlig om end uheldig Kamp; for denne Indflydelses Skyld maatte i Storehedinge Hoffmeyer vige for Lars Hansen, i Stege Hage for Barfod, i Næstved Barfod for M. Rasmussen og i Præstø H. N. Clausen for H. Hansen.

Mønboerne takker den høje Bestyrelse, fordi den ikke paanødte os en værre Repræsentant.“

Barfod talte mange Gange i Rigsforsamlingen.

Poul Frederik Barfod blev født 7. April 1811 i Lyngby ved Grenaa, Søn af Sognepræst H. P. Barfod, flyttede 1823 med sine Forældre til Fakse, Student 1828, cand. phil. 1829, studerede en Tid Filologi og Jura, men tog ingen Eksamen, Huslærer paa Gjorslev 1830—32, fra 1832 fast Ophold i København, Fuldmægtig i Indenrigsministeriet 1855—61, Assistent ved Kgl. Bibliotek 1861—66, udgav et Tidsskrift „Brage og Idun“ 1839—42, Redaktør af „Almuevennen“ 1844—47, Historiker, Rigs-

dagsmand for Præstø Amts 7. Distrikt, Folketingsmand for Stegekredsen 1849—53, faldt der 26. Febr. 1853 og i Randers Amts 4. Valgkreds 27. Maj 1853, Folketingsmand for Saksøbingkredsen 1853—69, stemte for Grundloven af 1866, forlod Bondevennerne og sluttede sig nærmest til Højre og døde 15. Juni 1896, 85 Aar, paa Frederiksberg.

Kilder: Næstved Avis for 6. Oktbr., 9. Oktbr., 13. Oktbr., 18. Oktbr., 20. Oktbr. 1848. — Almuevennen for 1. Maj, 19. Maj, 17. Juli, 21. August, 11. Sept., 18. Sept., 22. Sept., 29. Sept., 13. Okt., 20. Oktbr., 23. Oktbr. og 30. Oktbr. 1848. — Valgbestyrelsens Forhandlingsprotokol for Præstøkredsen 1848—52. — Storehedinge Købstads Valgafstemningsprotokol 1848—63. — Fr. Barfod: Dansk Rigsdagskalender (1856). — Herlufmagle Kirkebog 1859. — N. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen 1848—1915. — Der findes ingen Aviser for Østsjælland for 1848. Derfor er der kun faa Oplysninger om Valgene i Storehedinge og Fakse.

TO DANEKVINDER

Af *O. P. Jensen.*

Og det var i Aaret 18 Hundrede og Syv —
og jeg skulde være en Skelm om jeg lyver,
da Engelskmanden kom, den forbandede Tyv,
det gyser i min Krop, saa det kryver.“

Saaledes begynder en gammel Vise fra hine Dage, da Englænderne kom til Danmark med en stor Flaade og Hær, gik i Land paa Sjælland og slog det danske Landeværn, der den 29. August var samlet ved Kjøge — og bragte Krigens Ulykker over Egnen, hvor Kvinder, Børn og Oldinge sad tilbage — medens det unge vaabenføre Mandskab var kaldt under Fanerne og for Størstedelen sendt til Landets Sydgrænse. Efter den uheldige Affære ved Kjøge spredte de engelske Krigsfolk sig rundt om paa Østsjælland.

Og denne Krigstilstand gennem Aarene fra 1807—14 var selvfølgelig til megen Ulempe for Befolkningen, og det kneb mange Steder med at faa det nødvendigste Arbejde udført — især Jordens Dyrkning — og dette var da ogsaa Tilfældet i Enderslev Præstegaard, hvortil der hørte en ikke saa lille Jordlod. Men her var Sognepræsten, Hr. Theodor Lang saa heldig at have to Piger, der fuldstændig udførte Arbejdet i Præstegaarden — og det baade inde som ude — men især ude, da saa godt som ingen Mandshjælp var at opdrive; de ikke alene malkede og kærnedede, bryggede, bagte og yaskede, men pløjede, har-

vede, saaede, slog og mejede, bandt og kørte hjem, tærskede, rensede og kørte til Kjøge med Sæden eller med Møllekorn til Herfølge Mølle — kort sagt: udførte alt Mandsarbejde, saa man næsten kan anvende Digterens Ord:

„Kvinden selv stod op at strede,
som de vare Mænd.“

Allerede samme Dag, som Slaget stod ved Kjøge, ankom engelske Krigsfolk til Enderslev. Paa Kirkens nordlige Mur staar endnu følgende Indskrift ristet ind i Murværket: „Her var Englænderne den 29. Aug. 1807.“

I Præstegaarden forlangte Englænderne Nøglerne til Kirken for at se, om der muligvis skulde være Vaabenoplæg eller lignende. Præsten gav den ene af Pigerne, der hed Dorthe, Nøglerne, og bad hende lukke Kirken op for de fremmede Krigsmænd — og dette udførte hun med Mandsmod.

Efter at Krigen var afsluttet 1814, mente Præsten, at de to flinke og dygtige Piger fortjente en offentlig Anerkendelse for deres Virke i de haarde og trange Tider — og indgik derfor med et Andragende til Regeringen herom. — Denne kom lidt i Tvivl om, hvad den skulde gøre, men følte alligevel, at der burde gøres noget. Og Enden paa Overvejelserne blev, at Regeringen sendte de to brave Piger: „Dannebrogsmændenes Hæderstegn“ — vistnok de to eneste Kvinder her til Lands, der har faaet tildeelt dette. Havde det været i vore Dage, saa havde de naturligvis faaet Korsene overrakt ved en festlig Sammenkomst, men her gik det stille af. Præsten gav Pigerne Sølvkorsene hjemme i Præstegaarden — sagde dertil et Par pæne Ord — og dermed var den Ting sat paa Plads. Man var jo ikke kommet saa langt i Udvikling den Gang som i vore Dage, hvor der skal festes ved den mindste Anledning.

Efter at Dorthe havde faaet Dannebrogskorset var

hun en Gang i Kjøbenhavn, hvor hun havde nogle Slægtninge, men den særlige Grund var, at hun havde lovet at holde et Barn over Daaben. Ved denne Lejlighed var naturligvis Dorthe i Højtidsdragten — og dertil hørte nu ogsaa Dannebrogskorset. Paa Vejen fra Barnets Hjem til Kirken, hvor det skulde døbes, skulde Kirkefolkene fordi den militære Vagt, og da denne saa, at Dorthe, som gik foran med Barnet, bar Dannebrogskorset paa sit Bryst, blev Vagten straks raabt: „Til Gevær!“ og skuldrede for hende. Denne Hædersbevisning, som Dorthe slet ikke havde tænkt sig eller var forberedt paa, virkede saa overvældende paa hende, at hun nær havde tabt Barnet midt paa Gaden. Nu fik hun først en Følelse af, hvad det vilde sige, at hun havde Lov til at bære Sølvkorset — og vi kan føje til, hun bar det med Ære og velfortjent.

Som ældre Kone kunde hun fortælle om: at de to største Begivenheder i hendes Liv var, da hun gik foran de engelske Officerer med Nøglen til Enderslev Kirke, og da Vagten skuldrede for hende i Kjøbenhavn. Disse to Begivenheder var Glanspunkterne i hendes Liv. Hun blev gift med en Væver, og gik senere i sit Liv under Navnet: Dorthe-Vævers.

Min Moder, som ogsaa var fra Enderslev, fortalte ofte om Dorthe-Vævers og om hendes gode Sindelag og Hjælpsomhed, hvor det tiltrængtes.

„Der sker saa meget stort og godt,
som Verden knap faar vide.“

EN SMUK REDNINGSDAAD

(COLLEGIALTIDENDE 1803 NR. 7)

Ved *P. Christensen.*

I en haard Storm, der rasede Nytaarsaften 1803, strandede paa Fællesskov Rev ud for Højstrupgaards Marker et Skib „Theseus“, hjemmehørende i Stettin, Kapt. A. V. Hoffmann, paa Rejse fra Nantes med Salt. Ved Daggy iagttoges Strandingen af Lund Beboere, men da det var umuligt herfra paa Grund af den voldsomme Søgang at naa det forulykkede Skib, bragtes en Baad pr. Vogn til det Sted paa Strandbredden, som laa ud for Skibet, ca. ½ Mil fra Lund By. De forsøgte nu at ro ud til de skibbrudne, der skreg om Hjælp, idet de befandt sig i den yderste Livsfare, da Bølgerne med Voldsomhed brød over Skibet og hvert Øjeblik truede med at tilintetgøre det. Men al Anstrengelse var forgæves, Baaden dreves atter og atter tilbage mod Land. Henimod Middag kom en af de forulykkede Søfolk drivende ind i Skibsjollen og blev, næsten død, straks bragt til Højstrupgaard, hvor han hos Forpagterens Enke, Mad. Ovesen, nød en kærlig Pleje. Da Stormen henad Eftermiddagen vedblev med lige stor Styrke, faldt Stormasten over Bord, hvorved Skibet, der hidtil havde ligget med Agterstavnen mod Storm og Sø, drejede og fik Vinden paa Siden. Herved biev de skibbrudnes Stilling endnu alvorligere, fordi Søerne nu fik større Magt over Vraget. Da Havet imidlertid ved Skibets Drejning nu blev en Smule roligere i Læsiden, blev der vovet endnu et Redningsforsøg, nemlig af følgende Mænd fra Lund:

Gaardmændene Peder Jensen, Jens Pedersen, Niels Jensen, Christopher Olsen samt Ungkarl Lars Jeppesen. I samme Øjeblik, som Søfolkene saa dem sætte Baaden i Vandet, kastede en af disse, der havde bundet en tom Fustage til sig for at lette sin Svømning, sig ud i Søen for om muligt at svømme i Land, da han ansaa al Redning for umulig. Da Lund-Mændene var kommet et godt Stykke ud mod Skibet, traf de ham ganske udmattet. De fik ham med Møje op i Baaden, og af Frygt for, at han skulde dø i den temmelig lange Tid, der vilde medgaa, inden de kunde naa Skibet, roede de ind med den bjergede Sømmand, der ligeledes bragtes til Højstrupgaard. Derefter gik de modige Mænd atter ud, og efter uhyre Anstrengelser naaede de endelig Vraget efter Solens Nedgang, hvor de reddede Resten af Skibets Besætning, 7 Mand, nemlig Kaptajnen, Styrmanden, 3 Matroser, en Skibsdreng og en Passager, alle udmattede af Kulde. En tilstedeværende havde, for at opmuntre dem til at gaa ud, tilbudt dem en Pengebelønning, først paa 30 Rdl. og siden paa 40, og efter at alle var kommet frelste i Land, gentaget sit Tilbud, men hver Gang nægtede Redningsmændene at modtage nogetsomhelst. Det er en Selvfølge, at disse Mænds kække Redningsdaad vakte berettiget Opsigt, og det saa meget mere som ingen af dem kunde betragtes som søvante, idet de ved Siden af deres egentlige Beskæftigelse: Agerbrug, kun i Ny og Næ med deres Baade hjalp til med Udskibning af Korn.

„Vi vilde,“ hedder det i kgl. Resolution, „derfor i det mindste hædre disse brave Dannemænd med at skænke dem Sølvmedaillen for ædel Daad og tillade dem at bære den i Baand paa Brystet.“

HANS HANSEN

ELLEKILDEGAARD

LANDBRUGSKANDIDAT, Gdr. Hans Hansen afgik ved Døden den 23. November 1943, 74 Aar gammel. Han havde fra sin Ungdom en stærk Trang til at udvide sine Kundskaber. I Aaret 1888 blev han optaget som Elev paa Landbohøjskolen, hvorfra han 1890 dimitteredes som Landbrugskandidat. Nogle Aar derefter blev han optaget paa Vesterbros Seminarium og afsluttede dette Ophold 1897 med Lærereksamen. Saaledes udrustet blev han ansat som Lærer paa Aaby Højskole i Vendsyssel. Efter 2 Aars Forløb slog han sig sammen med sin Ungdomsven cand. theol. Thyge P. Thygesen og blev sammen med ham Medforstander for den nu nedlagte Thylands Højskole. Efter en Tids Forløb trængte imidlertid hans Far til hans Bistand hjemme paa Ellekildegaard, og som den gode Søn, han var, rejste han sammen med sin Hustru, der blev ham en trofast Støtte hele Livet igennem, hjem til sit Fødehjem, var i fire Aar Bestyrer af Bedriften, og ved Faderens Død i 1909 overtog han Skødet paa Gaarden. Hans

Farfader, Hans Olsen, som fra 1824 havde haft Gaarden i Fæste, fra 1848 i Arvefæste, købte den som fri Ejendom den 1. Jan. 1853 af Ejerinden af Rønnebæksholms Gods Fru Anna Marie Eline Grundtvig, som højhjertet ofrede Tid og Midler for, at Godsets Bønder kom til at leve under gode Kaar.

Hansen var takket være sine historiske Interesser et skattet Medlem af Bestyrelsen for Historisk Samfund for Præstø Amt fra 1918 til sin Død. Han var Samfundets Kasserer og Medlem af Redaktionsudvalget.

Det gamle Kort over Ellebækgaards Jorder udviser, at der i ældre Tid fandtes 7 Kæmpehøje dersteds. Disse er før Hansens Tid blevet sløjfede, og Oldtidsredskaberne er blevet spredt over Gaardens Jord. Hans fyldige Samling af Stenalderfund stammer for Størstedelen fra disse Gravhøje. Hele Samlingen har Hansen testamenteret til Museet i Næstved, og som den energiske Mand, han var, var han en stærk Støtte ved Oprettelsen af Næstved Museum, af hvis Bestyrelse han var Medlem fra Oprettelsen til sin Død.

Endvidere vil han som Medlem af Naturfredningsforeningens Bestyrelse blive savnet. Han var medvirkende til, at det herlige Bakke- og Skovparti, Fladsø Bakker, vil blive bevaret i al sin Skønhed for Efterslægten.

Hansen var overalt i Sydsjælland skattet for sine historiske Interesser, og ved sin Død følte man et Savn, som der vanskeligt kan raades Bod paa.

FLORA OG FOLKETRO

ISÆR I SYDSJÆLLAND OG PAA MØEN

Af Havearkitekt *Johannes Tholle.*

I.

Mellem Planter og Mennesker har der fra Tidernes Begyndelse hersket en inderlig Samhørighed; Menneskene har forædlet Planterne, og med en højere Udvikling af disse er der ogsaa fremkommet en højere Grad af Kultur hos Menneskene. Især har denne Samhørighed ganske naturligt været fremtrædende i agerdyrkende Lande, og her har Menneskene bl. a. taget Varsler om Vind og Vejr, Sæd og Høst, Liv og Død af Planterne. Den nordiske Tro sagde, at Odin af to Træer havde skabt det første Menneskepar, og visse Træer og andre Planter har derfor været betragtet som hellige.

Mangt og meget af, hvad der knytter sig til Planterne af Sagn og Tro er gaaet tabt, og meget er os temmelig uforstaaeligt. Tilbage er der dog en hel Del, som bestandigt er i Kurs, saasom Firkløverets Lykke, Gaaseurtens Orakel o. s. v. Af de Forhold vedrørende Folketroen og Planterne, som man har Kendskab til, er der her samlet en Del fra Sydsjælland og Møen, væsentligst paa Grundlag af Undersøgelser, som er foretaget med Støtte af „*Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse*“ i „Dansk Folkemindesamling“ samt Arkiver og Skrifter. Stoffet er delt i et Afsnit angaaende de enkelte Planter samt et om kollektive eller abstrakte Betegnelser, og i et Resume

er disse forskellige Planter ordnet efter deres Betydning for Menneskene. I Principet er udeladt forarbejdede Planter eller Planter under Forarbejdningen, ligesom der ikke er medtaget noget Stof fra trykte Læge-, Have- eller Landbrugsbøger, naar det paagældende Emne ikke kan siges at være saa udbredt, at dets Oprindelse er glemmt. Iøvrigt maa det anførte ses i Fortsættelse af min tidligere Artikel i nærværende Aarbog¹.

II.

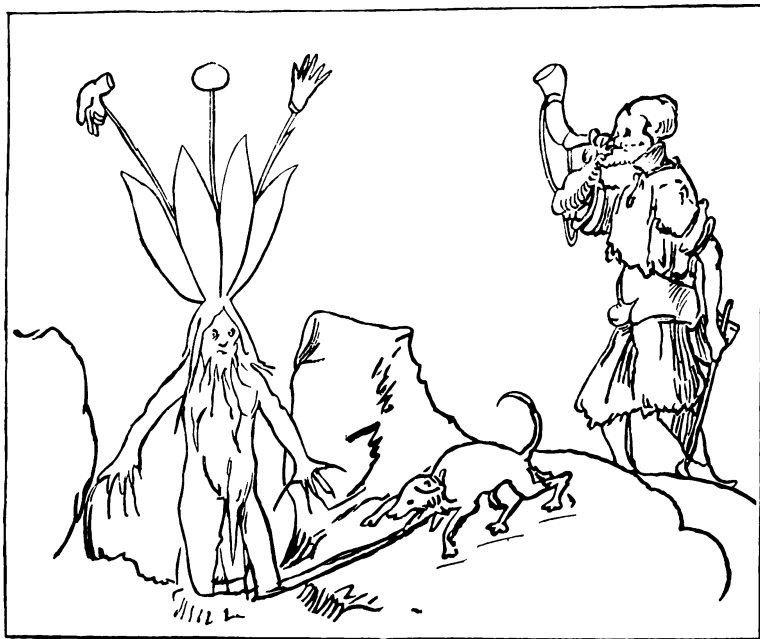
1. *Aakande*, der har været kendt i Landet fra Stenalderfolkets Tid², har faaet mange Navne, bl. a. bærer den paa Falster Navn af „Søkrukke“³. Man sagde paa Møen, at dersom Vinden vendte sig, mens man havde en Aakandebloomst i Haanden, skete der en Ulykke; derfor maatte man aldrig plukke den ⁴ ⁵.
2. *Alant* er benyttet mod Gigt efter følgende Recept fra Valløby⁴: 10 Øre Alantrod, 10 Øre Angelikarod, 10 Øre Kalmusrod og 5 Øre Kamfer tilsat Brændevin.
3. *Angelika*, d. s. s. Alant, se dette Ord.
4. *Annis* og Honning i Vand skulde i Næstved drikkes til Aften imod Hoste. Man skulde skære det øverste af et Æble, tage Kærnehuset ud og lægge Sukker og Annis deri, lukke det igen, stege det og spise det til Aften, — saa var det et godt Middel mod Hoste.
5. *Alrune*, som ikke vokser hos os, er allerede i Middelalderen bleven erstattet med andre Urter, bl. a. *Bryonia dioica*⁷. Den skulde bl. a. kunne faa alle Laase til at springe op, og i „Lasse Månsson“ har en Grovsmed en saadan Urt i sin Pose. Roden lignede et Menneske, og det sagdes, at den skreg, naar den blev trukken op⁸.
6. *Anemone* har været anset som helsebringende, og dersom man spiste de 3 første, man fandt om Foraaret, blev man fri for Kolden det Aar⁹. Den kaldtes derfor i Sydsjælland for Februarurt ³ ¹⁰.
7. *Asketræet* var de hedenske Nordboeres hellige Træ,

og man mente, at Odin havde skabt det første Menneskepar af Ask og *El*¹¹. Skar man i Jesu Navn St. Hans-Dag en Askegren af, kunde man med den stille Blodet i et Saar¹², og de Gamle vidste, at ¹⁶ ¹⁴

Kommer Eg før Ask, bliver Sommeren bask;
Kommer Ask før Eg, bliver Sommeren bleg.

Asketræer var ofte plantet paa Kirkegaarde, og i Sandvig i Sydsjælland var det brugt som Bytræ og Majtræ¹⁵.

8. *Aurikler*. Blomstrede de mere end een Gang, varslede de Lig ¹⁶.
9. *Bellis*, ogsaa kaldet „Tusindfyrd“ og mange andre Navne var Pigernes Orakelblomst, og idet de plukkede

Haandtegning fra det 16. Aarh. En Alrunerod i Menneskeskikkelse trækkes op af en Hund; der blæses paa Horn for at overdøve Skriget.

Blad for Blad af Blomsten sagde de: „Elsker, med Smerte, af Hjerter o. s. v.“, hvoraf man erfarede et og andet om den, man skulde have¹⁷.

10. *Birketæet* er meget gammelt i Danmark, og har spillet en stor Rolle i Folketroen, særligt Birkeris, Birkekoste og de saakaldte Troldkoste. Udsprungne Birkegrene har været brugt til at pynte Stuer med om Foraaret o. s. v. Fra Peder Syv kendes en Formular, der læstes imod Bylder, saaledes¹⁸:

Du har en Bulde,
hun sidder, som hun skulde,
i Dag som en Pære,
i Morgen alt du kan bære,
i Dag som en Nød,
i Morgen som en Høj,
høj som Birken, blaa som Bølgen.
Gud gi, du bulner og blaaner,
saa Hvermand rømmer Skaane.

Bregnekrat.

- Læstes den over Bylden, skulde den nok forsvinde. Man brugte ogsaa Birkeolie imod Frost¹⁹.
11. *Blommetræer* har ligesom Birketræer kunne bære Troldkoste, der er brugt saavel til som imod Forgørelse af Kvæg og desl.²⁰. Ved et bestemt Blommetræ, der voksede ved Vejen over til Glænø, mente man, at der var Spøgeri, og man kunde ikke komme der forbi om Aftenen. En Kone maatte saaledes cngang gaa rundt paa Stedet til den lyse Morgen²¹.
  12. *Boghvede* har ikke været saa meget dyrket i Syd-sjælland som paa Fyn; men man vidste dog alligevel et og andet om dem. Den skulde saas i Maanens Nedgang, — ellers blev den ved at blomstre, saa der ikke kom nogen Korn i den, — og den skulde desuden helst blomstre til Maria Magdalene Dag (2. Juli)²². I Ørslev mente man, at dersom der var stærk Dug paa Træerne Paaskemorgen, var det Tegn paa et godt Boghvede-aar²². Ellers søgte Sjællænderen i Almindelighed at faa at vide, hvad Sæd der vilde give bedst, idet han Nytaarsaften tog 4 Stykker Brød, og paa hvert af dem kom han en lille klat Grød og sagde: „Dette er min Rug,“ „Dette er min Boghvede“ o. s. v. for hver Sæd, han dyrkede. Derefter satte han Tallerkenen ned paa Gulvet til Hunden, som havde været tilstede, og det Stykke, den først aad af, repræsenterede ved sin Klat den Sæd, der vilde blive bedst o. s. fr. Dette kunde ogsaa udredes ved at sætte en Kniv med et Stykke Brød op i en Bjælke under Loftet²³.
  13. *Bregner*, især *Miltbregnen*, der herhjemme kun findes vildtvoksende paa Møens Klint, har i ældre Tid været anset som en udmærket Lægeplante²⁰.
  14. *Brændenælder* betegnede efter de Gamles Mening bl. a. Nedgangen til de Underjordiske¹³.
  15. *Bulmeurt* var paa Næstved-Egnen anset som godt mod Søvnløshed; man skulde blot lægge nogle Blade under Hovedet²⁴.

16. *Byg* skulde saas den 28. Maj²³; og kom Smørkærningen i ulave derved, at onde Folk kom ind, skulde man tage 3 Bygkorn, 3 Rugkorn og 3 Saltkorn og komme i Fløden²³.
17. *Bøgetræet*, der nu er vort Nationaltræ, spillede i gamle Dage en stor Rolle for de løsgaaende Svin, der fik en væsentlig Del af deres Næring i Olden²⁰. Aftenen før Kristi Himmelfartsdag satte man paa Jungshoved Bøgegrene i alle Agre for at værne dem mod det Onde⁴ og paa Vejlø „plantedes“ St. Hans Aften Bøgekviste omkring Sengen²⁵.

Til en hel Del bestemt udpegede Bøge knytter der sig Sagn og Overtro. Det berømteste er sikkert Hultræet i Ganneskov, der bestod af to Stammer. Naar man krøb 9 Gange igennem dette, blev man fri for forskellige Sygdomme, f. Eks. Engelsk Syge hos Børn. En Meddeler har fortalt, hvorledes han omkring 1840 blev ført igennem Træet og blev helbredet for Ringorm. Man ofrede gerne noget Linned o. l. til Træet, naar man søgte det. Da det engang skulde fældes, fordi man ikke længere syntes om det, der foregik ved Træet, kunde Skovarbejderne ikke „finde det“, — de nænnede aabenbart ikke at tage Livet af det. Men i Julestormen 1902 faldt det⁴ ²¹ ²⁶. Et lignende Træ er „Nibøgen“ i Lyderslev Morreskov. Den havde 9 Stammer paa samme Stub, og naar man var syg, krøb man ind mellem Stammerne og ud paa den anden Side. Ogsaa her hængte man et Stykke Linned o. l. til Offer paa Træet, og ogsaa denne Kur har været brugt af nulevende Folk ⁴ ²⁷.

Af en anden Art er de efterfølgende Træer: „Geheimeraadens Frelse“ i Jomfruens Egede, „Dronningebøgen“ i Nordfeldt Skov paa Møen m. fl. „Geheimeraadens Frelse“ har sit Navn deraf, at en Ghr. Holstein Ratlou skal have reddet sit Liv fra en Krybskytte ved at skjule sig bag det²¹ ²⁸, og „Dronninge-

bøgen“ deraf, at Dronning Margrethe har spist Frokost under det ⁴ 21. Om nogen Overtro er der næppe Tale for disses Vedkommende. Derimod staar der 3 store Bøge paa en Kæmpehøj paa Præstegaardsmarken i V. Egede, og det siges om dem, at de ikke maa fældes; prøver nogen derpaa, hugger man sig selv i Stedet ²¹ 20. Endelig er det gamle Sagn om Sæden som Dronningen saaede paa Bogø velkendt³⁶.

18. *Egen* har sammen med Bøgen haft sin store Betydning

Gammel Egestamme.

for ældre Tidens Almue (Olden, Svin). Det har været anset som kraftgivende, og dets Symbol paa Kraft er bestandigt levende. Naar et Barn første Gang tabte en Tand, skulde man presse denne ind i et Egetræ, — saa vilde Egetræets Kraft overføres til Barnets Tænder, og det vilde faa kraftige og sunde Tænder²⁰. Paa lignende Maade kunde man overføre en Sygdom, man led af, til Træet, og det fortælles fra Askeby paa Møen⁴, at da en Tømrer her i 1862 bearbejdede noget Egetræ, fandt han i en Planke et Hul, hvori der var gemt en Klud med to Sykker afskaarne Negle i. Her har altsaa efter Datidens Tro og Skik en Syg villet overføre sin Sygdom til Træet, har boret et Hul i dets Stamme og deri lagt noget af sig selv som Offer. — Analogt med, hvad der vides om Bøgetræet, kender man ogsaa Egetræer, igennem hvilke man er krøbet for at vinde Helbredelse for Sygdomme. Et saadant fandtes i Ganneskov, og endnu i 1841 fandt man Pjalter ved Træet, — ofret til dets Kraft⁴. Et andet „Hultræ“ fandtes i Bækkeskov Skove og bestod egentlig af 2 gamle Egetræer; Helbredelse skulde da vindes ved at brybe igennem det smalle Melletrum mellem Træerne⁴. Og i Lerstrup Skov tæt ved Landevejen var der paa et 30 Meter højt Egetræ 2 Stammer vokset ud fra hinanden. Krøb man 3 Torsdag Aftener i Træk 9 Gange igennem den Kløft, der var dannet, og derefter ofrede en Klud af sit Tøj, blev man helbredet. Og denne Skik har været i Brug her lige til 1910 ⁴ ²¹.

Til flere andre Egetræer i Sydsjælland er der knyttet Sagn om dette eller hint, uden at de dog har været knyttet til Helbredelse. Saaledes taler man om de krumme Ege nær Marienlyst, ved hvilke man skal kunne se Kong Valdemar ride⁴ og mellem Elslev By og Sallerup findes en Lund, der kaldes „Taabelund“, — i denne findes den saakaldte Gylde-Eg, ved hvilken der

er Spøgeri. Folk, som gaar forbi plejede derfor at sige Godmorgen, Gyldte-Eg, — saa afværgedes de onde Angreb fra den³¹.

Forskellige Dele af Egetræet var godt mod Sygdomme. Spiste man saaledes Agern, der var samlet ind til Mikkelsmorgen, var dette godt mod Blodsot; Mellembarken af et ungt Egetræ samt nogle Egeblade skulde sydes i Vand, og vaskede man da Hovedet hermed, undgik man Haaraffald; og lagde man St. Hans Aften Egeløv i sit eget Vand, saa Bladene blev sorte, og lagde dem defter paa Skinneben, som var syge, vilde de blive helbredet³².

19. *El*, se Ask.
20. *Fuchsia* er overalt i Landet opfattet som en Blomst, der bragte Ulykke, saaledes ogsaa i en Optegnelse fra Fåkse^{4 33}.
21. *Gaaseurt*, se Bellis.
22. *Grantræet* er paa Møen brugt til Fastelavnssris, idet man tog Grene deraf og pyntede dem med Baand og Papir, hvorefter man gik rundt og sang ved Dørene, hvorimod man ikke „risede op“²⁵. Dets Anvendelse som Juletræ er saa ungt, at det næppe har affødt nogen Tro, kun Tradition.
23. *Græs* og *Kløver* skulde saas i Maanens Opgang, saa groede det stærkest³⁴, og

Gror Græsset med vaade Sokker,
da kan det høstes med tørre Sokker.

Var det ondt Vejr til Kyndelmisse (2. Febr.), kunde Bonden frit rive Høet ud af Stakken; men var det godt Vejr, maatte han plukke det forsigtigt; thi i saa Fald blev det smaat med Høhøsten det Aar²³. Var det Frost paa Gregori Dag (12. Marts), vilde det blive et ringe Græsaar og ringe Høslet²², men var det Tø paa denne Dag, betød det meget Hø, efter det gamle Rim^{4 23}:

Gregorius Tø
er saa god som 24 Læs Hø.

Selve Høet skulde helst mejes i tiltagende Maane²³, og naar Kukkeren havde set 9 Høstakke, rejser han sin Vej²³. Aad Hundene Græs, betød det Død eller daarligt Vejr²³. Mod Tandpine skulde man paa Møen skære en Græstørv og lægge den under den Syges Hovede og sige¹⁸:

O lad mig aldrig Tandpine faae
førend jeg kommer paa det Sted at staae,

— saa vilde Tandpinen forsvinde.

24. *Gulerødder* brugtes fordem til at fordrive Gulsot. Man lod den Syge lade sit Vand i en udhulet Gulerod, som derefter hængtes op i Skorstenen, og eftersom nu Guleroden svandt ind, svandt ogsaa Sygdommen²³.
25. *Gøgeurt*, der paa Sjælland ogsaa hed *Gøgensgrød*, brugtes til at vinde Kærlighed; holdt man den friske Knold af en Gøgeurt i Munden, naar man kyssede en Pige, vandt man hendes Kærlighed²⁰.
26. *Hamp* maatte ikke saas paa den Dag i Ugen, som Juledag var faldet paa, og den maatte ikke ryskes den Dag, paa hvilken den var saaet. Den skulde derimod ryskes, naar Maanen var fuld og saas paa Valborg Dag²⁰. Mod Fuglenes Angreb under Saaningen brugte man paa Møen at lægge 3 Frø under sin Tunge, og desuden maatte man ikke tale under Saaningen²⁵.
27. *Hassel* brugtes at sætte i Hørageren til St. Hans Aften for at værne denne Ager mod Heksene (se Hør), ligesom Hasselgrene benyttedes til Spaastikke²⁰.
Regnede det St. Hansdag, vilde der ikke blive mange Nødder det Aar, og spiste en frugtsommelig Kvinde en Tvillingnød, sagde man bl. a. i Tjæreby, at saa vilde hun faa Tvillinger ⁴ ³⁶ (se ogsaa Birk).
28. *Havren* skulde paa Sjælland saas, naar Skoven var grøn eller „halvgraa“, og naar Pigerne om Høsten

kastede Havrekærver paa Karlens Tøj, kunde de se, hvormange „Kærester“, de havde; thi lige saa mange Kærver der hængte fast, lige saa mange Kærester¹². Den, der fik det sidste Neg om Høsten, blev Havrekælling (jævnfør Hvede- og Ærtekælling), og det var Hvedekællingens Ret at sidde for Bordenden ved Mikelsaften, mens Havrekællingen ikke regnedes for noget, og Ærtekællingen var det værste, man kunde blive (Strøby)⁴.

Naar Koen havde kælvet, skulde man holde et utærsket Havreneg stramt i en vis Afstand fra den, saa den kunde rykke godt i det. Desuden skulde den have en Flaske Brændevin, og dens Tænder skulde gnides godt med en Lufvante²². Havrehalm brugtes almindeligt til at lægge Lig i, og noget medgaves den Døde i Kisten. Resten blev brændt i Ovnsmundten, — hvis ikke det blev gjort, blev der snart Lig paa Gaarden igen¹² (se ogsaa Halm).

29. *Humlen* skulde gerne have blomstret til Maria Magdalene (2. Juli) i Henhold til det gamle Vers²², at

Maria Magdalene,
som sætter Boghvede paa Grene,
sætter ogsaa Humle paa Tene.

30. *Hundetunge* brugtes mod Rotter²².
31. *Husløg* paa Taget beskyttede mod Lynnedslag og betød Lykke²³. Derfor maatte de ikke tages ned, naar man flyttede²².
32. *Hvededyrkingen* har særligt i ældre Tid (omkring 1670) kendetegnet Møen²⁷; men om nogen Tro er der næppe Tale (se ogsaa Havre).
33. *Hylde* er maaske den Plante, der knytttes mest Tro til, og som Lægedomsmiddel har den fra tidlige Tider til vore Dage spillet en ikke ringe Rolle (Hyldethe, -øl, -sirup o. s. v.). Imod „Tredagsfeber“ brugte man paa Stegeegnen at binde en Hyldepind i en Snor om Hal-

sen; tabtes Pinden, vilde Feberen forsvinde⁴. Et andet Middel mod Tandpine og andre Sygdomme var det at stikke Tandene o. l. tilblods med en Hyldepind, som derefter fastgjordes til sin Stamme²³, og mod Kolden skulde man gaa til en Hyld, ryste den og sige¹⁸:

Her staar du, Hyld saa bold,
Jeg haver den Kold,
Den skal forlade mig og ryste Dig.

Mod Rosen skulde man lægge Mellembarken af Hyld i Eddike²⁷ (Næstved) og mod Førgørelse skulde man stikke to Hyldepinde overkors i Smørkærnen²³ o. s. v. Naar Hylden kunde gøre Menneskene saa mange Tjenester var det kun rimeligt, om man nærede Ærbødighed for den, og bl. a. i Ørslev gav denne sig Udtryk i, at man ikke maatte rydde Hyld uden først at foretage Bønner o. l.; gjorde man ikke det, vilde man faa Uheld med Kreaturerne²¹. I Hylden boede yderligere Hyldefolket, som var Menneskene god, og som man derfor ikke maatte forstyrre³⁸.

34. *Hønsgræs* brugtes imod Sten i Blæren³⁹.
35. *Hør* dyrkes nu ikke nær saa meget som tidligere, hvor det var almindeligt, at Pigerne fik en Del af deres Løn i Hør, og hver havde sin „Hørplet“²⁰. Den ansaas for en hellig Plante. Naar den skulde saas, skulde i Hol-tug Mand og Kone følges ad; Manden saaede, mens Konen skulde gaa og svinge med Foden saa højt op, som man ønskede, at Hørren skulde naa⁴. Den kunde ikke saas for tykt⁴⁰, og den skulde saas paa samme Dage i Ugen, hvor Aarets første Sne var faldet paa den Ager, der var tiltænkt Hørren⁴⁰. Til St. Hans mejedes Hørageren med Kviste, for at Heksene ikke skulde ødelægge den under deres Ridt til Bloksbjerg²⁰. I Stege brugte man at strø Hørfro i Ligkisterne efter at Liget var nedlagt deri, — saa holdtes Aanden nede⁴, og strøede man Hørfro ud omkring Gaarden, sikre-

- des denne imod det Onde²³. Kløge Koner havde gerne Hørfrø, Flyverøn og Mesterrod m. m. i deres Poser¹³.
36. *Jernurt* og *Tordenskræppe* skulde strøs i Huse, som Folk skulde være lystige i¹⁰.
37. *Jordbær* og *Stikkelsbær* og lignende Frugter maatte ikke spises efter Solnedgang, naar Duggen var falden; thi da havde de Underjordiske været paa Færde, og saa kunde man blive syg⁴. Spiste en Karl et *Tvillingejordbær*, vilde hans Kæreste faa *Tvillinger* (*Vordingborg*)⁴.
38. *Kaalen* hører til vore ældste Have-Kulturer. Den skulde paa Stevns saas paa Marie Bebudelsesdag (25. Marts)⁴ og hyppes til St. Hans-Dag⁴. Kaalormene fordreves ved at man en Søndag Morgen tidlig, før Sol stod op, hvæssede en Le over den, 2—3 forskellige Steder¹⁰, eller ogsaa „stævned“ man Kaalormene til at møde for Tinge. Denne Skik har været brugt endnu til ca. 1860 i Svenderup, hvor en Kone stævned alle Kaalormene til at møde paa Tryggevalde Ting¹¹. Man kunde ogsaa skyde et Skud løst Krudt af over Kaalstykket, — dette fordrev da Ormene¹¹. Naar Høstfolkene havde afmejet Sæden, havde de for Skik at gaa til Kaalhaven og paa Skrømt hvæsse Leerne, hvilket kaldtes at „stryge for Kaal“. Der vankede saa Øl eller Mjød. Skikken har været brugt mange Steder i Landet¹². Skærtorsdag skulde man spise 9 Slags Kaal⁴, og Kaalspiser skulde gerne have 9 Dyder, Kaalen skulde være grøn, skøn, fed, hed, mør, „blør“, som en Rimfrost (salt), som en Ringmur (til Medister) og som en fed Gaasefjerding¹⁰.
39. *Kalmus*, se Alant.
40. *Kastanjer* skulde man gaa med i Lommen imod Gigt¹¹.
41. *Kirsebæravl*en har i umindelige Tider spillet en stor Rolle paa Stevns og affødt adskillig Tro. Man sagde saaledes, at rystede man et Kirsebærtræ Juleaften, blev der mange Kirsebær næste Aar, — især var

Strøby kendt for sine mange Kirsebær⁴². Blomstrede Kirsebær godt, varslede det en god Kornhøst, og ²⁴

Kirsebærtræernes mange Blomster i Haven
spaar om mange Skæpper i Traven.

Bærrerne blev gerne vejede, og der var mange Ting at tage i Agt ved dette Arbejde. Man maatte saaledes ikke stikke et Kостейskaft ind i Bismerens Haandtag, og Regnskabet, der gerne opførtes med Kridt paa et Brændt, maatte ikke skrives paa tværs, men skulde skrives paa langs op og ned. Hvorfor disse og andre Omstændigheder skulde iagttages, vides ikke⁴. Paa Stevnsegnen brugte man at føre Børn med Brok-skade 3 Gange igennem et flækket Kirsebærtræ, hvorefter Træet atter bandtes sammen ⁴ ⁴³.

42. *Kløver*, se Græs. Et Firkløver betød Lykke, eller at man maatte ønske sig noget⁴.
43. *Kongelys* ansaas bl. a. i Kongsted som et godt Middel imod Rotter og Mus. Man skulde blot lægge Stængelblade rundt omkring Huset⁴⁴.
44. *Lavendel*, der gerne puttes i Dragkisten imod Møl, brugtes i Magleby paa Møn til at pynte Skinken med ved Fastelavn⁴⁵.
45. *Lindetræet* var Middelalderens, Renaissancens og Folkevisernes fejrede Træ. To store Lindetræer paa Avlebjerg i Præstegaardsmarken i Strøby maatte ikke fældes, — thi saa vilde der ske noget slemt. Folk var endog bange, da man engang huggede nogle Grene af Træerne ²¹ ⁴⁶.
46. *Løg* hører ligesom Kaal til vore ældste Kulturer. Hvidløg skulde i Dalby gnides paa Tænder hos Børn, der ikke vilde trives⁴.
47. *Løvtikke* eller Løvtilk er gammelkendt som Lægeplante²⁰. Man brugte i Kongsted at stikke Løvtikke gennem Grisenes Øren imod Stivsyge, og den kaldtes derfor „Svinerod“⁴.

48. *Mesterrod*, se Hør.
49. *Myrten* maatte ikke blomstre. Det betød Dødsvarsel paa Herlufsholmegnen⁴, og med Hentydniig til Myrten's Brug som Brudekrans sagde man ved Borre, at⁷
- Den, som Myrten plejer,
aldrig Kransen ejer.
50. *Paaskeliljer*. Roden af Paaskelilje tilsat Hønsæg skulde i Næstved bages og spises mod Kolden⁸.
51. *Persillerødder* brugtes i Hellested at give Folk at drikke i Vin, naar de ønskede et godt Nemme¹⁰.
52. *Piletræet* er utvivlsomt det hyppigst plantede Træ¹.

Lindegruppe i Bregentved Park.

Det har hos Almuen været brugt som Spaastikke, Ønskekvist og meget andet⁴⁹. Det skulde stynes i Næet⁴. Paa Møen skulde man hænge alle døde nyfødte Lam op i et lavstammet Piletræ udenfor Gaarden, og her blev de hængende, til Resterne forsvandt⁵⁰. Et Sted nær Vordingborg har en Pil været plantet som Majtræ (se dette Ord)⁴⁴, men Landsdelens berømteste Pil er sikkert den ved Herlufsholm²⁰. I Strøby havde man en bestemt Pil, der hver St. Hans Aften smykkedes med Kranse, og der strøedes Sand paa Stenene der omkring⁵¹. I Koldby brugtes Pil som Fastelavnseris (se dette Ord)⁵².

53. *Portulak* hængtes paa Næstved-Eggen over Sengen i en Snor som Middel mod onde Drømme⁵³.
54. *Pæretræ*, se Birk.
55. *Roser*. Hvide Roser skulde steges og bruges mod Hoste (Næstved)⁵⁴.
56. *Rude* skulde stødes sammen med Salvie og bindes paa Gigtsaar⁵⁵.
57. *Rug*, se Boghvede.
58. *Rønnebærtræet* er utvivlsomt den Plante, der mest er taget i Overtroens Tjeneste. Man sikrede sig mod Hekse ved at stikke Grene af Rønnebærtræet ind under Loftet, i Taget eller ved at bære dem paa sig St. Hans Aften, og man lagde Rønnebær under Hestens Foder og stak Flyverøn i Hornene paa Kvæget²⁰. Baade Godtfolk og Skarnsfolk tog sig Rønren til Indtægt, og blandt de Genstande, som i 1589 fandtes i Heksens Besiddelse i Næstved var 1 Stk. Røn samt noget Stenpikkefrø m. m.⁵⁶.
59. *Salvia*, se Rude.
60. *Sankt Hans Urter* har fra gammel Tid været brugt til at tage Varsler om, hvorvidt en Karl og Pige fik hinanden. Man satte til St. Hans Planterne Par og Par op under Loftet, og voksede de saa sammen, fik de hinanden, og omvendt. Døde en Plante, betød det

Død for den, for hvem den var sat ^{4 23 57}. Man brugte ogsaa at brygge en Trylledrik af dem. Husholdersken paa Strandegard Cecilie Tomasdatter beskyldte saaledes paa Tinget 1745 Ladefoged Truels Nielsen for at have givet hende en Kærlighedsdrik, hvorved han mod hendes Vilje ganske havde faaet hende i sin Magt⁵⁸.

61. *Sevenbom* skulde om Foraaret bindes omkring hver Kos Horn (sammen med Kamfer, for at beskytte Kvæget mod Forhekselse. Nogle ansaa det dog for bedre at bore det ind i Hornene paa Køerne (Bogø)⁵⁹. Det hed sig ogsaa, at det var godt til Fosterfordrivelse i Henhold til det gamle Rim :

Sevenbom
gør mangan Jomfru (Hore) from.

62. *Skræppe*. Et Plaster af Skræpperødder skulde lægges i Vin og Olie, naar man havde svært ved at lade Vandet⁶⁰.
63. *Stenbræk* („Stenpikkefrø“), se Røn.
64. *Tjørn* har sammen med Tidsler været Indbegrebet af Ondt (Torne og Tidsler), og til enligt staaende Tjørne har man altid set hen med en vis Uhygge. Der findes saadanne 3 af Almuen udpegede Tjørne, der ikke maa røres. Den ene staar paa en Mark ved Vollerslev, hvor den siges at vogte en Skat fra en Krig. Skønt den staar i Vejen for Markarbejdet, bliver den ikke fældet; thi det hedder sig, at i saa Fald vil alle Gaardens Kreaturer dø^{4 21 61}. Den anden kaldes „Stodderstubben“ og staar paa en Husmandslod i Brønsvig. Den bruges som Sømærke og maa ikke fældes, da der saa vil ske en Ulykke. En Gaardmand havde engang villet hugge af den til en Plovsløber; men da han var i Færd dermed, gik Øksen ind i Benet paa ham. Da han en anden Gang prøvede det samme, mistede han en Ko. Tjørnen har sit Navn af, at en Tigger er

død ved Siden af den^{21 62}. Den tredie Tjørn er nu blæst om. Den stod paa Stubberup Mark, og ogsaa om den hed det sig, at der vilde ske en Ulykke, dersom den blev fældet ^{4 21 63}.

65. *Tordenskræppe*, se Jernurt.
66. *Æblet* har været dyrket i Aartusind og har været den ypperste Frugt, ligesom det var Gudernes foryngende Frugt. Man skulde Paaskemorgen spise et Æble; thi saa blev man fri for Sygdomme i det Aar⁶⁴, eller man blev ikke gækket af Skaden (Stevns). Hørte man den, inden man spiste det, var man dog allerede gækket⁶⁵. Mod Blodsot skulde man paa Næstved-Eggen skære et Æble i Stykker, tage Kærnehuset ud og lægge Voks deri. Hullet skulde derefter atter lukkes, Æblet sættes over Ilden, saa Vokset steges, og derefter skulde den Syge spise det (se ogsaa Annis)⁶⁶. Havde man Vorter, skulde man paa Stevns gnide dem med et Æble, som derefter skulde graves ned paa et Sted, hvor man aldrig mere vilde komme⁴. Ved Højtider spillede Æbler en stor Rolle, f. Eks. til Kortspil, og paa Herlufsholm holdtes der saakaldte Æblegrødsgilder⁶⁷. Kastede en ung Pige en Æbleskræl, som var i eet Stykke, over sit Hovede, kunde hun af de Slyngninger det lavede paa Gulvet, læse sig til sin Tilkommendes Navn⁴, og sov en Karl med et Æble under sin Arm, saa at det blev gennemtrukket af hans Sved, skulde han blot lade den Pige, han vilde have, spise deraf, saa vandt han hendes Kærlighed²⁰.
67. *Ærtedyrkningen* har spillet en stor Rolle i Amtet, og især har Stevns og Møen været berømte for deres Ærter⁶⁸, og man mente paa Møen, at naar man før Saaningen tog 4 Ærter og satte dem i hvert Verdenshjørne af Marken, vilde man faa gode Kogeærter⁶⁹. Iøvrigt skulde Ærter sættes i April Næ, ellers vilde de blomstre uden at sætte Frugt⁷⁰. Under Afhøstnin-

gen blev den, der stak den sidste tyvfuld Ærter op paa Læsset kaaret som Ærtekælling (se Havre, Pil, Kløver og Kirsebær)⁴.

III.

68. *Blomster* har været tillagt forskellig Betydning. Det var saaledes anset for uheldigt, naar man drømte om røde Blomster; det varslede Ulykke, og Bryllupsbordet maatte ikke pyntes med hvide Blomster, for saa blev Børnene i Ægteskabet stygge²³.
69. *Fastelavnsriset* har været brugt i de fleste Egne af Landet, og den oprindelige Tanke dermed var, at man vilde gøre Folk en Glæde og befordre Frugtbarheden⁷¹. Paa Møen har baade Gran- og Pileris været brugt som Fastelavnsris⁴.
70. *Frugttræerne* var Genstand for megen Omhu, og der maatte tages mange Ting i Agt, om de skulde trives ret. Peder Syv holdt paa, at man ikke maatte pøde i Skudaar, for saa vilde Kornet ikke vokse godt⁴⁰, og paa Stevns sagde man, at de første Frugter af et nyplantede Træ maatte ikke plukkes af en frugtsommelig Kvinde⁴. Juleaften brugte man at binde Halmbaand om Frugttræerne, og paa Møen mumlede man samtidigt:⁴

Fryd Dig, Bom,
glæd Dig stum,
i Nat blev Kristus født.

Dette skulde hjælpe paa Frugtbarheden⁷². Var der Orm i Roden paa Frugttræet, skulde man grave en halvt flaaet Ræv ned i Haven⁴⁰.

71. *Kranse*, der i vore Dage især bruges ved Begravelser og ved Hyldninger, var i ældre Tider almindeligt brugte ved Fester, og en Reminicens deraf har vi endnu ved Rejsningen af Nybygningerne (Rejsegilder). I Sydsjælland og paa Møen brugtes Kranse al-

- mindeligt, naar man red Sommer i By. De hængtes om Halsen paa Hestene, og den, hvem den kastedes til, skulde op med Mønt⁷³.
72. *Majtræ* og *Midsommertræ* har været plantet eller opsat i mange af Landsdelens Landsbyer, bl. a. som Bystævne⁷⁴. Der var saaledes et Majtræ i Rønnebæk⁷⁵, Snese⁷⁶, Mern (Asketræ), Vordingborg Landsogn Piletræ⁷⁴ o. s. v.
73. *Træ*. Uden at man har kunnet gøre rede for, hvilken Træsart det har været, har Almuen knyttet Overtro til mange forskellige Træer. Saaledes især til de hule Træer, f. Eks. i Annissevænge i Enderslev⁷⁷, paa Elverhøj i Hellested⁷⁸, i Karise⁷⁹, og i Vemmetofte⁸⁰. Selve Veddet har ogsaa været brugt i Overtro og Folkemedicin. En Heks i Næstved lod saaledes 1589 skære 3 Stykker Træ af hvert Træ i en bestemt Have, at bruge til sine Kunster⁸¹.
74. *Urter* skulde saas i Nymaane, dersom de skulde vokse i Vejret, mens de skulde saas i Næ, naar de skulde sætte Rod⁴. De skulde afskæres mellem Maria Magdalene og Mariæ Fødselsdag (1. April—8. Septbr.), thi da havde Roden sin Styrke og Kraft.

TEKST. OG KILDEHENVISNINGER.

- ¹ Aarbogen 1926 og 1927.
² Warming: Danm. Planteverden efter Istiden.
³ Jensen-Tusch: Nordiske Plantenavne.
⁴ Dansk Folkemindesamling 06/23.
⁵ Se ogsaa Kroniken i „København“ 23.-8. 1924 „Aakande og Nøkke-rose“.
⁶ Tang Kristensen: Gamle Raad, 1922, D. 212.
⁷ Feilberg: Ordbog over jydsk Almuesmaal.
⁸ Salmonsens Konversationsleksikon (Alrune); Rist „Lasse Måns-son“.
⁹ „Skatetgraveren I 27.
¹⁰ Se Kroniken „København“ 26.-3. 1926 „Skovenes Anemoner“.
¹¹ N. M. Petersen: Nord. Mythologi; Chr. Winther: Gudelære.

- ¹² Kamp: Danske Folkeminder, 1877.
- ¹³ Dansk Folkemindesamling 06/30.
- ¹⁴ Se Kroniken „København“ 5.-1. 1924 „Under Asketræet“.
- ¹⁵ Tang Kristensen: Gamle Fortællinger... 1. 7. Fortid og Nutid 1930, 184; Kjær: Gjøngehøvdingen... 110.
- ¹⁶ „Skattegraveren“ IX.
- ¹⁷ Se Kroniken „København“ 13.-4. 1925 „Tusindfyrd og Tusinddyder“.
- ¹⁸ Orth: Danmarks Trylleformularer.
- ¹⁹ Gamle Raad. D. No. 154.
- ²⁰ Andersen: Fra Planternes Verden, 1805.
- ²¹ Dansk Folkemindesamling 06/31 d.
- ²² Gamle Folks Fortællinger.
- ²³ Thiele: Den danske Almues overtroiske Meninger.
- ²⁴ Gamle Raad D. No. 439.
- ²⁵ Dansk Folkemindesamling 06/43.
- ²⁶ Aarbogen 1920, 95—96.
- ²⁷ Dansk Folkemindesamling 06/31 b, Aarbogen 1920, 95.
- ²⁸ Dansk Folkemindesamling 06/35 (10/11-22).
- ²⁹ Tang Kristensen: Danske Sagn II², J. 269, 464—65.
- ³⁰ Aarbogen 1923 S. 110; Thiele: Folkesagn II 50—51.
- ³¹ Danske Sagn III 6/15.
- ³² Gamle Raad C. 44, D. 261, C. 18.
- ³³ Se endvidere „B. T.“ Søndag 13.-6. 1926; „Gartner-Tidende“ 1929 Nr. 2.
- ³⁴ Dansk Folkemindesamling 06/24.
- ³⁵ Aarbogen 1918, 25.
- ³⁶ Kroniken i „København“ 26.-6. 1924 „Hasselhegnet, Nøddegangen“.
- ³⁷ Gamle Raad D. 409.
- ³⁸ Se bl. a. Kronikerne „København“ 13.-7. 1923, „Dagens Nyheder“ 25.-8. 1926, „Nationaltidende“ Morgen 24.-7. 1928 m. fl.
- ³⁹ Gamle Raad D. 452.
- ⁴⁰ Gamle Folks Fortællinger, Tillægsbind I.
- ⁴¹ Tang Kristensens Æresbog IX 595, se ogsaa „Danske Studier“ 1932
- ⁴² Aarbogen 1918, S. 111.
- ⁴³ Berl. Tid 24.-5. 1929 „Kirsebærtræet“.
- ⁴⁴ Dansk Folkemindesamling 06/46.
- ⁴⁵ Skattegraveren V 54.
- ⁴⁶ København 21.-11 1923 „Under Lindetræet“; Berl. Tid. 12.-7. 29 do.
- ⁴⁷ Gads danske Magasin, Jan. 1929 „Myrtekransen“.
- ⁴⁸ Gamle Raad D. 275.
- ⁴⁹ Berl. Tid. Aften 19.-8. 1930 „Ønskekysten“.
- ⁵⁰ Aarbogen 1918, S. 27.

- ⁵¹ Dansk Folkemindesamling 06/44, 06/35 C.
⁵² Nationaltidende Aften 14.-2. 31 „Fastelavnsriset“.
⁵³ Gamle Folks Fortællinger. Tillb. III 1387.
⁵⁴ Gamle Raad D. 212.
⁵⁵ Samme D. 178.
⁵⁶ Aarbogen 1912, S. 11.
⁵⁷ Berl. Tid. 20.-6. 1926 St. Hans Urt.
⁵⁸ Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, S. 371.
⁵⁹ Dansk Folkemindesamling. 04/42 Bl. 69 Nr. 144.
⁶⁰ Gamle Raad D. 370.
⁶¹ Danske Studier 1928. Brandtræ Nr. 110.
⁶² Samme Nr. 111.
⁶³ Samme Nr. 112.
⁶⁴ Dansk Folkemindesamling 06/43; jfr. Kroniken „Berl. Aften“
23.-4. 45 og „Nationaltid.“ 2.-6. 45; „Danske Studier“ 1933.
⁶⁵ Aarbogen 1918, S. 111.
⁶⁶ Gamle Raad D. 43.
⁶⁷ Leth: Herlufsholm, S. 389.
⁶⁸ Suhm: Nye Samlinger, III S. 187—88.
⁶⁹ Aarbogen 1918, S. 25.
⁷⁰ Paludan: Beskrivelse over Møen II S. 270.
⁷¹ Nationaltidende Aften 14.-2. 31 „Fastelavnsriset“.
⁷² Gads d. Magasin 1932 „Foraar og Frugtbarhed“.
⁷³ Skattegraveren IV S. 64. Aarbogen 1919 S. 89.
⁷⁴ Danske Folkemaal III S. 126 ff. Fortid og Nutid 1930 S. 185 ff.
⁷⁵ Carlsen: Rønnebæk Sogn, 32, 45, 58.
⁷⁶ Aarbogen 1918 S. 50—51.
⁷⁷ Aftenposten 12.-2. 1894.
⁷⁸ Tang Kristensen: Danske Sagn I Nr. 311—12.
⁷⁹ Dansk Folkemindesamling 06/23 og 06/31 d. 541.
⁸⁰ Samme 544.
⁸¹ Aarbogen 1914 S. 9.

IV.

RESUME

Følgende med Nummer betegnede Planter har været brugt ved de nævnte Forhold:

Lykke, Ulykke: 1, 5, 17, 18, 20, 30, 42, 49, 60, 68.
Sygdom, Helbredelse: 2, 4, 6, 7, 10 13, 15, 17, 23, 24, 30, 33, 34, 40,
41, 43, 46, 47, 50, 51, 53, 55, 56, 62, 73.
Hellig, Ukrænkelig: 7, 11, 17, 18, 33, 35, 45, 64.
Kirkegaarde: 7.

Lig: 2, 28, 35, 60.

Elskov, Frugtbarhed: 9, 17, 23, 25, 27, 28, 37, 41, 58, 60, 61, 66, 69, 70, 74.

Trolddom: Forgørelse: 10, 11, 14, 16, 33, 35, 36, 37, 58, 60, 61, 73.

Spaadom: 9, 27, 52, 63, 66.

Nytaar: 11; Fastelavn: 22, 44, 69; Kristi Himmelfartsdag: 17; St. Hans: 17, 27, 35, 38, 52, 58, 60, 70; Jul: 22, 41, 66. Den 2.-1.: 23; 12.-3.: 23; 25.-3.: 38; 1.-5.: 26; 28.-5. 16; 2.-7.: 11, 29.

Det anførte gælder specielt for Sydsjælland og Møen; for hele Sjællands Vedkommende vilde Listen kunne betydeligt udvides, og det samme var Tilfældet, dersom man i eet og alt tog med, hvad der ogsaa gjaldt for hele Landet, hvilket kun undtagelsesvis er sket.

SAGNHAVERNE PAA MØENS KLINT

Af Havearkitekt *Johannes Tholle.*

Blandt de faa Sagn om danske Haver, som kendes, er dem, der gaar om de fortryllede Haver paa Møens Klint, nogle af de mest interessante, idet man stadig kan paavise den stedlige Tilknytning dertil („Abildgaardsfaldet“). Om disse Haver, Jøn Upsals og Klintekongens Eventyrhaver, foreligger der flere Overleveringer, der ikke er ganske enige om den nærmere Tilknytning til Stedet. At Haverne ligger i Borre Sogn og i Nærheden af Dronningestolen er man dog enige om, selv om man iøvrigt ikke nogensinde har kunnet konstatere Havernes Eksistens, naar man nærmere vilde dette, efter først at være faret vild derude eller uforvarende at være kommen ind i deres Vidunderverden.

Det hedder om Oprindelsen til Jøn Upsals Have¹, at da Kristendommen kom her til Norden, flygtede Odin over til Møen og gemte sig i Klinten, hvor man endnu kan paavise hans Bopæl. Han blev den Gang af Præsterne kaldet Jætten fra Upsala, men hedder nu i Folkesproget Jøn Upsal eller Jøden Opsal, og fra dette skal stamme det særlige møenske Udraab: „Men Jøtten dog“ i Stedet for „Men Jøsses dog“. Udenfor Døraabningen i hans Bolig er der en grøn Plet paa den ellers hvide Klint; denne skal være kommen deraf, at han paa dette Sted plejede at forrette sin Nødtørft. En Mand skal engang, da han sejlede forbi Klinten have set, at Jøn Upsal slængte sit Fejeskarn

ud, — i hvert Fald stod der en stor Støvsky ud af hans Dør!

Hans Have laa omkring hans Bolig, og adskillige endnu (o. 1900) levende Folk ved at fortælle, at de fra Klinteskovens er kommen ind i hans Have, der var stor og over al Beskrivelse dejlig, og som selv om Vinteren stod i fuldt Flor. Der var de nydeligste Æble- og Pæretræer², men naar man var kommen ud deraf og en anden Gang vilde opsøge Haven, var den ikke til at finde. Den aabenbarede sig kun, naar man var ganske uforberedt paa at møde den. At Jøn Upsal ogsaa gik omkring i Klinten og Tjørnektrat og øvede sine hemmelighedsfulde Jagter, ved mange at fortælle, fordi de selv har mødt ham, — ganske specielt vides dette om en vis Henrik fra Fyen, som saa ham i Aaret 1644³. En „forvoven Krabat“ vilde engang undersøge hans Bolig nærmere, og lod sig derfor i et Tov sænke ned i Hulen. Men hvad skete da? Tovet fik man vel op igen, men der var ingen Mand dermed⁴.

Om Klintekongens Have har en navngiven Tømrer, Mathias Hansen fra Keldby, noget før 1900 fortalt⁵, at da han var ved at bygge den første Pavillon paa Store Klint, gik han en Lørdag Aften hjem gennem Klinteskovens, og for at skyde Genvej, gik han ad nogle ikke velkendte Skovstier, og pludselig kom han da ind i en Have, hvor han aldrig før havde været, og som han ej heller nogensinde før havde hørt om. Han vidste ikke det mindste om, hvor han var, og først efter at have vandret om i Skoven hele Natten, slap han ud paa kendte Veje. Først bag efter gik det op for ham, at han havde været i Klintekongens fortryllede Have.

Men nu er Mathias Hansen forlængst død, og Troen paa Klintekongen og Jøn Upsals Haver har i vor Tidsalder en mindre Tiltrækning, eftersom Menneskene Søndag efter Søndag gennemtrawler hvert Krat, og selv ikke de mest forvredne Tjørne undgaar deres ransagende og

kritiske Blikke. De konstaterer, ligesom de Gamle, at Klintekongens og Jøn Upsals Have kan ikke findes, fordi den ikke aabenbarer sig for saadanne Søgende, men Sommeraftenens Mystik og Tjørnenes mystiske Figurer slaar sig sammen om Menneskenes Færden, og alle Forsætter tiltrods formaar de at skabe en Stemning, som ingen ret formaar at modstaa; og Myten i Naturen bliver levende i Menneskets Sjæl.

¹ Tang Kristensen: Danske Sagn II C. Nr. 1.

² Ifølge Optegnelser i Dansk Folkeminde Samling, 1906/23 625.

³ Tang Kristensen: Danske Sagn IV A Nr. 23.

⁴ Brage og Ydun: II S. 277.

⁵ Ifølge Optegnelser i Dansk Folkeminde Samling 06/23 625.

SOGNEPRÆSTERNE

I VEJLØ-VESTER EGESBORG

Af *Philipp Borries.*

INDTIL Reformationen, og maaske betydeligt længere havde Vester Egesborg sin egen Sognepræst, men af disse kendes ingen. Efter Bjørn Andersens Stiftsbog af 1567 var Vester Egesborg annekseret Vejlø, men der har sikkert til 1632 været ansat en Vicepræst for de forenede Sogne med Bolig i Vester Egesborg. De to førstrævnte Sognepræster i Vejlø er saaledes ikke Sognepræster for Vester Egesborg, maaske næppe heller Nr. 3.

Ifølge Pastor Hammers Indberetning af 1758 laa foran Alteret i Vejlø Kirke en gammel Ligsten, hvorpaa han „med megen Møje“ læste: „Her ligger begravet salig Ole Nielsen, Sognepræst til Weiløe, som døde den Fredag efter Sanck Knuds Dag Anno Domini 1505“. Hvis nævnte Aarstal ikke er en Fejllæsning for 1565 — 6-Tallet kunde jo tildels være udslidt — er altsaa den 1. bekendte Sognepræst i Vejlø.

1) Hr. Ole Nielsen, som døde 30 Aar før Reformationen.

2) Hr. Anders Sørensen Flomidt var efter Wibergs Præstehistorie Sognepræst til Vejlø endnu 1152, muligvis er han ikke Nr. 1s Eftermand.

3) Hr. Rasmus (1566) blev efter Wiberg 1571 forflyttet til Hammer-Lundby (fra 1571—84), hvor der anføres om ham, at „han handlede ugudeligt med Enken

i Vejlo“, hvorved vel nærmest maa menes, mens han var Præst dér. Denne Udtalelse er mystisk; thi som bekendt ordnedes Præste-Enkernes Forsørgelse derved, at Eftermanden maatte ægte Enken, eller hvis hun var meget gammel og ikke ønskede at gifte sig, en af hendes Døtre, saa at hun derved enten blev den tiltrædende Præsts Hustru eller Svigermoder; dog — Wiberg anfører nu „Enke“, men maaske der derved alligevel skal forstås Hustru — eller har han ikke villet opfylde sin Forpligtelse til at ægte Enken, som vel var Hr. Flomidts Efterleverske, og efter al Rimelighed en meget gammel Kone, hvis da nemlig Flomidt er Hr. Ole Nielsens Eftermand (1505—52) og Enken ikke er Flomidts 2. eller senere Hustru. Imidlertid har Pastor Hammer fundet en anden Ligsten foran Alteret i Vejlo Kirke med følgende Indskrift: „Her ligger begravet en hederlig Mand, Hr. Rasmus Hansen, Sognepræst til Weiløe og hands kierre Datter Anna, hvilke (begge) dér døde den 10. Decembris 1577.“ — Denne Ligsten gør ikke Sagen lettere at opklare, naar ikke sidstnævnte Hr. Rasmus er førstnævnte Hr. Rasmus' Eftermand; thi en „hederlig Mand“ kan vel ikke antages at „handle ugudelig“ med sin Formands Enke; og dog er vistnok førstnævnte Hr. Rasmus den samme som den hederlige Hr. Rasmus Hansen. Det er nemlig meget tvivlsomt, at Wiberg har Ret i, at den „ugudelige“ Hr. Rasmus 1571 forflyttedes til Hammer-Lundby Sogne, eftersom Roskilde Synodalia oplyser, at 1569 var Hr. Lauritz Sognepræst for Hammer-Lundby og Provst i Hammer Herred, da samme Hr. Lauritz paa St. Johannes Landemodet d. A. i Bispestolens Ledighed (Biskop Hans Albertus døde 25.-5. 1569) beklager for „Befalingsmanden over Siøllands Stift, ærlig og welbyrdig Hr. Bjørn Andersen, „at Hr. Oluf, Præst i Kynge, var nær slaget ihjel med en Øxe af Bonden Svend Jensen paa Svinø Søndag næst post. trinit. samme Aar. Denne Provst Lauritz i Hammer maa nemlig da være død senest 1571 for at give Plads for den „ugude-

lige“ Hr. Rasmus som Sognepræst i Hammer; men denne Provst Lauritz kender Wiberg ikke noget om, derimod har han, som den nævnte Hr. Rasmus' Eftermand, Hr. Jørgensen, der 1584 blev Provst for Hammer Herred og døde 1591. Det skulde dog været et mærkeligt Træf, om nok omtalte Hr. Rasmus skulde have baade til Formand og Eftermand en Provst af Navnet Lauritz; det er derimod højst rimeligt, at Hr. Lauritz, der 1569 var Provst for Hammer Herred, er den samme Hr. Lauritz, der 1591, døde som Sognepræst og Provst samme Steds; men saa maa Hr. Rasmus udgaa af Præsterækken i Hammer-Lundby Sogne og nøjes med at være Sognepræst i Vejlø. Da nu Ligstenen i Vejlø fastslaar, at „en hederlig Mand Hr. Rasmus Hansen etc.“ døde og blev begravet dersteds 1577, holder vi os til den, uden derfor at indestaa for nævnte Hr. Rasmus Hansens særlige Hæderlighed, da Præsterne selv eller deres nærmeste Slægt er Forfattere af Ligstenenes Indskrift. Et fremgaar bestemt af Ligstenen, nemlig, at Hr. Rasmus var gift og havde Børn, men om det var med Formandens Enke, skal vi heller ikke kunne afgøre.

4) Hr. Vilhelm Rasmussen, som Wiberg lader blive Præst i Vejlø 1571, antager vi først kom hertil 1577; han døde ca. 1591.

5) Hr. Hans Jensen var Præst i Vejlø fra 1591—1601.

6) Peter Nielsen Brandeløv (Wiberg har Brandersløff) var Sognepræst hersteds fra 1601—12 efter Ligstenen over ham og hans tvende Eftermænd og deres Hustruer. Indskriften paa Latin (Quescum tic [Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, S. 329] Peter Brandeløv P. L. XI annis [Roholte Kirkebog] Jacob Thillemanii P. L. XXV cum suaprima et antecessoris uxore Magdalena Joh. f. mortua Ao. . . Secunda Anna Nicol. felia episdemque felia mortna Ao. . . Tertia Catharina Nicolaiz quæ nupta secunda Jacobo Tolosio Pastori vocato loci Aa 1637, 1. Jan. et demortua 1. Februar 1642 et tertia vici superstiti adhuc

Pastori loci Petro Galundano mortua autem Ao mence Junio) — er oversat af Pastor Lassen, Vejølø, saaledes: Her hviler Peter Brandeløv, Stedets Præst i 11 Aar, Jacob Thilleman, Stedets Præst i 25 Aar, tilligemed hans 1. Hustru, der ogsaa havde været hans Formands Hustru: Magdalene Hansdatter, der døde Aar. . . ; hans 2. Hustru Anna Nielsdatter og sammes Datter, der døde Aar . . . og hans 3. Hustru Catharina Nielsdatter, der blev gift for 2. Gang med Jacob Tolosius, som blev kaldet til Stedets Præst 1. Januar 1637 og døde 1. Febr. 1642, og for 3. Gang med Stedets endnu levende Præst Peter Calundanis og døde i Juni 1650. — Herefter er altsaa:

7) Jacob Thillemann, Sognepræst fra 1612—37, Student fra Herlufsholm; han skrev et Vers i Rektor Peder Iversen Brochs latinske Skrift til Kristian den 4. (1594). (Wad: Herlufsholms Rektorer, S. 8).

8) Jacob Tolosius (Wiberg: Jacob Nielsen Tølløse) er Søn af Magister Niels Madsen og Hustru, Margrethe Johannesdatter Dybvad i Tølløse-Aagerup.

9) Peter Nielsen Calundanus, 1637—64, er født 1618, Student fra Roskilde 1636, cand. theol. 1640; han ægtede Formandens Enke og var Sognepræst for Vejølø-V. Egesborg Menigheder, som det anføres af Hammer paa hans Ligsten, fhn. i Egesborg Kirkes Kor, i 23 Aar og fra 1657 Provst i Hammer Herred til sin Død i Slutningen af 1664. Efter sin 1. Hustrus Død 1650 ægtede han Nora Dorothea Jacobsdatter, Præsten Jacob Morsings Datter i Herlufmagle. Saavel Hr. Calundan som hans 2 Hustru skal efter Pastor Hammers Indberetning være begravet i Vester Egesborg Kirke, hvor der (1758) fandtes en stor Mindesten over dem, vistnok opsat af hans 2. Hustru, hvilket dog er i Modstrid med Epitafiet i Vejølø Kirke, der beretter, at saavel Præsten som hans 2 Hustruer er begravede dersteds. Imidlertid er Mindestenen i Vester Egesborg Kirke fjernet efter 1758, da den ikke findes der nu, men hvorfor? Angav Mindestenen i Vester Egesborg en urigtig

Efterretning, og er den derfor fjernet? Hviler Hr. Calundan virkelig i Vejlø Kirke? En Sammenstilling af begge Monumenter synes at tale til afgjort Fordel for V. Egesborg, især naar man læser det under den latinske Indskrift anførte danske Vers. Mindetavlen i Vejlø Kirkes Kor lyder paa Dansk (paa Latin saaledes: Monumentum hoe erexit Catharina Nicol f. recubant ad subsellium Generosi patroni et prima Petri Nicol. Calundani uxor qui postea id renovatie curavit et qviesit heic in Sacello cum uxore Nora Dorothea Jacobi denata Aa 16. . . cum filliis 6 2da sua et filiabus duabus ex utraqve susceptis, mortuus ætatis Ao 46, ministerii Ao 22, Præpositus Ao . . .“ Job 19, V. 26), oversat af Pastor Lassen, Vejlø saaledes:

Dette Mindesmærke rejste Cathrine Nielsdatter, der hviler ved sin ædle Patrons Fodskammel og var Peter Nielsen Calundanus' 1. Hustru, han, som senere lod det forny og hviler her i Kapellet med sin 2. Hustru, Nora Dorothea Jacobsdatter, der døde Anno 16. . . og 6 Sønner og 2 Døtre, der var avlede med dem begge. Han døde i sin Alders 46. Aar.“ Job. 19. Cap., 26. Vers, „Og naar de (Fjenderne) efter min Hud og mit Kød at have afsledet, da skal jeg dog beskue Gud af (med) mit Kød“ (i Opstandelsen).

Indskriften paa Mindestenen i V. Egesborg Kirke lød derimod saaledes:

„Her hviler Peter Nielsen Calundanus, Præst for Vejlø og Kirken her i Egesborg osv.“

Efter Mindetavlen i Vejlø Kirke blev han begravet i Kapellet — hvorved maa forstaas Ligkappellet i Vejlø Kirke, indrettet af Lindenowerne, hvor ogsaa hans 1. Hustru, Anna Nielsdatter, hviler med sine forrige Mænd, over hvem man maa antage, at Mindetavlen først er anbragt af hende, men som senere af Calundan „blev fornyet“ og gjort til en Mindetavle for ham og begge hans Hustruer, hvorfor der ogsaa er anbragt hans, Hustruernes og 8 Smaabørns Billeder paa Epitafiet. Alligevel fortæl-

ler Stenen i Vester Egesborg, at Calundan er begravet i V. Egesborg. Mon dette nu ikke ogsaa er rigtigt? Efter Henrik Lindenows Død (1653) blev Begravelseskapellet i Vejlø Kirke ikke benyttet af Herskabet paa Gaunø — Sidsel Lunge blev begravet hos sine Søstre i Køge Kirke, men derimod synes Præsterne at have erhvervet Ejerens, Jakob Lindenows, Tilladelse til at benytte det til Begravelse. Jakob Lindenow boede og døde paa Hundslund og er begravet i Hundslund (Dronninglund) Kirke. Han boede aldrig paa Gaunø, ja, kom „sjældent her til Landet“, som det siges i Skiftet 1662 o. a. St.; han kunde derfor nok være villig til at give Præsterne Tilladelse til at begrave i „Kapellet“; men 11.-6. 1663 solgte han saa Gaunø til Norges forhenværende Statholder, Niels Trolle og Hustru, Fru Helle Rosenkrantz, og i det mindste boede Fruen ofte paa Gaunø, som iøvrigt blev hendes Enkesæde efter Mandens Død 1667, og de har sikkert ikke villet tillade Præsterne at benytte Kapellet til Begravelser. — Læser man det danske Vers, der staar under den latinske Indskrift paa Ligstenen i V. Egesborg Kirke, faar vi ligesom en Anelse deraf:

„O, se, hvor Gud os haver giemt,
tench paa du og ej bliver glemt“ osv.

Calundan stod efter Sidsel Lunges Ligprædiken i høj Anseelse hos Herskabet paa Gaunø — nu er han glemt og overset af det nye Herskab, — og skønt hans 1. Hustru og flere Børn er begravede i „Kapellet“ i Vejlø Kirke, faar han, da han dør Aaret efter i Slutningen af 1664 ikke Tilladelse til at blive begravet der, som bestemt og ønsket, hvorfor han blev begravet tilligemed sin 2. Hustru i V. Egesborg Kirke — fjernt fra sin 1. Hustru og deres Børn i Vejlø, — og det har vel givet ham eller Enken Anledning til det nævnte danske Vers. Vi tror nu, at P. N. Calundan med sine 2. Hustru er begravet i V. Egesborg Kirke, ja, muligen er Børnenes Kister henflyttet fra den

aabne Begravelse i Vejlø til Forældrenes Lejested i sidstnævnte Kirke, da det ikke alene anføres paa Mindestenen, men ogsaa deraf, at Indskriften paa Stenen i V. Egesborg Kirke er mere bestemt end Tavlen i Vejlø Kirke, som f. Eks. har 22 i Stedet for 23 Aar som Præst for Menighederne og ligeledes anfører, at Calundan var Provst for Hammer Herred i 7 Aar, hvad ikke anføres paa Mindetavlen i Vejlø Kirke. Tavlen i Vejlø Kirke fik imidlertid Lov at blive hængende, og derved kom denne Modsigelse frem. Imidlertid — og Hr. Hammers Indberetning i Ære — saa er Mindestenen i V. Egesborg Kirke en Efterretning om en fuldbragt Virkelighed, opsat efter Præstens Død, medens Tavlen i Vejlø Kirke kun kan blive en Udtalelse om, hvad han ønskede, at begraves i Vejlø Kirke, da er restaureret af *ham selv*, sikkert Aaret før hans Død, 1663, derfor er der anført 22 Aar i Stedet for 23 Aar. Men hvorfor er Stenen i V. Egesborg Kirke fjernet? fjernet efter 1758, ca. 100 Aar eller mere efter hans Død? Den naturligste Forklaring derpaa turde være den, at man ved Læsningen af Mindetavlen i Vejlø Kirke saa og antog, at Calundan var begravet her, naturligvis begravet i Hovedkirken, hvor hans Børn og 1. Hustru, som Tavlen beretter, er begravet, og saa kunde jo Mindestenen i V. Egesborg Kirke ikke være rigtig, sluttede man, — og saa blev den „uvederhæftige“ Mindesten fjernet — hvis den da er det, maaske er den skjult under et Lag Murpuds. Pastor Hammer var en dygtig Latiner, blev senere Provst i Øster Flakkebjerg Herred som Præst for Herlufsholm Sogn, han har kendt begge Monumenter, han anfører dem begge i sine Indberetninger 1758, og han har jo næppe kunnet berette fejlagtigt; men hvorfor han ikke har gjort Bemærkning om disse to Monumenters Modsigelse, da de jo eksisterede samtidig i hans Tid, forstaar vi ikke — der maatte dog være tvingende Grunde dertil.

10) Peder Jacobsen Spielderup (1665—89), døbt 16.-2. 1637, Søn af Magister og Provst i Vester Flakke-

bjerg Herred, Jacob Pedersen Spielderup, Sognepræst for Hyllested-Vensløv-Holsteinborg Menigheder (Jacob Pedersen Spielderup, gift med Anne Mortensdatter, var Provst for Flakkebjerg Herred fra 1643 til sin Død 1649, og var en af de 24 Provster, der deltog i Kongevalget 27.-9. 1649 af Frederik den 3. Spielderup var en udmærket dygtig Præst, anset af sine Embedsbrødre og elsket af sin Menighed. Han var en Tid Rektor paa Herlufsholm (Arkivar Wad: Rektorerne paa Herlufsholm) — blev Sognepræst hersteds i Begyndelsen af 1665, ordineret 3.-2. d. A.; han var Rektor i Skelskør fra 27.-6. 1661; indtil han kaldedes hertil. Han beholdt Faderens Efternavn, som ej var almindeligt i de Tider, da Sønnerne ellers antog Navn efter den By, hvor de var fødte, oftest „latiniseret“ fra deres Studentertid. Faderen var en velhavende, men tillige godgørende Mand, hvad der ses deraf, at han stiftede 2 Legater, et til Skelskør Latinskole, 4.-2. 1648, paa 100 Rdl., sammen med Hr. Christen Nielsen Lindberg i Egerslevmagle til Elevernes Forsyning med Vadmel og Lærred hver Mikkelsdag (G. L. Wad: Rektorerne paa Herlufsholm, S. 106), og et til Slagelse 1.-2. 1636 paa 200 Rdl. Spielderup synes at have haft Interesse for denne Verdens Goder; han drev saaledes i flere Aar 2 øde Gaarde i Rettestrup — Jacob Lindenows Arvingers — mod at svare de kongelige Skatter deraf. Paa hans Foranstaltning blev den skønne Altertavle i V. Egesborg restaureret 1679, men iøvrigt kendes intet til hans Virksomhed som Sognepræst hersteds, da Gaunøs ældste Tingbog først begynder 1693, eftersom de forreste Blade i den er afrevne (fra 1684—93). Han var gift, da han blev Sognepræst, men da hans 1. Hustru var død, giftede han sig 6.-10. 1684 med Gauche Nielsdatter Aggerup, Datter af Sognepræst Niels Pedersen Aggerup til Tølløse-Aagerup og Hustru Birthe Hansdatter. Da de ældste Kirkebøger brændte 1714, vides ikke, om han havde Børn i dette Ægteskab. Med sin 1. Hustru havde han i det mindste Søn-

nerne: 1) Jacob Pedersen Weiløe, Præst i Skørpinge-Faarstrup i Vester Flakkebjerg Herred; 2) Hans Pedersen Weiløe, Præst i Boeslunde, Slagelse Herred, begravet 5.-1. 1771. Spielderups Sønner fulgte saaledes den almindelige Skik og antog ikke Faderens Efternavn.

11) Peder Laursen Norup (1689—95) som han selv skriver sig og ikke Lauritzen, kaldedes til Sognepræst for Wejlø-Vester Egesborg 18.-9. 1689 og ægtede Formandens Enke, ovennævnte Gauche Nielsdatter. Han stod i høj Gunst hos Herskabet paa Gaunø, som han til Gengæld forherligede i højtravende Vers (se under Afsnittet om Kirken); thi han var „ingen uheldig Poet“, hvorom man selv kan dømme ved at læse de under Wejlø Kirke anførte Vers og Inskriptioner af ham. Om den ham overgaaede Ildebrand, der var paasat, har foraarsaget hans Fattigdom, eller hans Lyst til Omgang og Selskab med højere-staaende, bl. a. Herskabet paa Gaunø, vides ikke, men fattig var han. Allerede 11.-6. 1691 udsteder han i København et Gældsbevis paa 100 Rdl. i Croner til Præsten i Karebæk, Cornelius Paulsen, hvilken Sum han lover at betale ham 11.-3. 1693; men da dette ikke sker, opsiger Præsten i Karebæk sine Penge med paaløbne Renter, 20 Rdlr., den 14.-2. 1694 til Betaling 11.-3. 1695 (Gaunø Tingbog 16.-2. 1694); men inden den Tid, nemlig 1.-5. 1695 udsteder Norup en Forskrivning til Gehejmerraad Thott, Gaunø, paa 160 Rdl. 86 Sk. med 6 pCt. Rente, „som dels han selv, dels hans Formand er bleven skyldig til Vester Egesborg Kirke“, og som Gehejmerraaden rimeligvis har dækket, hvorfor han pantsætter denne „med sin kierre Hustrues Villie og Samtycke“ alt sit Bo, bl. a. 30 Kvæghoveder, Dyner, Sengeklæder, Jernkakkellovne, Bryggekedler, 1 Brændevinspande paa ½ Td., 2 „Kaabergryder“, 6 Tinfade, 10 Tintallerkener o. a. m. „som alt skal være Hans Excellences Pant til enhver Tid (Gaunø Tingbog 10.-3. 1695).

Imidlertid døde Norup, stærkt trængt af sine andre

Kreditorer, i Begyndelsen af Marts 1695, og ved Skiftet i Vejlø Tinghus 8.-4. s A fragaar Enken „med sin gode Fader (Stedfader) og Lavværge Peder Hansen Cappel, Sognepræst i Tølløse-Aagerup, Arv og Gæld efter sin salig Mand“, udstedt paa Hammer Herredsting 11.-3. 1695 af Herredsfoged Jakob Pedersen Gad i Køng. Om han havde Børn, vides ikke. Hans Eftermand blev

12) Bjørn Pedersen Mahler (1695—1728), kaldet den 30.-3 s. A. Om han var gift ved sin Ankomst, vides ikke, og med Formandens Enke blev han næppe gift, da hun, som boede i Præstegaarden i flere Aar efter hans Ankomst stadig omtales som „Præsteenken“ (Gaunø Tingbog 16.-5. 1696 og 20.-1. 1698 o. fl. St.), men 12.-7. 1712 — da denne rimeligvis er død — giftede Hr, Mahler sig med Marie Elisabeth Tidemandsdatter Lend, f. 16.-5. 1692 i Enderslev Præstegaard af Forældre: Sognepræst Tide-
mand Lauridsen Lend og Hustru, Else Andersdatter Bosel (Enderslev Kirkebog). Hr. Mahler nævnes ofte i Tingbøgerne; han synes at have været en Del havesyg; saaledes forlanger han 1696 Kvægtiende ogsaa af Husmænd i Sognet, som havde Ko eller Faar, og fremlægger Herredsfoged Gads Dom af 26.-10. d. A. herfor (dette havde han vistnok ogsaa Ret til efter Roskilde Landmodes Forhandlinger); men 8 gamle Mænd vidner paa Tinge 29.-7. 1697, „at aldrig nogen af de foregaaende 6 Præster, som de kan huske, har forlangt sligt uden af de Lam, de til-
lagde“, og Dommen falder 5.-8. s. A. ud i Husmændenes Favør: „Da Hr. Mahler ikke er kaldet med andre eller større Rettigheder, end hans Formænd, maa Præsten frafalde sine Fordringer herpaa — og af Omkostningerne ved Sagen betaler hver Part sine.“ Men saa uheldigt gik det ham ikke altid; thi da han 20.-2. 1709 stævner en Hob Bønder for Smaaredsel: Æg, Kyllinger, Vikker, Boghvede, Ærter, Flæsk og Penge, alt Restancer fra 1702—09, dømmes de til at betale. Og han blev ikke lempeligere i sine Fordringer, alt som Aarene gik; den 20.-11. 1721 døm-

mes Landdragon Christen Ollufsen., gift og boende i Vejlø, til at betale Præsten en Høstdag med 10 Sk., „da han har Dug og Disk i Sognet“, skønt Stakkelen angiver paa Ting, „at han ikke maatte erholde Tilladelse af sin Major, da han forlangte Orlov dertil.“ Med sin Degn levede han i stadig Strid (se Degnen Henrik P. Boldt), og maaske blev hans Præstegaard, som Vidnet Bonde Hansen antyder, afbrændt for ham ved Ildspaesættelse den 3.-1. 1714, ved hvilken Lejlighed alle Kirkebøgerne saa vel som Originalerne til Henrik Lindenows og Knud Thotts Legater brændte. Kirkebogen begyndes først at føres 1729 af Eftermanden, en Ligegyldighed af Hr. Mahler; thi ligesaa ydmyg og krybende han var overfor Overmænd (jfr. hans „Æresminde“ over Geheymeraad Knud Thott, betitlet: „Dødsens visse Forbud af Dødsens og Lifsens Herre ved Soet og Siugdum fremsendt til Hands Excellence Dend høy- og welbaarne Herre nu hos Gud Himmelsalige Hr. Knud Thott, Hs. Excellence, Gehejmeconferentzraad etc etc. — min gunstige Patron og Befordrer til sidste og allerskyldigste Æreminde i dybeste Underdanighed fremsat aff Dend høyædle og Welbaarne Frue Geheimeraadts Høyædle og welbaarne Børns og gandske Families

Allerydmygste tienere

Biørn Mahler,

Uværdig Sognepræst til Weyløe og Westre Eggisborg“.

Æresmindet havde til Motto: „Beskik dit Hus, thi du skalst døe og icke lefve“ — Forfatteren sammenligner deri Thotts Forhold til Kong Kristian den 5te med Husaj's til Kong David) — ligesaa meget oversaa han sine Undermænd og Sognefolk. I Anledning af den ham overgaaede Ildebrand fik han foruden den sædvanlige Hjælp af 1 Rdl. af hver Kirke i Stiftet, kgl. Bevilling den 4.-5. 1714 „til med en Bog at besøge godt Folk om Hjælp“. Om hans Familie kendes intet.

13) Thomas Hansen Borch (1729—49) er født i

Hvedsted Præstegaard, den 31.-8. 1684, Student fra Roskilde Latinskole 1700, Kandidat 7.-8. 1704 med Non (3. Karakter), blev 22.-11. 1727 Hjælpepræst el. Kapellan til Vejlø-V. Egesborg, ordineret 23.-2. 1729. Muligvis blev han gift med Formandens Enke, ellers var det dennes Broderdatter, men rimeligvis har han faaet Embedet paa denne Maade, da det ellers synes lidet rimeligt, at en Kapellan med 3. Karakter — rigtignok 45 Aar — skulde faa et saa godt Embede, og saa er det muligvis hans 1. Hustru som Wiberg lader være hans 2.: Ulricke Christine Thomasdatter Mahler, thi hans 2. Hustru var det ikke, da denne efter Vejlø Kirkebog hed Ulrica Christiane Müller og blev begravet den 31.-8. 1741, kun 20 Aar gammel. Præsten skriver herom i Kirkebogen: „dend 31.-8. begravedes min højtelskede kierre Hustrøe Ulrica Christiane Müller i sin Alders 20. Aar, døde i Barselseng 27.-8. efter et Ægteskab af 10 Maaneder 8 Dage. Gud samle os i Støven og i Himmerig paa sin Dag!“ Hr. Borchs 3. Hustru var Anna Elisabeth Lauridsdatter Judicher, Datter af Sognepræst og Provst i Hammer Herred, Hr. Laurids Nielsen Judicher og Elisabeth Kathrine Henriksdatter Span, en naturlig Datter af Admiral Henrik Span. Hun overlevede ham i mange Aar og døde i Præstø 16.-6. 1779, begravet i Koret dersteds 16.-6., over 70 Aar gammel (Præstø Kirkebog). Han blev efter Wiberg sin Svigerfaders Eftermand som Provst i Hammer Herred 1744, men i Gaunø Tingbog nævnes han allerede 1741 som Provst, maaske dog kun Viceprovst, hvilket synes at antyde, at han allerede samme Aar maa være bleven gift 3. Gang, kort efter sin „højtelskede Ulricas Død“. Provst Borch døde den 12.-5. og begravedes den 16.-5. 1749, 65 Aar gl. Kirkebogen nævner ingen Børn af Provsten, hverken af 1. eller 3. Ægteskab, og Barnet af 2. Ægteskab døde vistnok tillige med Moderen.

Fra 1737 anføres i Kirkebogen, at det blev Skik at holde Ligtale i Kirken, udtrykt saaledes: „begravet med

Prædiken“ — „Ligprædiken“ eller med „Kirkens Cere-
moni“ ☉: Ligprædiken og Klokkeringning.

14) Magnus Jensen Hammer (1740—1770) er født i Fedt Præstegaard, Nedre Rommerige i Norge den 12.-3. 1718 af Forældre: Sognepræst til Fedt og Rellingen Jens Hammer og Hustru Anna Margrethe Fyhr (død hos Sønnen i Vejlø, begravet 8.-5. 1758, 60⁷/₁₂ Aar gl.). Hammer var Præst i Vejlø til 8.-7. 1770, da han ved Grev Thott, Gavnø, som Præsident i Kancelliet, kaldedes til Præst i Herlufsholm, hvor han 24.-6. 1772 blev Provst for Vester- og Øster Flakkebjerg Herreder. Han var en ivrig og virksom Præst, vistnok i stærkt pietistisk Retning, der ivrede mundtlig og skriftlig mod Tidens Laster: Dovenskab, Drukkenskab og Utugt, og var en stor Medhjælp for Greven i at forbedre Moraliteten hos Godsets Beboere i de ham betroede Sogne. At han har været en alvorlig og nidkær Præst turde fremgaa af hans Notater i Kirkebogen, hvor han næsten ved ethvert Dødsfald giver en kort, men betegnende Karakteristik af vedkommende saa: „et taalmodigt, fromt Guds Barn“, „et smukt og godt Guds Barn“, „et gudfrygtigt Menneske“, „en huslig Kvinde“, „led taalmodig meget ondt“, „en gudfrygtig, fattig Kvinde“, men ogsaa „et ondt Menneske“, „en ond og fortrædelig Mand“, „et ved Drik forarmet og forhærdet Menneske, der ikke taalte mine Formaninger“, og om en ung Kone, Bodil Hansdatter fra Vejlø: „fandtes død i et Kammer, hvor hun var gaaet ind for at dr... Br... (☉: drikke Brændevin) osv. osv. Vidnesbyrd om, at han har været ivrig i sin Præstegerning og kendte sine Sognebørn til Bunds. Hammer var tillige en ivrig Patriot og stor Elsker af vore Mindesmærker og vor Historie, og hans forlangte *Indberetning*, der findes i *Manuskriptsamlingen til Hofmans Fundatser paa Provinsarkivet i København*, hører til de bedste af samtlige Stiftets Sognepræsters baa-
de ved sin Righoldighed og Lødighed. Han døde 5.-5. 1791. Hans Hustru var Ulrica Christine de Pharae, f. 1723,

begravet 20.-1. 1777 paa Herlufsholms Kirkegaard. Ingen Børn, i alt Fald nævnes ingen i Vejlø Kirkebog.

15) Magister Hans Christian Hersom (1770—1808) er født den 28.-12. 1739 i Fensmark Præstegaard, hvor Faderen, Jens Kristian Hersom den Gang var Sognepræst (20.-6. 1740 Sognepræst i Rønnebæk-Olstrup og Provst 1757 i Hammer Herred, død 1791, begr. 23.-11. s. A., 83 Aar gl.), Moderen var Marie Hansdatter Høyer, død 4.-4. 1786. H. C. Hersom er Student fra Herlufsholm 1751, cand. theol. 8.-9. 1761 med Laud, Hører paa Herlufsholm 1762, Magister 1765 og Provst i Hammer Herred 1791 efter Pastor Westergaard i Sværborg. Hans 1. Hustru var Magna Susanne Selstrup (f. 1740, død 10.-10. 1801). Han skriver herom i Vejlø Kirkebog: „Den 10. October døde min dyrebare og uforglemmelige Kone og tro Livsledsagerinde i 34 Aar (altsaa gift 1767) Magna Susanne, 61 Aar, hendes Minde være velsignet, Fred over hendes Støv!“ Med hende havde han 4 Børn, hvoraf anføres: 1) Otto Hersom, f. 1770, begr. 10.-6. 1791. Faderen skriver herom: „Den 10.-6. begravede jeg min kierre Søn, Otto Hersom, Philosophiæ Candidatus et medicinæ Studiosus, min eneste Søn, 20 Aar gl. Han udmærkede sig ved 2. Examen og var et af de sjældne Genier! Fred med hans Støv!“ — Præ lacrymis non possum reliqua nec cogitare nec scribere“ ☺: For Taarer kan jeg hverken tænke eller skrive det øvrige“; 2) Charlotte Sofie Hersom, f. 29.-11. 1771, død 7.-4. 1808, var g. m. Frederik Ludvig Westengaard, Præst i Sværborg fra 1788 til 18.-12. 1817, da han døde yderlig fattig (Præsternes Indbr. i Provins Arkivet, København); 3) Fride Birgitte Hersom, f. 1778, g. m. Løjtnant Schach von Thestrup ved det sjællandske Rytterregiment. De havde en Søn, Hans Nicolaj, f. 1.-10. 1794, og en Datter, Magna Johanne Birgitte Susanne, f. 1.-5. 1796, begge døbte i Vejlø Kirke.

Aaret efter sin 1. Hustrus Død ægtede Hersom, 24.-5. 1802, Cornelia Bille, f. 1.-2. 1771, død 30.-8. 1832, Datter

af Kommandørkaptajn og Tøjmester H. Martin Bille og Margrethe Federiksdatter Lütken el. vistnok Lützen, thi ved Provst Hersoms Søns Daab med denne sin 2. Hustru, Hans Kristian Hersom, f. 8.-8. 1804, døbt 18.-8. s. A., anføres: „Baaren til Daaben af Kommandørinde Bille, f. „de Lützen“, saa at sidstnævnte maa anses for Bedstemoderens rette Navn.

Hersom resignerede med kgl. Bevilling af 16.-9. 1808 og døde i København 11.-1. 1824. Han var en meget due­lig Præst, meget afholdt af sine Menigheder, og modtog anerkendende Vidensbyrd om sine Foresattes Tilfredshed.

16) Niels Frederik Sørensen (1808—46) er født i Nyborg 20.-11. 1780, Student fra Nyborg 1800, Cand. theol. 17.-11. 1805 med Non. Faderen, Peder Sørensen, var Feld­bereder dersteds, Moderen hed Cathrine Elisabeth Brink­mann. 21.-2. 1806 blev han kaldet til Kinapræst og ordi­neredes 28. s. M. Efter sin Ansættelse som Præst i Vej­lø giftede han sig i København 31.-1. 1809 med Louise Ama­lie Maack, f. i København 19.-12. 1788; død paa Næsby­holm 5.-4. 1855. Faderen, Bernt Frederik Maack var Drejer, Moderen hed Ellen Marie Holm.

Pastor Sørensen og Hustru havde ingen Børn, „men de opdroge med Kærlighed ikke faa Plejebørn“. Han var efter de gamle Fortællinger ingen heldig Taler og brugte ofte sære, underlige Ligne'ser til at belyse sine Tanker med; hans Katekisationer med Konfirmanderne var ogsaa ofte meget aparte, „men han var en god og skikkelig Mand, om han end var vel meget paavirket af sin Omgang fra den Tid, han var Skibspræst“. Hans vel meget uslebne Tone saavel i sine Prædikener som i sin Omgang stødte mange og især Fru Baronessen paa Gaunø; han kom der­for snart i et spændt Forhold til Herskabet paa Gaunø, ja, efter hans egen Skrivelse til Biskop Münter af 5.-7. 1816 tror han endog at have en Fjende i Fru Baronessen. Han skriver derom i sit Brev, efter at have beklaget det bedrøvelige Forhold, som har bestaaet imellem Herskabet

og ham i 6 Aar saaledes: „Flere Gange har jeg nærmet mig til Forlig, men et Fruentimmers grænseløse Had forenet med Mandens Lettroenhed, hindrede indtil December f. A. al Nærmelse, da der frembød sig en Lejlighed, som jeg søgte at afbenytte.“ Han fortæller dernæst om Herskabets Pengeforlegenhed, og om, hvorledes han fik 2 Byers Konge- og Kirketiende i Forpagtning og derved Haab om bedre Forhold, men da Baronen i Begyndelsen af 1816 kom under Administration, glippede dette Haab for ham. Han taler dernæst om, hvorledes Herskabet og dets Tjenere aldrig søgte Vejlø Kirke, og har nu hørt, „at der er indgivet Ansøgning til Cancelliet om at holde en fremmed Præst til Gudstjeneste og ministerielle Handlingers Udførelse i Kapellet paa Gaunø, hvad han haaber, at hans ædle Biskop aldrig tillader.“ Dette var dog allerede bevilget længe inden Pastor Sørensens Memoire indgik, idet Pastor Warthoe i Snese var beskikket til at tjene Herskabet i dets Salighedssag. Vist er det, at Herskabet søgte at faa fjernet Pastor Sørensen fra Vejlø-V. Egesborg Menigheder, og opfordrede ham til at søge andet Embede, samt lovede ham dets virksomme Hjælp til Forflyttelse, ja, havde endog opfordret N. F. S. Grundtvig, som den Gang var uden Ansættelse, til at søge Embedet, hvis det ved Pastor Sørensens Forflyttelse blev ledigt. Dette bidrog selvfølgelig ikke til at gøre Forholdet bedre, og da Pastoren fik en Anelse om, at han mulig kunde tvinge Baroniet til at give ham Tiende af Øen Dybsø, som tidligere havde været Bondejord, og som tilligemed den nedlagte By paa Gaunø, 8 Gaarde med 37 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn, der var inddraget under Hovedgaarden af Gehejmerraad Knud Thott med kongl. Bevilling af 31.-3. 1682 imod at Øen Dybsø bebyggedes samt den gamle Adelsgaard Østergaard ved Assens udlagdes til ufrigt Hartkorn begge med Tiendepligt til Sognepræsten i Vejlø, „for at denne ikke skulde lide noget Tab i sine Indtægter“, som den kgl. Bevilling udtaler. Dette skete imidlertid

ikke. Dybsø med sine den Gang fede Græsgange lagdes under Gaunø Hovedgaardstakst, og Østergaard var dog temmelig langt fraliggende til at tiende til Sognepræsten i Vejøl. Der maa imidlertid kort efter 1682 være blevet sluttet en Akkord med Sognepræsten om andet Vederlag for den indtagne Gaunø By; denne findes dog ikke i Godsarkivet i Kopi, og Originalen er formentlig brændt med Præstegaarden hin 3.-1. 1714, men en Kvittering af Pastor Borch i Vejøl fra 1737 viser, at han efter Forening med Gaunøs Ejer modtog 3 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg og 4 Tdr. Havre i Tiendevederlag for den nedlagte Gaunø By og 18 Rdl. i Godtgørelse for Højtidsoffer, og en Kvittering af Provst Hersom fra 1805, som haves i Godsarkivet, viste, at han modtog samme Vederlag for den nedlagte By. Sidste Kvittering viste ogsaa, at Præsteembedet oppebærer 1 Td. Rug, 2 Tdr. Byg og 4 Skp. Havre i Tiendevederlag, samt 4 Rdl. aarlig i Højtidsoffer for den 1797 nedlagte Gaard paa Abbednæshoved, hvilket stemmer med Lønnings-Reglementet over de Summer, som betaales af Godskassen: 22 Rdl., 4 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 2½ Td. Havre, saa at Præsten ikke er sket nogen Forringelse i sit Embedes Indtægter“, hævder Baroniet. Pastor Sørensens Sagfører, Ry i Næstved, fordrer Betingelserne for den kgl. Bevilling af 31.-3. 1682 opfyldte, som der angivet, og paa-
staar, at den oppebaarne Godtgørelse langt fra kan være Æquivalent for 37⅞ Td. Htk., hvad dog Baroniets Sagfører mener den vel kunde være den Gang, Akkorden, i de nærmeste Aar efter 1682, sluttedes. Sagen, som begyndte 5.-5. 1820, sluttedes ved Birketingsdommen af 1.-11. s. A., hvorved Vederlaget blev fastslaaet „at være, som det for Aarene 1737 og 1805 kunde bevises at have været.“

Iøvrigt var Pastor Sørensen en velhavende Mand, og han vilde nok ogsaa, at Folk skulde vide det; han kørte saaledes ofte med 4 Heste for sin Karet. Heste mente han nu, han forstod sig brillant paa, og hvert Efteraar tog han i en lang Aarrække til det store Egeskov Marked ved

Nyborg, og medbragte derfra ofte fortrinlige Eksemplarer, men han blev nok ogsaa af og til skammelig narret. Hans Stolthed var hans Have, hans Heste, hans Jordbær og Fugle, samt hans Landvæsen, men paa sidstnævnte Omraade var han heller langtfra altid heldig, navnlig da ikke i Dyrkningen af Raps, som en Tid var stærkt fremme paa Grund af dens høje Priser, og han blev ofte til Spot endog af sine Sognefolk. I sin Have tumlede han hvert Foraar med nye Foretagender, lod grave Kanaler, anlagde Smaaøer, byggede Broer og Lysthuse og havde en stor Mængde Arbejdere beskæftigede der. Hans Lyst til at ville dupere sine Sognefolk ved sine Foretagender uden at have tilstrækkelig Dygtighed til at hævde sin Overlegenhed i Forbindelse med hans godmodige Nedladdenhed overfor enhver, gjorde at hans Anseelse til sidst var ringe i Menigheden.

17) Johan Frederik Mohr (1848—79) er født 4.-1. i Haslev Præstegaard, hvor Faderen Johan Henrik Mohr, var Sognepræst fra 1805 til sin Død 29.-3. 1841, Moderen Oline Frederikke Mohr (f. 13.-11. 1778, død 31.-3. 1864). Joh. Fr. Mohr er Student fra Københavns Borgerdydsskole 1829, Kandidat 1836 med Haud, var derefter Hjælpepræst hos Faderen i Haslev-Frerslev fra 8.-12. 1838 til dennes Død, ordineret 23.-1. 1839; derefter ligeledes Hjælpepræst i Veterslev-Hømb ved Ringsted 1841—43, saa i Herlufsholm 1843—45 og endelig i Vejlø-V. Egesborg 1845, hvortil han efter Formandens Død kaldtes til Sognepræst 13.-11. 1846. Hans Hustru var Emma Elisabeth Frederikke Krog-Kierulff, Datter af Oberstløjtnant i Artilleriet Lauritz Peter Krog v. Kierulff og Clara Dosse, med hvem han blev gift 7.-5. 1847.

Han var en meget veltalende Ordets Forkynder, stærk i Diskussionen; og nød i mange Aar stor Anseelse mellem sine Embedsbrødre saavel som hos højerestillede i Samfundet for sin hofmandsmæssige Optræden. Der var over hans Person noget kavaller- og officersmæssigt, og det for-

taltes ogsaa, at han helst selv vilde have valgt den militære Løbebane, i alt Fald viste han sin Interesse for denne Stand paa flere Maader, og Officererne fra Dragonregimentet i Næstved var hans stadige Gæster. Mens det hollandske Dragonregiment (2, Dragonregiment) laa indkvarteret i Næstved, var han beskikket Prædikant og Sjælesørger for det, da han var det tyske Sprog fuldt mægtigt. Da den nationale Begejstring greb Folket i Krigsaarene 1848—50 og ved den Løftning, som den frie Forfatning bragte, vakte Folket, delte han denne — ja, var vel endog en af dens Bærere — saa da Baron Reedtz-Thott, Gaunø, udrustede sine Herregaardsskytter, ledede han en Tid deres Øvelser, inden de sendtes til Hæren; senere ledede han Øvelserne ved det frivillige Korps af unge Bønderkarle, som mulig kunde blive udskrevne til Krigen. Deltagere heri mindes endnu den Begejstring, han vakte hos dem i national Retning.

Men han havde desværre ogsaa sine svage Sider, dem min Pietet for den afdøde ikke tillader mig at omtale. Han døde efter store Lidelser den 7.-8. 1879; hans Hustru døde i København 9.-11. 1888.

I sit Ægteskab havde han 2 Sønner og 2 Døtre: 1) Otto Mohr, f. 17.-4. 1848, død som Barn; 2) Clara Mohr, f. 16.-4. 1849, gift 14.-5. 1875 med Premierløjtnant af Ingeniørkorpset P. Hansen, senere Oberst; 3) Tvilling-søsteren Frederikke, død som Barn; 4) Henrik, f. 10.-6. 1851, Handelsgartner i København.

18) Thomas Ludvig Rørdam (1879—92) er født i Harboøre Præstegaard 11.-5. 1836 af Forældre: Pastor Hans Nicolai Kellermann-Rørdam og Hustru Charlotte Birkedal, Søster til Pastor Birkedal i Ryslinge. Kort efter hans Fødsel kaldedes Faderen til Sognepræst i Ondløse ved Holbæk (død 23.-9. 1884), og hans Barndomshjem blev saaledes Præstegaarden dér; 1848 kom han i Roskilde Latinskole, hvorfra han dimitteredes 1854 med Laud. Som Student gik han meget i Vartov Kirke, og hans Moster,

Historikeren Frederik Barfods Hustru, styrkede hans grundtvigske Anskuelse. Cand. theol. blev han 1861 med Laud. Den 22.-7. 1863 giftede han sig med Clara Sofie Clausen, f. 13.-7. 1839, Datter af Lic. theol. E. F. Clausen i Boeslunde ved Slagelse, der hørte til den Præstekreds af Indremissionen, kaldet „det hellige Land“. Samme Aar i September oprettede han en Privatskole i Stege, men her udviklede sig hos ham den farlige Brystsygdom, som han aldrig helt nebrededes for. Ved Venners Understøttelse foretog han med Hustru og Datter en Rejse til Rom i Efteraaret 1865, men blev ikke helbredet derved, hvorimod et simpelt Husmiddel (Hampevælling) for en Del njalp ham, saa han blev stærk og fyldig. Mens han var i Stege, skrev han i Fr. Bojsens „Budstikken“ bl. a. det smukke Digt „Hvad Kirkeklokken nu fortæller“. 1868 blev han personel Kapellan i Reerslev-Ruds-Vedby, hvor han vandt formaaende Venner i Komtesserne Moltke, Conradineslyst, og Grev Moltke, Nørager. Her tog han mod Venners Opfordring om at blive Rejsepræst til Amerika, men en Benskade forhindrede ham i at afrejse. 1873 blev han Sognepræst til Norup paa Fyen, hvor han samlede sig en stor Menighed med mange Sognebaandsløserne, og her begyndte han 1877 Udgivelsen af „Kirkebladet“. 1881 blev han Sekretær i Bestyrelsen for den af Missionær Børresen begyndte Santalmissionen og arbejdede ivrigt for at faa alle Retninger i Kirken til at interessere sig herfor og blev herved Skaberen af Bethesdamøderne. I Norup var han meget afholdt, og da hans lille Søn døde der, bestemte han, at han selv ogsaa vilde begraves der. Da kaldedes han 20.-11. 1879 til Sognepræst for Vejlø-V. Egesborg, men her kastede han sig ind i politiske og religiøse Spørgsmaal og skrev meget, og til Tider skarpt, i Aviser og kirkelige Blade, hvorved hans Helbred svækkedes, saa han maatte tage sin yngre Ven, Th. Elmquist, til Medudgiver af Kirkebladet. Et Hjerteonde, som var begyndt at udvikle sig, var Skyld i, at han søgte et Embede med

kun een Kirke, som han ogsaa fik, idet han 29.-7. 1892 kaldedes til Gamborg paa Fyn. Han deltog her ivrig i Kampen mod Katolikkernes Propaganda og Rationalisterne, men hans Helbred svækkedes ved den megen Strid, og skønt Lægerne alvorligt raadede ham til at skaane sig for Sindsbevægelser, tillod hans varme og rige Natur ham ikke at undgaa disse. Aandenøden blev stærkere, dertil kom Vattersot, og under store Smerter døde han 10.-10. 1894. Han blev under stor Deltagelse begravet paa Norup Kirkegaard ved sin lille Søns Side (Th. L. Rørdams Levned, udg. af hans Hustru).

Thomas Rørdam byggede en ny Stuelænge ved Vejlø Præstegaard 1883 i italiensk Villastil, den kostede 20,000 Kr. Udhusenes Restaurering kostede 2000 Kr. Af hans Børn er: 1) Ingeborg Elisabeth Rørdam, f. i Stege 25.-5. 1864, gift 1886 med sin Fætter, Honoratus Bonnevie, fh. Ejer af Lundsgaard ved Slangstrup, nu boende i København, 2) Astrid Rørdam, f. 10.-11. 1868 i Ruds Vedby Sogn, g. m. Landmand Levin, Forenede Stater i Nord Amerika; 3) Gudrun Thomasdatter Rørdam, f. 7.-2. 1877 i Norup Præstegaard, forlovet med cand. jur. Galschiøt, Søn af Birkedommer Galschiøt, Holsteinborg Birk; 4) Holger Thomassøn Rørdam, f. 3.-6. 1878 i Norup Præstegaard, er Styrmand paa De Forenede Dampskibs-Selskabs Skibe (Færgen mellem København—Malmø).

19) August Adolf Elias Lassen kaldedes til Sognepræst hersteds 31.-10. 1892. Søn af Sognepræst S. P. Lassen i Østrup-Hjadstrup ved Odense og Mathea Christine Christensen af Lunde og er født 30.-8. 1846, Student fra Odense 1866, Cand. theol. 1872 med Haud. primo, personel Kapellan for Hvejsel-Givslund Menigheder ved Vejle 1876, Sognepræst for Kollerup-Vindeløv i Vejle Amt fra 15.-2. 1881—92, da han forflyttedes hertil.

Pastor Lassen blev 21.-9. 1877 g. m. Marie Frederiksen, f. 26.-8. 1853, Datter af Jægermester, Godsejer P. D. Frederiksen til Kjærstupaard i Fuglse Sogn, Lolland,

Amtsraadsmedlem etc., død 1902. Deres Børn er: 1) Peter Hvejsel Lassen, f. i Hvejsel 12.-8. 1880, Forstkandidat 1902; 2) Marie Louise Lassen, f. i Kollerup 26.-3. 1887; 3) Astrid Lassen, f. i Kollerup 13.-5. 1890; 4) Inger Lassen, f. i Vejlø 13.-10. 1897; 5) Erik Lassen, f. i Vejlø 1.-10. 1901.

Ifølge Stiftsbogen af 1567 havde Sognepræsten til Vejlø-V. Egesborg Tiende af 79 Decimantes, hvortil kom Højtidsofferet, samt i Stolestadepenge 8 Sk. af hver Husmand og Indsiddere (Gaunø Tingbog), og dernæst Indtægten af Præstegaardens Tilliggende i Vejlø samt af Anneksgaarden i V. Egesborg. I førstnævnte kunde 1567 saas $4\frac{1}{2}$ Pund Korn „i alle Vonge“ = 18 Tdr., Eng til 35 Læs Hø; til sidstnævnte kunde saas 2 Pund og 10 Skpr. Bjug = $9\frac{2}{3}$ Td., samt 4 Pund Hafre = 32 Tdr., endvidere hørte hertil „2 Skouflodder, som kunde føde, naar Olden er, 20 Svin“.

1738, ved Indberetningen til Bispearkivet, udgjorde Tienden 120 Tdr., Højtidsofferet 30 Rdl. og Accidentserne ligeledes 30 Rdl. fra begge Sogne. — „Anneksgaarden i Vester Egesborg har ingen Bygninger haft i Mands Minde, den er forpagtet af nogle Bønder i V. Egesborg for 40 Rdl., men Skatterne andrager omtrent 20 Rdl. af Gaardens 5 Tdr. Htk.“ For de nedlagte 8 Gaarde paa Gaunø ydedes (1738) 3 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg, 4 Tdr. Havre, og af Skovmøllegaarden 3 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og 2 Tdr. Havre. 1797 tilkom for den nedlagte Gaard paa Appenæshoved 1 Td. Rug, 2 Tdr. Byg og 4 Skpr. Havre, og samtidig ydedes i Erstatning for Højtidsoffer 18 Rdl. for de 8 Gaarde paa Gaunø, hvortil kom 4 Rdl. for Gaarden paa Appenæshoved og 1 Rdl. 4 Mk. for en nedlagt Gaard i Vejlø (1797).

Smaaredselen for begge Sogne androg omkring 50 Rdl.

1567 var henlagt til Præsten i Vejlø Indtægter af en

Gaard i Basnæs, hvortil kunde saas 6 Skpr. „Hart Korn“, samt en Eng til 18 Læs Hø; der gav i Afgift aarlig 18 Sk. Endvidere af en Gaard i Tommestrup paa Stevns en aarlig Afgift af 18 Sk. Endelig Brændsel og Svins Olden af en Skov kaldet „Vejløhoufuit“ (Vejløhoved).

Disse Ejendomme frakom Præsteembedet i Gehejmeraad Knud Thotts Tid, maaske dog mod Erstatning, navnlig maa det antages, at det i lange Tider fra Godset ydede Brændedeputat var en Erstatning for Skoven. Men Pastor Hammer har læst i Roskilde Synodalia af 12.-10. 1697: „at Præsten i Vejlø erholdt Kronens Part af Tienden for de 3 Byer i Sognet under Gaunø, som ham blev udlagt for en Rente, han mistede, der blev henlagt til Underhold for Kapellanen paa Gaunø Kloster“ (Præsternes Indberetninger i Provins Arkivet, København).

Denne Antegnelse synes at kaste et Lys over „Kammerkollegiets Ordre“ af 26.-2. 1702, hvorved Tienden tillagdes Vejlø Kirke eller dens Ejer, Gehejmeraad Knud Thott, og ligeledes, at Tienden til Vejlø Kirke i Skiftet efter Sidsel Lunge den 2.-4. 1662 beregnes til 48 Tdr., medens Niels Trolles Jordebog af 12.-12. 1663, kun angiver denne til 22 Tdr. — 2 Tdr. under Halvdelen. Rimeligvis har Præsten gjort Embedets gamle Ret til Kongetienden gældende ved Ejerskiftet 1663 — og faaet den; dette kaster igen Lys over den Unaade, Calundan lader skinne frem i Verset paa hans Ligsten i V. Egesborg Kirke, som han var falden i hos Herskabet. Rimeligvis har Præsterne beholdt Kongetienden til Pastor Norups Død, da Gehejmeraad Thott har gjort Eftermanden denne Ret stridig. Den havesyge Pastor Mahler har saa sikkert klaget paa Landemodet 12.-10. 1697; Sagen er taget op til Undersøgelse paa Bispens Foranstaltning, men er endt ved Kammerkollegiets „Ordre“ af 26.-2. 1702, hvorved den henlagdes til Vejlø Kirke og dens Ejer. Men hvorfor blev Tienden saa ikke som ved Skifterne 1643 og 1662 — 24 Tdr. for hver, men kun 22 Tdr. for hver? Det er Af-

gangen i det tiendeydende Hartkorn, der maa have bevirket dette, og denne Afgang skete ved Nedlæggelsen af Gaunø Bys 8 Bøndergaarde 1682, som udgjorde omtrent Tolvtedelen af Sognets daværende tiendeydende Landgildehartkorn.

BISKOP BALLE'S VISITATSREJSER I SYDSJÆLLAND

Af Aage Lambert-Jensen.

BISKOP Balle er en af de flittigste Visitorer den danske Kirke har haft. I de 25 Aar han beklædte Bispeembedet var han vist hvert eneste Aar paa Rejse rundt i Sjællands Stift fra Foraarets Komme til sent paa Efteraaret, hørte Præster prædike og Skoleholdere katekisere, uddeite Ros og Dadel — mest det første — og skrev i Tusindvis af Indberetninger til Ministeriet om alle mulige Forhold vedrørende Kirke og Skole. Alt dette førte han omhyggelig Bog over.

Ikke mindre end fem Gange naaede han Stiftet rundt, men Størsteparten af hans Optegnelser er gaaet tabt. For Sydsjællands Vedkommende har vi kun Brudstykker af to Visitatsrejser og en udførlig Beretning om en tredie. Det er dem — og enkelte andre Kilder — der ligger til Grund for denne Afhandling.

I 1783 blev Nicolaj Edinger Balle Biskop og samme Aar er han paa Visitats i Sydsjælland i Nærheden af Vordingborg hos Sognepræsten i Udby og Ørslev, Johan Grundtvig, hvis Søster var hans første Hustru. Det er muligvis hans første Visitats. Han meddeler et Sted¹⁾, at han plejede at begynde sine Rejser tidligt om Foraaret. Dette Besøg fandt Sted i Juli eller August Maaned 1783; det er ikke usandsynligt, at han dette Aar er begyndt senere, fordi han er ny i Embedet, og han har

¹⁾ Fallesens Maanedsskrift 1808, pr. 445.

villet holde sin allerførste Visitats her, fordi de var Svogre.

Biskoppen samlede alle, baade Børn og Voksne, under eet i Kirken, hvorved det hele blev afgjort paa een Gang; paa den Maade blev der mere Tid til at være sammen med Præstefamilien bagefter, og til at tale med andre, der var indbudt.

Iøvrigt var Tidspunktet uheldigt valgt, da Johan Grundtvigs Hustru ventede en Fødsel faa Uger senere. Ved Bispemiddagen efter Gudstjenesten og Overhøringen i Kirken faldt Talen paa den forestaaende Begivenhed. En af de tilstedeværende, der kendte Præstefamiliens vanskelige økonomiske Kaar, gjorde den Bemærkning, at hvis det blev en Dreng, skulde han vel studere ligesom de andre Sønner! Bemærkningen var ment som en Stikpille, fordi man syntes det var lovligt dristigt af de fattige Præstefolk — der tilmed ikke var helt unge længere — at ofre saa meget paa Børnenes Lærdom. Harmen over disse Ord drev Blodet frem i Madam Grundtvigs blege Kinder, og hun udbrød djærvt: „Ja, om saa min sidste Trøje skal springe, saa skal han holdes til Bogen!“).

En Maaned efter Bispens Besøg fik Præstefolkene en Søn, den senere saa berømte N. F. S. Grundtvig; til Ære for Bispens blev han i Daaben kaldt Nicolaj.

— To Aar senere er Biskop Balle atter i Sydsjælland. Den betydeligste af de Præster han da visiterede er vel Sognepræsten ved Skt. Mortens Kirke i Næstved, titulær Prof. P. D. Bast. Han var literært interesseret og havde været Ven med Digteren Johannes Ewald, der var død fire Aar før; selv havde han udgivet en Betragtning over Guds Almagt, som blev meget læst. Bast blev nogle Aar senere forflyttet til København, hvor han blev Stiftsprovst. „Voxne og Børn,“ skriver Biskoppen efter Visitatsen, „udviste al ønskelig Kundskab. Mange smaa havde erhvervet sig en saa udførlig og vel sammenhængende Kundskab i Bibelhistorie, at jeg næsten ikke haver fundet noget paa

1) H. Begtrup: Det danske Folks Historie i 19. Aarh. pr. 173 ff.

andre Steder, som dermed kunde sættes i Ligning. Sognepræsten, Prof. Bast, er en Mand af Videnskaber, som tænker vel og haver Sproget i sin Magt. Hans Foredrag var grundigt, lærerigt, vel sammensat og røbede megen Tænksomhed¹⁾).

I de følgende Aar er Bispen travlt beskæftiget med at forbedre Undervisningen i Almueskolen; i det Øjemed udarbejder han en Katekismus, Balles Lærebog, der skulde afløse Pontoppidans Forklaringer. Endvidere søger han at reformere Kirkens Liturgi. Men han gør ikke sine Visitatser færre af den Grund. Vi har dog ingen nærmere Efterretning om dem før 1799; antagelig har han besøgt Skoler og Kirker i Begyndelsen af 90erne! Men i Juli Maaned 1799 besøger han Baarse Herred. Af særlig Interesse er Visitatsen i Udby-Ørslev, hvor N. F. S. Grundtvigs efterhaanden aldrende Fader stadig er Præst; og Jungshoved, hvor den meget ejendommelige, stokrationalistiske P. D. Faber er Sognepræst.

Ved Besøget i Udby prædikede Pastor Grundtvig ikke selv, men forrettede Altertjeneste og katekiserede. „Han catechiserer vel og messer skikkelig, kun alt for hurtig“, bemærker Bispen, „Ungdommen var i Begyndelsen noget sagtfærdig. En Del gjorde dog Rede for Lærebogen med skikkelig Forstand. Adskillige svarede vel efter Forklaringen. En Hob var maadelig. Boglæsning fandtes i Almindelighed god²⁾).

Visitatsen i Jungshoved blev nok den store Overraskelse for N. E. Balle! Pastor Faber var ivrig efter at indføre nyt. Han havde f. Eks. faaet den mærkelige Idé at fjerne Alterbilledet og lave Alteret om til et Bord, som han stod bag ved under Gudstjenesten og vendte Ansigtet mod Menigheden under hele Gudstjenesten.

Bispen gjorde ingen Ophævelser over det. „Choret er blevet lysere, og det ser smukt ud,“ konstaterer han. Maa-

1) Kirkeh. Saml. III Rk. Bd. 4, p. 763.

2) Kirkeh. Saml. III Bd. 4, p. 10.

ske er det fra Jungshoved han har Idéen, da han nogle Aar senere prøvede at indføre noget lignende, vistnok i Vartov Kirke, som han fik overladt til liturgiske Forsøg.

Iøvrigt er han ingenlunde tilfreds med Pastor Faber, der „prædikede efter Matth. 18, 3 over Fordom og Overtro, uden al Grund i Texten. Men han taler vel, skjønt, og røber ellers, at Christendom er ikke hans Sag.“

P. D. Faber havde mange Interesser. Han drev selv Præstegaardsavlingen — endda til den store Guldmedaille, som Landhusholdningsselskabet havde udsat; den erhvervede han to Gange. Endvidere fungerede han som Bibliotekar ved et Lejebibliotek, oversatte Bøger fra Tysk og syslede med Opfindelser. Det lykkedes ham at konstruere en Slags Cykel, som han dog væltede med, da han forsøgte at køre paa den¹⁾, — det skal have set meget komisk ud. Man kan ikke fortænke Folk i at mene, at han Alsidighed gik for vidt, da han ogsaa blev Teaterdirektør for et Teater i Næstved og skrev Viser med Omkvædet: „O Dans! Du gør Hjærtet saa let og tilfreds.“ Nogle Aar efter Bispens Besøg tog han — eller fik — sin Afsked²⁾.

I Oktober sluttede Visitatsrejserne for det Aar. Men næste Aar, 1800, kom han igen, denne Gang til Tybjerg Herred, hvor han bl. a. visiterede hos Sognepræst H. C. Winther i Fensmark og Rislev, Fader til den senere berømte Digter Chr. Winther. Han noterede i sine Optegnelser, at „Sognepræsten Hr. Winther prædikede over Rom. 11, 13—14 opbyggelig, grundig, smukt. Han catechiserer meget vel og messer godt. Den største Del af Ungdommen svarer ypperlig.“

— De fleste af Præsterne var Biskop Balle tilfreds med. Mest glædede han sig, naar han lyttede til en Forkyndelse, der var præget af gammeldags Fromhed som Johan Grundtvigs i Udby. Ogsaa Præster af den nye Retning, Rationalismen, søgte han at finde det bedste hos,

¹⁾ Pavls Autobiografi p. 227 ff.

²⁾ Rønning: Rationalismens Tidsalder 3, II p. 170.

som f. Eks. Pastor Wedel i Everdrup, og hvem han skrev, at han prædikede grundig, ordentlig, opbyggelig.“ Men mon ikke han vilde have rystet paa sit biskoppelige Hoved, hvis han havde været tilstede, da Wedel engang erklærede: „Jeg lærer dem (Menigheden) at behandle skindød.“ Slig Alsidighed! Eller hvad mon Bispen vilde have sagt, hvis han havde faaet det Brev stukket i Haanden, hvori Wedel frejdigt tilstod, at det aldrig har været hans Sag „at være Præst for at forevrævle min Menighed noget tørt dogmatisk Sludder. Jeg anser dette for at være en fornuftig Mand alt for uværdigt.“¹⁾

I nogle Embeder sad der Præster saa gamle og skrøbelige, at de ikke kunde varetage deres Embede. Dette gjaldt Mag. Scionning i Kallehave og Pastor Staal i Baarse; de holdt begge Kapellan. Men den sagtmodige Bisp bar over med dem. Ja, selv i Toxværd, hvor „den halve Ungdom var borte, efterdi Sparresholms Forpagter skulde have sit Korn bjærget,“ har Bispen et Par venlige Ord om, at det ikke skal „i denne overmaade besværlige Høst mistydes ham.“

Biskoppen var meget afholdt baade af Lægfolk og Gejstlighed. Naar man læser de gamle Visitatsnoter fra Sydsjælland igennem, faar man det Indtryk, at han hellere indskærper større Pligtopfyldelse ved venlige Ord end ved Dadel, hellere undlader at revse end uddele for streng Irettesættelse. Der har siddet større Aander end han paa Sjællands Bispestol, men næppe nogen, der er naaet saa langt ud i Stiftet med sit kristelige Vidnesbyrd og øvet saa betydelig en Indsats netop gennem Visitatser.

---

1) Brev fra Pastor Wedel 16. Dec. 1801, paa kgl. Bibliotek.

FOLKEMØDER I SYDSJÆLLAND (1841—54)

Af Rasmus Nielsen.

I den første Halvdel af det 19. Aarhundrede begyndte den danske Bondestand at vaagne op af den Sløvhedstilstand, hvori den havde levet i Aarhundreder.

Det var bl. a. Skolelærer Rasmus Sørensen i Venslev og Hmd. Peder Hansen i Lundby, som ved Møder paa disse Egne søgte at vække Bondestændens Interesse for aandelige Forhold.

Den verdslige og gejstlige Øvrighed saa med Uvilje paa disse Møder, som man mente havde en uheldig Indflydelse paa Landboerne.

Saa udsendte Regeringen et „Bondecirkulære“ af 8. Novbr. 1845 om, at ingen politiske Bondemøder maatte holdes uden Politiets Tilladelse. Det vakte ikke saa lidt Opsigt og blev snart ophævet.

Det gav Anledning til, at „Bondevænnernes Selskab“ blev stiftet 5. Maj 1846 med Oberst Tscherning som Formand. I Bestyrelsen sad bl. a. Bøndernes fremragende Talsmand Overretsprørogator Balthazar Christensen, der blev Formand, da Tscherning trak sig tilbage, efter at han var blevet Krigsminister i Martsministeriet 1848.

Dette Selskab havde sit eget Blad „Almuevænnen“, der blev udgivet af den dygtige Agitator I. A. Hansen, der var en af Bondevænnernes store Førere og talte ved mange Møder.

Medlemmerne af Bestyrelsen talte ved flere af de Folkemøder, der efter 1846 blev holdt rundt omkring paa Sjælland.

Steen Steensen Blicher holdt det første Folkemøde i Danmark paa Himmelbjerget i 1839. Et Par Aar efter blev det første Folkemøde paa Sjælland holdt i Høvedinggaards Skov, den saakaldte Mern Hestehave ved Præstø den 28. Maj 1841 efter Indbydelse af Pastor *Peter Rørdam* i Mern, Gmd. *Anders Rasmussen* i Overdrevsgaarden og Gmd. *Lars Larsen* i Sageby. Der mødte flere Hundrede Mennesker til dette Møde, hvor Rørdam og Lars Larsen talte.

Der blev holdt Folkemøder hvert Aar i Mern Hestehave til Slutningen af 1860erne, hvorefter den aarlige Fest blev holdt i et lille Lystanlæg ved Sageby til 1888, da der blev holdt en Mindefest for Stavnsbaandets Ophevelse for 100 Aar siden.

Lars Larsen, der var født 1808, Sognefoged 1848—85, blev Midtpunktet i Festerne, da Rørdam snart trak sig tilbage. Han sørgede for, at de blev holdt. Han averterede om Festerne i Aviserne i Præstø Amt. Han talte selv og skrev selv Sange til Møderne.

Folk kom langvejs fra, gaaende eller kørende — lange, lange Vogntog saas paa en Festdag paa Vejene til Mern — for at overvære Folkemøderne, der var kendt over hele Sydsjælland.

Efter Krigen 1848—50 blev Folkemøderne i Mern holdt til Minde om de store Sejre (6. Juli 1849 og 25. Juli 1850), vi vandt under Krigen.

28. Juli 1850 blev der holdt en Folkefest i Mern Hestehave til Minde om Slaget ved Fredericia (6. Juli 1849). Adgangen til Festen kostede 1 Mk. 8 Sk. for voksne Mænd og 8 Sk. for Kvinder. Billetterne kunde faas ved Indgangen, som var i Alléen ved Høvedinggaard, fra Kl. 2—5. Der skal have været flere Tusinde Mennesker til Stede. Det var maaske ved denne Fest, at der indkom 1100 Rdl. til de saaredes og faldnes Efterladte.

Der var naturligvis sørget for flere Forlystelser, Beværtningstelte m. m.

Til Minde om Slaget ved Isted 25. Juli 1850 blev der holdt en Folkefest i Mern Hestehave 25. Juli 1852. Provst *Nielsen* fra Kallehave talte over Emnet: „Kan du huske, og kan du glemme?“ Han fremhævede med Varme, at huskede vi end med retfærdig Stolthed paa Kampen for vor Uafhængighed og Ret, burde vi nu, da der er sluttet Fred, ogsaa glemme Fjendskabet mod de vildledte Skarer, der kæmpede mod os, og søge at leve i Fred og Ven-skab med dem.

Kateket *Flagstad* fra Præstø talte først om Kampen og Freden og dernæst om Partierne i Landet, hvoraf nogle søgte at fremme deres egne Formaal og var lige-gyldige mod det heles Vel. Han sluttede med det Ønske, at alle skulde være enige, saa der ingen Partier maatte være hverken Bondevener eller Borgervener eller nogen Slags Venner.

25. Juli 1853 blev fejret ved en særdeles smuk Fest i Høvdinggaards Skov. Den begyndte Kl. 2. Billetprisen var 1 Mk. pr. Person. En Mængde Mennesker havde ind-fundet sig.

Efter at Sognefoged *Lars Larsen* havde aabnet Fe-sten med en smuk Tale, hvori han hentydede til Dagens Højtidelighed, fremstod flere Talere, hvoriblandt Provst *Nielsen* fra Kallehave og Forstkandidat *Spandet*, en Søn af Folketingsmand, Etatsraad *Spandet* (S. A. 1. Kr.), hvis Foredrag gjorde et dybt Indtryk paa alle de tilstede-værende. Den sidstnævnte holdt en smuk Tale om Grund-loven, og den førstnævnte udtalte sig især om de nu-værende sørgelige Forhold i København og den betrængte Stilling, denne By paa Grund af den der herskende Kolera-epidemi befandt sig i. Han opfordrede til at indsende Bi-drag for at komme de betrængte til Hjælp. Hans Op-fordring var ikke frugtesløs, idet der straks ved en for-anstaltet Indsamling indkom en smuk lille Sum.

Der blev afsunget flere smukke Sange i Anledning af Dagens Højtidelighed.

Festen varede hele Dagen og blev begunstiget af det smukke Vejr til om Aftenen, da en stærk Tordenbyge trak op og forstyrrede den Glæde og Munterhed, der hele Tiden havde hersket iblandt den talrig forsamlede Mængde. Festen sluttede med Afbrændelsen af et brillant Fyrværkeri.

Istedslagets Aarsdag — „Danmarks stolte Hædersdag“ — fejredes 25. Juli 1854 i Høvdinggaards Skov, hvor en Mængde Mennesker havde indfundet sig for at deltage i denne Folkefest.

Sognefoged Lars Larsen bød Forsamlingen velkommen. Pastor *Rørdam* fra Mern besteg saa Talerstolen og skildrede, hvor tappert den danske Landsoldat i Dag for 4 Aar siden havde kæmpet for Fædrelandet, og hvor mange Vanskeligheder han havde haft at bekæmpe lige over for Tyskerne. Landsoldaten havde djært overvundet dem alle.

Provst *Nielsen* fra Kallehave holdt et smukt Foredrag om Dagens Betydning. Sangforeningen fra Præstø sang flere fædrelandske Sange.

Skoven var om Aftenen oplyst ved kulørte Lamper og Begkranse. Festen sluttede med et smukt Fyrværkeri.

Folkefester ved Næstved.

I Foraaret 1847 nedsatte Øster og Vester Flakkebjerg Herreders Landboforening, hvis Formand var Gmd. *Lars Hansen* paa Enø, en Komité til at arrangere en Folkefest. Man havde tænkt at holde den paa en Mark i Nærheden af Holsteinborg; men denne Plan maatte opgives, da „Brugeren af det nævnte Territorium holdt samme saa kostbart, at man ikke saa sig i Stand til at tilvejebringe den Kapital, som dertil vilde udfordres“. Man henvendte sig saa til Borgerrepræsentationen i Næstved for at faa Gallemarken til Festens Afholdelse; men her optaarnede sig en Mængde Vanskeligheder „saavel fra Borgerrepræsentationens som fra Regimentets Side“. Endelig hen-

vendte man sig til Skolelærer *Behrendorff* i Lille Næstved om at faa hans Mark (Skolelodden) til Afbenyttelse for Festen, hvilket han indvilligede i, skønt „vedkommende hos Skoledirektionen søgte at lægge Hindringer i Vejen for, at han overlod sin Mark til dette Brug; ja, man har endog sagt, at en vis gejstlig havde gjort Kancellipræsidenten opmærksom paa dette Forehavende.“ Stedets Politimester, Justitsraad *Lawætz* i Næstved, gav Tilladelse til, at Festen maatte holdes paa Skolelodden i Lille Næstved.

Saa var endelig alt i Orden, og Lars Hansen kunde bekendtgøre i „*Almuevennen*“ for 8. Sept. 1847, at der skulde holdes en Folkefest paa førnævnte Sted 18. Sept. 1847 Kl. 1 — Christian VIIIs Fødselsdag — hvortil „alle og enhver blev venskabeligt indbudt“. Højesteretsadvokat *Orla Lehmann*, Landsoverretsprokurator *Balthazar Christensen*, Etatsraad *Povelsen* m. fl. vilde bære Festen med deres Nærværelse samt holde Foredrag.

Lars Hansen bød den store Forsamling velkommen til Mødet 18. Sept. Han holdt et meget frisindet Foredrag, roste „*Bondevennernes Selskab*“ og sluttede med et tredobbelt „*Længe Leve*“ for Kongen, hvilket blev ledsaget af 9 Salutskud. Dernæst blev afsunget en Sang, som til Dagens Festlighed var forfattet af Skolelærer *Jacobsen*, Hyllested. Sognefoged *Jørgen Jeppesen* fra Stenstrup ved Næstved oplæste derefter et af ham forfattet Foredrag.

Efter et Par Timers Forløb ankom O. Lehmann, B. Christensen m. fl. Stænderdeputerede, der ved Indgangen blev modtaget med Hurraraab og Salutskud.

Lehmann besteg nu Talerstolen og holdt et interessant Foredrag om Konstitutionsspørgsmaalet, der blev modtaget med Forsamlingens udelte Bifald.

Man gik saa til Bords i et paa Festpladsen opstillet Spisetelt. *B. Christensen* udbragte den første Skaal for Kongen, hvori han refererede for Størstedelen til det af Lehmann holdte Foredrag og sluttede med det Ønske, at Kongen, før han nedlagde Scepteret, vilde skænke sit Folk

en saadan Forfatning, som kunde gøre ham navnkundig i Historien og uforglemmelig for Efterverdenen.

Den næste Tale holdt *Lars Hansen*. Han „gjorde opmærksom paa de mange Vanskeligheder, der havde lagt sig i Vejen for Festens Afholdelse, og han skyldte Sandheden og Retfærdigheden at erklære“, at Politimester Lavætz havde imødekommet Bestyrelsen med al Velvilje, hvorfor han udbragte et „Længe Leve“ for Lavætz.

Dernæst holdt Pastor *Barfod* fra Næstved et gripende Foredrag, hvori han udviklede, hvor ofte Lehmann af vedkommende var misforstaaet, og hvorledes dette alligevel ikke var i Stand til at svække hans Virksomhed for Folk og Stat; derfor udbragte han et „Længe Leve“ for Lehmann, der modtoges af Forsamlingen med stormende Bifaldsraab.

Stænderdeputeret *J. Pedersen* fra Hjørlunde propo-nerede en Skaal for Drewsen og Christensen og sluttede med et varmt Ønske for den førstnævnte og beklagede, at der kun var ringe Udsigt til, at han formedelst Sygdom og Alderdom oftere kunde betræde sin hæderlige Løbebane som Stænderdeputeret, samt ønskede, at B. Christensen endnu i mange Aar maatte leve og virke til Held og Hæder for Bondestanden.

Saa bad Kaptajn *Jespersen* om Ordet og omtalte, hvorledes Regeringen havde sørget for, at Negrene i dansk Vestindien fik deres naturlige Frihed, saaledes at der om 12 Aar ikke maatte findes Slaver mere. Han bad Forsamlingen med ham tømme et Glas paa, at der ligeledes om 12 Aar heller ikke maatte findes nogen Fæstebonde mere, og denne Stand saaledes fritoges for paa en Maade at blive solgt tillige med Jordegodserne. Hvorledes det lod sig realisere, mente han, Kongen kunde overlade til sine Stænder at afgøre, da Stænderne vist lige saa lidt som noget Kollegium ønskede, at den ene Stand blev beriget paa den andens Bekostning.

Den 6. Skaal proponerede *Lehmann* for Lars Hansen.

Pastor *Barfod* ytrede, at en saa lang Tid var hengaet ved Bordet, uden at en Skaal var tømt for Danmarks Udelighed fra Ejderen til Skagen, fra Husum til Øresund, og opfordrede Forsamlingen til at tømme et Glas i denne Henseende, hvilket blev modtaget med megen Begejstring.

Til Slut gjorde *Lars Hansen* opmærksom paa, hvor tarveligt Folket i det sydvestlige Sjælland holdt Folkeforsamlinger; men naar endelig en eller anden saadan Forsamling kom i Stand, deltog Pastor Barfod i Næstved i den med Liv og Sjæl for at opvække den slumrende Folkeand. Han bad derfor Forsamlingen tømme et Glas til Ære for Barfod, at han længe maatte leve og virke i nationale Anliggender.

Nu gik man fra Bordet, og *B. Christensen* holdt da et humoristisk og djærvt Foredrag om Godsvæsenet, der hvert Øjeblik afbrødes af Publikums Bravo og Hurraraab. Dermed endte Festiigheden, naar undtages, at Dansen fortsattes til Kl. 10.

Københavnerne ledsagedes til Festpladsens Udgang med Forsamlingens Hurraraab, ligesom der ogsaa saluteredes til deres Farvel.

2—3000 Mennesker overværede Festen.

6. Juli 1851 blev der holdt en Mindefest for Slaget ved Fredericia 6. Juli 1849 i Skoven ved Ydernæs, hvor en Mængde Mennesker fra Næstved og Omegn var forsamlet. Adgangsbaand til Festen kunde faas hos Bøgtrykker Bang i Næstved eller ved Indgangen og kostede 1 Mk. (33 Øre) Stykket.

Der blev sunget nogle Sange af Næstved Sangforening. Der nævnes ingen Talere. Der „herskede Dans og Munterhed til langt ud paa Natten“.

Man besluttede ogsaa at holde en Mindefest 25. Juli 1851 for Slaget ved Isted (25. Juli 1850). Der blev nedsat en Komité paa 8 Mand fra Næstved og Omegn.

Folkefesten skulde holdes paa Bakkerne ved Rønnebæksholms Hovedmose. Adgangstegnet, der skulde bæres

synligt, kunde købes paa „Næstved Avis“ Kontor og ved Indgangen for 1 Mk. Stykket. Der skulde blive sørget for den bedst mulige Orden. Overskuddet ved Festen vilde blive anvendt til Monumenter for faldne Krigere.

Efter Indbydelse samledes saavel Omegnens som Byens Beboere paa Akseltorvet i Næstved 25. Juli Kl. 2 og drog i Procession med Musik og Dannebrogspaner i Spidsen til Festpladsen, hvor alt var indrettet paa det festligste. Der lød nu Kanonskud.

„Ankomsten til Foden af Bakkerne passerede Processionen gennem en smuk Æresport op paa disse, hvor 2 smukke Søjler var opført, og hvorpaa var anbragt Kongens og flere Generalers Portrætter.“

Midt imellem Søjlerne var Talerstolen, i hvis Nærhed der stod et Sangkor af Damer og Herrer, der aabnede Festen med en Sang.

Adjunkt *Fleischer* fra Herlufsholm besteg saa Talerstolen og mindede om Dagens Betydning og om den Aand, som var opvaagnet hos den danske Nation. Derefter sang Forsamlingen en Sang.

Derpaa holdt Pastor *Rørdom* fra Mern et lunefyldt Foredrag, der ofte blev afbrudt af Forsamlingens Bifald.

Man sang atter en Sang, gik derpaa omkring i Skoven og paa Bakkerne og morede sig paa forskellig Vis. Kl. 7 samledes Forsamlingen ved Talerstolen. Præsterne *Fischer* og *Barfod* talte, og flere Sange blev sunget.

Flere Hundrede Mennesker af alle Stænder deltog saa i et muntert Aftensmaaltid, hvor Sange og Taler veksiede. — Festen sluttede med Kanonskud.

25. Juli 1852 blev der atter holdt Folkefest paa dette Sted. Kl. 3 drog et festligt Optog under Klokkernes Ringen med et Musikkorps og det danske Flag i Spidsen fra Akseltorvet til Festpladsen, hvor det blev modtaget af en talrig Mængde Mennesker fra Omegnen, saa man anslagde tilstedeværende til 5—6000.

Efter at Næstved Sangforening havde sunget en smuk

Sang, holdt Boghandler *Bloch* fra Næstved en Indledningstale om Dagens Betydning. Saa talte Pastor, Dr. *P. C. Kirkegaard* fra Pedersborg ved Sorø, Redaktør *C. Ploug* fra København (om Vigtigheden af det forestaaende Valg) og Pastor *Rørdam* fra Mern. Alle Foredragene drejede sig om at bevare Danmarks politiske og nationale Selvstændighed. Til Slut talte *N. F. S. Grundtvig* om Modersmaalets Værd og Magt.

Ca. 500 Mennesker deltog i et Festmaaltid. Der blev udbragt en Mængde Skaaler, saa det blev mørk Aften, inden man rejste sig. Festen sluttede med et Fyrværkeri.

Kl. 11 gik en Mængde Mennesker med Musik i Spidsen til Næstved, hvor man skiltes med et Leve for Kongen.

Folkefester i det øvrige Sydsjælland.

Den 20. Juni 1848 blev der holdt en Folkefest paa Sognefoged Niels Christensens Mark ved Rønnede Kro. Paa samme Sted blev der 20. Sept. 1850 holdt et Folkemøde med gratis Adgang. Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ og flere folkelige Rigsdagsmænd var til Stede.

Paa Klippingebjerg i Magleby Sogn i Stevns Herred blev der 21. Juni 1852 holdt en Folkefest, som blev begunstiget af det smukke Vejr.

Festpladsen var paa et højtliggende Punkt, der hæver sig midt i det frugtbare flade Land, saa man derfra havde en vid og fri Udsigt til alle Sider.

Der mødte ca. 4500 Mennesker til Festen, og den gladeste Stemning herskede lige fra Begyndelsen til Enden. Der fandtes et stort Dansetelt og et meget rummeligt Beværtningstelt foruden flere mindre. Der var Forevisning af forskellige Dyrehavesmærkværdigheder, og om Aftenen afbrændtes et smukt Fyrværkeri.

Kanonskud anmeldte Festens Aabning. Festkomitéens Formand, Gmd. *Lars Hansen* i Bjælkerup, bød fra den

smukt med Grønt og Dannebrogspaner pyntede Talerstol Forsamlingen velkommen.

Efter at Sangen: „Kong Frederik gør ej mange Ord“ var sunget, talte Prokurator *Balthazar Christensen* fra København. Han sagde, at det var Danmarks Lykke, at det havde en Konge som Frederik VII, som med Beredvillighed og Kærlighed havde delt sin Magt med Folket, som med Troskab og Standhaftighed havde hævdet og opretholdt den Forfatning, han havde givet, og som fremdeles vilde vide at hævde den, saa længe ogsaa Folket gjorde sit til at hævde den. Folket havde hidtil vist sig værdigt til den kgl. Gave. Han udbragte et Leve for Frederik VII.

Hmd. *Hans Jørgensen* fra Høsten talte ogsaa om Kongens Kærlighed til Folket og holdt sig især til Begivenhederne i 1848.

Han gik nu i Staa, og da han tog det Papir frem, som han havde skrevet sin Tale paa, for at faa fat paa Traaden igen, brast Forsamlingen i Latter, og han formaede ikke mere at fængsle Opmærksomheden.

Efter en Sang talte Redaktør *I. A. Hansen* om Baand, Frihed og Lighed. Saa talte Folketingsmand *Fr. Frølund* (S. A. 5. Kr.) om Haabet.

Ved Bordet udbragte Skolelærer *Henriksen* fra Magleby Kongens Skaal. *Sørensen* fra Herfølge vilde udbringe en Skaal for Republikken; men ingen rørte Glasset. — *B. Christensen* udbragte en Skaal for Borgmester *Bülow* fra Storehedinge, der havde givet Tilladelse til Festens Afholdelse, og som havde Fødselsdag.

Den første Folkefest paa Møn blev holdt 6. Juli 1852 paa Klinten. En Komité, hvis Formand var Gmd. *Jørgen Larsen* i Elmelunde, forestod Arrangementet. Møns Landboforening garanterede for Underskuddet.

Fra alle Kanter paa Møn og fra de omliggende Øer strømmede en Mængde Mennesker til Festpladsen, hvor der hele Dagen herskede en munter Stemning. Der var godt 2000 Mennesker til Stede.

Der nævnes ingen Talere; men Møns Folketingsmand *Fr. Barfoed* har sikkert talt.

Indtægten var 521 Rdl. 4 M. 5 Sk. Udgiften var 545 Rdl. 2 Mk. 10 Sk. Der blev saa et Underskud paa 23 Rdl. 4 Mk. 5 Sk., som Komitéen betalte.

De første Grundlovsfester.

Da Højreministeriet A. S. Ørsted i Foraaret 1854 bebudede at ville udstede en halvt enevældig Fællesforfatning for det danske Monarki, Kongeriget Danmark og Hertugdømmerne: Slesvig og Holsten uden at indhente Rigsdagens Samtykke, blev den danske Befolkning klar over, at Junigrundloven, som man stod i Fare for at miste, var et kosteligt Klenodie, hvis Fødselsdag man nu burde højtideligholde. De første Grundlovsfester fandt da Sted 5. Juni 1854. Det var ikke partipolitiske Møder som nu om Stunder; men det var Folkefester, hvori alle Partier deltog; thi saa godt som alle holdt fast ved Junigrundloven og var imod Ministeriets Planer, som blev regnet for Grundlovsbrud.

Justitsministeriet forbød nu, at der blev vedtaget Adresser eller Resolutioner paa Møderne mod Ministeriet.

Der blev holdt Grundlovs møder i alle Præstø Amts 6 Folketingskredse.

1. Storehedingekredsen.

I Præstø Amts 1. Valgkreds holdtes Grundlovsfest 5. Juni 1854 ved Højstrupgaard. Festpladsen var en smuk Mark, omgivet af Skov, og paa Midten af den fandtes en med Dannebrogspaner og Grønt smukt pyntet Talerstol. Fra Højstrupgaards Bygning vajede ligeledes en Dannebrogspane.

Festen aabnedes Kl. 2 af Komitéens Formand, Forpagter *Ovesen* med et Leve for Grundlovens Giver Frederik VII.

Kandidat *Rode* fremhævede, at ligesom det danske

Folk i Krigen mod Oprørerne og Tyskland stod Last og Brast med hinanden og derfor lykkeligt overvandt Faren, saaledes sluttede det sig nu ogsaa sammen for at bekæmpe den Fare af en anden Natur, som truede os. Han ønskede, at Folket saaledes altid maatte vide at forsvare sin Selvstændighed og Frihed, og sluttede med et Leve for Danmark.

Redaktør *I. A. Hansen* fra København gjorde opmærksom paa, at vi havde et skønt og rigt Fædreland, hvorover vi vel havde Grund til at glæde os; men det var dog ikke det vigtigste. Hovedsagen var dog, at Landets Beboere var et frit Folk; thi uden at Folket frit kunde bruge og udvikle sine Kræfter i alle Retninger, kunde Landets Rigdomskilder ikke flyde. Han omtalte Tilstanden i Danmark, før Frederik VI kom til Magten. Han aabnede en lille Laage, hvorigennem Friheden kunde drage ind, og se nu 66 Aar efter var vore Marker dækkede med den rigeste Velsignelse. I Dag for 5 Aar siden var ikke en lille Laage, men den store Port ved Hovedindgangen aabnet, saa Friheden nu i hele sin rige Fylde kunde drage ind, og derfor holdt hele det danske Folk i Dag Fest.

Hin betydningsfulde Dag, da vor højhjertede Konge beseglede Grundloven, var der Stilhed omkring i Landet. Folket tav ligesom tvivlende, om det var et Gode, det havde modtaget. De følgende Aarsdage samledes vel hist og her nogle faa til selskabelige Sammenkomster; men om en almindelig Glædesfest var der ikke Tale. I Dag var det anderledes; i Dag holdtes Fest overalt og af alle Borgerklasser; i Dag kunde man med Sandhed sige, at det danske Folk holdt Fest. — Hvad havde foraarsaget denne glædelige Fremgang? Man troede Grundloven i Fare. Naar man er kommet temmeligt let i Besiddelse af et Gode og har det i uforstyrret Besiddelse, skatter man det sjældent tilbørligt; man tror, det er, som det skal være, og at det er en saadan dagligdags Ting, som ikke

kan være anderledes. Men naar dette Gode kommer i Fare, naar nogen vil berøve os det, eller naar man kommer til at frygte derfor, bliver man varm og heftig, da rejser man sig, og da først bliver det os selv ret klart, hvor højt vi skatter dette Gode. Dette var vistnok Hovedgrunden til, at det danske Folk var paa Benene i Dag; thi det tror Grundloven i Fare. — Spørger vi: „Hvorfra kommer denne Fare?“ Fra Folket kommer den ikke; kommer den fra Kongen? — Saa svarer vi alle et bestemt Nej. Kongen var den samme i Dag som for 5 Aar siden, den folkekære, trofaste og ordholdne Konge, og det kunde han saa meget des sikrere sige, som han endnu for nogle Dage siden havde hørt det af Kongens egen Mund, og han var af Kongen bleven paalagt at bringe det til saa mange som muligt. — Sagde nogen nu: „Ja, men hvorledes kan I da tale om Fare for Grundloven, naar Kongen og Folket er enige om at opretholde den?“ Saa siger vi: „Der er noget imellem Kongen og Folket, som vi frygter, idet vi tror, at dette noget vil skubbe den Port i, som 5. Juni 1849 aabnedes for Friheden, og dette noget er Ministeriet, og spurgte man da igen, hvad Grund man havde for denne Frygt, svarede han: Der er mange forskellige Grunde, som ikke alle kunde omtales; men han vilde spørge, hvad man vilde dømme om den Mand, der, naar en Kontrakt skulde afsluttes mellem ham og en anden Mand, forlangte og vedblev at paastaa, at hans Medkontrahent skulde underskrive den Kontrakt, han vilde forfatte, uden først at maatte læse den eller faa den oplæst. Vilde man ikke have Grund til at mistro denne Mand? Men Ministeriet havde baaret sig saaledes ad, idet det fordrede, at Rigsdagen skulde underskrive Grundlovsforandringen uden at vide, hvad vi faar til Erstatning.

Ministeriet holder sig til Kundgørelsen af 28. Januar 1852, danner Helstaten efter den og fremstiller den som Grundlaget for den nye Ordning af Staten; men naar denne Kundgørelse bestemmer, at Udskrivningen af Mand-

skab m. m. skal høre til de særlige Anliggender, siger Ministeriet: „Det bryder vi os ikke om; vi vil, at det skal være fælles Anliggender.“ Krigsministeren forlangte næsten 5 Millioner Rdl. til Armeen i Aar; men skønt Rigsdagen kun vilde bevilge 3 Mill., sagde Ministeren: „Jeg maa have Pengene“. Derfor frygter vi for, at Grundloven er i Fare. Ministeriet ved godt, at Folk ikke synes om det, og derfor har det forbudt Folket at sige det til Kongen. Til Slut udbragte han et Leve for Kongen.

Ved et Festmaaltid blev der udbragt en Mængde Skaaler.

2. Faksekredsen.

Grundlovsfesten ved Sonnerup i Præstø Amts 2. Valgkreds afholdtes 5. Juni Kl. 4 og var særdeles talrigt besøgt af Vælgere fra de forskellige Sogne i Valgkredsen.

Efter at Valgkredsens Folketingsmand, Skolelærer *H. P. Olsen* fra Vedskølle, havde gjort Forsamlingen bekendt med Justitsministeriets Cirkulære af 27. Maj og oplæst dette, udtalte han sig om Geburtsdagsbarnets Fødsel og Skæbne i de forløbne 5 Aar, hvorefter Frederik VII's Vise blev omdelt og afsunget. Derpaa fulgte rungende Hurraer for Kongen, Grundloven, den tilstedeværende Politimester, Justitsraad *Gether* fra Køge og Kredsen's Rigsdagsmand.

Da ingen ellers ønskede at udtale sig, adskiltes man for at forsamles i mindre Grupper paa forskellige Steder, hvor Beboerne af hvert Pastorat for sig udvalgte en Mand, der ved given Lejlighed kunde tolke de Anskuelser og Meninger, som er fremherskende her i Valgkredsen.

Hermed sluttede Mødet, og man gik til Bords, ved hvilket den gemytligste Stemning herskede, og flere Skaaler udbragtes.

Mængden adskiltes først sent ud paa Aftenen med Haab og Ønske om, at Gud længe vilde bevare vor elskelige Konge og hans kgl. Gave til Held og Velsignelse for vort Fædreland.

3. Næstvedkredsen.

Den 5. Juni 1854 blev der holdt en Folkefest paa Gmd. Jørgen Jensens Lod i Holsted ved og i Kalbyris-skoven. Adgangsbaand til Festen kunde købes hos Boghandler Christensen, Murermester Schneider og Bogtrykker Bang samt ved Indgangen for 1 Mk. for en voksen og 8 Sk. for et Barn.

Der var forsamlet en Mængde Mennesker fra Næstved og Omegn, da Skolelærer *Behrndorff* Kl. 4 indledede Festen med en Tale, hvori han mindede om Grundlovens store Goder for det danske Folk. Derefter talte Rigsdagsmand *Mikkel Rasmussen fra Herlufmagle*; før og efter Talerne sang Næstved Sangforening fædrelandske Sange, og et Musikkorps musicerede.

Ved Festmaaltidet om Aftenen, hvor en gemytlig Stemning herskede, udbragtes den første Skaal for Grundlovens ophøjede Giver Kong Frederik VII. Af andre Skaaler, som blev modtaget med Bifald, kan nævnes: Professor Halls, Biskop Monrads og Oberstløjtnant Andræs.

Festen sluttede med et smukt Fyrværkeri.

Ved det yndige *Mogenstrup* fejrede en Del af Omegnens Beboere Dagen ved en festlig Sammenkomst.

4. Præstøkredsen.

Grundlovsfesten — 5. Juni 1854 — blev holdt i Holænderskoven ved Nysø med megen Højtidelighed. Kl. 3½ samledes Festkomitéen, der bestod af 6 Mænd fra By og Land, og en Mængde Mennesker paa Præstø Torv, hvorfra man i Procession drog gennem Byens Gader til Skoven, hvor en talrig Mængde saavel Bønder som Borgere sluttede sig til Toget. Man gik nu gennem en smuk Æresport til Festpladsen, hvor man blev hiist med Kanonskud. Paa Pladsen var rejst en meget smuk Frihedsstøtte, der var beklædt med rødt og hvidt i Form af Dannebrog, forsynet med passende Inskriptioner og prydet med Fri-

hedsgudinden. En smuk Tribune var rejst og prydet med vor elskede Konges Buste.

Festkomitéens Formand, *Lars Larsen* fra Sageby, aabnede Festen og bød velkommen og holdt et kort Foredrag om Dagens Betydning. Han udbragte et Leve for Danmarks folkekære Konge Frederik VII, Grundlovens ædle Giver, hvilket under Kanonsalut blev besvaret af Forsamlingen med et 9 Gange gentaget rungende Hurra. Der blev saa sunget en Sang, forfattet af Lars Larsen.

Pastor *Rørdam* fra Mern holdt derefter et „begejstrende“ Foredrag om Grundlovens store Goder og dens Uundværlighed for det danske Folk.

Den næste Taler var Pastor *Flagstad* fra Præstø. Han mindede om, at Dagen ogsaa havde en anden Betydning, idet den tillige var Aarsdagen for det hæderlige Slag ved Dybbøl (1849). Han udbragte et Leve for den tapre Landsoldat og bad Forsamlingen istemme: „Den tapre Landsoldat“.

Præstø Sangforening sang flere Fædrelandssange.

Poiiimesteren fra Præstø, „den brave, retsindige og hjertelige“ Justitsraad *Manthey* udbragte et Leve for Sangforeningen.

Derpaa skiltes man ad og gik dels til Dansepladserne og dels til Beværtningsteltene, hvor der paa det gemytligste blev udbragt mange Skaaler.

Efter Spisningen traadte Lars Larsen op paa Talerstolen og gjorde Forsamlingen bekendt med den Velvilje, hvormed Skovens Ejer Baron *Stampe* til Nysø havde imødekommet Festkomitéen. Han udbragte et Leve for Baronen og hendes Naade, hvilket Forsamlingen under Salut besvarede med 3 Gange Hurra.

Om Aftenen var Skoven oplyst ved kulørte Lar..per og Begfakler.

Vejret var særdeles skønt, saa Forsamlingen morede sig til langt ud paa Natten.

5. Vordingborgkredsen.

Vælgerforeningen holdt Møde i Lundby 28. Maj 1854 og besluttede at højtideligholde Grundlovens 5. Aarsdag. Der blev valgt en Festkomité paa 6 Mand fra Land og By til at ordne det fornødne. Den ønskede Festen holdt i Lundbygaards Skov; men Ejeren, Kvæstor *Collet* vilde ikke tillade det. Saa besluttede den at holde Festen i Vordingborg Kirkeskov.

Festen aabnedes Kl. 4 ved nogle Kanonskud. En Sang blev sunget. Gmd. og Sognefoged *Jens Jensen* fra Grumløse besteg saa Talerstolen, omtalte med nogle hjertelige Ord Dagens store Betydning og udbragte til Slut et Leve for Grundloven og Frederik VII, som med megen Begejstring blev modtaget af Folket. En til Dagen passende Sang, forfattet af Grundtvig, blev derefter sunget.

Folkemængden spredte sig en kort Tid omkring i Skoven. Ved et Signal af 3 Kanonskud blev man underrettet om, at der atter vilde blive talt, og da Folk atter var blevet samlet, sang man en Sang, hvorefter cand. theol. *Rørdam* talte om, hvor vigtig Enighed var, idet han mindede om, at ligesom den Krig, der udbrød i 1848, lykkelig blev tilendebragt ved Folkets Enighed, saaledes skulde ogsaa den Fare, der for Øjeblikket truede Grundloven lykkelig besejres ved Folkets Enighed. Han sluttede med et Leve for den danske Enighed.

Derefter talte cand. theol. *Ingerslev* om Danskheden og det danske Sprogs Fremgang i Slesvig. Hans Foredrag blev flere Gange afbrudt af Bifald. Saa holdt Professor *Hammerich* et humoristisk Foredrag om, hvorledes Danskerne overvandt Venderne „ved fælles Enighed“. Han opfordrede til Enighed mellem alle Stænder, da den ene Stand ikke kunde undvære den anden. Hans Tale, der gjorde et fortrinligt Indtryk, blev flere Gange afbrudt ved lydelige Bifald. Til sidst talte Folketingsmand for Vordingborgkredsen *Kr. Schroll*. Mellem hver Tale blev der sunget Sange.

Til Slut udbragte Skolelærer *Outzen* fra Hammer et Leve for Talerne, og det besvarede Forsamlingen med et flere Gange gentaget Hurra.

Festen fortsattes med Dans, Musik og anden Lystighed til ud paa Natten. Skoven var oplyst med kulørte Lamper. Der blev afbrændt et meget smukt Fyrværkeri Kl. 11.

6. Stegekredsen.

Grundlovens 5. Aarsdag blev 5. Juni fejret paa Storeklint af en betydelig Del Mennesker saavel fra By som fra Land. Flere patriotiske Skaaler, bl. a. for Kongen og Grundloven blev udbragt. En særdeles smuk Æresport med Grønt var oprejst. Den hele Fest bar iøvrigt Præg af, at Mønboerne skattede den Gave, Kongen havde skænket sit Folk.

Der nævnes ingen Talere; men rimeligvis har Folke­tingmand for Stegekredsen, Gdr. *Anders Christoffersen* fra Vindebæk, talt.

Kilder: Almuevennen 1847, 1848, 1850, 1852 og 1854. — Næstved Avis 1851, 1852, 1853 og 1854. — Møns Avis 1853 og 1854. — Næstved Tidende 31. Maj 1891.

DEN KONGELIGE GÆSTEGAARD I VINDBYHOLT

Af *Chr. Heilskov.*

En gammel landevejskro, der i sin tid særligt har kunnet glæde sig ved kongelig bevaagenhed, er Vindbyholt kro i Roholte sogn. Den ligger i Vindbyholt by ved den fordums alfarvej fra København til Lolland-Falster og det sydlige udland og i en egn, der staar i et vist romantisk skær, dels paa grund af Chr. Winthers skildringer i „Hjortens Flugt“, dels fordi den ligger nær tumlepladsen for de saakaldte „snaphaner“s bedrifter under den sidste svenskekrig.

Vindbyholt by har altid været lille og idyllisk; i 1824 havde den kun 70 indbyggere. Egnen, hvori den ligger, er meget smuk. Tregders „Haandbog for Reisende“ fra 1824 skriver: „Fra Vindbyholt haves en skøn Udsigt over Søen til Præstøe og Møen, og om Sommeren nyder den Reisende om Aftenen det herlige Syn af Fiskernes mange Aaleblus paa Søen. — Tæt ved Byen er en Kalkovn, hvor aarligen af Faxø Kalksten brændes flere hundrede Tønder Kalk til Forhandling. Ogsaa findes i Nærheden adskillige steensatte, men endnu ikke undersøgte Høie, af hvilke et Par synes at udmærke sig fremfor de øvrige. — Den smukke Egn frembyder adskillige ret behagelige Spadsere-gange, saasom til Kalkovnen, til Herresæderne Lindersvold og Strandegaard, begge behageligt beliggende ved Stran-

den, og til den mærkelige Sandtunge Fed (et lavt, udyrket Hedeland), der er en Miil lang og fordetmeste indslutter Præstøe Bugt“ o. s. v.

Vindbyholt kros historie kan føres tilbage mindst til det 16. aarhundrede. I 1521 udstedte *Christian II* en forordning om oprettelse af kroer paa landet med bestemmelse om, hvor de skulde ligge. Heri findes bevaret en fuldstændig liste over de sjællandske kroer, der skulde oprettes og af hvilke adskillige findes endnu. I denne fortegnelse savnes imidlertid Vindbyholt kro. De nærmeste kroer paa denne rute, der befaledes oprettet, var *Fakse* og *Præstø* (Tudbæk mølle?), de eneste, der nævnes mellem Køge og Vordingborg. Vindbyholt kro ligger omtrent midt imellem Fakse og Præstø. Enten har den allerede eksisteret inden 1521, eller ogsaa har man maaske, da det kom til stykket, lagt den i Vindbyholt i stedet for i Fakse. Men, hvorum alting er, den maa ialfald have eksisteret i 1523, da *Franz von Husen* (rimeligvis en handelsmand) sender lensmanden paa Vordingborg slot *Henrik Gjøe* 3½ anker vin og i et brev, dateret København d. 23. Maj, skriver, at vognmanden for at befordre vinen skulde have 3 mark og fri fortæring i Vordingborg og Vindbyholt¹⁾. Tre aar efter nævnes stedet igen, idet Ivert Grubbe fik kongelig missive om, at han skal sende en „klipper“ (posthest) til „Winboholt“²⁾.

Kongelige personer med følge gæstede ofte kroen paa deres rejser sydpaa. Den 2. september 1584 noterer *Frederik II* i sin kalender: „Y dach dro ieg met mint Soffye [fra Tryggevælde] tyl Wynbueholt, same dach til Knudsbue“ [Knudsby, Baarse Herred]³⁾. Og en januardag i 1618 logerede *Christian IV* her paa sin rejse fra København til Nykøbing slot og gav da 2 daler i drikkepenge.

1) Franziska Carlsen: Rønnebæk Sogn s. 212.

2) Danske Magazin 3. r. V, 110.

3) Hist. Tidsskrift. 4. r. III, 565.

Et par dage efter kom kongen tilbage og betalte for for-
tæring i kroen 4 dl. og 8 sk.¹⁾.

Aaret efter dette kongebesøg døde gæstgiveren *Frands Redesvend*, og bestillingen overtoges af *Christoffer von Norden*, rimelig en tysker. Samme aar, 1619, fik lensman-
den *Knud Urne* missive om at lade Christoffer v. Norden
faa to tiender i fæste, som afdøde Lauritz Jensen i Fisker-
hoved i sin tid havde haft. Aaret efter fik han endvidere
forpagtningsbrev paa 3 aar paa kronens licent og told
af de forskellige varer, som ind- og udskibedes fra Præstø
og som skulde fortoldes, med undtagelse af tolden af de
øksne, der udskibedes. Han skal aarlig betale 40 rdl. in
specie eller deres værdi i rentekammeret. Disse ben har
Christoffer formodentlig gnavet med saa god appetit, at
han derover har forsømt kroen, thi allerede samme aar,
som han fik ovennævnte forpagtning, fik Knud Urne kgl.
brev om, at saafremt kromanden i Vindbyholt ikke vil
holde kroen tilbørligt vedlige, skal Knud Urne bortleje
den til en bonde, der kan og vil holde den ved magt. K. U.
skal ved først mulige lejlighed lade kromanden flytte op
ved alfarvejen (den havde vel hidtil ligget længere nede
i byen). I 1621 faar lensmanden besked om at holde Vind-
byholt stald og gæstehus vedlige med tømmer, ler og til-
behør. Det har aitsaa været en lerklinet bindingsværks-
bygning. Da det endnu ikke var blevet til noget med
kroens flytning, faar den nye lensmand, *Frederik Reedtz*,
missive om at flytte den ud til bekvemt sted ved alvejen²⁾.
Den er da vistnok blevet opført paa den østre side af
vejen, hvor den laa i 1841³⁾, medens den nu ligger paa
den vestre side. Blandt de ejendomme, der i 1623 nævnes
som fri for ægt og arbejde var „Giestegaarden Udj Wind-
boeholt“⁴⁾.

1) *Magazin f. Rejseiagttagelser* IV, 407—08.

2) *Kancelliets Brevb.* 1619—21.

3) *Beckers Orion* IV, 52.

4) *Danske Magazin* 3. r. IV, 151.

I 1624 bevilger kongen sin tidligere kurér, *Christoffer Sack*, at han maa faa kroen, hvis ingen bor i den, eller maa „udminde“¹⁾ den, som bor deri. Lensmanden skal paase, at beboeren ingen uret kommer til at lide²⁾).

I 1631 døde enkedronning Sophie paa Nykøbing slot, og begravelsen skulde foregaa i Roskilde domkirke den 14. november. Kongen lod i den anledning bud udgaa til rigsraaderne i Sjælland, Fyn og Skaane om at møde i Vordingborg den 8. nov. for dagen derpaa at følge dronningens lig fra stranden til Vordingborg slot og næste dag derfra til Vindbyholt, hvor liget skulde staa i kroen om natten. Næste nattekvarter blev Køge, hvorfra man fortsatte til Roskilde. Ogsaa biskoppen over Sjællands stift, eller superintendenten, som han kaldtes, fik brev om at underrette alle provsterne og præsterne i sit stift om dronningens begravelse. En del af gejstligheden skulde give møde i Vordingborg den 9. november, medens en anden del med skolen i Næstved skulde møde næste dag en halv fjerdingvej fra Vindbyholt for at følge dronningens lig til nattelejet der og morgenen derefter atter følge ligtoget en halv fjerdingvej derfra³⁾).

Kroen var i 1664 ansat til 2 td. 2½ fdk. h. efter den gamle matrikel. Gæstgiveren hed da *Johan Sack*, og han har jo rimeligvis været en søn af ovennævnte *Christoffer Sack*. Derefter nævnes i 1688 *Isach de Vos* (vel en tysker) som beboer af den kongelig majestæt tilhørende Vindbyholt gæstegaard, som da stod for 9 td. 1 fdk. 2 alb. h. efter den nye matrikel samt havde svinsolden til 1 skp. 2 fdk. 2 alb⁴⁾).

Endnu i 1689 fik gæstegaarden kongebesøg, idet *Christian V* laa her den 4. november om natten og gav 12 rdl. i drikkepenge. Paa rejsen fra København havde kuskene

1) Faa ud ved mindelig overenskomst.

2) Kanc. Brevb. 1624.

3) do. 1631.

4) Matriklerne af 1664 og 1688.

udlagt til vognenes reparation 2 rdl. 4 sk., hvilket tyder paa, at vejen ikke just var førsteklases¹⁾). Efter anlæget af den nye sydsjællandske landevej over Rønnede til Vordingborg er den gamle østre rute sikkert kommen yderligere i forfald. I 1797²⁾) omtales, at der en fjerdingvej fra Vindbyholt ad Tappernøje til var „et farligt stykke“, der gik over nogle bakker, kaldet Bækkeskovs klint. I en beretning til generalpostamtet skrives: „Til disse Bakker støder Søen, og den har [tæret] og endnu tærer dagligen paa den ene Side, saa at der nu paa nogle Steder næppe er saa megen Plads tilbage til Landevej, at 2 Vogne kunne komme hinanden forbi. Fra Bakken ned til Søen er paa adskillige Steder 5 à 6, ja vel flere Alens Fald, hvor man altsaa ved at komme Kanten for nær er udsat for at til-sætte Livet. Paa dette Stykke Vej er det uomgængelig fornøden, at der enten opføres et Rækværk, eller og, at Vejen lægges længere op fra denne saa højst farlige Situation“³⁾).

I en haandskreven oversigt over Vindbyholt kros historie, som indrammet er ophængt i den nuværende gæstestue, staar der, at kroen i de nærmeste aar efter 1664 „ejedes“ af gæstgiveren Isach de Vos, hvis arving, byfoged *Hans Ejlersen* i Præstø, 20.-3. 1693 solgte den til grev *Eggert Christoffersen v. Knuth*, der aaret efter overdrog den til Adam Levin v. Knuth.

Dette kan dog ikke forholde sig saaledes, thi gæstegaarden, der hidtil havde ligget under kronen, blev 11. august 1696 af *Christian V* solgt til gehejmerraad og overkammerjunker *Adam Levin Knuth* til Gisselfeld og Assendrup, amtmand over Københavns amt. Hartkornet var da godt 9 td. foruden lidt skov, og gehejmerraaden fik kroen for 200 rdl. rede penge med den bevilling, at saalænge han og hans arvinger paa gaarden (som da var forfalden) lader holde „et skikkeligt værtshus, saaledes konditioneret, som det sig

1) Marquard: Kgl. Kammerregnsk. fra Fr. IIs og Chr. Vs Tid, s. 370.

2) Da anlæget dog kun var naaet til Køge.

3) Fra Arkiv og Museum I, 148.

bør, og lader der sammeteds de paa ordinans af den kgl. livgarde til hest kommanderende nyde frit standkvarter, saa ofte de til kgl. tjeneste maatte ankomme“, saa maa den kgl. gæstegaard saavel som gæstgiveren med familie være fri for alle slags skatter og maa endvidere „nyde alle de friheder med værtsskab paa gaarden, som forrige besidder derpaa har været forundt og bevilget, hvilken frihed saavidt ekstenderes, at ingen anden kro eller herberg med nogen slags drik at falholde paa en mils vej nærved og omkring gæstegaarden maa stedes eller holdes“.¹)

Den mand, der blev begunstiget med dette sjældne privilegium, A. L. v. Knuth, var den første af denne mecklenborgske Familie, der kom til Danmark og blev som saa mange andre tyske adelsmænd, som Christian V indkaldte, overøst med gods og ære.

Forpligtelsen til frit at beværte garden ophørte omkring 1697, men kroen beholdt desuagtet ved kongelig begunstiging sine friheder. Fra 1702 til 88 var den udskrivningssted til landmilitisen.

Knuth havde kroprivilegiet til 1708, hvorefter bevilningen 4. juni gik over til fru *Dorothea Krag*, enke efter grev *Christian Gyldenløve* til Gisselfeld, Christian V's søn.

I 1722 nævnes *Jochum Snech* som gæstgiver i Vindbyhøit. Syv aar efter, nemlig i april 1729, rejste apoteker *Claus Seidelin* fra København til Nykøbing p. F. og kom den første dag dog ikke længere end til Vindbyhøit; „her hafde de intet at give os at dricke uden noget brancket Øll, hvoraf ieg drack vel siden ieg hafde stor Tørst, og ieg troer det curede min Feber, thi da vi om morgenen gav os paa rejsen igien, og tiden var at min Feber skulde komme, blev dend ude“, skriver han²).

Den ovenfornævnte fru *Dorothea Krag*, Christian Gyldenløves enke, døde 1754, og 3 aar efter nævnes *Frederich Lemvigh* som fæster af kroen.

¹) Kronens Skøder III, 205.

²) Hist. Tidsskr. 3. r. II, 367.

Da direktøren for Gisselfeld Kloster, gehejmeraad grev *Fredr. Chr. Danneskjold-Samsøe* den 11. Juni 1762 solgte kroen med mere gods til gehejmeraad *Otto Thott* til Gaunø, Lindersvold og Strandegaard, fulgte det ovennævnte privilegium med. Men det er siden gaaet i glemmebogen, uden at det dog nogensinde er lovformeligt ophævet¹⁾.

I 1783 var *Hendrich Gielff* gæstgiver i Vindbyholt. Han ansøgte i nævnte Aar om tilladelse til at maatte tage sin brændevin i Køge eller Storeheddinge i stedet for i Præstø, som var hans nærmeste købstad. Det forvolder ham nemlig afbræk i sin ernæring, skriver han, „thi det arriverer alt for ofte, at Kjøbstaden [Præstø nemlig] ei kan fournere mig med saa stort et Quantum Brændeviin, som ieg behøver til daglig Udskænkning, ja! at jeg de fleste Tider ei kan faae uden et halvt Anker eller nogle Potter ad Gangen, ei engang at tale om, at det Brændeviin, jeg der maatte tage, er saa slet af Bonité, at ieg maa lade sie det igennem reen Klæde og blande det med andet godt Brændeviin, hvilket Hr. Byfoget Haar i Præstø ei selv skal kunne nægte.“ Han skriver, at hvis han skal vedblive at tage sin brændevin i Præstø, ser han sig nødsaget til at frasige sig kroholdet, „saa ieg, som er en gammel mand²⁾, derved vil blive exponeret en yderlig Fattigdom“.

Ansøgningen blev bevilget, idet rentekammeret mente, at saadant kunde være „en Bevæggrund for Præstø Kiøbstad, at den herefter lægger meer Vind og Flid paa at have godt Brændeviin“³⁾.

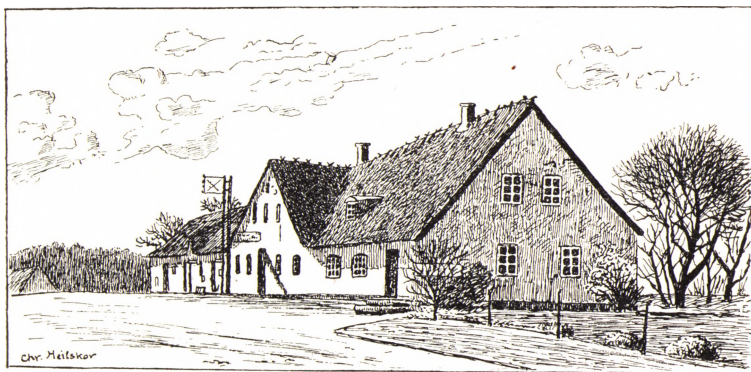
Gielf levede endnu 1787, i hvilket aar ogsaa hans datter, den kun 20-aarige enke *Caroline Mathilde* sal. *Mallie* boede i kroen, hvor der ogsaa var 4 tjenestefolk. I 1801

1) Beckers Orion IV, 54.

2) Han var f. ca. 1707.

3) Diverse Breve, Dokumenter etc. vedr. Krohold og Brændevinsbrænding 1757—86, Rigsark.

havde Gielfs enke, *Elizabeth Pedersdatter*, kroen, hvor ogsaa hendes søn *Johannes Gielf* og datterdatter *Elisabeth Mallie* havde tilhuse sammen med 5 tjenestefolk. Fem aar efter giver præsten L. M. Vedel Vindbyholt kro følgende skudsmaal: „Denne Kro er nu oppyntet, istandsat og godt indrettet for Rejsende, og har i ældre Tider været et anseeligt Bedested endog for kongelige Personer“¹⁾. Det kan

Vindbyholt Kro.

ligeledes anføres, at en notabel personlighed som *N. F. S. Grundtvig* overnattede her mellem den 20. og 21. dec. 1810 paa vej fra København til faderens præstegaard i Udby.

I den første halvdel af forrige aarhundrede var der i Vindbyholt kro brevpost-ekspedition og station for ekstrapost. Kromanden var tillige opsynsmand ved befordringsvæsenet. Da den nye landevej fra København til Vordingborg blev anlagt omkring 1824, mistede kroen en stor del af sin betydning, idet *Rønnede kro* nu overtog rollen som trafikknudepunkt.

Efter den gamle *Elizabeth Pedersdatters* død fulgte som gæstgiver *Hans Green*, der var her i 1815 og døde 4. juli 1830, 70 aar gammel. Han var gift med *Dorthea Cathrine Hjorth*. Efter Greens død overtoges kroen af *Hans*

¹⁾ Wedels indenlandske Rejse II, 146.

Thaaning, der kaldes gæstgiver, men vistnok kun var bestyrer. Han døde allerede 19 august 1831, 44 aar gammel.

Fra 1. januar 1831 blev kroen overtaget af godsforvalter *Christian Nielsen*. I hans tid (1834) var kroen godt befolket. Han havde hustruen *Frederikke Soeline Thomasine Dahl* og 4 børn. Endvidere boede her en kontorist *Møller*, en informator *Jan Peter Felding*, en husjomfru og 7 tjenestefolk. I 1845 var her foruden mand og kone, 2 børn og tjenestefolk, og desforuden boede her aftægtsenken *Dorthea Hjorth* med sønnen *Holger Green* og en tjenestepige. Kroen hørte da under *Lindersvold Gods* og var endnu en anselig ejendom.

Efter *Nielsen* fulgte som forpagter af kroen *Niels Michael Lønberg* fra 1857 til 1865, derefter *Jens Møller* 1865—69 og *Thor Christian Petersen* 1869—89. Sidstnævnte var født i *Slesvig* ca. 1840 og var tillige købmand og jordbruger. De senere gæstgivere har været: *Hans Vilhelm Madsen* 1889—93, *S. Larsen* 1893—1905, *Jens Hansen* 1905—16, og derefter *Frederik Hansen*, som omkring 1922 nedlagde krobevillingen paa grund af forretningens tilbagegang. Senere blev kroen udlejet til en snedker *Andersen* fra *Orup*, der fik afholdsbevilling. Han købte kort tid efter kroen af *Lindersvold gods* og solgte den i sommeren 1926 til den nuværende ejer, vognmand *Rasmus J. Nielsen*, *Vindbyholt*, der straks søgte krobevilling, som efter kommuneafstemning blev udstedt 22.-12. 1926.

DIGTE FRA SYDSJÆLLAND

Af August F. Schmidt.

FRA den store Litteratur véd vi, at *Grundtvig* og *Chr. Winther* har skrevet Værker knyttede til Sydsjælland (Præstø Amt), f. Eks. „Udby Have“ og „Hjortens Flugt“. Knap saa kendt er det, at Digterne *P. H. Haste* og *Andreas Munch* ogsaa har forfattet Vers, der har Forbindelse med den nævnte sjællandske Egn. Derfor skal der fremsættes nogle Oplysninger herom.

I

Peder Horrebow Haste blev født 12. Januar 1765 i *Fakse*, hvor hans Forældre var Præstefolk. Faderen, Magister Esben Haste, var fra København, hvor han blev født 23. November 1723 som Søn af en Skrædder. Han blev Student 1744, cand. theol. 1748 og Magister 1758. I 1756 blev han Præst for *Strøby-Varpelev* Menigheder i Stevns Herred. Her forblev han til 17. Juli 1760, da han blev Præst i *Fakse*. Den 11. Januar 1758 blev han i København gift med Sophie Magdalene Horrebow (1725—1791), der var en Søster til den tidligere Præstefruer i *Fakse*, Sara Cathrine Horrebow (1723—1761), gift med Christian Jegind, Præst i *Fakse* 1753—60. De to Præstehustruer var Døtre af Professor, Dr. med. Peder Horrebow og Anna Margrethe Rossing. Pastor Esben Haste, der efterfulgte sin Svoger som Præst i *Fakse*, døde her den 11. April 1785. I hans Ægteskab med Sophie Horrebow fødtes 4 Sønner og 2 Døtre. Den ene af Sønnerne blev den senere Digter *Peder Horrebow Haste*, der, som man kan tænke, blev holdt til Bogen. Efter en lille Stu-

dentereksamen 1782 (privat dimitteret) valgte han efter Faderens Ønske Theologien, men det var Digtningen og Theatret, der optog ham mest. Han blev som nybagt Student grebet af en dramatisk Raptus og søgte i Begyndelsen af 1783 at komme ind ved Theatret, men uden Held. Forstaaeligt nok blev det da uden filosofisk Eksamen, han i Efteraaret 1783 vendte hjem til Fakse Præstegaard, hvor en opbragt Fader ventede ham med strenge Straffeprædikener. Den svagelige 60-aarige Pastor turde ikke sende sin vanartede Søn til København igen, men vilde selv manuducere ham i Theologi og samtidig lade ham aflaste sig som Prædikant; i hvert Fald den sidste Del af Programmet skal være blevet gennemført¹). Efter Faderens Død 1785 opgav P. H. Haste Studierne, og i Aarene 1786—91 var han Huslærer hos Stutmester Nielsen paa Frederiksborg. 1790 debuterede han med et Bind „Blandede Digte“, der prisbelønnedes af Selskabet for de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse. 1791 flyttede Haste til København, hvor han de næste syv Aar ernærede sig som Litterat, Oversætter, Korrekturlæser, Udgiver af Theaterbladet „Thalia“ (1795—96), Forfatter af talrige Digte i Nytaarsgaver og Tidsskrifter og et Par smaa dramatiske Arbejder. Hans elskværdige Poesier i Forbindelse med hans blide og omgængelige Karakter skaffede ham formaaende Velyndere som Hertugen af Augustenborg, Bernstorfferne o. fl. Allerede 1795 havde han Løfte om et Embede, 1798 udnævntes han til Toldinspektør i Middelfart, forflyttedes 1804 til Assens og 1809 til Svendborg, hvor han forblev til sin Død den 28. Januar 1831²).

1) Ejnar Thomsen: Fra Litteratus og Toldinspektør Peder Horrebøw Hastes Stambog (1793—1818), i Værket Kultur minder (1939), 137—168. Heri et Billede af Haste.

2) Jfr. Vilh. Andersen: Det 19. Aarhundrede (Ill. dansk Litteraturhistorie II, 1934), 919. H. Topsøe-Jensen i Biografisk Leksikon IX (1936), 429—30.

P. H. Haste er mest kendt for sine folkelige Digte: „Hannes Sange“ med Strikkevisen: „Vist ingen Amazone den første Strømpe bandt“, men der er dog ingen Tvivl om, at hans bedste digteriske Bidrag er de to sjællandske Idyller: *Birthe* og *Lille Hans*, der er offentliggjorte i S. Poulsens „Nytaarsgave for Damer“ — fra henholdsvis 1795 (S. 3—11) og 1797 (S. 97—111) — og digtede under Paavirkning af *Thomas Thaarups* Skuespil: „Høstgildet“ og „Peters Bryllup“, der begge alluderer til de højtidelige Begivenheder, til hvis Forherligelse de er skrevne: „Høstgildet“ til Indtoget ved Kronprinsens Bryllup 1790 og „Peters Bryllup“ efter Kronprinsessens Nedkomst 1793.

„Birthe“ er tilegnet *V. K. Hjort* og „Lille Hans“ „min gode Ven *C. H.*“. Præsten i „Lille Hans“ var „en Mand, o Victor Hjort, som Du — gid Dig og ham de Præster alle ligned“. Det er tydeligt nok, at den udmærkede Præst i „Lille Hans“ har en bestemt Personlighed til Forbillede, siden han sammenlignes med Victor Hjort, der har været en af Hastes gode Bekendte. Der kom i øvrigt adskillige Digtere i Hjorts Hjem, da han var Præst i København¹⁾

I „Birthe“ fortæller Digteren om en sjællandsk Bondepige, der længes efter sin Kæreste, der er inde som Soldat. Han var imidlertid ikke med, da „fra Sommer-Mønstring kom hver Landsoldat — med Løv af Vallø-Skov i kantet Hat²⁾“. En Spøgefulg fortæller hende imidlertid,

¹⁾ *V. K. Hjort* (1765—1810), Præst i Taarnby paa Amager 1791—96, ved Holmens Kirke 1796—1811, Biskop i Ribe 1811—1818. Jfr. Fra Ribe Amt V, 1919—22. — „Min gode Ven *C. H.*“ er maaske *V. Hjorts* Broder *Chr. Hjort*, 1756—1835, død som Cancelliraad og fhv. Birkedommer i Førslev.

²⁾ Jfr. „Høstgildet“ (*K. L. Rahbeks* Udgave 1822, 41), hvor Bønderne nærmer sig Frihedsstøtten, som „frie Hænder satte hen“ for „Krans at binde“ — „en Blomsterkrands hver haabfuld Sommer, — en Krands af Ax hver Høst, som kommer“ (se *Vilh. Andersen*, anf. Værk, 919, hvor det maa være anførte Citat af „Høstgildet“, der hentydes til i Sammenligningen mellem *Thaarups* Skuespil og Hastes „Birthe“).

at Kæresten Jacob var blevet i Hovedstaden og havde giftet sig med en Justitsraads Kokkepige. Birthes Sorg herover var stor og ægte. „Bag Møens Klint alt Maanen, luerød — opsteeg, og blide Sommerskumring brød; — alt Østersøen rolig, speileklar, — paa lette Kruus dens Sølvbilled bar; — endnu laa Birthe der med presset Bryst, — og sukked kun om Døden som sin Trøst.“ Saa hører hun i Skoven Sang af en Mandsstemme. Da Sangeren kommer nær, viser det sig at være den formentlig troløse Jacob. Spøgefuglens Ord bliver hurtigt gjort til Skamme, glade vandrer Jacob og Birthe hjem, nu skal deres Bryllup snart staa. Sangeren, der synger i Skoven og afsløres som den trofaste Fæstemand, indføres med Behændighed af Digteren i Idyllens Handling. Sikkert har Haste laant Idéen til Udviklingsgangen i sin første Idyl fra en eller anden handlingsrig og eventyrpræget Folkeviser. Motivet i Idyllen er nok ikke hans eget Paafund.

Derimod er der næppe Tvivl om, at Præstesønnen fra Fakse i alle Enkeltheder kan have hørt om de Begivenheder, han skildrer i „Lille Hans“, der vel ikke er bygget over et virkningsfuldt Folkedigtningmotiv, men som saa til Gengæld har Værdi i kulturhistorisk Henseende.

Som i „Peters Bryllup“ — der for Resten direkte nævnes i Hastes anden Idyl — saaledes er ogsaa i „Lille Hans“ Følgen af Giftermaalet ikke udebleven (jfr. Kronprinsessen i 1793!). Handlingen foregaar i den travleste *Høsttid*. Folk arbejder i Marken Dagen lang, Kornet falder for Leen eller det køres ind i Laderne¹⁾. „Kun Huusmand Jacobs unge, fagre Viv — sad, trods det skønne Vejr og Høsten inde; — for hende bælmørkt var det hele Liv — og stedt i Vaande var den hulde Qvinde.“ Sagen var den, at hendes lille Hans, en dejlig halvaars Dreng, havde ondet for Tænder og vilde ikke patte, men „kløjedes

¹⁾ Haste giver i Noter flere sproglige og Realiaoplysninger (at ligge paa Skaar, at opmeje eller meje op, Læsmed eller Læs:etræ), ligesom hans Høstskildring i Almindelighed er ænseværdig.

og krymped' sig saa vaand, — og klemte sine Gummer mod hinanden.“ En Vuggevise (hvortil Nodebilag følger i „Nytaarsgaven“) synger den ængstede Moder, men heller ikke det hjælper. Saa gaar hun til Præsten, der var en oplyst Mand. Han vilde ikke give hende *Kirkevin*, der efter gammel Overtro skulde være et kraftigt Lægemiddel. Den kan ikke hjælpe, siger Præsten, den er „kun simpel Viin, endskjønt indviet til den Bedstes Minde.“ Derimod er *Sirup* paa Gummerne et godt Middel. Birthe følger Raadet, og det hjalp, „endskjønt endnu de spæde *Bidser* dulgtes.“ Barnet sov nu godt om Natten og næste Morgen var en Tand brudt igennem. Hendes Taknæmmelighed mod Præsten er stor, hun „ham af Æg den første Snees bestemte“. „Med Camelottes Skjørt med Silkehætte, — med ulden Damast-Bul“¹⁾ iler hun ud i Marken og viser Drengen frem for Jacob og de andre Høstfolk. Alle var henrykte for at se den „vevre Pusling“, og der udbrydes i Tale og Raab over det raske Barn:

„O! see 'et lille Kree! O see 'en smiler!
„O! see 'en kauter²⁾ See, o! see 'en ler!“

Faderen véd ikke andet at gøre end — „stum af Lyst“ — at gribe Drengen og hvisle ham op i Luften, mens de gamle i Forskrækkelse raaber: „Hia!“³⁾ Barnet dratter! — Er det haandteret med den spæde Krop?“

Det er en ypperlig Skildring af Høstfolkets Glæde over Spædbarnet, Haste her har meddelt. Ikke mindst Udraabene ... „det lille Kræ!“ o. s. v. er fortrinlig gengivne og viser, at Digteren var godt kendt med Fællesskabstidens Bønder paa *Stevens*, hvortil hans Idyller er henlagt.

1) „Bul“ kaldes et Livstykke eller en Trøje uden Ærmer.

2) „De Bevægelser, hvilke Børn gjøre med Armene og Hænderne, inden de endnu have Fasthed i at berøre noget bestemt Sted, kalder Sjællands-Bonden at *kauter*“.

3) „*Hia* eller *Hiane* er en Landsby-Interjection, og betyder omtrent: Gud bevare os!“

Ogsaa Hastes Strofer om *Høstfolkens Middagsmaaltid* i Marken er læseværdige og deres Indhold set:

„Saa langed' de til Krukken allesammen,
Og glade søbed' varme Mælk og Grød,
Og drukke vældigt Øl dertil, og slikked'
Den net udskaarne Skee saa reen, de gad'
Og aade Suul og Brød, indtil de hikked',
Og sagde: „Gud skee Lov for Øl og Mad!“
Saa gøgled' lidt det unge Folk, mens Moder
Fik Krukke, Skaal og Trætallerkener fat,
Samt levned Brød og andre Husets Goder,
Som nu blev' ned i dækket Madkurv sat.“

Det er jo en prægtig Skildring af Markmaaltidet i Høstens Tid!

Idyllen slutter med at fortæller om, hvorledes den lykkelige Mor Birthe samler Æg til Præsten. Da hun har en Snes, bærer hun dem i „vakkert trykket Klæde“ til den Gejstlige, der — for ikke at støde den taknemlige Kone — tog imod Æggene og sagde: „Mange Tak min kjære Moer! Kun, aldrig Gud I mistroe eller glemme! Thi det er ham, som hjalp det lille Noer!“

Hermed ender Idyllen om lille Hans. Den giver et ret fængslende Indblik i gammelt Landsbyliv paa Stevns i Høstens Tid. Vi faar ogsaa et Eksempel paa, hvorledes en fornuftig Præst kan hjælpe en nødstedt Moder og af-live et Stykke gammelt Folketro. Denne Præst har sikkert i sit Sogn efter dette faaet Ry for at være en særlig klog Mand, der kunde mere end sit Fadervor. Birthes Mangel paa Vurdering af Præstens Evner er et af Digteren godt set Træk. Han har her vist os Forudsættningen for megen Folketro, ikke mindst for Troen paa kloge Folk. Her som ved Faderens Mangel paa Gaver til at udtrykke sin Glæde over Barnet, der bliver kastet op i Luften, viser Haste sig som en fortrinlig Iagttaget og Kender af Almuepsyken, saa hans Idyller indeholder mere end

et kulturhistorisk Bidrag til Oplysning om østsjællandske Bønder omkring Stavnsbaandsløsningens Tid.

P. H. Hastes Idyller er nok værd at læse. Han er paa sit Omraade Thaarups Efterfølger og *Chr. Winthers* For-gænger. Winther har antagelig kendt sin Landsmand Hastes Idyller, men han har i ingen Henseende været paavirket af ham, da han digtede sine „Træsnit“, ligesom der heller ikke synes at være nogen Paavirkning at spore fra Hannes „Strikkevisé“ og „Spindevisé“¹⁾ til „Indskrivter paa min Søsters Rokkebrev“²⁾, ihvorvel man under Læsningen af Hannes Viser let kommer til at tænke paa Rokkebrevsindskriverne hos Winther eller omvendt. Da Winther var større Digter end Thaarup og Haste, har han ikke haft nødvendig at blive præget af de to Digtere fra 1790'erne, der har deres litterære Forudsætninger i Hyrdepoesien. Haste og Winther har imidlertid hver ydet deres Bidrag til Idyldigtningen, der i deres Tid var en skønlitterær Moderetning. Men medens Winthers Idyller fra Fensmarkegnen og Lolland stadig er almenkendte, er Hastes Idyller fra Stevns nedsænket i en — dog noget — ufortjent Glemsel.

II.

Den anden Digter, der har skrevet Vers, som kan lokaliseres til Sydsjælland, er som nævnt *Andreas Munch*, der var Nordmand. Han blev født i Kristiania 19. Oktbr. 1811. Hans første Hustru, Charlotte Amalie Juul, til hvem han blev viet 1844, levede i Tiden 1823—50. Anden Gang blev Andreas Munch gift i Borbjerg ved Holstebro³⁾ 10. Oktober 1865 med *Anna Marie Amalie Raben*, født i *Næstved* 1. Dec. 1832. Hun var Datter af Billardholder Svend Nordberg og Erikke Lund, samt Adoptivdatter (Be-

¹⁾ P. H. Haste: Digte (udg. af J. H. Smidth 1835), S. 145 ff.

²⁾ Se Oluf Friis' Udgave af Chr. Winthers Poetiske Skrifter I (1927), S. 7 ff.

³⁾ Brylluppet stod i Borbjerg Kirke, fordi Grev Raben da ejede og boede paa den nærliggende Herregaard *Rydhave*.

villing af 1. Nov. 1849) af Hofjægermester og Kammerherre, Lensgreve, Dr. phil. Gregers Christian Raben til Christiansholm (senere omdøbt til *Aalholm*) ved Nysted paa Lolland, og dennes Hustru Anna Margrethe Lund (Adoptivdatterens Moster).

Andreas Munchs private Skæbne blev bedret efter hans 2. Giftermaal i 1865. Amalie Raben var fin, dannet og begavet med den rene, ægte Kvindelighed. Munch slog sig nu ned i Villa „Marina“ i Vedbæk Nord for København. Hjemmet her blev et gæstfrit Centrum for en vid Kreds. I de forholdsvis mange Aar, den norske Digter boede i Danmark, foretog han — der iøvrigt var vidt berejst — adskillige Rejser rundt paa Sjælland. Ikke mindst *Sydsjælland* yndede han at besøge, og i enkelte Digte har han hentet Motivet henede fra, saaledes i Digtet: „Ved en Skovsø“. Det er en af de smaa yndige Søer i *Gissel-felds* nærmeste Omegn, der har inspireret ham til det lille naturbeskrivende Digt, hvori den skønne sjællandske Natur fremhæves som egnet til at fremkalde taknemlige Følelser mod Gud og give Mennesker Fred i Sindet. I den højstammede Bøgeskov sættes Tanker i Bevægelse, man forstaar her godt de gamle, som her i fortryllende Omgivelser mente at se Elverpigerne danse. Man sanser saadan et Sted „Sagnets dybe Mening“. — For et romantisk Gemyt er Andreas Munchs Digt „Ved en Skovsø“ værdifuldt, fordi det giver et smukt Udtryk for beslægtede Følelser, — for Tanker af samme Slags som dem, den norske Digter ejede i sit Sind og som han formaaede at give digterisk Udtryk for.

Et andet af hans Digte: „En dansk Præstegaard“ er ikke lokaliseret, men det er antagelig en sydsjællandsk Præstegaard, han skildrer i Digtet, der er af samme Længde og har samme Versemaal som „Ved en Skovsø“. Det er et smukt og stemningsfuldt Landsbybillede, Munch viser os i sit Præstegaardsdigt, hvis andet Vers angiver dets Tone og Indhold:

„Paa Høien der den gamle Kirke staaer.
Hvorom saa blidt de stille Døde sove,
Mens Droslen synger fjernt fra Bøgeskove
Og Aftenklokken fromt fra Taarnet slaarer.“

I Digtet „Sommerbillede fra Sydsjælland“ er det en Landsbyidyl — i Lighed med Winthers „Træsnit“ — der er Forudsætningen for Versenes Indhold. En varm Sommerdag ligger den lille Datter paa Grønsværet, lytter til Lærken, leger med Blomster, — „selv er hun“ (som Chr. Winthers Else) „deiligste Blomst af de Smaa“. Moderen sidder ved sit Barn og strikker, mens Faderen gaar stille op og ned, han „glæder sig over de Kjæres Fred“. Det skønne Vejr paa den lyse Sommerdag skildres i næste Vers, og til sidst hører vi om det lille Hjem, hvor Forældrenes Glæde, den lille Pige, skal sove trygt og roligt, naar Aftenen kommer:

„Straatakte Hytte staaer tæt dertil,
Aabner sit Kammer, lun og mild,
Der skal Datterlils Vugge gaae,
Naar Aftenkjølningen falder paa.“

Det er kun faa og smaa Digte, Andreas Munch har skrevet om Sydsjælland (se hans „Udvalgte Digte 1873, 235 ff.), men de er ikke uden Ynde, og de supplerer saa smukt Chr. Winthers rige Versdigtning fra denne Egn af vort Land. Det er ogsaa nok værd at gøre opmærksom paa, at en norsk Digter, der holdt meget af Danmark, og hvis Hustru var fra Næstved, har glædet sig saa meget over det fagre Sydsjælland, at han har givet denne Glæde Udtryk i Ord, der paa Grund af deres digteriske Iklædning stadig er i Stand til at kalde paa de Følelser i vore Sind, som Andreas Munch selv var bevæget af, da han skrev sine sydsjællandske Vers.

Munch døde i Vedbæk den 27. Juni 1884, og hans Hustru døde i København den 24. Februar 1905.

LIDT OM TYVELSE SOGNS FESTSKIKKE

Af Aksel Rønnkilde Nielsen.

PAA Indsamlingsarbejde for „*Dansk Folkemindesamling*“ til „magre“ Sogne (Sogne, hvorfra fandtes faa eller ingen Optegnelser) faldt jeg i *Tybjerg Herred* ved et heldigt Træf ind hos en elskværdig gammel Mand, der fortalte nedenstaaende:

— Jeg er født 1863 i *Tyvelse*. Min Far var Sognefoged, Lægdsmand, Stævningsmand o. m. m., næsten alt, hvad en Bonde kunde faa af offentlige Hverv.

En Fremskridtsmand var han i det hele. Som saadan kunde han ikke lide Snak om Overtro og lignende; men de gamle Festsikke holdt han og andre i *Tyvelse* i Hævd længere end nogen andre Steder.

Aarets gladeste Tid var *Fastelavnen*. Almindeligt varede *Fastelavnen* i Sognene 11 Dage; men i *Tyvelse* varede den 13, 11 Dage var ikke nok.

I alle disse Dage udførte vi kun det strengest nødvendige Arbejde: Mandfolkene at passe Kreaturerne, og Kvinderne at malke Køerne og lave Mad, ellers gik Tiden med Fornøjelser, der naaede deres Højdepunkter i *Gilderne* og *Fastelavnsridtet*.

Allerede 8 Dage før *Fastelavnen*, om Søndagen, skulde Karlene hen i Gildesgaarden og *smage Gilde*, smage paa Øllet og drøfte og planlægge *Fastelavnsridtet*, der holdtes selve *Fastelavnsmandag*.

Fastelavns Mandags Morgen samledes alle Rytterne i Gildesgaarden.

8 Karle deltog og var udpyntede. Forrest red Forrideren og Tjeneren, derpaa Kongen og Kællingen, saa Stodderen, samt Fanebæreren, der holdt Dannebrog, og tilslut Bajadsen og en, der hjalp ham, f. Eks. naar han lod sig falde af Hesten og ellers lavede Kunster. Bajadsen havde sort Maske for Ansigtet samt en sort Hestehale i Nakken hængende helt ned ad Ryggen.

Naar Fastelavnsoptoget kom til en Gaard, stod Forrideren af Hesten, og Tjeneren holdt den da, medens Forrideren gik ind i Gaarden og hilste fra Kongen, om han og hans Følge maatte komme ind. Naar de var kommet ind i Gaarden, forestillede Forrideren de forskellige Deltagere i Toget, hvorefter de blev trakteret.

2 Musikantere var der med rundt; de spillede nu op til Dans; og de 8 Ryttere dansede med hverandre, 4 Par var de da. Bag efter Fastelavnsoptoget fulgte alle Byens Børn og mange voksne.

Paa Turen rundt indsamledes Æg og Boller; det skulde være til Æggesøbe med Boller.

Om Aftenen var der Slukefter i Gildesgaarden.

Først Tirsdag holdtes det store *Fastelavns-gilde*. Gil-det kostede 5 Mark for et Par; alt var da frit. Alle kunde komme med, baade Gaardfolk, Husfolk og Tjenestefolk. I Tyvelse regnedes alle for lige.

Vi mødte Kl. 4 til Æbleskiver og Kaffe. Kl. 6 fik vi skaaren Mad med tilhørende Snapse, ved ca. 9-Tiden Kaffe igen, Kl. 11 koldt Bord; senere paa Natten atter Kaffe, og inden vi gik hjem om Morgenen, Frokost. Iøvrigt gik Dansen hele Natten. Der var Lergulv i Øverstuen, nogle dansede i Træsko, andre paa Hosesokker, saa længe der var noget af dem, og vi dansede i Skjortærmer; for de Danse, vi dansede dengang, gav Varme. Ualmindeligt godt dansedes der i Tyvelse. Vi havde en Spillemand, *Jakob Spillemand*. Dansede vi i Bagtakt, da

traadte han i Gulvet og raabte: „Det er Fandene skidt! Om igen!“

Ved Gildet blev der samlet ind blandt Gæsterne til Spillemanden.

Den følgende Lørdag samledes Karlene igen i Gildesgaarden og fik *Slukefter*.

Fredag og Lørdag efter Fastelavn holdt de gamle Gilde med varm Spisning, Drik, Kortspil og lidt Dans. Hver Bonde maatte give 2 Rdl. til det.

Baade dette og Ungdommens Gilder gik paa Omgang i Gaardene; men de to Gilder stod aldrig samme Aar i samme Gaard.

Foruden *Gildet Fastelavns Tirsdag* havde vi i Tyvelse 3 andre og lignende Gilder, ialt 4. De 3 andre var *2den Juledag*, *2den Paaskedag* og *1ste Søndag i November*.

I samme Maal som Fastelavnsfesterne og Gilderne holdtes i Glæde og Løssluppenhed, saaledes fejredes Aarets Højtider i deres egen Stemning: *Juleaften* bestod Nadveren af Æbleskiver, Risengrød og Flæskesteg. Efter Maaltidet sang vi nogle Salmer og spillede saa Kort, tit *Brus*, om Pebernødder. Kl. 12 Nat maatte vi ikke gaa ned i Stalden, for da faldt Køerne paa Knæ. Julenat over blev der staaende Æbleskiver paa Bordet; og Julemorgen straks skulde vi gaa ind og ta' en og spise; for Julemorgen maatte vi ikke gaa fastende til Kvæget.

Juledagene gik med Julebesøg; vi tog omkring til gode Venner, og de kom til os. 2den Juledag var det ene af de 4 traditionelle aarlige Gilder i Byen.

Nytaarsaftensnadveren bestod af Flæskesuppe paa Smaakødet fra Slagtingen før Jul. Som Juleaften sang vi efter Maden nogle Salmer, hvorefter Far og jeg og et Par af mine Venner spillede Whist til Kl. 12, da vi gik ud og vandede Hestene nede i Parken, hvor der var rindende Vand fra et Par Dræningsrør.

Hellig tre Kongers Aftens Nadver bestod af Suppe. Vi havde 3 Lys paa Bordet.

Aftenen før Skærtorsdag red Heksene til Bloksbjerg; og et godt Raad havde vi i Paasken til den, der lider af ulykkelig Kærlighed: „Gem efter Paaske et af dine Paaskeæg hen. Holder det sig til næste Paaske, vil du faa din tilbedte, i modsat Fald ikke“.

Højtidsstemte og festlige var *Aarets Højtider* og muntre var *Fastelavnens* og andre af Landsbyens *Gilder*; men til ingen Tider kom alligevel saa mange Mennesker sammen til Gilde i Hjemmene som ved de store *Livets Højtider*, især Barsel- og Bryllupsgilder.

Flere Hundrede Mennesker var der undertiden i Tyvelse med til disse Gilder. Saaledes husker jeg Barselgildet i min Fødegaard, da min Søstersøn var i Kirke. Gildet varede i 3 Dage.

Det begyndte en Fredag. Nogle Dage før Gildet blev Bedemanden sendt ud for at indbyde Gæsterne. Alle Vegne, hvor han kom ind, skulde han fremsige en ordret ens Remse: „Jeg skulde hilse fra vor Far og vor Mor og den lille — — —“, en meget lang Lektie.

„Hvad skal vi ha' til Middag?“ spurgte de ham om alle Steder; for skulde de ha' Risengrød, skulde de levere Smør og nymalket Mælk i Gildesgaarden; men skulde de ha' Suppe Gildesdagen, skulde der bringes Høns og Æg.

Et morsomt Glimt af en Bedemand kan jeg bringe fra vor Naboby *Aasø* i *Glumsø Sogn*. Her var Per Hugger Bedemand. Alle Vegne, hvor han kom, blev han budt et eller andet: En Pibe Tobak, en Snaps og en Taar Øl, en Bid Mad eller lignende.

Saaledes kom da Per Hugger paa Turen rundt ind paa en Gaard, hvor Maden stod paa Bordet.

„Du vii nok ha' en Bid Mad med?“ sagde Konen i Gaarden til ham.

„Nej, ellers Tak!“ svarede Per Hugger, „jeg kan skam ikke blive ved at spise; man faar jo saa meget saadan en Dag.“

„Aah, hvad!“ nødte Konen, „en lille Smule kan du vel faa ned?“

„Nej, Tak!“ stod Per fast ved sit.

Derpaa tog Konen af Bordet.

— Bag efter sagde Per Hugger: „Det var li’ godt kedeligt; lidt kunde jeg godt ha’ spist.“ Han havde regnet med, at han skulde være blevet nødt 3 Gange, inden han kunde være bekendt at sige: „Tak som byder.“

— — —

Dagen før nævnte Barselgilde i min Fars Gaard kom Konerne i Bylavet og skar Mad til alle Gildesdagene. Om-trent alt Boskabet i Stuerne, Sovekammermøblerne ind-befattet, blev baaret ned i Laden; og Borde og Bænke blev stillet op gennem alle Stuerne paa nær Øverstuen, hvor der blev gjort klar til Dans. Gildedagen om Morge-nen mødte Pigerne fra Lavets Gaarde med forskellige Fødevarer, og Skeer, Gafler, Tallerkener o. a. bragtes til fra hele Lavet.

Gæsterne var indbudt til at komme i Gildesgaarden og spise Frokost, der bestod af skaaren Mad, godt med Snapse og Gammeltøl.

4 Musikantere stod i Gaarden og blæste hver Gang en Vogn kom kørende til Gaarden med Gæster.

Det var Bedemandens Bestilling at faa Musikan-terne purret ud, hver Gang der kom en Vogn kørende; ligesom han skulde ta’ imod Gæsterne.

Alle Gæsterne skulde med i Kirke.

Vogntoget var paa 21 Vogne. Ejendommeligt var det, at saa mange kørte til Kirke, skønt der fra denne til vor Gaard kun var ca. 500 Alen.

Baade naar Vogntoget kørte til Kirke og kom tilbage derfra, stod Musikanterne uden for Gildesgaarden og spillede.

Samme Dag Barnet blev døbt — undertiden dog Søn-dagen forinden — gik dets Moder Kirkegang: Præsten

kom ud i Vaabenhuset, holdt her en lille Tale til hende og førte hende derpaa op ad Kirkegulvet.

3 Faddere var der, i Reglen Slægtninge; Barnets Far var aldrig Fadder.

Een Kvinde bar Barnet, en anden „holdt Huen“ og løste Baandet. Disse Kvinder var ligeledes Slægtninge.

Mens der blev sunget en Salme, gik alle Mændene i Følget op bag om Alteret og lagde hver sit Offer til Præsten, og paa Vejen tilbage et mindre Offer paa Degnens Pult.

Kommet hjem fra Kirke, gik Tiden til Aften med at se paa Gaarden, paa Besætningen o. s. v., man gik en Tur i Marken og lign.

Aftensmaden var Suppe. Mens denne indtoges, gik Spillemændene gennem Stuerne og „spillede over Borde“, og en Tallerken gik omkring til Gæsterne til at lægge Spillemandspenge i.

Bedemanden og et Par Opvartere var hele Tiden ved Haanden og sørgede for, at ingen manglede noget hverken af Mad eller Drikke. Efter Maaltidet tog Dansen i Øverstuen sin Begyndelse.

Den første Dans var en sindig Vals, som først den Kvinde, der havde holdt Barnet over Daaben, dansede med dette paa Armene. Derefter dansede Bærerskens Mand med det; var Bærersken ugift, dansede Barnets Fader med det i Stedet for hendes Mand.

Ved min Søstersøns Daab var første Vals: „Dansken har Sejren vundet — —“. Den maatte min Farbror spille alene; Spillemændene kunde den ikke.

Natten gik saa ellers med Dans, Kortspil og anden Lystighed.

Ved 9-Tiden vankede der Kaffe, henad Midnat skaaren Mad, lidt senere paa Natten atter Kaffe, og om Morgen, inden Gæsterne tog hjem, igen skaaren Mad, alt sammen med et passende Antal Snapse samt rigeligt med Gammeltøl og Punch Natten igennem. 2den og 3die Dagen

kom Gæsterne ved 4—5-Tiden, spiste Aftensmad og for-
slog Tiden og blev trakteret paa lignende Maade som 1ste
Gildesdag. 3die Dagen var der dog ingen Musik, og man
tog lidt før hjem i Seng end de to første Nætter. 4de
Dagen, om Mandagen, kom Kvinderne i Lavet og „tog
deres Tøj ud“, d. v. s. ledte det Service ud, der var deres.
De blev da opvartede.

— — —
Som Barnedaab afholdtes et Bryllup altid en Fredag;
men Festen varede kun 2 Dage.

En Bryllupsfest og Forberedelserne dertil lignede
næsten fuldstændigt de ved Barsel.

Gæsterne kom inden Kirketid i Gaarden til Frokost.
Musikantere stod ved Gaarden og spillede som ved Barsel-
gildet.

Alle Gæsterne tog med i Kirke og ofrede.

Brud og Brudgom kom til Kirken sammen. Der blev
kimet med Kirkeklokkerne, baade naar de kom til Kirken
og tog derfra — en lidt raskere Kimen end ved Paa-
ske, Jul o. s. v.

Den første Vals var *Brudevalse*, som Bruden dan-
sede med sin Fader, efter denne Dans sagde han: „Værs’-
god!“ og overlod hende til Brudgommen.

I Løbet af Aftenen fik Bruden Pige-huen af og Kone-
huen paa. Hvis det er Snevejr paa Bryllupsdagen, sner
det Penge ned i Brudens Skød — siger et gammelt Ord.
Ved mit Bryllup snede det formeligt Dalere ned, saa store
var Snefnuggene.

Vi har da ogsaa haft det godt, det er Synd at sige
andet.

„Det var store Gilder at holde de gamle Bondegilder,“
vil Nutidsmennesker maaske sige, „at skulle ta’ imod flere
Hundrede Mennesker; det maa rigtignok ha’ taget et godt
Hul i Pengene paa Kistebunden og ha’ givet Arbejde til
Gaardens Folk.“

Men var nu alt dette saa forfærdeligt? Folk i Gildes-

lavet kom til Gaarden og hjalp til baade med Madlavning og Opvartning; og Mad til Gildet havde de selv sendt. Rigtigt er det da ogsaa, at der ved saadanne Bondegilder ofte kunde blive en Mængde Madvarer tilovers, som Folkene i Gaarden kunde ha' at ta' til af i lange Tider efter Gildet.

Saaledes ved jeg da en Gaard i Tyvelse, hvor de efter et Gilde havde et helt Kar fuldt af Smør staaende. Særligt appetitligt var Smørret ganske vist ikke; for det havde omtrent lige saa mange Farver, som der var Gaarde, det var kommet fra. — Det var jo i Haandkernens Dage. — Men var Smørret beregnet til at spises, naar der var Gilde, maatte det da sagtens kunne nydes med Velbehag paa graa Hverdage.

HØST I TYBJERG HERRED I GAMLE DAGE

Af Aksel Rønnekilde Nielsen.

BEGEJSTRET mindes en Mand fra *Rislev* nord for Næstved Høsten i sit Barndomshjem: Det var en Fest at høste i gamle Dage, naar vi gik 4—5 Mand den ene bag den anden med Mejeredet, og Piger og Koner fulgte bag efter hver sin Mejer og negede op og bandt.

Vi følte hver Høstdag, fra den første Skaar blev taget, til det sidste Neg var i Hus, som een stor Glædesfest, om end Arbejdsdagen var lang, og Høstarbejdet i sig selv den Gang betydeligt strengere end nu til Dags.

Vi var oppe Kl. 4 og blev ved til Solnedgang; ja, naar vi kørte ind — det var gerne hen i September Maaned (i Reglen laa Høsten senere end nu til Dags) — havde vi Lygte i Laden om Aftenen.

Dagens første Maaltid, Davren, fik vi Kl. 6 om Morgen; den bestod af Spegesild og bart Rugbrød samt Mælkebrød.

Halvgaaende Middag indtog vi ude i Marken ved en Travehob eller Grøftkant under Morskab og Humør.

En Lejle, d. v. s. et stort, fladt Træanker med Spundshul til at drikke af, havde vi med i Marken fuldt af Øl.

Vor gamle Husmand sagde altid, naar han skulde hen og ha' sig en Taar: „Nu skal jeg hen og kysse Johanne.“

Paa andre Gaarde kaldte de deres Lejle f. Eks. Trine, Maren.

Varm Middagsmad gik vi hjem paa Gaarden og fik. Mens vi Mandfolk sov til Middag, maatte Kvinderne rydde til Side og vaske op efter Middagsmaden, hvad der ikke forhindrede, at de skulde stille og gaa i Marken igen med os.

Kl. 4 spiste vi Middagen ude i Marken, som Halvgomiddagen om Formiddagen, og bestod som denne af skaaren Mad.

Efter Fyraften i Høstens Tid vankede altid Kvældsnaver, gerne varmt Flæsk, Brød, Øl og Brændevin.

Blev det Regnvejrr i Høsten, gemte vi os bag en Travehob eller under Neg. Var det efter Bygen for vaadt til at fortsætte med at høste, gik vi alle hjem i Stuen. Før spillede da op, og ligesaa vaade, som vi var efter Bygen, dansede vi paa Hosesokker, undertiden meget længere, end til Bundene var ude af dem. Naar det havde tørret lidt, gik vi ud og fortsatte med at høste.

Dersom Sæden laa meget, saa vi maatte meje paa skraas af en Mark, var der en af Mejerne — den bageste af dem — til vi havde naaet Hjørnet af Sædstykket, som hele Tiden havde den længste Skaar; men naar Hjørnet var passeret, og Skaarene stadig blev kortere, da fik den bageste Mejer stadigt den korteste Skaar, der var da „Rabat for Bagmanden“.

„Hvem kommer nu til at hugge Ræven ud?“ blev der sagt, naar vi nærmede os den sidste Skaar paa en Mark, og alle spejdede efter, om en Ræv eller andet Dyr virkelig havde søgt Tilflugt i den sidste Skaar paa Marken og nu flygtede derfra.

Ingen brød sig om at binde det sidste Neg, og alle undgik det saa vidt muligt og blev drillet som en Sinke, en der var bagefter, og kaldtes henholdsvis *Rug-*, *Byg-* og *Havrekælling*. *Det sidste Neg* fik 2 Baand om og blev sat op oven i en Travehob.

Under Hurra og Sang og højt Humør gik det hjem fra Marken med det sidste Læs.

Den, der kom sidst hjem, skulde lukke Porten efter Læsset. Hvis det var en Pige, fik vi flest Kviekalve og Gimmerlam i Gaarden i det kommende Aar, omvendt flest Hankreaturer, dersom det var en mandlig. Helst maatte det være Lillepigen, for hun var den uskyldigste, rene-
ste. Det var noget, *Far* regnede saa meget med.

Høstgildet holdtes omkring Mikkelsdag. Alle, der havde været med at høste, om det var aldrig saa lidt, var indbudt og mødte festklædte inden Middag. Kl. halvtolv samledes alle om Bordet. Vi fik Kødbollesuppe samt Kød i Peberrodssovs. Paa Bordet til Høstgildet stod 3 Vaser, en med Rug, en med Byg og en med Havre, saa vidt muligt ud for vedkommende Høstkællings Plads. Efter Maaltidet gik vi ud for at rette Benene, ta' en Pibe Tobak, se lidt paa Hæssene og snakke om muntre Ting fra Høsten.

Kl. 21½ kom vi ind og fik Kaffe og Æbleskiver, gik atter ud og pustede lidt oven paa al den gode Mad, men kom snart ind igen, fik engang at drikke, og *Eftermiddagsdansen* tog sin Begyndelse. Kl. 6 spiste vi Aftensmad, der bestod af skaaren Mad, Øl og Brændevin, og vi tog atter fat paa Dansen, *den rigtige Dans*. *Far* spillede altid til Høstgildet.

Første Dans var en Polka, anden en Vals, tredie en Hopsa. Rugkællingen skulde begynde første Dans, Bygkællingen den anden, Havrekællingen den tredie. Alle tre skulde de byde den op, de bedst kunde lide.

Øl stod fremme hele Aftenen, saa enhver kunde drikke efter Trang; adskillige Brændevinsknægte vankede der ogsaa i Nattens Løb, ikke „Skidtknægte“, men Koppen fyldt til Randen. Dansen holdt op ved Midnatstid, da man fik en *Rejsesnaps*, en Snaps til at gaa hjem paa.

Ca. 1890 begyndte der at blive Afslag paa Høstgildet: Man mødte da først Kl. 4 til Kaffe, men fik saa varm Aftensmad. Mere og mere blev der efterhaanden slaet af paa Høstgildet, ikke engang hvert Aar blev det afholdt, og — til sidst — mange Steder slet ikke.

Lystigt gik det ogsaa til i *Tyvelse* nord for Glumsø. Hver Aften i Høstens Tid — siges det — fik vi Punch, og ofte spillede Far op til Dans paa sin Harmonika, og vi dansede for Enden af Dagligstuebordet.

Særlig ivrige var Smedekvinden, Anne Pæ Laus og vor lille Husmand til at danse 3-Mands Reel sammen.

Husmanden var meget for at smide Træskoene og danse paa Hosesokker paa Lergulvet; men naar han havde slidt Bunden ud af dem, var hans Kone streng ved ham. Helst trak han dem da af i Smug og gemte dem, saa hun først fandt dem, naar han næste Morgen var gaaet paa Arbejde.

Den Aften, vi havde *mejet Rug*, og *den Aften*, vi havde *opbundet al Sæden* samt *den Aften*, vi havde *indhøstet*, fik vi Pandekager, en Herreret i de Tider — det var Bygmelspandekager — et Par Tommer tykke — med Honning paa. Naar en Mand havde sat saadan et Par til Livs, kunde han ikke love sig stort videre, om end han fik rigeligt med Øl og Snaipse til.

En særlig Gunst tilstodes den Mand, der mejede *den allersidste Skaar* i Høsten. „Han skulde ha' Lov at have den af de 3 Kvinder, der havde bundet det sidste Rug-, Byg- eller Havre-eg, han vilde, og maatte kysse hende.“

Alle i Marken værende skulde hen og binde et Baand om *det sidste Neg*, det blev i Reglen til 8 Baand, og det blev til Drilleri for den, hvis Tur det var at binde det første Baand.

Negkælling, *Rug-*, *Hvede-*, *Havre-* og *Bygkælling* var de almindeligste Navne paa Bindersken af det sidste Neg i *sjællandske Sogne*. Mandlig Binder kaldtes dog somme Steder *Negstodder*, henholdsvis *Rug-*, *Byg-* og *Havrestodder*. Rene Undtagelser i Navne fra Reglen, traf jeg i Sogne i *Tybjerg Herred*:

Tyvelse og *Naaby* i *Skelby Sogn*: *Rugstodder*, *Bygkælling*, *Havregimpe*.

Bavelse: Rug- og Bygstodder samt Havrenakke.

Aversi: Kløverfit.

Kalkerup i Fensmark Sogn: Rugstodder, Bygkælling og Havrenakke.

Om Havrenakken i sidstnævnte Sogn sagdes iøvrigt, at *den skulde sidde oppe i Rygningen og gale den Dag*, der skulde være *Mikkelsgilde*.

Alt det foregaaende — saa levende — kan man optegne gamle Dages Høstskikke i *Tybjerg Herred*; men prøv at tage til det egentlige Sydsjælland, syd for Næstved — hvor mærkeligt — her er det vanskeligere at optegne Høstskikke end i nogen anden Del af Sjælland.

OLE WORMS BESKRIVELSE AF TRYGGEVÆLDE-STENEN

Ved *Anders Bæksted.*

DEN af stenene i Nationalmuseets smukke runehal, som ved sin højde falder mest i øjnene, er Tryggevælde-stenen. Den forholdsvis smalle, spidse granitblok hæver sig $3\frac{1}{4}$ m over gulvet. Naar lyset falder paa en heldig maade, er det ret let at tyde forsidens fem runerækker; men som stenen nu er sat, i et hjørne af salen, er de to linjer paa bagsiden vanskelige at læse, skønt de i sig selv, ligesom forsidens runer, er tydelige nok.

I Nationalmuseet har Tryggevælde-stenen haft sin plads siden 1867. Før den tid stod den en aarrække, siden 1810, paa Trinitatis kirkegaard og var et led i den runestenssamling, som dér eller i kirken og i nicherne i Rundetaarns sneglegang var knyttet til vort første oldnordiske museum, der havde sin plads paa kirkeloftet. Det var den saakaldte Oldsagskommission, som under ledelse af professor Rasmus Nyerup, havde foranlediget det betydningsfulde oldtidsminde bragt til København fra Vallø, hvor Christen Scheel omkring 1650 havde faaet stenen opstillet ved broen, som fører over til Slottet. Christen Scheel havde hentet den i Tryggevælde borggaard, hvortil den hundrede aar forinden var blevet flyttet af lensmanden Wobislav Wobitzer fra en nærliggende høj, uvist om „Kishøj“ i Karise sogn eller „Kongshøjen“ paa Haarlev kirkegaard. Da vi ikke ved, hvilken af de to høje, den oprinde-

Jig har været rejst ved, kan vi ikke, som det ellers nu er skik ved runestenene, betegne den med et sognenavn, men maa lade den beholde den benævnelse, som vor første store oldforsker, Ole Worm, gav den, da han i det 17. aarhundrede beskrev og tolkede dette „monumentum Trygveldense“.

En fornuftig opfattelse af Indskriften paa Tryggevældestenen naaedes først i begyndelsen af det 19. aarhundrede, idet Rasmus Rask i 1809 lod trykke en lille „Forklaring over Tryggevældestenen“; fraregnet de ændringer paa enkelte punkter, som en indskrifttolkning næsten altid vil blive underkastet i aarenes løb, svarer den stort set til nutidens opfattelse. Vi læser indskriften saaledes, linje for linje.

raknhiltr . sustiR . ulls . sati . stain
 þansi . auk . karpi . hauk . þansi auft
 auk skaip . þaisi
 kunulf . uar sin . klāmulan man .
 sun nairbis . faiR . uarþa . nu futiR . þai(m) batri
 sa uarpi . at . rita . is ailti stain þansi
 iþa hipan traki.

„Ragnhild, Ulvs søster, satte denne sten og gjorde denne høj efter — og denne skibssætning — Gunnulv sin husbonde, en „glammende“ mand, Nærves søn. Faa bliver nu født, (som er) bedre end han, Den skal blive en „ræte“ (?), som ødelægger (?) denne sten eller drager den herfra.“

Naar Gunnulv af sin enke kaldes en „glammende“ mand, ved vi egentlig ikke, hvad det betyder; rosende maa det mærkelige navnetillæg vel have været, maaske hentydende til fremsigelse af hellige sange ved den hedenske gudstjeneste. Tvivlende staar vi ogsaa overfor runetextens „ailti“ og „rita“.

Af Gunnulvs minde i Sydsjælland er nu hvert spor forsvundet. Men hans enke Ragnhild finder vi igen paa Fyn. Ved Glavndrup, nord for Odense, staar en vældig

mindsten for Alle Sølve, en høvding og tempelgode. Allerede runernes former viser, at dens indskrift er udført af samme mand, som var mester for Tryggevælde-stenen. Og til yderligere bevis lyder Glavndrup-stenen indskrift:

„Ragnhild satte denne sten efter Alle Sølve, viernes gode, hirdens højværdige høvding. Alles sønner gjorde dette mindesmærke efter deres far og hans kone efter sin mand, men Sote ristede disse runer efter sin herre. Thor vie disse runer! Til en „ræte“ blive den, som ødelægger (?) denne sten eller drager den efter en anden (fjerner den herfra og rejser den for en anden).“

*

Tryggevældestenen hører til dem af vore runeindskrifter, som tidligst omtales i litteraturen. Kun de berømte kongeminder fra Jelling behandlede nogle aar tidligere. Allerede i 1597 blev den lærde verden gjort bekendt med indskriften paa Tryggevælde-stenen, idet den nederlandske filolog Bonaventura Vulcanius bragte en gengivelse af dens runer og et tolkningsforsøg i sin lille, men betydningsfulde bog „Om goternes skrift og sprog“, et værk, som Ole Worm flittigt benytter og citerer.

I 1643 udkom Ole Worms store værk om de danske runeindskrifter: *Danicorum monumentorum libri sex* („Sex bøger om de danske mindesmærker“). Han havde længe og flittigt forberedt sit værk. Aabenbart var det paa foranledning af ham, at der i 1622 var udgaaet kongebrev til samtlige biskopper i Danmark og Norge om at efterspore og optegne alle slags antikviteter og dokumenter — i særdeleshed alle runebogstaver — og indsende dem til kancelliet i København. Worm havde ogsaa, i 1625, planer om selv at besøge vore runestene landet over, men blev af forskellige grunde hindret deri. Som et forarbejde til runeværket udsendte han i 1636 en undersøgelse om runeskriftens oprindelse. Samme aar forelaa ogsaa trykt hans beskrivelse af Tryggevælde-stenen, den beskrivelse,

som i uændret form optoges i runeværket, og som her bringes i oversættelse.

Nogen som helst betydning for forstaaelsen af Tryggevælde-stenens text har Ole Worms gamle afhandling ikke. I sammenligning med flere andre af hans tolkninger kan man endda sige, at han overfor denne indskrift har været særlig uheldig, saadan som han dynger misforstaaelse paa misforstaaelse. Det nærmest løjerlige resultat fremkommer især ved, at han begynder læsningen ved den ene af bagsidens to linjer og slutter med den anden og i det hele taget læser alle linjerne i forkert rækkefølge. Men kapitlet om Tryggevælde-stenen indtager sammen med hans behandling af visse andre mindesmærker*) ved sin omhyggelighed og fyldighed en særstilling, der hæver den ud over det almindelige plan. Ikke alene har vi her rig lejlighed til at lære Worms rent videnskabelige textbehandling og rækkevidden og bæreevnen af hans sprogkundskaber at kende, men vi ser ham selv i marken som praktisk runolog. De fleste runeindskrifter tolkede han paa grundlag af andres tegninger og beskrivelser, men Tryggevælde-stenen er blandt dem, han har lært at kende ved selvsyn. Allerede i 1624 havde han, efter tidligere at have undersøgt stenen, underkastet den en fornyet og grundigere undersøgelse; denne er, fraregnet de moderne fotografiske metoder og aftrykkene i pap, som nu er runologens vigtigste tekniske hjælpemidler, gaaet for sig efter alle kunstens regler med omhyggelig rensning af stenen, granskning og diskussion af hvert enkelt tegn og indskriftens opmaling med kridt. Paa grundlag heraf udarbejdes tegningen, hvorefter den egentlige tolkning foregaar. At Worms arbejder er behæftede med store fejl, skyldes mindre hans egen omhu end hans tids vakkende forestillinger om oldtiden. Set med samme tids øjne har hans værk og

*) Guldhornene. Jelling-monumentet (oversat i Vejle amts aarvog 1937). Alstedstenen (oversat i Sorø amts aarvog 1939). Tillesestenen.

hans metode betydet et epokegørende fremskridt, som vakte opmærksomhed langt ud over landets grænser. At Ole Worm i 1636, med de forkundskaber han kunde besidde, og med de forbilleder han havde, dog kunde naa saa langt som han gjorde, er i virkeligheden fremragende. Nu kan vi nok more os over den gamle kuriøse tolkning og de dertil knyttede mærkelige kommentarer, men bør samtidig nu og da sende en tanke til de efterkommere, der om 300 aar sikkert vil finde mærkelige og maaske uforklarlige misforstaaelser hos vor egen tids runologer.

TRYGGEVÆLDE-RUNESTENEN

Tolkningen af dette monument overlod jeg i den her foreliggende form i aaret 1636 til højadelige Herr Tycho Brahe¹ til Tostrup etc., salig ihukommelse, dengang lensmand til Tryggevælde, min særdeles gode ven.

Meget ædle herre,

Hr. Tycho Brahe,

velynder og ærværdige ven.

For nylig, dengang da vi saa prægtigt blev modtaget paa Nykøbing slot paa Falster af vor høje herre Christian V. etc., forlangte du paa vor rejse af mig, at jeg skulde delagtiggøre dig i min mening om det monument, som ses paa Tryggevælde slot, hvilket du paa grund af dine store fortjenester bestyrer med kongelig myndighed, for at du lettere skulde kunne tilfredsstille de mange besøgende, der forundrer sig over stenens størrelse og indskrift, og som meget hyppigt ivrigt forespørger om dens betydning. Jeg svarer dig nu saa meget villigere, som jeg jo adskillige gange har følt dit venskab for mig og har erfaret, hvor højt du, som jo selv er en ved videnskaber fint dannet mand, skatter videnskabsmændene og til stædighed viser det i gunst, velvilje og tjenester. Men for mig var denne sag af følgende grund saa meget lettere at faa fra haanden, som jeg flere gange har undersøgt det omtalte monument og fornylig affattet en beskrivelse

af det for at indføre den i mit værk om de danske mindesmærker. Her faar du altsaa af dette værks anden del, der handler om de sjællandske mindesmærker, en beskrivelse af denne gravsten, saa godt som nu *min* flid, efter at saa mange andre har forsøgt sig, har kunnet frembringe den. Tag du nu velvilligt imod den, og hold dig til den, indtil en bedre smilende skæbne vil kaste et klarere lys over de øvrige mindesmærker i vort fædreland. Fortsæt energisk dine bestræbelser for at naa den danske Atlas², din store onkel Tycho Brahes fortjenester, hvis navn du bærer; udødeliggjort paa denne maade vil navnet Tycho Brahe ogsaa ved dig blive berømmet.

Med vort monument forholder sagerne sig imidlertid saaledes:

Tryggevælde, eller, som Bonaventura Vulcanius³ kalder det, Tiraquellum, eller, som atter Lyschander⁴ skriver, Tuta vallis, er et kongeligt slot to mil fra den yndige sjællandske købstad Køge. Herhen til slotsgaarden flyttedes for henved halvfjers aar siden paa foranledning af den daværende lensmand Poul Wobis⁵, fra en nærliggende høj, Kejserhøjen⁶ kaldet, denne sten, som endnu ses paa slottet. Den er af grov struktur, har en højde over jorden paa fire sjællandske alen og en bredde paa en alen og tre kvarter, hvor den er bredest (den er nemlig ikke lige bred overalt); den er nærmest af pyramideform og af graalig farve. Skriftegnene, der er et kvarter høje, løber fra stenens fod til dens top; desuden er den gennemboret af fem huller.

Dens indskrift er med største omhu undersøgt af mange og offentliggjort af Bonaventura Vulcanius og andre. Men ingen synes at have undersøgt de enkelte runestave nøjagtigt. Ikke alene er nemlig de mange, som har anstillet undersøgelser over indskriften, kommet til helt forskellige resultater angaaende selve indholdet, men nogle aftegnede endog indskriften paa een maade, andre paa en anden.

Saaledes udtaler Vulcanius sig om den i sin bog „Om goternes skrift og sprog“: *Følgende indskrift findes i Tryggevalde paa Sjælland i Danmark indhugget i en grov og ældgammel klippeblok. Daniel Rogers' udtaler, at denne sten er blevet ham forevist den 30. juli 1588 af hr. Arnold Witfelds, og at denne gav ham følgende kopi af indskriften:*

INP YPTIB ßÆIUI
 I+T YITNP P+RßI*+
 NP ßÆIYINPÆI
 RIPT *INTRYNHTI
 NN. YI Y+THT+T+T
 PNTNNP NIRYAINP
 IÆΦN+I

NIßITIR BIYIPTIA
 NYRßT *IYNIKI

Item hæc

Y+NTIR ßITRITÆ
 IY ITIYTYITÆI+YI
 IYI *Iß+I IYPI

Vulcanius giver ingen tolkning heraf, og jeg tror heller ikke, at det var ham muligt at udfinde nogen af dette, baade fordi han havde faaet en forvansket gengivelse af indskriften, og fordi han ikke synes i særlig høj grad at have været kyndig i vort sprog, især ikke i det gamle.

Claudius Lyschander behandler den samme indskrift i sit værk „De danske kongers slægtbog“, og han tror, at tegnene indeholder kong Hothers gravskrift^o; desuden læser han tegnene i en rækkefølge, der er forskellig fra den ovenfor gengivne, omtrent paa denne maade:

†NP. YPÆß. ßÆ+YI. ßÆY
 †NP. YHßI. *INÆ. ßR+YIT. RIY+
 AT. *AINTAR. YN. YNA. IÆNNP Y+TNY
 PÆR. TÆI. †. YNNTNNÆ. NTÆ. YIT. YRI YNN+T
 IÆ IR BNNTÆ NTRIÆ †NIÆ-IÆßNITI
 *NTIR IÆRIÆ TRÆT+ YPIÆ. TÆI
 †Æ ßR+YI INI ßNTÆR ßÆY+

Dette tolker han saaledes:

*Jeg skiød dysse disse
Jeg kende hion disse Rige
At holdet saa som i Maalsteffne settis
For dem ey kund ture wel sin Kri fylle
I er bleffuen Werie offuer eders Nytte,
Huer lære Trette at skille / den i
Ey fordriste udi et querd Rige.*

Dette vil sige: „Jeg gjorde disse gravhøje. Jeg vilde, at retten skulde raade i disse lande, for at ikke hvem som helst frækt skulde yppe kiv, men borgerne roligt kunne lægge vind paa deres egne forretninger. Enhver lære heraf at bilægge stridigheder, og vov ikke dumdrigt at anstifte ufred i et roligt rige“.

Han holder det altsaa for at være gravskrift og ligtale over kong Hother, og det samme indfletter han ogsaa i det foregaaende, hvor han fremsætter følgende oplysning: *Kong Hother faldt i en krig ved verdens aar 3464¹⁰; han menes at ligge begravet i det østlige Sjælland, nær det kongelige slot Tryggevælde, hvor han paa marken lod opdyngge en vældig høj, paa hvilken han plejede at holde folkeforsamling, og hvis omkreds han kransede med store sten, medens han prydede midten med en, der var større end de andre, og som han lod gennembore med fem huller langs kanten, for at han sammen med sine gode mænd bekvemt kunde binde hestene ved dem. Men i denne klippeblok (netop den, som nu er ført til Tryggevælde), lod han med runestave indhugge etc.*

Imidlertid viser ikke den mindste tøddel af indskriften, at dette monument er sat over Hother. Tvært imod vil det ved den nøjagtige aftegning, som jeg om lidt bringer af den, blive klart, at den giver os en betydning, der er vidt forskellig fra den, som Lyschander fremsætter. Ligeledes er det uden al sandsynlighed, naar han hævder, at de fem huller, af hvilke de tre ses paa den ene, østlige, de to paa den anden, vestlige, side, er indhugget af

Hother i den hensigt, at han med sit følge kunde bruge dem til at binde heste ved. De ved disse hullers hugning ødelagte runer viser nemlig det modsatte, idet Hother, saa længe han levede, ingenlunde vilde have tilladt, at indskriften paa dette herlige monument blev ødelagt. Mon nogen virkelig kan mene, at mindesmærker, der er bestemt for evigheden, af den samme mand, som med stor bekostning har opført dem, skulde blive udsat for at overtrampes af hestenes hove, ja besudles med deres skarn? Nej, de holdtes sikkert fordum i større værd, og den, som ikke er klar over, at de paa ligefrem hellig vis er blevet dyrket og indviet, han maa aabenbart være fuldkommen uvidende i oldkyndigheden¹¹.

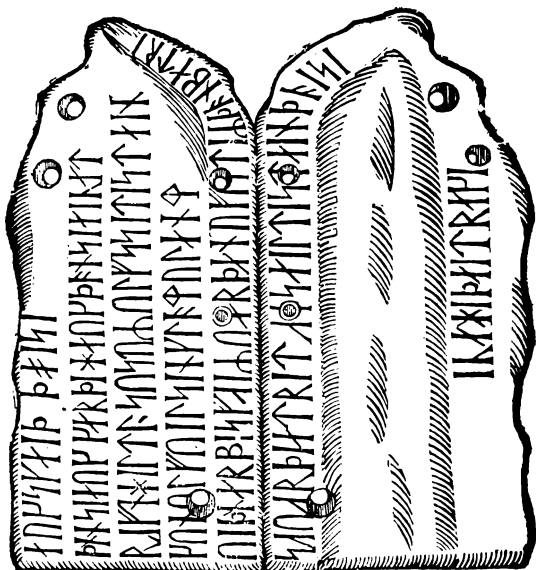
Ganske vist ligger der i nærheden en landsby Horlef, næsten som om det kunde være Hotherslev, paa hvis kirkegaard der ses en stor og prægtig gravhøj, der rundt omkring er omgivet med sten; den kunde med større sandsynlighed end nogen anden holdes for Hothers gravsted. Hans navn stemmer overens med landsbyens, og monumentet i Jelling viser uimodsigeligt, at der lagdes kirker nærved kongernes gravsteder. Men den sten, som vi her behandler, er aldeles ikke taget fra denne Høj, men, som ovenfor omtalt, fra en anden, der i almindelighed kaldes Keyserhøjen.

Andre forklarer indskriften paa en anden maade, dog for det meste med henblik paa Hother. Fra en vis person har jeg modtaget denne tolkning, der ganske vist er skødesløs og aldeles ikke i overensstemmelse med runerne, men som hentyder til Hothers bedrifter og død. Jeg tror, den maa have været anbragt paa den sten, som engang har prydet hin bemærkelsesværdige gravhøj, der endnu ses paa kirkegården i Haarlev¹²:

Denne Høy er giord uden Meen
Her i hviler den rige Kong Hotters Been/
Denne Steen er offuer ham set/

Viiser hans Graff/ hannem ey forget:
Jeg haffde nock Trette och Krig
Med Bo den Affguds Søn Otтин/
Jeg bleff siug oc døde bort
Oc huilis her i Jorden sort/¹³.

Adskillige andre har anstrengt sig for at bringe noget sikkert ud af denne indskrift og saaledes forklare det prægtige mindesmærke, men forsøgene er hidtil mislykkedes. Da hr. Christian Friis til Kragerup, ridder og kgl. majestæts storkansler, det kgl. universitets høje patron, fik interesse for det paa grund af dets sjældenhed og vanskelighed, sendte han mig endelig ud til stedet den 7. september i aaret 1624, for at jeg saa nøjagtigt som muligt skulde undersøge hvert skriftræk og notere selv de mindste enkeltheder samt aftegne hele indskriften. Dengang da jeg som læge tilsaa velbaaren og højlovlig, nu salig hr. Knud Urne¹⁴ til Asmark, daværende velfortjent lensmand til Tryggevælde, havde jeg ganske vist flere gange undersøgt denne sten og til mit eget brug optegnet indskriften. Alligevel skred jeg til værket for med større flid og omhu at udføre, hvad der var blevet mig paalagt, efter at jeg, for at have et vidne, der kunde bedømme min iver, blandt andre havde tilkaldt stedets lensmand, og udførte saa mit hverv efter bedste evne. Efter at runelinjerne omhyggeligt var blevet rensset for støv, jord og mos optrak jeg altsaa skriftrækkene med kridt: hvor furerne i den forvitrede sten kunde vildlede øjet, adskilte jeg ved berøring og ved med fingeren at føle mig for de træk, som var frembragt ved kunst, fra dem der skyldtes vejrligets indflydelse. Ja, hvor jeg ikke stolede paa mig selv, paakaldte jeg endog alle de tilstedeværendes bistand og dom, og da endelig alting var tilendebragt, som kunde hjælpe til en rigtig læsning, naaede jeg til dette billede af stenen og følgende tolkning af indskriften:

Stenen er anbragt saaledes, at den side, som er beskrevet med de fleste tegn, vender mod syd, den anden mod nord. Alle og enhver, som hidtil har gjort forsøg paa at tolke indskriften, er derfor begyndt med den første linje paa den sydlige side. Men eftersom denne sides første ord er det forbindende bindeord AUK, og, som maa vise tilbage til noget foregaaende, hvortil det følgende skal knyttes, tror jeg snarere, at man maa begynde læsningen med den anden sides korteste linje. Dette modsiges heller ikke af indholdet, og selv ordenes anbringelse paa stenen synes at bekræfte det. Hvis de to sider nemlig betragtes under et paa selve stenen, saa er det klart, at denne linje er nærmere ved den første paa den sydlige side end ved den anden paa den nordlige. Og ikke af nogen anden grund er der ladt en saa stor plads tom for bogstaver paa denne side, end for at betegne, at de to linjer, der er anbragt her, ingenlunde skal forbindes direkte, men at læsningen skal begyndes med den ene og afsluttes med den anden. Jeg læser altsaa saaledes:

IKÉ ✱ÍÉÍ TRÉYI
ÉNY HYHÉ ÉÉYI
ÉÉYI ÉNY YÉREI ÉÉNY ÉÁKÍI ÉÍKÉÉ
RÁÞÉ✱ÓÉÉÉ HÓHÓÉÉÉ ÉÉÉY HÉÉÉI HÉÉÉI
ÉÉÉ ÉÉÉÉÉ HÍK ÉÉÉ ÉÉÉÉÉ
ÉÉÉ ÉÉÉ ÉÉÉÉÉ, ÉÉÉÉÉ ÉÉÉÉÉ. ÉÉÉ ÉÉÉÉÉ
HÉÉÉÉÉ ÉÉÉÉÉ. ÉÉÉÉÉÉÉÉÉÉÉÉ.

Ine hidei Tregi
Eug skeid doisi
Densi eug gerdi heug donsi einet
Rafnhilti sustur ulfs seti stein
Kun Ulfvil sin klo mulenm
Vidn eir Bisfeir verden ufuter don betri
Sa verdie trite iseilti stein donsi

Betydningen af dette er, saa vidt jeg forstaar:

Jeg, Tregi kaldet, jeg gjorde denne høj, jeg omgav denne indgærdede høj med et hegn; Ragnhild, Ulvs søster, satte stenen; hustruen Ulvhilda opdyngede jorden; Bisfeir er vidne dertil; hver af dem efter sin evne. Vi var altsaa tre, der gjorde stengraven.

Den, som ønsker at mærke sig de paa stenen staaende skrifttegns virkelige og sande udseende, bør raadføre sig med det billede, der her bringes af den, da vi er nødt til her i kommentaren at bruge nogle andre runetyper med samme lydverdi, fordi vor bogtrykker ikke har nøjagtig de samme typer¹⁷.

INE, tror jeg, er skrevet i stedet for IKE, *jeg*, idet teksten stadig gentager dette ord, og sammenhængen ikke let tillader nogen bekvemmere tolkning. Ihvorvel det ligesom vort maal temmelig fjernt, saa er dette noget, som det har tilfælles med mange andre ord paa samme monument, og som er et ikke ubetydeligt vidnesbyrd om ælde.

TREKI; nu siger vi *Trygge, Tryggo* paa latin. Jeg regner med, at Tryggevælde har sit Navn efter denne

Trygge, ligesom Trygges borg, odelsjord eller faste ejendom (det betyder nemlig vort ord „vælde“) maaske af ham selv i fordums dage blev grundlagt her. At ordet „vælde“ i gamle dage har betydet „herredømme“ fremgaar af følgende: DRENGIA VINUR HEFUR FEINGIT BREIDFELD MIKIL VELDI¹⁶, d. v. s. *Kongen har vundet sig udstrakt land og stort rige; jfr. desuden Danavelde, Sviavelde: danskernes og svenskernes herredømme. Og nu til dags betyder udtrykket Magt og Vælde: kraft og besiddelse. Vi ved, at en vis norsk Konge, Olav¹⁷, havde en fader ved navn Trygge, men hvem den her paa stenen omtalte Trygge har været, det tier historieskriverne om, saavel som om talløse andre. Det er da heller ikke uden grund, naar Saxo i fjerde del af sin historie nødes til at udbryde, at savnet af skrifter har røvet vort folks store mænd deres ros og eftermæle. Men havde lykken været os saa god, at den latinske tunge fordum havde været kendt her til lands, da havde vi nu haft mellem hænder utallige bøger om dansk daad¹⁸.*

SKEID, nu *skød*, anvendes nu og da i betydningen: forfærdige, oprejse.

DOISI, *dysse*; saaledes kaldes høje, der er sammendyngede af jord, sten og græstørv. *Steendysser* plejer man at kalde saadanne, som bestaar af sten alene. Det tilsvarende verbum er *ad dysja*¹⁹, hvilket betyder at tildække ligene med jord, ligeledes *dysiadur*: begravet under jord og sten, det samme som ved andre lejligheder kaldtes *kasadur*.

DENSI i stedet for DEESI, *disse*; dette er en fejl, som runemesteren let kunde komme til at begaa i en lodret linje, som var i en ugunstig stilling, idet han skulde hugge den²⁰.

GERDI egentlig: med en Indhegning (maaske af sten) har jeg omgivet denne høj. *At gerde* betegner endnu i vore dage at indeslutte marker eller jord med hegn, at omgærde, at sætte et gærde. Heraf ordene: *indgerde* (*indelucke en Marek*) og *gerde* (*et hegn*).

EINET, *egnet*, betegner endnu paa vor tid: tilegnet, overdraget. Den udmærkede Stephanius²¹ mener dog, at runerne paa dette sted staar i stedet for *heinet*, hvilket i vort maal vil sige: at omgive en ejendom med grav, indhegning eller andre lignende sikkerhedsforanstaltninger; hvoraf udtrykkene: *heinet* og *indheinets gods*.

RAFN HILTIL læser nogle som to adskilte ord. Hvis det er rigtigt, maa RAFN være et egennavn; der har da ogsaa været flere af dette navn i vore nordlige riger. Saxo omtaler i femte del af sin Danmarks historie en vis Ravn, for hvem det ved den norske kong Gothers hjælp blev muligt at angribe Danmark, og som ogsaa faldt i Danmark, hvilket Saxo selv fortæller saaledes: *Der faldt da Ravn med en stor del af sine mænd, og kun seks skibe slap hjem til Norge, til lære for kongen, at danerne ej var saa lette at knuse*²². Dette skete under Frode den tredjes regering, som paa den tid, da Christus blev født, sad ved roret i Danmark. Men jeg skulde dog tro, at det var en anden mand end denne, der berømmes paa dette monument.

Ravn hed ogsaa den smaa konge, som Regnar Lodbrog overvandt i kamp, og om hvem han synger saaledes i sin dødssangs sjette vers:

RODINN VAR RAENDUR MANE

ADUR RAFN KONGUR FIELLE²³.

„Blodstænkede blev fyrsternes skjolde, før Ravn faldt for mit sværd“. Denne Ravn synes bedre at stemme overens med dette mindesmærkes tid, men at det netop skulde være ham, som omtales paa denne gravsten, kan ingen med sikkerhed afgøre. Tværtimod tror jeg for mit vedkommende snarere, at RAFNHILTA skal læses som eet ord, nemlig et kvindenavn.

SUSTUR; i dette ord ses et smukt eksempel paa en „binderune“. Thi af t: $\uparrow$ og u: $\cap$ dannes tegnet $\uparrow\cap$, der indeholder begge runers lydverdi²⁴.

ULFS: *Uls* eller *Ulfilas*.

KLO i stedet for *gro*, af ordet *at grafue*, udgrave. (Hvis ikke *klo* af *at kløfue*, kløve, hvilket vi nu især bruger om træ og spaltede ting). To streger af runen for R er gaaet tabt i tidens løb²⁵.

KUN ULFUIL SIN, *sin hustru Ulvhild*. Af dette navn var Haddings datter, om hvem Saxo fortæller i sin første bog, at *hun æggede hensynsløst sin ægtefælle op til at tage hendes fader af dage*, og hvem, som han lidt længere henne i anden bog siger, *Frode, efter at han havde taget hende fra hendes mand Ubbo, nødte til at ægte hans ven Skotte, efter hvem skotterne har navn; saa han lod hende blot skifte ægtefælle til straf*²⁶. Saxo omtaler ogsaa, i 7. bog, en anden Ulfhild, en datter af Karl Gøtejarl. Ligeledes er der Ulfhild den norske, som svenskeren *Sverke* havde lokket ved at skikke hende *elskovsbud og brev og derpaa i løn ranet hende fra hendes mand og ført hende bort med sig for at lade deres bryllup bo*. Om hende kan man læse i Saxos 13. bog²⁷.

UERDEN etc., hvis betydning jeg tilstaar, at jeg føler mig usikker om, er jeg ikke i stand til at tolke bedre, end jeg har gjort i den ovenfor fremsatte oversættelse, men hvis nogen kan finde en tolkning, der svarer bedre til runerne, vil jeg være ham taknemmelig derfor. Først nu er jeg blevet opmærksom paa, at den udmærkede Stephanus har gjort sig megen umage med at finde ud af dette; han læser saaledes: UERDEN UFUTIR: *naar vi har faaet øvelse* (nemlig i at bygge monumenter), DON BETRI: *saa* (vil vi) *bedre* (udføre vore arbejder). *Ufutir* stemmer nemlig overens med det moderne *øfuede*, *øvede*, *verden ufutir* altsaa „værende øvede“, *don betri*: „da — bedre“.

TRITÆ tolker jeg som *tre*, nemlig 1) Tryggo, 2) Ulfs søster og 3) Ulfvilda, idet nemlig den fjerde, Bisfair, jo blot var tilstede som vidne og ikke selv bidrog noget til værket. Jeg ved ikke, om det vil være rigtigt heraf at slutte, at det ved testamentarisk bestemmelse er blevet

sikret, at nærværende monument skulde oprejses af disse tre personer, som vel har været arvinger. At lignende forhold har været gældende hos andre folkeslag, fremgaar i hvert faldt af gamle indskrifter. Saaledes læses i Sepino²⁸:

NN. lod sig ved testamente dette monument rejsø for Cajus Centius Firmus, Lucius' frigivne, og for Centia Paula, Spurius' datter, og for Centia Quarta, Lucius' frigivne.

Endvidere i Katedralkirken i Nepi:

For sin meget fromme og ham højt fortjente hustru Herennia Justa, Cajus' datter, lod Marcus Apistius Sabinus, Marcus' søn, duumvir i Veji, quattuorvir i Nepi, ved testamente dette (gravminde) rejse.

Om dette monuments alder tør man næppe paastaa noget med sikkerhed. Allerede ved en rent overfladisk betragtning viser det imidlertid tydeligt sin høje ælde, hvilken indskriftens sprogform bekræfter. Hvis den Ravn, til hvis minde det er blevet rejst, er den samme, som vi ovenfor anførte fra Saxo, saa er der ingen tvivl om, at det er blevet rejst ved tiden omkring Kristi fødsel, men som vi før sagde, mener vi, at der snarere bør læses Rafniltl.

Det er altsaa tydeligt, at der i hele denne indskrift ikke findes en eneste tøddel til forsvar for deres mening, som tror, at denne sten har været kong Hothers gravsten. Hothers navn læses intetsteds, hvilket dog sikkert var at vente som i alle andre lignende tilfælde; og der omtales heller ikke noget, som passer til hans bedrifter. Hvad nemlig en viss person²⁹ har fyldt i de hjemmelavede digte om krigen med Odins søn Bo, er nok i overensstemmelse med Hothers historie, men har intet som helst med denne indskrift at gøre. Saxo fortæller ganske vist, at da Odin *efter at have genvundet sit guddomssæde, saa, at Bo, den søn, som han havde faaet med Rind, ivrig lagde sig efter kamp og strid, sendte han bud efter ham og bad ham*

mindes sin broders død, saa han hellere tog hævn over balders banemænd end slog sagesløse folk ned for fode, thi det var en god og gavnlig kamp, naar retfærdig hævn gav gyldig grund til striden. Og lidt efter tilføjer han om Hother: *han faldt i det slag, han yppede med Bo*³⁰. Men jeg finder i hele indskriften intet, der har noget med dette at gøre. Hvad mon der da kan have drevet disse folk til at prakke et godtroende publikum saadanne ting paa, der ligger indskriften saa fjernt? Jeg kan tænke mig, at den nærliggende landsby, der er berømt paa grund af navnet Hother, har narret dem; da de nemlig havde hørt rygte om, at her havde Hothers slot staaet i gamle dage, hvilket navnet Hotterslev jo ikke modsagde, og da det allevegne fra vedholdende blev udbredt, at han laa begravet der, hvilket bevidnedes ved den af størrelse betydelige høj, som nu ligger indenfor kirkegaardsmuren og grænser op til kirken, saa kunde de ikke tro, at stenen var taget andre steder end herfra; dog kan det ved endnu levende vidner godtgøres, at den i vor tid er ført, ikke fra denne, men fra en anden høj, som ligger ikke langt herfra, og som nutildags, som ovenfor sagt, sædvanligvis kaldes Keyserhøjen af bønderne. Jeg tvivler dog ikke om, at der paa højen i Haarlev har staaet en steen, i hvilken lovtalen over Hother har været indhugget. Men at den sammen med mange andre er gaaet til grunde ved vore forfædres ligegyldighed, det smerter os meget.

Du har her, ædle mand, min tolkning af dette saa stolte mindesmærke, hvilken jeg ivrigt beder, du ikke vil undlade at sammenligne med stenen selv. Men hvis du ser, at jeg i nogen ting har afvejet fra det rette, saa belær mig om det, og du vil ingensinde kunne gøre mig en mere kærkommen tjeneste, for at denne tolkning, hvis den engang sammen med andre af denne øs mindesmærker skal fremkomme for en større offentlighed, da styrket ved din bedømmelse, dristigere maa krydse gennem den videnskabelige verdens sejlløb. Gud bevare dig os til

gavn med samt hele din ædle slægt til sene tider. Gid Brahernes æt maa styrkes og bestandig florere. Skrevet i København under rigsdagen i aaret 1636.

NOTER

- ¹ Tyge Brahe, en brødersøn til astronomen, var 1632—40 lensmand paa Tryggevælde.
- ² Den berømte astronom sammenlignes her med den oldgræske gigant Atlas, der bærer hele himmelhvelvingen paa sine skuldre.
- ³ Den hollandske sprogvidenskabsmand Bonaventura Vulcanius levede 1538—1614. Hans lille bog om germanernes skrift og sprog, „De litteris et lingua Getarum etc.“ (1597) indeholder forskellige prøver paa germanske sprog og skriftarter, ogsaa et par runeindskrifter. Worm citerer ham ofte.
- ⁴ Claus Christoffersen Lyschander, 1558—1623, blev 1616 udnævnt til kongelig historiograf.
- ⁵ Poul Wobis. Her er Worm galt underrettet. Poul Wobis var en lensmand i Stege 1565—66, medens lensmanden paa Tryggevælde ved midten af det 16. aarhundrede hed Vobitzlav Vobisser (eller Wobitzer).
- ⁶ Kishøj, ca. 4 km nord for Tryggevælde. Om en flytning til Vallø, hvor runestenen stod fra ca. 1650 til 1810, oplyser Andreas Højer, der var kgl. historiograf 1722—1730, i et manuskript med bemærkninger til den wormske text (i Werlauffs papirer 11, Kgl. Bib.): Denne gamle sten skal paa salig kong Christian IV's befaling været blevet ført fra Tryggevælde og bragt ombord i en baad for at blive bragt til København. Da baaden imidlertid ikke kunde bære den store vægt, sank den ved Køge, og antikviteten kom til Vallø, hvor den endnu velbeholden er at se.
- ⁷ Bonaventura gengav runerne efter en afskrift, som han havde modtaget gennem den engelske gesandt i Danmark, Daniel Rogers.
- ⁸ Arrild Huitfeldt. Han var lensmand paa Tryggevælde 1586—96. Det er sikkert hans afskrift, Daniel Rogers har overladt Vulcanius.
- ⁹ Hother er oprindelig den samme som Høder, Balders blinde bane­mand. I en senere saga, hvor guderne optræder som mennesker, er han gjort til kongesøn.
- ¹⁰ Efter bibelens og den klassiske oldtids tidsregning havde man sindrigt fundet ud af, at der fra verdens skabelse til Kristi fødsel var forløbet 3956 aar. Naar Lyschander skriver „Verdens aar 3464“ svarer det altsaa til vort 492 f. Kr.

- ¹¹ Hvad meningen med de fem huller i stenen egentlig er, oplyser Worm af gode grunde ikke. De er den dag i dag en gaade.
- ¹² Der er ingen grund til at tro, at der nogensinde har været en runesten paa eller ved højen paa Haarlev kirkegaard. Mærkværdigt nok har der længe hersket nogen forvirring angaaende Tryggevældestenen og Haarlev. I Erik Pontoppidans Danske Atlas VI, 1774 s. 393 fortælles om Haarlev kirke: „Indvendig i Muren er en gammel Rune-Steen, som Hr. Leganger haver ladet indmure, hvorom vidtløftig er anført i Hofm. Fund. VIII p. 339—43“. Slaar man op i Hofmans Fundationer, viser det sig, at her er tale om Tryggevældestenen, der jo aldrig har været indmuret i kirken. Uden paa kirken, ved det nordøstre hjørne, læses derimod i selve murens sten en runeindskrift, endende med en linje hebraisk, som pastor Leganger i 1773 lod riste efter sin datter: „Herr Niels Leganger lod her begrave Anna Sylvia og satte træer over hendes grav. Herren gav, herren tog, herrens navn være lovet“.
- ¹³ Hvem forfatteren til denne fingerede gravskrift er, er ikke oplyst. Den citeres i forskellige af tidens lærde værker, men den er rimeligvis tidligst forfattet i 16. aarh., i stil med det middelalderlige digt Rimkrøniken, danmarkshistorien paa vers, hvor de danske konger selv, i jeg-form, beretter om deres liv, død og begravelse.
- ¹⁴ Knud Urne til Aarsmarke, sad som lensmand paa Tryggevælde 1619—22.
- ¹⁵ Worms runetegn gengives her og i det følgende med store latinske bogstaver.
- ¹⁶ Worm citerer fra Snorri Sturlusons „Háttatal“ vers 14.
- ¹⁷ Olaf Tryggvason.
- ¹⁸ Saksens Danesaga I, oversat af Jørgen Olrik, 1925 s. 208.
- ¹⁹ Worm henter sine sproglige paralleler i islandsk.
- ²⁰ Runestenen har naturligvis i virkeligheden ligget ned, naar der blev hugget runer i dem. Tryggevældestenens højde over jorden maa forøvrigt have været ca. 2½ m.
- ²¹ Stephan Hansen Stephanius, 1599—1650, kongelig historiograf fra 1639, var Ole Worms gode ven.
- ²² Saksens Danesaga I s. 224.
- ²³ Worm citerer af strofe 6 i det gamle Krákumál, som Regnar Lodbrog kvad før han døde i ormegaarden.
- ²⁴ Her har Worm trods alt læst forkert. Der forekommer ikke binde-runer i Tryggevældestenens indskrift.
- ²⁵ Runetegnet for l er ʀ , for r R .

- ²⁶ Sakses Danesaga I s. 98 og 111.
- ²⁷ Sakses Danesaga I s. 337 og II s. 86.
- ²⁸ De følgende to antikke indskrifter fra Sepino (ca. 70 km nord-vest f. Napoli) og Nepi (et halvt hundrede km nord for Rom) kan Worm have fundet i Janus Gruterus' store samling af latinske indskrifter: *Inscriptionum Romanarum corpus absolutissimum*, af hvilken der kom en udgave i Heidelberg 1616.
- ²⁹ Her betyder formodentlig enten til Lyschander eller til den ukendte forfatter af det i note 13 omtalte gravvers.
- ³⁰ Sakse Danesaga I s. 162
-

STUDENT SØREN LINTRUP I HERFØLGE HOSPITAL

Af Forst. F. Elle Jensen, Skals.

NAAR de kirkelige Brydninger i København i Christian VI's første Regeringsaar blev saa voldsomme, som Tilfældet var, skyldtes det ikke alene den Omstændighed, at Ortotoksi og Pietisme tørnede sammen i Kampen om Førerskabet, men ogsaa at den sidstnævnte Bevægelse dengang endnu ikke fremtraadte i nogen afklaret Skikkelse, idet den indeholdt Elementer, som i Virkeligheden ikke hørte hjemme i den, men kun sluttede sig til, fordi de var enige med den i dens Angreb paa den døde Kirkelighed. Paa den Maade fik Pietismen en yderliggaaende radikal Fløj, som stod Sværmeriet meget nær, og som ikke blot kæmpede for Vækkelse i Ordets almindelige Betydning, men som saa det som en Opgave at stride mod al det ydre Kirkevæsen, de ydre Ceremonier og Sakramenterne (især Barsedaaen), der altsammen kun syntes den skikket til at indgive Folk en falsk Tryghedsfølelse; i Stedet fremhævede man Aandens Vidnesbyrd i Hjertet som det eneste, der var at bygge paa. Hertil kom, at den opdukkende Herrnhutisme, der ganske vist ikke var nær saa radikal, endnu ikke havde udskilt sig fra Pietismen, saa man forstaar bedre, at denne Retning set med ortodokse Øjne maatte tage sig meget mistænkelig ud, og at Bølgerne let kunde komme til at gaa højt, naar Repræsentanter for de tre Fraktioner mødtes i de gudelige Forsamlinger¹⁾.

¹⁾ Om Brydningerne i København, se min Bog „Pietismen i Danmark“ (1924) S. 44 ff.

Dønningerne fra den radikale Opposition mærkedes ogsaa her og der i Provinsen, i Særdeleshed formidlet ved unge Mænd, som i en eller anden Stilling derude prøvede paa at omsætte de overaandelige Idealer i Praksis, som de i Hovedstaden havde lært at sværge til. I det følgende skal der berettes om et saadant Tilfælde.

Om *Søren Lintrups* Barndom og Ungdom ved man kun, at han stammede fra Landsbyen Lintrup i Tørninglen i Sønderjylland, hvor han blev født ca. 1701, og at han 1723 blev Student fra Ribe. Derefter er han kommet til København, hvor han 1725 tog den filosofiske Baccalaurgrad ved Universitetet, men ellers kender man ikke noget til hans Forhold i denne Tid. Kun saa meget kan der spores, at han maa være kommet i Forbindelse med Hovedstadens pietistiske Kredse, thi 1728 blev han af Direktionen for Vajsenhuset antaget som Medhjælper ved Undervisningen af Pigerne med en aarlig Løn af 30 Rdl. samt Kosten og med Løfte om fast Ansættelse, naar der blev en Plads ledig¹⁾.

Paa Vajsenhuset blev han imidlertid ikke ret længe, thi allerede Aaret efter blev han udnævnt til Skoleholder og Læsemester ved Hospitalet i Herfølge. Her havde Christen Skeel til Holbækgaard allerede 1641 oprettede en Skole, ligesom der var stiftet et Hjem for 8 Lemmer, men 1729 havde Frederik IV's Dronning, Anna Sofie, foretaget en storstilet Udvidelse af det²⁾ Der opførtes nu et grundmuret Hus med Plads til 30 Personer, 15 mandlige og 15 kvindelige, saaledes at der her skulde sørges for 10 syge, 10 gamle over 70 Aar og 10 forældreløse Børn, som fik Husly, Lys og Beklædning; de gamle fik hver Uge udbetalt 2 Mk. 12 Sk., men skulde selv gøre Anstalter for deres Mad. For Børnenes og de syges Forplejning drog naturligvis Stiftelsen Omsorg. Midlerne til Hospitalets Drift kom fra en hensat Kapital paa 24,000 Rdl. En Direktion

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4 - III - 34.

²⁾ Hofmans Fundatser VIII, S. 348 ff.

i København havde den øverste Ledelse; den bestod af Sjællands Biskop, Stiftamtmanden og den kongelige Confessionarius, men under den fungerede tre lokale Inspektører paa Egnen, Amtsforvalteren for Tryggevælde Amt, Provsten for Bjeverskov Herred og Sognepræsten i Herfølge. En særlig Forstander førte det daglige Tilsyn.

Sognepræsten skulde iøvrigt hver Uge besøge Stiftelsen og fire Gange aarlig skrifte Lemmerne og tage dem til Alters i den til Gudstjeneste bestemte Sal; her skulde han ogsaa prædike for dem og katekisere med Børnene.

For disse var der ansat en særlig Skolemester, og det var den Stilling, Lintrup fik. Han underviste dem inde paa sit Kammer, men skulde ogsaa have Opsyn med dem ellers; bl. a. sørge for, at der førtes gudelig Tale under Maaltiderne, ligesom hans Pligt var at paatale, om de ikke fik nok at spise. Endvidere skulde han som Præstens Medhjælper holde Morgen- og Aftenandagt i den store Sal for alle i Huset og da læse et Kapitel i Bibelen og lade de Salmer synge, som Præsten havde bestemt, samt prædike om Søndagen og katekisere hver Onsdag og Fredag. Ved den Lejlighed maatte han ogsaa læse op af Bibelen og bede nogle Bønner, som passede for syge og fattige, ligesom han i det hele skulde formane Lemmerne til Guds frygt, trøste og raade dem. Var der noget, han ikke mente selv at kunne klare, kunde han henvende sig til Sognepræsten, der var hans nærmeste Foresatte. For sit Arbejde fik han 100 Rdl. om Aaret samt Løfte om gejstlig Befordring efter 3 Aars god Tjeneste. Den daglige Forplejning maatte han derimod selv sørge for.

Kun modstræbende tog Lintrup mod Udnævnelsen til Skoleholder og Læsemester i Herfølge, antagelig fordi han nødvendig vilde skilles fra den pietistiske Kreds i Hovedstaden, men hans foresatte lod ham forstaa, at det var hans kristelige Pligt at tage denne Plads, hvor han ikke vilde faa „Lyst og gode Dage“, tværtimod et Arbejde i Kristi Trængsel og Lidelse, og for denne Udtalelse bøjede

han sig. Der er heller ingen Tvivl om, at Lintrup gik op i sin Gerning med stor Samvittighedsfuldhed — det ses af hans senere Redegørelse — og der var derfor ogsaa i den første Tid idel Tilfredshed med ham i København. 1731 befalede saaledes et kgl. Reskript i Anledning af Vajsenhusdirektionens Anbefaling, at nogle af Informatorerne samt Lintrup ved Vallø Skole og Hospital, som havde opført sig vel i deres Embede og levet kristeligt og retsindigt, skulde noteres i Kancelliets Gratia-protokol til Befordring¹⁾.

Men just paa denne Tid var det, at de kirkelige Stridigheder for Alvor begyndte, efter at Stifteren af Brødreminigheden, Grev Zinzendorf, i Anledning af Kongens Kroning havde gæstet Hovedstaden og der givet Stødet til den gudelige Forsamlingsbevægelse, som hurtigt delte Byen i to skarpt adskilte Lejre. Hos den begavede og fanatiske Md. Wulf i „Den forgyldte Okse“ paa Gammeltorv havde de vakte et af deres Hovedkvarterer, hvor man samledes ikke alene som kristne Venner, men hvor ogsaa der lød harde Ord om den bestaaende Kirke og dens Præster²⁾. Vajsenhusfolkene førte ved disse Møder ofte an i Samtalerne og spillede i det hele taget en stor Rolle i Kredsen, saa det var ikke sært, at Lintrup, naar han var paa Besøg i Byen, søgte hen, hvor hans Venner fandtes, saa meget mere som han syntes her i nogen Maade at finde noget af de helliges Samfund, og han tilegnede sig efterhaanden samtidig mange af den radikale Fløjs overaandelige Synspunkter og dens Foragt for de kirkelige Cereemonier. Snart regnedes han for en af de mest fremtrædende blandt de yderliggaaende Studenter, og ved given Lejlighed var han ikke bange for at irettesætte og belære andre. Saaledes overfor Vinhandler Nordrup (som senere brød med de vakte), ham lod han vide, at han opdrog sine Børn forkert, da han i sit Hus havde en Student til at

1) Kirkehist. Saml. 4 - III - 50.

2) do. 5 - V - 417 ff.

lære dem at læse — hvad vel, da Lintrup selv underviste Børn, maa forstaas derhen, at Hovedvægten ikke nok blev lagt paa at vække og omvende dem — og han sendte ham en tysk Bog, hvori den rette Fremgang var beskrevet¹⁾

Ikke sært, at Modstanderne af Vækkelsen lagde Mærke ogsaa til ham; det ses bl. a. af, at da de ortodokses Fører, Stiftsprovst Morten Reenberg, i December 1733 skulde opgive, hvem han havde at klage over, var Lintrup en af dem²⁾.

Hjemme i Herfølge maa han dog i Begyndelsen saa nogenlunde have holdt sine Anskuelse for sig selv. Men sidst i 1733 fik han Besøg af sin Ven, Student *Gert Hansen*, der som han havde været ansat ved Vajsenhuset, og som ligeledes afgjort sluttede sig til Forsamlingsfolkene. Han slog sig ned hos Lintrup, hos hvem han blev en 3—4 Maaneder til megen Fortrydelse for Hospitalsforstanderen, som nægtede at bespise ham, endogsaa mod Betaling, saa de selv maatte lave deres Mad. Dette Besøg fik utvivlsomt stor Betydning for Lintrups fremtidige Udvikling, idet han nu under Hansens daglige Paavirkning bestyrkedes yderligere i sine Meninger og det i saa høj en Grad, at han tilsidst for sin Samvittigheds Skyld mente personligt at maatte bryde med de gamle Former.

Først i Januar meldte Inspektøren for Stiftelsen, Amtsforsvalter *Rosted*, Vallø, Provst *Christensen*, Vollerslev, og Sognepræsten i Herfølge, Hr. *Lyder Roed* til Direktionen i København, at Lemmerne paa Forespørgsel havde forklaret, at Student Lintrup undertiden havde ledet Morgen- og Aftenandagt i Slobrok, og at mens hans fra Prædikestolen læste et Par Kapitler af Bibelen, gik Gert Hansen paa Gulvet, ogsaa i Slobrok og undertiden med en foret Hue paa Hovedet. Lintrup sagde saa til ham: „Broder Hansen, kan du noget, og har du noget at sige?“ hvorpaa Hansen fremkom med nogle Bemærkninger. Bag-

1) Kirkehist. Saml. 5 - IV - 306.

2) do. 5 - V - 666.

efter spurgte han Lemmerne, om de ogsaa havde noget paa Hjerte, og naar de tav, sluttede han med en Sang. — I Fadervor bad han: Giv os i Dag vort Livsbrød eller vort væsentlige Brød og frels os fra det onde og den onde.“ En Tid lang havde han hverken Søn- eller Søgnedage bedt Fadervor. — 3. Juledag prædikede han ikke, men satte sig hos Lemmerne, efter at han først havde gaaet og talt med sig selv paa Gulvet, og bad om de vilde lære ham noget. Derefter holdt han en kort Bøn fra Prædikestolen og sagde saa: „Nu vil vi slutte med en Sang“.

Lintrup havde overfor Inspektørerne indrømmet Rig-tigheden, og at han ingen Fuldmagt havde til at lade Gert Hansen assistere, men han vilde, sagde han, ikke være nogen Pave og ikke staa paa Prædikestolen med udbredte Hænder; han vilde hverken kysse Folk eller lade sig tilbede, derimod nok undervise andre og lade sig undervise igen. At raabe paa et Ritual kunde ogsaa Hedninger gøre. „Gud naade jer, i kødelige Mennesker,“ sagde han tilsidst, men nægtede yderligere at svare Inspektørerne, derimod ønskede han selv at kunne tage til København og forelægge Sagen for Direktionen¹⁾.

Efter Modtagelsen af denne Klage afæskede Biskop *Worm* og Stiftamtmand *J. G. Holstein* — den kgl. Confessionarius *Joh. Frauen* havde faaet sin Afsked paa Grund af fornærmelige Udtalelser mod Christian VI — straks Lintrup en Erklæring. Men denne mente ikke at have forset sig. Han har, skriver han, hverken forsynet sig mod Guds eller Kongens Lov, hvis Indhold er Kærlighed, og at man forretter sit Kald i Sandhed og Oprigtighed. Egentlig er det ham modbydeligt at skulle forsvare sig, og han gør det kun efter sin Lydigheds Pligt; thi deraf plejer han at tage Skade, mens han faar ny Kraft, naar han efter Jesu Ord og Eksempel lider for, hvad han giver Naade til at gøre. — Hverken han eller Hansen lagde Vægt paa Klædedragten, der var ligegyldig for Her-

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4 - VI - 73 ff.

ren; de var gaaet til Andagterne alene med Suk om, at han vilde vise dem det rette. Kun ved Upasselighed havde han brugt Slobrok, ellers sit daglige Tøj, hvordan det nu var. Hansen havde haft Huen paa inde hos ham, da det ringede, og var saa fulgt med, saadan som han gik og stod, paa samme Maade som alle andre i Huset. Ved Gudstjenesten kom det kun an paa de agtsomme Hjerter, ikke paa Klæder og Ceremonier, uagtet de fleste tillægger den Slags Betydning og foragter det andet; de tror, Jesu Død gør, at de uden Hellighed kan blive salige. Gamle og smaa Børn kan ikke saa godt følge en lang Prædiken; derfor er det godt at bryde af og give dem Lejlighed til at spørge, hvad Lemmerne ogsaa privat havde indrømmet, skønt ingen af dem havde haft Mod til at begynde. Men en Dag havde Hansen spurgt, og siden talte de ofte sammen i Kirken. For sin Samvittigheds Skyld kunde han ikke høre op med dette, skønt Forstanderen, der altid havde modarbejdet ham og hindret Guds Rige, fra sin Stue „i sin Fulskab“ havde raabt haarde Ord ind til dem. Desuden var Kirkesalen kun for Husets Folk, og da han ikke var ordineret, stod han ikke under Ritualet, men maatte alene være forpligtet til at rette sig efter sine Tilhøreres Tilstand.

„Det daglige Brød“ i Fadervor var en forkert Oversættelse af det græske Ord, derfor ændrede han det, men for ikke at saare Lemmerne havde han tilsidst helt undladt Fadervor og sagt til dem, at de kunde bede det selv. 3. Juledag havde han efter Oplæsning af Evangeliet sat sig hos dem og søgt enfoldigt at forklare dem det, og han havde da udtalt det Ønske, at de, der kunde, ogsaa vilde belære ham.

De kristelige Anordninger skal tjene til Opretholdelse af god Skik, men Lov og Ret maa ikke hæmme den frie Lydighed, og da han er fuldt optaget hver Dag fra Morgen til Aften med Børnene, har han ikke som Præsterne 8 Dage til at lave en Prædiken, saa naar han skal tale

enfoldigt, maa han stole paa Gud. „Det skal komme fra Herren, hvad Tungen taler“. Thi det er ikke nok, at han kun lader Børnene læse noget udenad, saa han kan forbedre sig til Søndagen; Meningen er jo at føre Sjælen til Omvendelse.

Direktørerne tog imidlertid ikke denne Skrivelse for gode Varer, da den ikke indeholdt noget Tilsagn om, at Lintrup fremtidig vilde følge de gældende Bestemmelser, og den rettede derfor paany en Henvendelse til ham desangaaende.

Herpaa svarede Lintrup, at han ikke mente at have handlet mod sin Instruks, om den fortolkedes i Kærlighedens Aand, og at han aldrig havde forsømt sin Tjeneste, naar det da ikke havde været umuligt. Yderligere skrev han, at han helst vilde bede om sin Afsked, saa han kunde søge Samfund med hellige Mennesker, for at hans Sjæl kunde beredes til at undgaa den Guds Vrede, som snart vilde overgaa den nuværende sikre Verden. Men da han var kommet hertil mod sin Vilje, næsten som Jonas til Ninive, turde han ikke, og han vilde derfor bie og imidlertid øve sin Gerning af yderste Evne og vandre efter sin Samvittighed. Fik han saa sin Afsked, vilde han sige: „Ske Herrens Vilje i alle Ting“.

Efter dette negative Svar indberettede Direktionen Sagen for Kongen med Forespørgsel om, hvad Fremgangsmaade der skulde vælges overfor Lintrup, og Christian VI resolverede derefter (19. Marts 1734), at han skulde afskediges fra sin Tjeneste ved Herfølge Hospital.

Denne Afgørelse har næppe anfægtet Lintrup ret meget. Snarere har den været ham en Befrielse. Det synes ogsaa at fremgaa af det frejdige Brev han ved sin Afrejse sendt Sognepræsten, Hr. Lyder Roed¹⁾. Han skriver heri, at naar han ikke selv er kommet for at tage Afsked, at det fordi han har „en sær Gruelse“ for Præster, for hvem han tror, at der forestaar dem en „sær Guds Dom“; selv

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4 - I 175 ff.

er han nu løsrevet fra enhver Dragelse mod Standen. „Jeg haaber med Jesu Naade aldrig at komme til at bære det Navn i denne Verden, Amen!“ Men han kan ikke andet end takke ham hjerteligt, da hans Omgang med ham efter Guds Vilje har været ham ret nyttig, og han forsikrer ham enten han tror det eller ikke, at han i Sandhed elsker ham og befaler ham i Guds Naade, idet han ønsker den for ham som for sig selv ved Kristi Blods Bestænkelse. Brevet er udateret, men underskrevet „Søren Lintrup, nu paa et Par Dage Pilegrim i Vallø Hospital og nu ganske rejsefærdig derfra.“

Fra Herfølge tog Lintrup til København, hvor han naturligtvis sluttede sig endnu nøjere til Vennekredsen end før. Hvad han ellers har taget sig til derinde, vides ikke, men at han var der, fremgaar af, at han den 9. April skrev en kristelig Sentens „til Opmuntring“ i den norske Præst Jens Rennords Stambog, hvori ogsaa mange af hans ligesindede fremsatte deres Tanker. Lintrup underkrev sig som en „forhen Jesum søgende Lejesvend i Vallø Hospital og nu, under Verdens og især den vanhellige Jesabels utidige Dom ret hjertelig efter det hellige Samfund higgende Herrens frigjorte“¹⁾).

Disse noget gaadefulde Ord skal sikkert forstaas saaledes, at han, der før trælledede under et ganske vist uønsket Arbejde i Hospitalet, er blevet afskediget derfra paa den onde Verdens og det ugudelige Kirkesamfunds (Jesabels) Foranledning, og nu, frigjort fra alle Baand, higer efter at kunne slutte sig til en levende Menighed. Med det sidste har han utvivlsomt tænkt paa den Plan, som saa mange andre af hans ligesindede drømte om at virkeliggøre, at forlade Landet og drage til Herrnhut, for dem det kristne Brodersamfunds forjættede Stad, og som han nu selv stod i Begreb med at realisere. Kort Tid efter maa han ogsaa være brudt op, thi i Begyndelsen af Juni hører vi, at han er ankommet til Byen²⁾).

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3 - I - 377.

²⁾ do. 5 - II - 742.

Hvad Stilling han kom til at indtage i Brødremenigheden, er ikke oplyst, men naar Grev Zinzendorf 1738 i et Brev til Præsten ved Nicolaj Kirke i København, Nikolaj Brorson, omtaler ham som „min velsignede Broder“¹⁾, kunde det tyde paa, at han har nydt en ikke ubetydelig Anseelse i Kredsen. Fra Lintrup selv er opbevaret et udateret Brev til de vakte Brødre og Søstre hjemme, hvori han takker dem, fordi de har lovet at mindes ham i deres Bønner, og hvori han i apostolske Vendinger formaner dem til at bevare den gode Samvittigheds Pagt og leve med Kristus²⁾. I Herrnhut blev han iøvrigt gift med en Søster til Præsten i Stepping i Sønderjylland, Jørgen Kastrop, der som sin Broder sluttede sig til Brødremenigheden og var indvandret ligesom Lintrup. En anden Søster ægtede Gert Hansen, der blev en af Herrnhutismens betydeligste Emissærer i Danmark, saa de to Venner nu ogsaa blev Svogre³⁾. Udover dette ved man intet om Student Søren Lintrups senere Liv og Færden. Dog ligger det nær at formode, at hans Ophold i en Kreds, hvor man tog Afstand med den radikale Pietismes Sværmerier og alene lagde Vind paa at samle sig om det fromme Menighedsliv, kan have virket afsvalende paa de sekteriske Tilbøjeligheder, han unægtelig en Tid lang havde næret. Men noget sikkert kan der ikke siges herom.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3 - VI - 708.

²⁾ do. 4 - I - 566 ff.

³⁾ do. 5 - II - 613.

DA MØNS LANDBOFORENINGS MØDE 30. JANUAR 1846 BLEV FORBUDT

Af Rasmus Nielsen.

DEN danske Bondestand havde i en Række af Aarhundreder været under Herremandsvælde og deraf følgende Trældom og Usselhed, saa den ikke længer udgjorde nogen borgerlig berettiget Stand i Staten, men en Kaste, som ikke havde Ret til eller Fordring paa nogen-
somhelst Anerkendelse ved Siden af de andre Samfundsklasser. Da var det, at Frederik den Sjette som Kronprins, raadet, tilskyndet og understøttet af Reventlow, Colbjørnsen m. fl., greb den elendige, forladte og underkuede Bondestand under Armen, stræbte at rejse den af dens dybe Fornedrelse og sikre den mod dens mægtige og afgjorte Modstanderes mest iøjnefaldende Undertrykkelser og Uretfærdigheder.

Men trods alle Frederik den Sjettes Bondereformer stod den danske Bondestand i de første 40 Aar af det 19. Aarhundrede paa et ikke ret højt Kulturtrin og havde kun ringe Interesse for aandelige Forhold; det skulde dog snart blive anderledes.

Aarene 1840—50 var begivenhedsrige for Bondestanden, idet den hævedes op fra den førnævnte Tilstand til at blive ligeberettiget med andre Borgere i Landet. Det skete bl. a. ved Grundloven af 5. Juni 1849. Men forud for den var der siden 1840 gjort meget for at forbedre Bondestandens materielle og aandelige Kaar.

Der blev holdt Folkemøder rundt omkring i Landet.

Der blev stiftet Landkommunalforeninger for hvert

Amt — i hvert Fald her paa Sjælland. Der blev oprettet Brandassuranceforeninger, og endelige blev der oprettet Landboforeninger.

Møns Landboforening blev stiftet paa et Møde i Stege 19. Marts 1845. Jens Larsen fra Pollerup blev Formand. Der blev sendt en Takkeadresse til følgende Stænderdeputerede: Kammerherre Drewsen, Overretsprokurator B. Christensen, Højesteretsadvokat O. Lehmann og Sognefoged Petersen som Tak for deres Varetagelse af Landboernes Forhold i den sidste Stænderforsamling.

Naar disse Foreninger holdt Møder, var enten en Politimester eller en Sognefoged til Stede.

Alt det Røre, der var i Landbefolkningen hen imod Midten af det 19. Aarhundrede, var Aarsag til, at Regeringen udsendte „Bondecirkulæret“ af 8. Novbr. 1845, ifølge hvilket det var Bønderne forbudt at holde nogen Forsamling paa Landet for at forhandle om deres Retsforhold til Godsejerne, nemlig Fæstevæsenets Forandring til Selvejendom eller Arvefæste, Hoveriets Afløsning imod Betaling, alt Hartkornets lige Beskatning og Tiendens Afløsning mod Pengevederlag uden Politimesterens forudgaaende Tilladelse og personlige Tilstedeværelse og Tilsyn, og det beroede paa hans Skøn, om han vilde give Tilladelse dertil eller ej. Det var forbudt at deltage i et saadant Møde uden for det Sogn, hvori man boede.

Den 7. Januar 1846 indbød Møns Landboforenings Formand Gmd. Jens Larsen ved en Bekendtgørelse i Landboernes Ugeblad „Almuevennen“ Medlemmerne til et Møde i sin Gaard i Pollerup 30. Januar.

Omtrent samtidig rejste han til Stege og meddelte mundtlig Politimester, Etatsraad Meincke, at Landboforeningen vilde holde Møde 30. Januar, og hvilke Sager der skulde forhandles.

Meincke svarede ham straks, at Landboforeningen ifølge Kancelliets Cirkulære af 8. Novbr. 1845 intet Møde maatte holde. Han forbød Formanden at udstede Bekendtgørelse herom.

Jens Larsen sagde, at han havde bekendtgjort Mødet i „Almuevennen“, at det var hans faste Beslutning yderligere at bekendtgøre det, og at hvis Politimesteren fastholdt sin Bestemmelse om at forhindre Mødets Afholdelse, kunde han til den Tid sende ham et skriftligt Forbud, som naturligvis vilde blive respekteret.

Formanden ønskede ogsaa Mødet bekendtgjort ved Sognestævne eller Kirkestævne; men Sognepræsten i Keldby Kristoffer Otto Andresen forbød, at Bekendtgørelsen maatte læses ved Sognestævne, før den havde faaet Politimesterens Paategning om, at der intet var til Hinder for Mødets Afholdelse; men denne Paategning kunde han ikke faa, og Bekendtgørelsen blev ikke læst op.

Da 30. Januar oprandt, og da Mønboerne i deres bedste Højtidsklæder og i smukke Køretøjer indfandt sig hos Jens Larsen, kom ogsaa Sognefogeden og oplæste for de studsende Bønder følgende Skrivelse fra sin høje foresatte:

„Da det er mig forebragt, at der er berammet i Bladet „Almuevennen“ et Møde til i Morgen Fredag den 30. ds. hos Gmd. Jens Larsen af Pollerup af den saakaldte Møns Landboforening, saaledes som indlagte Plakat udviser, og at det derfor kunde hænde sig, at flere Personer i den Anledning indfandt sig paa ovennævnte Sted, saa maa jeg herved beordre Sognefogeden i Medhold af Bestemmelsen i Kancellicirkulæret af 8. Novbr. f. A. at begive sig i Morgen Fredag den 30. ds. hen paa Gmd. Jens Larsens Bopæl i Pollerup og paase, at ingen Forsamling bliver afholdt, og bortvise de Personer, der maatte indfinde sig for at afholde en saadan.

Om det passerede har Sognefogeden derefter at indgive skriftlig Rapport snarest muligt.

I øvrigt bemærkes, at jeg personlig har betydet Gmd. Jens Larsen af Pollerup, at den berammede Forsamling ikke maatte afholdes.

Stege, den 29. Januar 1846.

C. Meincke.“

Der blev saa ikke holdt noget Møde; men de mødte gjorde sig til Gode med Mad og Drikke hos den gæstfri Vært, og de var glade over, at den tilstedeværende Sognefoged dog ikke forbød dem at spise i Fællesskab.

Saa besluttede Landboforeningen at sende en Ansøgning til Kong Christian den Ottende om at ophæve „Bondecirkulæret“ og tillade Møns Landboforening at holde Møder.

Bønderne havde nemlig en urokelig Tillid til Kongen — Landsfaderen —, og de kunde ikke tro, at han billigede Cirkulæret.

Ansøgningen lyder saaledes:

„Allernaadigste Konge!

Af vedlagte Bilag vil Deres Majestæt allernaadigst erfare, at jeg, som af mine Medborgere er valgt til Formand for Møns Landboforening, udstedte under 24. Januar d. A. en Indbydelse til Foreningens Medlemmer om at afholde en Forsamling hos mig 30. s. M., ligesom jeg under 7. Januar havde ladet en lignende indføre i „Almuevennen“, og i begge anført, hvilke Sager der ønskedes forhandlet i denne Forsamling, nemlig:

1) om at indgaa til Deres Majestæt eller til Stænderne med et Andragende om, at den Kornafgift, der hidtil har været udredet af Landets Beboere til Stege Bys Borgerskole maatte ophæves, og den derimod maatte vorde tillagt en højere Bondeskole, som vi ønskede kunde blive oprettet her i Landet,

2) om Forandring i Forligelsesvæsenet her paa Møn, hvorved vi fornemmelig vilde gaa ud fra, at Herredsfogeden, Etatsraad Meincke tillige er Forligskommissær, hvilket efter vor Formening ikke stemmer med den Aand, der udtaler sig i Anordningen om Forligelsesvæsenet,

3) om en indbyrdes Brandassuranceforening for Bondestanden paa alle rørlige Ejendele, Kreaturer og Avlsredskaber m. v.

Endvidere vil Deres Majestæt af vedlagte Bilag allernaadigst erfare, at Politimester Etatsraad Meincke i Henhold til Kancellicirkulæret af 8. Novbr. f. A. har aldeles forbudt os at afholde noget Møde i Landboforeningen, og skønt vi holdt os overbevist om, at vort paatænkte Møde ikke i fjerneste Henseende stod i Strid med hint højst beklagelige Cirkulære, saa efterkom vi alligevel, som Pligt var, Politimesterens Ordre ved Sognefogeden og afholdt intet Møde.

Allernaadigste Konge! Vi er os bevidst aldrig nogen Sinde at have haft til Hensigt i nogensomhelst Maade at forhandle eller foretage os noget ulovligt eller uretfærdigt i Foreningen; vi er ogsaa overbevist om, at Politimesteren ikke vil kunne anføre det allerringeste, hvori Foreningen skulde have forset sig, og Deres Majestæt vil derfor finde det naturligt, at hint Forbud har dybt krænket og inderligt bedrøvet os, da vi ikke kan se andet, end at vi af Kancelliet og Politimesteren er behandlet ved denne Lejlighed som umyndige Børn. Vi henvender os derfor med Tillid og Fortrøstning til Deres Majestæt selv som Den, der omfatter alle Deres Undersaatter med lige Kærlighed, med den Bøn og Begæring, at der snarest muligt maatte gives os den samme Ret tilbage, som vi forhen havde, og som Statens andre Borgerklasser, Købstadbeboerne og Godsejerne, endnu har, til at samles for at forhandle om vore Anliggender og navnlig, at De allernaadigst tillader Møns Landboforening at afholde dens lovbestemte Møder.   Allerunderdanigst

Jens Larsen, Foreningens Formand.“

Formanden og Næstformanden, Gmd. Niels Rasmus-

sen fra Borre, besluttede personligt at overrække Kongen denne Ansøgning. De rejste derfor til København og henvendte sig til Kabinetssekretær, Kammerherre Tillisch, der bad dem om at komme til den almindelige Audienstid. De fik dog ikke Audiens.

De indfandt sig saa senere hos Kabinetssekretæren.

Han viste sig begge Gange meget høflig og velvillig imod dem og sagde, at deres Forening nok vilde faa Lov til at holde Møder, og at han ikke kunde indse, hvorfor det var dem forbudt. Den sidste Gang fik han deres Andragende og lovede at gøre Kongen bekendt med det.

Kongen modtog en Del Andragender af ovennævnte Slags fra Foreninger, hvis Møder var blevet forbudt.

Han henstillede derfor til Danske Kancelli, at „Bonde-cirkulæret“ blev ophævet, og det skete 12. Maj 1846.

Kilder: Almuevennen 12. og 19. Novbr. og 10. Decbr. 1845 og 6. og 20. Maj 1846.

BILLEDSNIDERSLÆGTEN SCHRØDER

Af *R. Nielsen.*

I „Aarbog for Hist. Samfund for Præstø Amt“ for 1935, Side 25—42, er der fortalt om Billedsniderslægten Schrøders forskellige Billedskærerarbejder. Her skal derfor kun meddeles nogle biografiske Oplysninger m. m. om denne Slægt, der boede i Næstved i Slutningen af det 16. og det meste af det 17. Aarhundrede.

De to vigtigste Medlemmer af Slægten er Abel Schrøder den Ældre og Abel Schrøder den Yngre.

Abel Schrøder den Ældre har bosat sig i Næstved omkring 1580; thi der staar i St. Peders Kirkes Regnskab 1583—84: „Er given Abel Billedsnider i adskillige Tider paa Regnskab paa den Altertavle, han skal gøre til Kirken, 34 Dl.“

Han boede paa Østsiden af Ringstedgade i St. Peders Sogn og betalte Jordskyld til St. Peders Kirke. Han var gift med Maren. Hendes Efternavn kendes ikke. Hun blev efter Tidens Skik blot kaldt Maren Abels.

Abel døde sikkert af Pest i Maj 1602, idet der 31. Maj blev betalt 4 Mk. til St. Peders Kirke for hans Lejersted (Gravsted) paa St. Peders Kirkegaard. Fra den 9. April til 4. Oktober 1602 døde der i St. Peders Sogn 157 Mennesker, hvoraf de 95 var Børn. Pesten maa derfor have raset frygteligt paa den Tid.

Efter hans Død fortsatte hans Enke Maren Abels Billedskærervirksomheden ved Hjælp af nogle Svende. For Maren Abels Svends Lejersted blev der betalt 4 Mk. til St. Peders Kirke 26. Sept. 1602, han døde rimeligvis ogsaa af Pest.

Hvornaar Maren Abels døde, vides ikke. Hun nævnes sidste Gang i St. Peders Kirkes Regnskab fra Mikkelsdag 1616 til M. 1617 som Ejer af Ejendommen i Ringstedgade, hvorefter hendes Søn Eiler nævnes som Ejer i Regnskabet M. 1618 til M. 1619. Maren er maaske død mellem Mikkelsdag 1617 og M. 1618, da Kirkeregnskabet mangler for dette Aar.

Af deres Børn kendes 4 eller 5.

Mellem Mikkelsdag 1597 og Paaske 1598 blev deres Barn begravet paa St. Peders Kirkegaard. Saa var der en Datter Lisabeth og to Sønner Eiler og Abel. Man har tidligere ment, at Abel ikke var Søn af Abel Schrøder den Ældre; men derom er der ingen Tvivl; thi 10. Juli 1671 stod Abel Schrøder den Yngre i Næstved Bytingsret og vidnede, at i 1619 købte hans Broder Eiler Abelsen af Niels Ploug den Gaard, som Søren Viborg nu boede i.

Abel Billedsniders Søster Lisabeth Abelsdatter nævnes i Næstved Tingbog 1650—51. Hun stævnedede nemlig Johanne Baggers for Bytingsretten 2. Decbr. 1650, fordi Johanne tog en Kurv med Hvedebrød fra hende.

Abel Schrøder den Ældre havde maaske ogsaa en tredje Søn, der hed Christen Abelsen; thi i Næstved Bytingsret 24. Sept. 1621 vidnede Jens Mønbo, at Christen Abelsen havde sagt til hans Kone, at hun var en rødøjet Troid, og at det havde været bedst, at hun for 13—14 Aar siden havde hængt i Galgen paa Galgebjerget. 8. Oktbr. stod Christen Abelsen i Bytingsretten og sagde, at han ikke vidste andet om Jens Mønbos Hustru end det, som ærligt var.

Da Eiler Abelsen blev voksen, overtog han Ejendommen og Billedskærerværkstedet i Ringstedgade. Han var en habil Billedskærer, om end ikke saa fremragende som Faderen og den yngre Broder. I „Danmarks Kirker“, Præst Amt, S. 1080 er der nævnt nogle af hans Arbejder. I 1611 nævnes han som Ejer af Ejendommen i Ringsted-

gade; thi 16. Sept. 1611 afsagde Byfogeden Dom mellem Maren Abels og Rasmus Eriksen om en Gaard i Ringstedgade, som hendes Søn Eiler Abelsen havde solgt til Rasmus Eriksen mod hendes Vilje, og hun havde tilbageleveret de Penge, som hendes Søn havde modtaget af Rasmus Eriksen.

Der blev saa afsagt for Retten, at efterdi det ikke findes, at Eiler Abelsen har lovbødet til sin Moders Søskende eller Slægt samme sin fædrene Gaard, han med sin Moder og Søskende var arvelig tilfalden, af hvilken Gaard der svaredes Jordskyld til St. Peders Kirke, før han har indladt sig i Handel med Rasmus Eriksen, og Handelen er i Strid med det Skiftebrev, som Borgmestre og Raad har udstedt, hvilket tilholder hans Moder Maren Abels at have Værelser i samme Gaard, saa længe hun sidder ugift, og han har ikke faaet Kirkeværgens Til ladelse til Handelen, ligesom Byskriveren heller ikke, som Skik var, har skrevet Købekontrakten, der synes at ligne Makulatur, og Handelen befindes at være begaaet i Druk kenskab, og Eiler Abelsen har straks fortrudt Handelen og tilbagegivet Rasmus Eriksen de Penge, han havde betalt til ham, saa kunde Byfogeden efter forberørte Lejlighed ikke dømme, at Handelen var lovlig; men den blev kendt magtesløs at være.

I Bytingsretten 4. Novbr. 1611 lagde Maren Abels 70 Slettedl. paa Tingbordet; men Rasmus Eriksen vilde ikke modtage dem. Sagen omtaltes ikke mere, saa Rasmus Eriksen har maattet rette sig efter Byfogedens Dom.

Maren Abels har sikkert nu overtaget Ejendommen, da hun nævnes som Ejer af den i Kirkeregnskaberne. I 1617 eller 18 fik Eiler Ejendommen.

I 1618 købte han et Hus i Kindhestegade af Niels Ploug, og han solgte det i 1619 til Jacob Rasmussen, Sognepræst i Køng Sogn.

Han leverede „Vatterlister“ til St. Peders Sogns ny Præstegaard i 1620.

Eilers Hustrus Navn kendes ikke. Deres Barn blev begravet i 1619 paa St. Peders Kirkegaard, og der blev betalt 2 Mk. for Gravstedet 3. Marts 1619, og 20. Januar 1620 betalte han 5 Mk. til samme Kirke for et Barns Gravsted.

I 1621 fik han et ærligt Skudsmaal paa Bytinget af Borgmestre og Raad og Byfogeden. Saa omtales Eiler ikke mere. Han er maaske død kort efter.

Abel Abelsen Schrøder overtog Billedsniderværkstedet og Ejendommen i Ringstedgade. Han er sikkert født i 1602 kort efter Faderens Død og er derfor blevet opkaldt efter ham. Han nævnes i Tingbogen for 1628. Han blev den berømteste af Billedsniderne.

I 1638 var Abel Oldermænd for Snedkerne i Næstved og stævnedes Snedker Bendix Nielsen for Raadstueretten 6. Decbr. 1638, fordi Bendix ikke havde indmeldt sig i Snedkerlavet. Bendix var mødt og lovede, at han vilde indmelde sig i Lavet og betale en Gylden til det.

28. Febr. 1639 stævnedes Abel Erik Smed for Raadstueretten for at høre Vidnesbyrd og lide Dom, fordi hans Svin havde gjort Skade i Abels Have, og fordi der var blæst Halm fra Erik Smeds Have hen i Abels Brønd. Abel havde ladet to Mænd, Peder Jensen og Poul Billedsnider, besigtige den skete Skade, og de blev nu stævnet til at vidne.

De vidnede saa med Ed og oprakte Fingre efter Loven, at Abel for 8 Dage siden havde anmodet dem om at se paa Hegnet mellem hans og Erik Smeds Haver. De saa da, at Hegnet var raaddent, saa Svin og andre Dyr let kunde bryde gennem det, og at der havde været Svin i Abels Have og ødelagt hans Urter. Der laa en hel Hob Halm og Urenlighed i Abels Have. Der var blæst Halm og Snavs ned i Abels Brønd, saa Vandet ikke var til at bruge, før Brønden blev rensat.

Erik Smed var ikke mødt. Der blev nu sendt Bud til ham om at reparere Hegnet og fjerne Halmen. Hvis han

ikke gjorde det, vilde der falde Dom i Sagen Der omtales ingen Dom, saa Erik maa have rettet sig efter Befalingen.

I Bytingsretten 21. Sept. 1640 dømtes Abel til at betale Skrædder Niels Jacobsen 15 Dl. inden 15 Dage.

I Bytingsretten 16. Januar 1643 dømtes Abel til at betale 1 Rdl. i „Mindeskat“.

Abel stævnedede Peder Selgersen for Bytinget 30. Januar 1643 for at høre Vidnesbyrd. Kornmaaler Claus Jørgensen og Rasmus Pedersen blev stævnet som Vidner.

Saa fremstod Claus Jørgensen og vidnede med Ed og oprakte Fingre efter Loven, at da Peder Selgersen 30. Novbr. 1642 opholdt sig i hans Hus, kom Abel Billedsnider gaaende paa Gaden. Claus og Rasmus Pedersen stod og snakkede sammen ved Kakkelovnen, men Peder Selgersen raabte nu til Abel, at han skulde komme ind, da han vilde tale med ham. Saa gik Claus ud og bad Abel om at komme ind til Peder, hvad han ogsaa gjorde. Da Abel var kommet ind, satte han sig paa Bænken ved Siden af Peder, der nu sagde til ham, at han havde noget Egetræ, hvoraf der skulde laves en eller anden Ting; men Abel svarede ham, at Træet var for vaadt. Det kunde ligge i nogen Tid og tørre. Saa hørte Claus, at Peder sagde til Abel, at han havde talt som en Skælm.

Peder Selgersen mødte i Retten og sagde, at han ikke vidste andet om Abel, end at han var en ærlig Mand, og han spurgte Abel, om han vilde sige de Ord, han havde sagt til Rønno v Bille og hans Frue i Sandby Kirke, mens han arbejdede der. Abel svarede, at han aldrig havde talt til nogen om Peder Selgersen.

Abel stævnedede Raadmand Henning Knudsen for Bytinget 6. Oktbr. 1645 for at faa ham dømt til at betale 13 Mk. for en Ligkiste, han havde lovet at betale for Rasmus Jørgensen, der tjente paa Svendstrupgaard. Byfogeden dømte H. Knudsen til at betale 7 Mk.

24. Novbr. 1645 maatte Abel møde i Bytingsretten, fordi han ikke havde betalt en „Rytterskat“ paa 1 Dl. 3 Sk.

Fattigforstander Carsten Koch stævnedes ham for Bytingsretten 6. April 1646, fordi han havde ladet Lauritz Møller fra Toksværd bo i sit Hus. Det blev nu oplyst, at Borgmester Casper Detmarsen havde givet Lov dertil.

Senere hen i 1646 maatte han to Gange møde i Retten, fordi han ikke havde betalt sin Skat rettidigt.

I 1649 var han med til at syne og vurdere en Gaard i Ringstedgade, og i 1650 var han med til at syne et Hus i Kompagnistræde. Han lavede i 1651 en Form, som Claus Rotgieter benyttede, da han støbte en Font til Kirken i Nykøbing paa Falster.

19. Januar 1652 blev Abel, hans Svend og Dreng tiltalt ved Bytinget, fordi Abel under Gudstjenesten stod og huggede paa et Billede, medens Svenden høvede.

Senere hen paa Aaret var han Vidne i en Sag ved Bytingsretten.

Palmesøndag 26. Marts 1659 tvang Svenskerne Abel og de andre Snedkere til at reparere Prammene, da Svenskerne skulde bruge dem.

Han stævnedes Raadmand Rasmus Christensen for Bytinget 22. April 1667 for at faa ham dømt til at betale 44 Sldl. for et Epitafium, som hans afdøde Hustru havde bestilt hos Abel. Rasmus Christensen blev 20. Maj frifundet for Abels Tiltale.

I 1668 kom der to Mænd Michel David og Bochartt len til Abels for at gøre Eksekution for kgl. Skat. De forlangte saa af ham, at han skulde betale Skatten. Abel svarede, at han intet skyldte, og at han intet havde med den Skat at bestille. Bochartt sagde da, at nu skulde Skatten betales. Abel sagde til dem, at han før havde set saadanne Knægte. Michel David svarede: „Vi tjener Hans Majestæt som ærlige Karle, mens Rakkeren holder Knægte.“ Saa gik Michel hen til Abel, tog fat i hans Arm og sagde: „Var det ikke for hans Alders Skyld, skulde de vise ham noget andet.“ Da kom en af Abels Svende med en Kølle, mens en anden kom med en Økse, som om de vilde gøre

Modstand mod Eksekutionen. Saa sagde Abels Søn Studenten, at de skulde fremvise Kongens Brev om, at de skulde inddrive Skatten. Abel sagde nu, at de kunde tage Borde og Stole; men de svarede, at de vilde have rede Penge. — Denne Sag omtales ikke mere.

Abel ejede en Ejendom paa Østergade, og den solgte han i 1672.

Han blev stævnet for Bytingsretten i 1673, fordi man mente, at han havde ladet male Malt uden at angive det for Tolderen. Abel mødte i Retten og svarede, at det Malt, han havde brygget Øl af, var det, som han lod male før Jul, og hvoraf han havde betalt Told til Borgmester Zakarias Hansen. Han aflagde Ed derpaa.

Han var Organist ved St. Mortens Kirke i 42 Aar til sin Død i 1676. Han fik 32 Rdl. aarlig derfor.

Trods de mange Billedskærerarbejder, han udførte, blev han aldrig velstaaende. Han skrev bl. a. i en Skatteklage i 1659: „Guldkæder eller store Sølvkander har jeg eller min fattige Hustru aldrig haft.“ Ved sin Død efterlod han sig nogle faa Dalere foruden Ejendommen i Ringstedgade. Arvingerne var hans Enke, Sønnen Eiler og to Dattersønner.

Abel Abelsen Schrøder var gift med Mette Pedersdatter i 47 Aar, og de fik 9 Børn. Han døde 5. Maj 1676 og blev begravet paa St. Peders Kirkegaard. Sønnen Eiler satte en oval Stentavle over ham. Den sad tidligere indvendig paa nordre Sideskibs Vestgavl og findes nu paa en Pille i nordre Sideskib.

Den har følgende Indskrift:

TIL HUKOMMELSE OVER SIN SL. FADER ABEL
SCHRØDER BILHUGGER OG ORGANIST TIL ST:
MORTENS KIRKE I 42 AAR ÆGTEMAND MED SIN
K: HUSTRU METTE PEDERSD· I 47 AAR OG VED
HENDE FADER TIL 9 BØRN AF HVILKE DE 6 MED
FADEREN SOM DØDE 1676 DEN 5 MAJ OG MODE-
REN DØDE 16 DEN HVILER HER NEDENFOR

HAVER EILER SCHRØDER MED SIN K: HUSTRU
VIVIKE LAURSD: LADET DENNE STEEN OPREISE
ANNO 1681 DEN 24 JUN:

Over Indskriften staar S D G (Soli Deo Gloria —
Gud alene Æren). Forneden er der et Englehoved og Bog-
staverne C G D — E C O.

Af deres 9 Børn er de otte døbt i St. Peders Kirke.
Kun Sønnen Eiler overlevede Faderen. Han blev døbt 3.
S. e. Tr. 1639. Han blev Kapellan ved St. Peders Kirke i
1678 og døde 6. Febr. 1691. Han var gift med Vivike Laurs-
datter, som var en Datter af Laurits Christoffersen,
Sognepræst ved St. Mortens Kirke. — Eilers Kilde paa
Næstved Mark har faaet Navn efter ham.

Kilder: St. Peders Kirkes Regnskaber 1579—1633. Næstved Raad-
stue- og Tingbøger og St. Peders Kirkebog 1631—79. Billedsnider-
slægten Schrøder er omtalt i „Danmarks Kirker“ (Præstø Amt) S.
1078—84.

MIDDELALDERLIGE GILDER OG LAV I PRÆSTØ AMT

Af R. Berg.

Naar man ser paa den Masse Sammenslutninger, der findes i vor Tid og som der stadig dannes flere og flere af, skulde man tro at Organisationstanken var et særligt nyt Fænomen. Det er den dog ikke, for saa vidt som Trangen til at slutte sig sammen om et eller andet Formaal maa siges altid at have været til Stede hos Menneskene.

Ældst er vel nok Slægtssammenslutningen, det tidligste samfundsdannende Element, man kender, men som en Afledning af denne kan man betragte de Gilder, der dannedes i de fleste middelalderlige Byer. Disses Indbyggere var jo næsten alle Tilflyttere og savnede derfor det Værn, som Slægten hidtil havde været for dem. Datiden kendte jo ikke til den Retsbeskyttelse, som det moderne Samfund yder gennem Politi og andre Sikkerhedsinstitutioner. Havde man noget at klage over eller et Angreb at værne sig mod, fandtes ingen offentlig Myndighed, der kunde paatage sig enten at beskytte eller anklage Enkeltmand. Det var noget, man selv maatte sørge for ved henholdsvis at bevise eller modbevise hvad den paagældende Sag drejede sig om. Var f. Eks. en Mand anklaget for en eller anden Forbrydelse, kunde han fri sig ved Afleggelse af Ed sammen med et nærmere bestemt Antal Mededsmænd, der svor sammen med den Anklagede og derved friede ham for Tiltale. Domstolenes Opgave bestod nemlig ikke saa meget i at fastsætte nogen Straf og sørge

for, at denne skete Fyldest, som i at værne Samfundet mod Ufred.

I en ny oprettet Købstad, hvor Slægten ikke kunde træde i Virksomhed, fordi dennes enkelte Medlemmer i de fleste Tilfælde boede langt fra hinanden, var det derfor nødvendigt, at man dannede en Slags kunstig Slægt, og dette skete gennem Oprettelsen af et Gilde, hvis Medlemmer stod Last og Brast sammen i alle Tilfælde, hvor den enkelte kunde trænge til Værn, enten det nu var i Form af Retshjælp som Mededsmænd, eller det var som Hjælp ved Sygdom eller Død samt hvad der ellers kunde hænde af Modgang for den enkelte Gildebroder.

Saadanne Gilder har rimeligvis de fleste Købstæder haft i deres ældste Tid. Bekendt er saaledes St. Knuds Gilderne, der dannedes med Knud Konge eller Knud Hertug som Værnehelgen.

Ogsaa Præstø Amts Købstæder har sikkert haft sine, men kendt er nu kun et St. Knuds Gilde i Storeheddinge og et St. Olufsgilde sammensteds samt St. Eriksgilder i Kallehave og Næstved, hvilken sidste By desuden havde et Hellig Legemsgilde.

For Gilderne i Storeheddinge og Kallehave kendes endnu Gildestatutterne, de saakaldte Skraaer, og da de kaster et godt Lys over Fortidens Samfundsforhold, skal der her gøres Rede for deres Indhold¹⁾.

Om den Knud, der var Værnehelgen for Storeheddinge-Gildet har været Knud den Hellige eller Hertug Knud Lavard vides ikke; derimod kan der næppe være Tvivl om, at den St. Erik, som Kallehave- og Næstved Gildet samlede sig om, har været Kong Erik Plovpenning, som dræbtes i Slesvig efter Sigende ved Paaskyndelse af Broderen Hertug Abel, hans Efterfølger paa Tronen. Naar der dannedes Gilder om Erik Plovpenning som Værnehel-

¹⁾ Begge de to Gildeskraaer er affattede paa Latin og findes aftrykte i C. Nyrop: Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I p. 44 og 56 ff.

gen, skyldes det rimeligvis de mislykkede Forsøg, der gjordes paa at faa denne helgenkaaret.

Imidlertid, begge Arter Gilder havde de samme Formaal.

Først og fremmest gælder det om Værn i Drabstilfælde. Nu maa det huskes, at Drab paa den Tid, Gilderne dannedes (midt i det 13. Aarhundrede) ikke var nogen kriminel Forbrydelse, som Samfundet som saadant satte Straf for.

Det var først og fremmest en Forbrydelse mod den Slægt, der mistede et af sine Medlemmer, og det Tab, som herved forvoldtes, kunde hævnnes enten simpelthen derved, at Drabsmanden blev slaaet ihjel i sin Tur eller ogsaa ved, at der betaltes den Mandebod, som Loven bestemte, og som fastsattes for at undgaa den lange Række gensidige Hævndrab, der kunde volde stor Ufred i Samfundet.

Man ser derfor, at det er en af Gildernes første Pligt at optræde i saadanne Tilfælde.

I Storeheddinge og Kalvehave Gildeskraaerne fastsættes det saaledes, at hvis en Ikke-Gildebroder dræbte en Gildebroder, skulde de hævne denne, hvis de kunde, men var de ikke i Stand dertil, saa sørge for, at der betaltes Mandebod 40 Mark Sølv til den dræbtes Arvinger. Det paalægges dem endvidere ikke at spise, drikke eller være i Skib sammen med eller paa anden Maade omgaaes med Drabsmanden.

Var det derimod en Gildebroder, der stræbte en anden Gildebroder efter Livet, og der var andre Gildebrødre til Stede, skulde de saavidt muligt træde hjælpende til og redde den angrebne fra Dødsfaren (a mortis periculo) hvis de kunde. Var det et Nødværgedrab, skulde de sørge for, at Mandeboden blev udredt. Handlede derimod Drabsmanden af Dumhed, Vanvare eller Ondskab (propter ni miam stultiam et negligentiam et longevo rancore) skulde han udstødtes af Gildet som Nidding (cum malo nomine quod est nithing).

Hændte det derimod, at en Gildebroder dræbte en Ikke-Gildebroder eller en eller anden mægtig (vel aligvem protentem), og han ikke var i Stand til at fri sig, saa skulde de Gildebrødre, som muligvis var til Stede, hjælpe ham i hans Livsfare paa den Maade, de kunde bedst. Hvis det f. Eks. var i Nærheden af Havet, skulde de skaffe ham Baad og Aarer, Øsekar samt Jern og Flintesten, for at han kunde slaa Ild, saa han kunde sikre sig paa bedst mulig Maade. Var det derimod paa Landet, at Drabet fandt Sted, skulde de skaffe ham en Hest og følge ham til Skovs, men ikke ind i Skoven. Hesten kunde han beholde Dag og Nat, og kom den ikke tilbage efter denne Tid, skulde der betales for den, og kunde Drabsmanden ikke dette, var de andre Gildebrødre forpligtede til at erstatte Tabet, ligesom de skulde deltage i Udredelsen af Mandeboden, hvis Drabsmanden ikke var i Stand til selv at betale denne.

Havde Drabsmanden derimod forøvet sin Gerning i Ondskab (nequitia) eller af Frygt for Hævn og lod sine Gildebrødre i Stikken, skulde han udslettes af Gildet med Niddings Navn.

Disse Bestemmelser vidner om, hvor farligt Livet levedes i ældre Tid, men tillige om, at Drab var noget, enhver skikkelig Mand kunde komme ud for.

Sammenhold til gensidig Forsikring var derfor nødvendig.

I det hele kan det siges, at enhver Svigten af Broderskabsforholdet toges meget strengt. Der var saaledes fastsat store Bøder eller Udstødelse af Gildet, hvis man paa nogen Maade skadede sin Gildebroder, enten ved falskelig at anklage ham for en eller anden Magthaver, eller hvis man forraadte ham overfor Sørøvere eller paa anden Maade voldte ham Skade.

En Gildebroder skulde man staa bi med Raad og Daad paa alle Maader, løskøbe ham af Fangenskab, hjælpe ham i Tilfælde af Skibbrud eller anden Nød.

Dog ikke blot ved den Slags Hændelser skulde man vise sit Brødersind, men ogsaa i almindeligt Samkvem med sine Med-Gildebrødre, især ved Brødrenes almindelige Sammenkomster.

Der var saaledes fastsat Bøder for Skældsord mod hinanden, dog viselig saaledes fastsatte, at den, der begyndte en Trætte skulde betale dobbelt mod den, der kun gav utaalmodigt Gensvar. (qui vero impatienter consimilia responderit dimidium solvet).

Værre var det naturligvis, naar det ved Sammenkomsterne kom til Haandgribeligheder; som saadanne nævnes det at tage sin Gildebroder i Haaret eller slaa ham med Næverne; derfor var Bøden 12 Mark til den Skaden var gaaet ud over, foruden 6 Mark til Gildekassen. Der var i det hele taget i Gildeskraaerne udførlige Bestemmelser for alle de Hændelser, der kunde indtræde under en Sammenkomst, thi at Gildebrødrene ikke holdt Møder, uden at der blev drukket bravt, og man saaledes let kunde lade Galden flyde over, er der mange Vidnesbyrd om.

Nu bør det imidlertid huskes, at selve Gildesdriknin-gen var en fra Oldtiden nedarvet hellig Skik, der havde bevaret sin højtidelige Karakter i Middelalderens Gilder. Den begyndte med, at Gildets Pokal gik „retsinnings“ om fra Mand til Mand, der hver for sig drak en Slurk. Meningen dermed var oprindelig, at den til Guderne viede Drik indeholdt noget af Gudens Væsen i sig og derfor skulde komme alle til Gode. Det var en højtidelig Cere-moni, som toges meget alvorlig og derfor værnedes med alle mulige Forbud. F. Eks. var det forbudt at drikke hinanden til tværs over Bordet, og det paabødes, at ingen maatte bære Vaaben i Gildeshuset. Alt, hvad man førte med sig af den Art, Økse eller Sværd, skulde aflægges i Forstuen. Man kan heraf slutte, at man var forberedt paa, hvad der kunde hænde under Gildets videre Forløb.

At man desuden gjorde, hvad muligt var for at sikre sig en anstændig Opførsel fremgaar af Gildestatutterne,

men det kan ikke nægtes, at man i den Henseende var forberedt paa adskilligt, som vi daarligt kunde tænke os at forekomme i godt Selskab i vore Dage.

Der var saaledes faste Bøder for at brække Vokslæs i Gildeshuset, for at sove eller kaste op dér eller paa Vejen hjem, endvidere for at møde beruset eller paa anden Maade vise daarlig Opførsel, der nævnes f. Eks. at vælte sin Gildebroder fra Sædet, gøre Spektakel, naar Olsdermanden talte o. s. v.

Alt dette giver os et Billede af Omgangstonen i Fortidens Selskabsliv. Man var impulsiv som Børn, havde let til Vrede og var snar i at gribe til Ukvemsord og Vaaben, især naar man havde drukket noget over Tørsten, men paa den anden Side er der ligesaa mange Vidnesbyrd om ubrydeligt Sammenhold og gensidig Hjælp, hvor og naar det tiltrængtes.

Den Broder, der f. Eks. vilde forfølge en Sag for Domstolen, tvungen dertil for at hævde sin Ret, kunde til sin Beskyttelse og til sit Forsvar kræve Ledsagelse af 12 bevæbnede Brødre, der skulde følge ham Dag og Nat fra Hjem til Tinget og tilbage igen. Hvis en Broder fik sit Gods konfiskeret af Kongen eller nogen anden Fyrste og holdtes fangen af denne, skulde enhver Broder i eller udenfor Riget hjælpe ham med et Bidrag paa 5 Denarer.

Drog nogen Broder til Torvs for at sælge sine Varer, skulde han ledsages af to Brødre som Salgsvidner. Alt Køb og Salg foregik nemlig under Vidneførsel.

Derson nogen Broder blev syg, skulde de andre Brødre besøge ham og om fornødent vaage over ham, og, hvis han døde, følge ham til Jorden og deltage i Offeret til Døds-messen.

I Overensstemmelse med dette indbyrdes Sammenhold var det naturligvis en Selvfølge, at enhver Forbrydelse mod en anden Broder straffedes strengt. Den, som f. Eks. huggede Arm eller Ben af en anden Broder, blev for evigt udstødt af Gildet. Endnu værre gik det den Bro-

der, der blev grebet i utilladeligt Samkvem (in conbiculo fornicantem) med en anden Broders Hustru, ham havde den forurettede nemlig Lov til at dræbe paa staaende Fod.

Alle disse gamle Gilder var af almindelig Art og optog enhver, i Praksis dog kun „bedre Folk“. Som Regel var det Købmænd, der dominerede i dem. De og deres Lige var de raadende i Købstæderne og sad inde med Styrelsen af disse. Haandværkerne var udtrykkeligt udelukkede derfra, ja man synes, i hvert Fald i nogle Byer, at have været paa Nakken af dem. Navnlig havde man forset sig paa Bagerne. Paa en Forsamling, som samtlige St. Knudsgilder holdt i Skanør 1256, blev man saaledes enige om at udelukke Bagerne fra Optagelse i Gilderne. Grunden til, at det netop skulde gaa ud over disse, angives ikke. Men man kan fra adskillige Stadsretter slutte, at Bagerne har gjort sig ilde lidte, dels fordi de søgte at rationere Bagningen, dels fordi de ikke altid har været saa nøjeregnende med Vægten af deres Brød. De trues i hvert Fald med, at hvis de for tredie Gang gribes i denne Forseelse, skulde de straffes med „den Straf, der kaldes Støden“. At denne maa have været anset for særlig vanærende, kan man slutte deraf, at hvis Bryggerne gjorde sig skyldig i Forringelse af deres Varer, straffedes de blot med Bøder, men de hørte ogsaa til Købmandsklassen, og Forskel paa Folk, det var der nu i høj Grad indenfor de gamle Købstadssamfund.

Foruden de mere fornemme St. Knuds og St. Eriks-gilder, der fortrinsvis hørte hjemme i Købstæderne, eksisterede der ogsaa rundt om paa Landet Gilder, hvis Op-gave det var at yde deres Medlemmer Hjælp ved Sygdom og Død, om man vil en Slags Syge- og Begravelses-kasser, der dog ogsaa havde almindelig Gildekarakter og bl. a. holdt en eller flere Sammenkomster om Aaret.

For et saadant Gilde er der bevaret en Skraa fra 1404, der gjaldt for St. Gertruds Gildet i Hellested paa Stevns. Den er affattet paa Latin, rimeligvis af den stedlige Sog-

nepræst, der var Gildets Skriver¹⁾). Nogen stiv Latiner har den gamle Pastor dog ikke været, men netop derved faar Skraaen en vis Ynde over sig, og man kan i hvert Fald se, at han har gjort sit bedste for at haandtere det klassiske Sprog. Hvor han ikke har haft et latinsk Ord til Rede, viger han ikke tilbage for at erstatte det med et tilsvarende dansk.

St. Gertrud, der var Gildets Værnehelgen, var saare populær hos os i Sen-Middelalderen. Hun beskyttede alle tilrejsende, der var syge og fattige eller paa anden Maade trængte til Hjælp. I mange Købstæder og altsaa som vi ser i dette Tilfælde ogsaa paa Landet, fandtes der St. Gertrudts Gilder. Vi ved saaledes, at der var et baade i Næstved og Vordingborg og sandsynligvis ogsaa i Præstø, hvor der i hvert Fald fandtes et St. Gertruds Kapel.

At disse Gilders Formaal har været af social-karitatativ Natur er der ingen Tvivl om, og det falder sammen med hele den sen-middelalderlige Religiositets Karakter.

Det fremgaar da ogsaa udtrykkeligt af Indledningen til Skraaen for Hellested Gildet, hvori det hedder, at det ikke er oprettet for at holde Drikkelag eller for Gerrigheds Skyld, men for at stifte Venskab og Støtte mellem Brødrene indbyrdes. (*quod convivium non causa potationis vel cupiditatis est institutum, set causa auxilii et adjutorii et amicitie ac frater fratri in necessitate non recuset assistere*).

Sammenkomsterne i Hellested Gildet har da sikkert ogsaa haft en alvorlig Karakter og været stærkt religiøst præget, og der er aabenbart gjort meget til gensidig Hjælp. Det gælder Nattevaagen hos syge. Omsorgen for deres hæderlige Begravelse i Tilfælde af Død samt Afholdelse af Messer for døde Brødrers Sjæle. Desuden Understøttelse til Pilgrimsrejser o. s. v.

Alt dette er da aabenbart ogsaa Grunden til, at der i Gildeskraaen er taget saa mange vidtgaaende Forholds-

¹⁾ Skraaen er aftrykt i C. Nyrop. c. c. I p. 169 ff.

regler for at værne Sammenkomsternes Højtidelighed. Disse adskiller sig i og for sig ikke fra de foran anførte Bestemmelser i de andre Gilder — og kan lyde pudsige for vor Tid, som naar der i Hellested Skraaen medtages Forbud mod under Sammenkomsterne ikke at spille mere Øl, end man kan dække med Foden. Men de maa alle forstås som Udtryk for et primitivt Samfunds Bestræbelser for at skaffe indbyrdes Ro og Fred. Netop ved Gennemlæsningen af disse gamle Gildeskraaer, faar vi et ikke ringe Kendskab til det middelalderlige Menneske. Det var naivt og usammensat, handlede hurtigt og impulsivt, havde let baade til Medynk og Grusomhed, modtageligt som det var for alle ydre Indtryk. Men det Samfund, det levede midt i, var ogsaa saare primitivt i alle sine Funktioner. Staten som Organisation og ledende Myndighed kendte man saa godt som intet til; den erstattedes af Slægten og de Gilder, der traadte i dens Sted, og var det eneste faktiske Værn, der ekisterede for den enkelte. I stort Omfang tog man sig selv til Rette, om man havde Magt dertil. Domstolene havde vel Betydning som fredstiftende, men ingen Midler til at skaffe sine Kendelser udførte.

Ogsaa økonomisk set var Samfundet saare primitivt, idet hver enkelt stort set levede af sin egen Produktion; og denne kunde paa Grund af den herskende haandværksmæssige Teknik ikke blive meget større end det, der lige slog til for den enkelte Families Selvforsyning. Da Lovgivningen derfor — efterhaanden som Samfundsordningen blev mere indviklet ved Dannelsen af de forskellige Befolkningsklasser — begyndte at tage sig af Erhvervsvirksomheden, blev dens væsentligste Opgave derfor ogsaa at fastsætte Regler for Produktionens Fordeling, eftersom ingen kunde tænke paa dens Forøgelse.

Den eneste Organisation, som virkelig havde indgribende Betydning for det middelalderlige Samfund var Kirken, og netop overfor det ureflekterende Sind blev dens Indflydelse saare omfattende. Det, at den enkelte havde en

Magt, som han ubetinget stolede paa, at henvende sig til, bestemte saare meget af det enkelte Menneskes som af hele Samfundets Tænken og Handlen.

Erhvervsmæssigt set havde de oprindelige gamle Gilder næppe nogen Betydning. Deres største Indflydelse laa i det Værn, de ydede det enkelte Medlem og saa naturligvis deri, at de var Samlingspunkt for den mest indflydelsesrige Del af Befolkningen.

Det var først efter at der ved Siden af det oprindeligt førende Lag indenfor Købstæderne opstod andre Klasser med deres særlige Interesser, at det blev nødvendigt at oprette Sammenslutninger for disse, og da navnlig for Haandværkerne ved Dannelsen af Lav for de enkelte Fag.

I de smaa Købstæder var Antallet af Haandværkere og for det meste saa ringe, at de fleste Fag ikke kunde tænke paa at oprette noget selvstændigt Lav, i hvert Fald ikke under de smaa Forhold i selve Middelalderen.

Kun saadanne Fag, hvis Produktion kunde sælges udenfor den lokale Kreds, som f. Eks. Skomagerens, kunde danne selvstændige Lav.

Skomagerlav træffer vi derfor i alle Købstæder, i Næstved, Vordingborg, Stege og Præstø. Noget særligt om dem ved man imidlertid ikke. Om Skomagerlavet i Præstø erfarer vi kun, at det 1520 af Kong Hans fik sine Lavsartikler bekræftede, for at det kunde opretholde det Alter for St. Nicolai, som det havde stiftet i Kirken.

1511 oprettes der Skomagerlav i Stege, og det bestemtes, at den, der indtraadte skulde give to Tønder Øl, to lødige Mark og en rhinsk Gylden.

Særlig vellidte har dog Skomagerne ikke været overalt, thi 1507 havde Kong Hans ophævet samtlige Skomagerlav i hele Landet, fordi „den menige Mand“ tit og ofte havde kært og klaget over, at de havde „sat og gjort uredeligt Køb paa Sko“.

Sikkert har nu Skomagerne ikke i større Grad ladet sig paavirke heraf. Man var i de Tider vant til at lade kon-

gelige Befalinger gaa ind ad det ene Øre og ud ad det andet, og Kongen har derfor ogsaa været nødt til at genoprette Lavene igen, saaledes som de to nævnte Eksempler jo ogsaa viser.

Naar der er gjort Indgreb overfor Skomagerne, er det næppe fordi de har været værre med deres Priser end andre Haandværkere, men kun af den Grund, at man dengang var vant til Forsyningens Stabilitet og derfor reagerede overfor enhver Forandring i Produktions- og Prisforhold.

Navnlig i Præstø Amt, hvor Landbruget var det aldeles overvejende Erhverv og Aarhundreder igennem stod paa det samme ringe Produktionsstandpunkt, og Købstæderne desuden var smaa og, hvad Næringslivet angaar, uden Betydning, har man været følsom overfor enhver Forandring. Nogen økonomisk Betydning har de forskellige Gilder og Lav indenfor Amtets Omraader derfor ikke haft. Den Indflydelse, de har siddet inde med, kan kun have været af social Art som Samlingspunkter for de skilte Lag af Befolkningen. Thi ogsaa dengang var der Forskel paa Kong Salomon og Jørgen Hattemager.

FRANTS OLSEN: TANGMOSEFOLKET

Tilrettelagt af *Henning Henningsen*.

Maleren Frants Olsen er født 1865 i Himlingøje, men kom i sin Barndom til at bo i Egøje (Herfølge Sogn), Syd for Køge. Hans Far var af Erhverv Rokkedrejer, den sidste af den Slags i en gammel Rokkedrejer-slægt med stærke Traditioner. Frants Olsen tilbragte sin Fritid som Barn snart i Faderens Værksted, snart i de gamle Gaarde i Nærheden eller i den friske Natur. Han levede med i hele det gamle Haandværker- og Bondeliv, som endnu havde holdt sig fri for den nye Tids Modernitet, og de Indtryk, han derved fik, glemte han aldrig. Hele sit lange Liv — han døde i Juni 1946 — stod det for ham i Erindringens gyldne Skær, og baade med Pen og Pensel forsøgte han at fastholde det i Skildringer og Billeder.

Frants Olsen var nemlig en ganske habil Tegner, der virkelig formaaede at levendegøre sine Minder og sætte dem paa Papiret; hans Tegninger gengiver ikke blot realistisk Livet i de gamle Gaarde, men der er lagt et vist Skær af Hygge og Romantik over dem. Hans Sind maa have været dybt poetisk, det fornemmer man ikke blot ved at se hans Tegninger, men ogsaa ved at læse hans Prosabeskrivelser. Det maa dog straks siges, at Prosa-teksterne ikke er saa fuldendte som Billederne. Han stred med Stoffet og formaaede sjældent at give det den helstøbte Form; alligevel læser man gerne, hvad han har skrevet, ikke mindst fordi man saa tydeligt fornemmer

den Understrøm af Kærlighed til Emnet, der ligger under de ufuldkomne Ord.

1916 lykkedes det ham at faa en lille Bog, „Spinderokkene“, ud paa N. C. Roms Forlag. Den er forlængst udsolgt. I Bogen skildrer han Horrens og Uldens Behandling og de forskellige Typer af Spiderokke; han kendte

Frants Olsen.

som Rokkedrejersøn Haandværket. Det meste af Bogen er bygget paa Erindringer fra Faderens Værksted og fra Barndommens Land Syd for Køge. Den lille Bog er saaledes blevet ret personlig og giver i Virkeligheden langt mere end Titlen siger; den fortæller interessant om Skolegang, Skovauktion, Markedsrejse, Dagligliv og meget andet, som strengt taget intet har med Spinderokkene at gøre. Det er ikke uden en vis Rørelse, man læser Bogen, den er baade levende og godt skrevet, lidt

formløs, men meget smuk. Den er ledsaget af en lang Række af hans egne Tegninger.

Det var den eneste Bog, Frants Olsen nogensinde kom til at udgive. Nogle Smaafortællinger er optaget i Roms Almanak.

I 1917—18 blev han Medarbejder ved „Aftenposten“ i København og fik flere Serier optaget i Bladet: „Fra min Barndomstid“ (om Smørkærning, Ølbrygning, Bagning,

Dræning, Husmandsliv), „Landsbyhaandværkere i gamle Dage“ (Smeden, Væveren, Skomageren) og „Gamle sjællandske Bondeskikke“ (lave Ost, vaske og mangle Tøj, pløje, køre Møg, skære Hakkelse, passe Gæs, rense Sæd, tærse, fejre Nytaar o. s. v.). Ogsaa andetsteds har han faaet offentliggjort lignende Artikler, saaledes om Landsbysmeden (i Brugsforeningsbladet 1939) og om Rokkedrejeren (i „Politiken“s Magasin 1939). Alle disse Arbejder er ogsaa udsprunget af hans Erindringer om Livet i ældre Tid; de er ledsaget af hans troværdige og særprægede Tegninger. — En Række udmærkede Tegninger leverede han til to Jubilæumsskrifter: „De danske Mejeriforeningers Fællesorganisation 1912—1937“ og „Andelslagterierne i Danmark 1887—1937“, begge udgivet af A. Axelsen Drejer.

I „Tangmosefolket“, som trykkes paa de følgende Blade, vilde Frants Olsen skabe sit Livsværk. Kimen til det var, efter Meddelelse i et Brev (i Dansk Folkemindesamling), „en simpel Skoiestil, som jeg nedskrev Kladden til, da jeg var en halv Snes Aar“, og hele Livet forsøgte han at støbe sine Minder fra den gamle Gaard i klar og lodig Form. Det lykkedes ham ikke, og der var da heller aldrig noget Forlag, som ønskede at udgive Arbejdet; dertil var og blev det for meget en Torso, ufuldendt, med op til tre Gange ordrette Gentagelser af samme Tekst paa forskellige Steder, uden Orden, med en Masse ikke organisk indføjede Tillæg, ubehjælpsomt opstillet. For hver Gang Bogen blev sendt tilbage med Afslag, voksede hans Skuffelse, for han vidste, som han skrev i et Brev, at „...Tangmosefolket“ ikke har saa ringe Værdi som Kulturskildring fra det virkelige Liv, som det levedes paa den gamle Gaard, der nu er jævnet med Jorden“. Han forstod ikke, at det kun ufuldkomment var lykkedes ham at skildre det dejlige Billede af Gaarden og dens Mennesker, som han maahave haft for sit indre Øje. Fremmede Mennesker kunde ud fra hans mangelfulde Manuskript ikke vide, hvilken herlig

Bog der var Stof til. Her ligger Frants Olsens smertefyldte Tragedie: Viljen var der, men Evnerne fulgte ikke med.

Trods alt det ufuldbaarne i Skildringerne er de dog saa værdifulde, at de i højeste Grad er læseværdige. Man maa blot gøre sig klart, at der ligger meget mere Stemning bag Ordene, end det er kommet til Udtryk. Dansk Folke-mindesamling, med hvem Frants Olsen i en Menneskealder har staaet i Forbindelse som Bidragyder og Medarbejder, har med Glæde paataget sig Tilrettelæggelsen af Stoffet, saa det nu kan udkomme, omend mere beskedent og glansløst, end Frants Olsen havde tænkt sig. Han havde ønsket en Udgave med Farvebilleder og i fint Udstyr.

Ved Tilrettelæggelsen af Manuskriptet er man gaaet frem saa lempeligt som muligt. Tekstens Ordlyd er ikke forandret, undtagen hvor der har været aabenbare Skrivefejl og Forglemmelser, derimod er Rækkefølgen i højeste Grad afvigende fra Manuskriptets, idet det har været nødvendigt at samle de brudstykkeagtige Smaabidder, ofte kun paa faa Linjer hver, til større sammenhængende Grupper med fælles Emne og fælles Overskrift. Paa den Maade skulde Teksten være blevet nogenlunde logisk og letlæst.

Af økonomiske Grunde kan alle Frants Olsens Billeder ikke aftrykkes, hvad der i og for sig er kedeligt, da Skildringen mere er en Tekst til Billeder end en udtømmende Beskrivelse af Livet paa Tangmosegaarden i al dets Mangfoldighed. Saaledes mangler der f. Eks. Oplysninger om Fastelavn, Paaske og andre af Aarets Fester, samt alle Livets Højtider, og det daglige Arbejde er langt fra fuldstændig beskrevet. I Virkeligheden bør „Tangmosefolket“ læses sammen med „Spinderokkene“ og de omtalte Avisartikler fra forskellige Blade, — for først hele Stoffet giver noget af det Helhedsbillede, Frants Olsen har haft for sit indre Øje og gerne har villet skildre for sine Læsere.

„Tangmosefolket“ giver trods sine Mangler et fortrin-

ligt Indblik i Livet og Tankegangen i den gamle Tid som nu forlængst er svunden, omgærdet af Overtro, reguleret af gamle Forskrifter for Aarets Gang og Gaardens Drift, fyldt med Slid og Slæb, men trods alt saa poetisk, -- maaske netop fordi det er set i Lys af Barndommens Minder og løsrevet fra en alt for realistisk Betragtning. Med novellistisk Sans har Frants Olsen formaaet at tegne Personerne paa Gaarden, baade Hovedpersonerne: Ane San-

„Tangmosegaarden“ før dens Nedrivning (Fotografi).

ders og Hans Mikkelsen, men ogsaa Bifigurerne: Lars i Vænget, Sønnen paa Gaarden, Jens, Hans Mikkelsens Kvinder, Hørskætteren o. s. v. Alle staar skarpt tegnede, karakteriserede med Lune og Sans for det typiske.

Frants Olsens Illustrationer har ikke blot kunstnerisk, men ogsaa dokumentarisk Betydning, — maaske mest det sidste. De er Erindringsbilleder fra en Tid, hvor man ikke kunde eller brød sig om at fotografere den Slags Scener, han tager til Genstand for Billederne, og man fornemmer Ægtheden i Skildringen og glæder sig over den Blanding af Realitet og Hygge, der er nedlagt i dem.

Den mosgroede Tangmosegaard med de skæve Vægge

eksisterer ikke mere. Den er nedrevet og glemt, ligesom ethvert Minde om Personerne i den og det Liv, der har været ført i den gennem Aarene. Det har sin Interesse at supplere Frants Olsens Skildring med Folketællingslisternes nøgterne Opgivelser. 1870 nævnes *Ane Marie Hansdatter* som Ejer af Gaarden, 60 Aar gammel, f. i Herfølge, Enke efter Jordbruger *Sander Pedersen* (han nævnes i Folketællingslisten 1860 som værende 53 Aar gammel, født i Ejby, Københavns Amt). Det er altsaa Frants Olsens *Ane Sanders*. — Han nævner af Børnene kun den ældste Søn *Jens*. I Virkeligheden var der mindst seks Børn, af to forskellige Ægteskaber; de fem nævnes 1870: *Jens Hansen* (32 Aar), *Ole Hansen* (25 Aar), *Ane Kirstine Sandersen* (18 Aar) og *Peter Sandersen* (15 Aar); 1860 nævnes som Nr. 3 *Ane Hansen* (13 Aar), hun er enten død eller bortrejst i Mellemtiden. Endvidere optræder der 1870 to Plejebørn.

Hans Mikkelsen nævnes 1870 som 57 Aar gammel, Inderste og Daglejer. Hans Kone, *Sidse Thorsdatter*, er i samme Alder; begge er født i Herfølge. Deres Barn er *Ane Hansen* (25 Aar). — Den *Lars Jørgensen*, der nævnes i Tangmosehuset 1870 (48 Aar, født i Højelse), maa være identisk med *Lars* i Vænget, som optræder hos Frants Olsen; den gamle døve Kone med Iglerne maa være hans Kone, *Karen Nielsdatter*; hun er 1870 62 Aar og er født i Herfølge.

Efter Frants Olsens egne Opgivelser er *Ane Sanders* død omkring Aar 1870 og Sønnen *Jens*, der blev opereret paa Fakse Sygehus, et Aarstid derefter. Folketællingslisterne fra 1880 nævner helt nye Folk paa den gamle Gaard; den moderne Tid rykkede ind. Frants Olsens Kærlighed til Gaarden og hans gode Hukommelse har vi at takke for, at Mindet om et Stykke østsjællandsk Folkeliv fra 1800'erne er blevet bevaret saa levende i Ord og Billede.

(Til ovenstaaende er benyttet Oplysninger af Frants Olsens

Datter, Frk. Rigmor Olsen, Istedgade 51, København V., og af Arkivar Hans Ellekilde, Dansk Folkemindesamling. Breve og Stof i Folkemindesamlingen har givet en Del vigtige Kendsgerninger. Fru Else-Margrethe Ransy, Dansk Folkemindesamling, har udført Arkivundersøgelserne).

Henning Henningsen.

TANGMOSEFOLKET

Indledning.

Syd for Køge ligger et sidt Engdrag, som fra Havet strækker sig et godt Stykke ind i Landet. Her laa en gammel Gaard og et Par Huse, og Stedet her kaldes fra umindelige Tider for Tangmosen, et Navn, som maa antages at være opstaaet ved, at Søvandet i fjerne Tider har oversvømmet Lavningen her, sidt og sumpet var her alle Dage. Tordenskræpper voksede i store Skove, og gamle knudrede Piletræer og lave Risgærder hegnede Haver og Gyder. Det er om den gamle Tangmosegaard og Livet og Arbejdet Aaret rundt, jeg her vil fortælle mine Barn-domserindringer.

Livet i Tangmosegaarden.

Loarbejdet var Aarets første Arbejde i den gamle Gaard, som var bygget Anno 1800. Ane Sanders, som ejede Tangmosegaarden, sad Enke gennem mange Aar. Gaarden styredes af Sønnen Jens. Der holdtes ingen Karl, men Husmanden Hans Mikkelsen, der boede i en Indsiederstue i en af Udhuslængerne, var den, der trak det største Læs ved Arbejdet og Avlsbruget; han var støjende og livlig og en uforlignelig Slider, naar han da fik sine reglementerede Snapse; thi han var lysten efter Brændevin og forstod ved List og Lempe at tilvende sig Broderparten af Ane Sanders store Lerdunk. Hans Betragtninger over Tilværelsen gik ud paa, at Livet var en Leg, naar der ikke var for længe mellem Snapsene.

Straks efter Nytaar lød Hans Mikkelsens taktfaste Plejlslag, saa det gjaldede i Gaardens fire Længer; som et svagt Ekko lød samtidig Plejlslag fra den modsatte Side af Vejen. Det var Lars i Vænget, der her bearbejdede sin ringe Avl. Nej, thi det var spinkle Straa, der

Hans Mikkelsen faar en Dreng til at synge Lo-Visen.

voksede i Vænget, som hørte til Huset. Naar der var god Tid og Lejlighed, lavede Hans Mikkelsen Langhalm af Rughalmen.

Det var uheldigt for os Børn at komme for nær til den aabne Lodør, naar Hans Mikkelsen „task“. Vi maatte da saa ofte synge „Lo-Visen“, som han kaldte det. Spø-

gen bestod i, at han klemte os om Ørerne, til vore sørgelige Toner lød, og det gjaldt om at vræle rigtig højt. Mikkel morede sig kostelig herover, naar han kunde faa lokket en af os hen til Lodøren.

Hans Mikkelsen „kuaster“ (kaster Sæden).

Naar Hans Mikkelsen havde tærsket til en „Kastning“, fejede han Logulvet rent med sin „Lokost“. Han hentede en Malkestol fra Kostalden, og siddende paa denne fave Treben med sit ene Ben bøjet og det andet Ben strakt ret ud til Siden kastede han med „Kasteskuffen“ Kornet med kraftige Sving i en Halvcirkel mod det bageste Skillerums Væg.

Indendørsliv om Vinteren.

Der kom hvert Aar megen Sne i Tangmosen. Den samlede sig i mægtige Driver om Hegn og Hytter og var især slem til at lægge sig i et helt Bjerg foran Hans Mikkelsens Dør i Gaardens Aftægtsstue. Flere Gange maatte han bogstaveligt grave sig ud af Indsiederstuen, hvor en Snedrive havde samlet sig foran hans Dør.

Som tredie Person sad Hans Mikkelsen hos de 2 Kvinder, jovial og bred, og læste sin Avis. Han fik i hans Stue Avisen gratis tildelt af Sanders Jens og min Fader. Han nød denne Opmærksomhed i fuldt Maal, idet han læste denne fra første til sidste Side uden at ænse Komma eller Punktum eller andre Tegn i Satsen. Der kunde da fremkomme Sætninger fra hans Mund, der var saa sindssvage og underlige, at Sissel uvilkaarlig standsede sin Rok og saa maabende paa ham og udbrød: „Hva æed dov du sier Haans?“ „Ja ded staa her sku do“, sagde han og læste videre i Teksten. Paa en Væg i Stuen hang et Par Faarelagener og et broget Himmelbrev. Dette sidste for at beskytte Hjemmet mod Trolddom og Lynild. Af Skilderier fandtes kun et Portræt af Prins Ferdinand i rød Trøje.

Ja, der var Trolddomsskær i Hans Mikkelsens Stue en saadan Vinteraften, som jeg aldrig glemmer.

Foraar.

Vinteren randt i Grøft og Grav vel ingen Steder saa voldsomt som her ved Tangmosen. Store Isblokke væltedes paa Kant i Bækkens stride Strømme, og Vandet gik langt op paa Vejen og i Haver; men naar der omsider blev Luft og frit Løb i Bækken varede det ikke længe, før Vaarsolen fik Skik paa det lave Jordsmon, og saa myldrede det op af Jorden med Skræpper, Skvadder og Siv. Som ved et Trylleslag holdt Foraaret sit Indtog ved den gamle Gaard.

Tangmosegaardens Marker hegnedes af store Diger beplantet med lange Rækker af Piletrær, og paa Voldene

mellem Piletræerne var vundet lave Risgærder. Her ved Hegnet træffer vi Hans Mikkelsen ifærd med at styne Pil og vinde Gærde. Pilens Grene afgav det nødvendige Materiale til Gærdernes Vedligeholdelse, og hvert fjerde Aar kunde Pilene levere Gærdsel. Grenene blev da afhugget inde ved Træets Stamme, og paa et enkelt Træ hist og her skaanedes en lang Gren, som ragede ret op i Luften. Et saadant Træ kaldtes for et Lyntræ og skulde vel sagtens tjene som en Lynafleder.

Ved Tofteporten i en Halmbod opbevares en gammel Trætromle. Tromleknubben var revnet og frønnet, men hvert Foraar, som jeg kan mindes, maatte den frem fra Krogen og ud paa Marken for at gøre Gavn. Det gule Øg blev spændt for, og det var en Fornøjelse at se, hvor den gamle Tromleknub kunde jævne Knoldene og pynte paa Agrene. „Ded æ ligegodt Tromlingen, der sætter Facon paaed,“ sagde Hans Mikkelsen.

En skøn Dag hentede Jens sit Sædeløb fra Loftet. Sække fulde af Saasæd blev kørt ud paa Marken, og til Lærkens jublende Triller strøede han Kornet ud over Muldet. Med stor Færdighed tilmaalte han Ageren det Sædekorn, hvis Afgrøde for ham og hans var en Livsbetingelse. 10 Skæpper Byg til hver Tønde Land og 12 Skæpper Havre eller Ærter. Alt dette havde han saadan paa Fornemmelsen.

Tolvugers-Dagen derefter skulde Byggen atter møde ved Ladeporten, og Havren skulde saas, naar Frørerne kvækkede. „Foraarssæden tog først rigtigt til at gro, naar den første Høvogn knirkede“, sagde Jens. — Lærken i det Blaa var Jens's gode Ven, men Spurveflokken i Hegnet skævede han til med mistænksomme Blikke.

Høhøst.

Midt i Juni toges der fat paa Høhøsten. I den tidlige Morgenstund træffer vi Hans Mikkelsen ved Slibestenen under Tagskægget bag Fælængen. Leen skulde slibes, og

Letøjet sættes i Stand. Han følte med sin Tommelfinger paa Æggen, om den var skarp nok, fløjtede paa den og missede med Øjnene mod den opgaaende Sol, der sendte sine første Straaler ind over Billesborgskovens Trætoppe. Leens Stilling prøvede han ved at sætte Enden af Leskaf-tet mod Træskotaaen. Spidsen af Leen skulde da pege paa en bestemt af hans Vesteknapper. Naar dette passede, kilede han Leen fast med Lepløkken. Saa var Hans Mik-kelsen parat til at gaa løs paa Enggræsset.

Derefter kom den dejlige Tid, da Høet blev revet og sat i Stakke, da var hele Gaardens Besætning, mandlige som kvindelige ude i Engene. Selv Hans Mikkelsens Kvind-folk var med til dette Arbejde, og snart knejsede de mor-somme runde Stakke paa begge Sider af Bækken. Saa knirkede Høvognen en skøn Dag, og Hjulene skar dybt i den bløde Engjord, det duftede af fugtig Muld, og Muld-jordsduften blandede sig med Høduften til en egen sanse-berusende Vellugt.

Faarevaskning.

Selv om der var aldrig saa travlt med Enghøet, blev Faarene vaskede en mild Foraarsdag, de gik endnu løse.

Vi Drengene maatte da indfange dem. Dette foregik paa en egen vildmandsagtig Maade. Bevæbnet med lange Hybenkæppe forfulgte vi Faareflokken over Stok og Sten, og kom vi nu Faarene nær med Hybenkæppen, lod vi denne dale ned i Uldpelsen paa Faarene, og disse lod sig god-villigt føre til Bækken, hvor Hans Mikkelsen stod ved et stort Kar Vand, som han plumpede Faarene i, efterhaan-den som de var indfanget. En særlig stor Fornøjelse var det for ham at nappe den gamle Vædder i Pelsen og give denne en ordentlig Dukkert i Vandet, fordi denne en-gang havde puffet ham i en Grøft.

Dagen efter Vaskningen blev Faarene klippede. Det var et ynkeligt Syn at se dem frysende gaa paa Agrene. „Gud bevare Vindene for de frysende Faar“, siger et gammelt Ord.

Vaskning af Tøj.

Nede ved Køgeengen i Bækken blev Vasketøjet skyllet og banket flere Gange igennem med et Banketræ for at faa den sidste Rest af Luden til at forsvinde. Tøjet blev ikke tørret paa Snore, men man hængte det til Tør-

Sidse mangler Tøj.

ring paa Gærder og Stikkelsbærbuske, og var det stille Solskinssommerdag, bredte man det til Tørring paa det grønne Græs i Engen.

Strømper og andet Uldtøj blev vasket i lunkent Vand paa en „Valkehæk“. Valkehækken bestod af en Træramme, hvori der var flettet afbarkede Pilegrene.

Vasketøjet blev ikke som nu rullet men „manglet“, som det kaldtes. Manglefjælen og Manglestokken hang

paa en Væg i Stuen. Haandtaget var skaaret som en Hest med krum Hals; det var et Stykke Billedskærerarbejde fra en Karl, som havde tjent der paa Gaarden.

Ane Sanders Biavl.

Ane Sanders Biavl var nærmest en Fritidssyssel for hende. I et Hjørne af Haven for Enden af Stuehuset stod en Række Bistader. De morsomme smaa, toppede Halmhytter med Bælter af gamle Tøndebaand stod halvt gemt mellem Ribs- og Stikkelsbærbuske. Sommersolen ligefrem bagede i dette Hjørne af Haven, hvor det stadig summede af travle Bier; — men stod man stille og betragtede de smaa flittige Arbejdere paa deres Færden ind og ud af Kubens Flyvehuller, var Freden forbi, og man havde en truende Sværm omkring Hovedet, og man gjorde klogest i skyndsomst at forføje sig bort. Ane Sanders derimod lod sig ikke i mindste Maade anfægte af Bierne men færdedes mellem Staderne tidligt og sildigt.

I stille Sommeraftener paastod hun, at hun ved at lytte til Kuberne kunde høre, hvis der i en af disse blev „raabt ud“ til at sværme. Dagen derpaa satte hun sig da paa en Stol ved Bistaderne og strikkede paa sit Strikketøj; thi det gjaldt om at passe paa, hvor Sværmen fløj hen. Hun havde da gerne en tom Kube parat, som hun indvendig havde gnedet med Katosturt, en Plante, hvis Lugt Bierne især yndede. Naar Sværmen udskilte sig fra et af Staderne, gjaldt det om af faa den til at blive i Haven. Ane Sanders raabte da op og tilkaldte Gaardens Ungdom, der saa kom støjende med klaprende Ildtænger og Grydelaag. Naar Sværmen havde samlet sig paa en Gren paa et af Frugttræerne, blev Kuben anbragt oven over Sværmen, og nu forsøgte man at drive Bierne op i Kuben ved Hjælp af Brændenælder og Tjærepinde. Lykkedes det at faa Sværmen i Kuben, blev denne anbragt paa et nyt Stade og dækket med en Langhalms-

kappe som de andre. Holdt Sværmen sig nu stille i Kuben, var det ikke gode Tegn, paastod Ane Sanders; thi man kunde da vente, at den drog afsted igen næste Formiddag. Tog Bierne derimod straks fat paa at „spille for“, som det hed, hvilket vilde sige, at de fløj i smaa Kredse

Ane Sanders venter paa at Bierne sværmer.

omkring Flyvehullet for at gøre sig bekendt med de nye Omgivelser, da var Ane sikker paa, at Sværmen blev i den nye Bolig.

Hen paa Sommeren trak Ane Sanders Halmkapperne af Staderne og vejede Kuberne paa sin Træbismer. Et Par af de lettere bestemte hun saa til Vinterstader. De andre blev taget op, — hun gravede et Hul i Jorden, ikke større, end at en Kube kunde spænde derover. I Hullet lagde hun saa smaa Træpinde, der var dyppet i

Svovl, og Bierne maatte nu lade Livet i Ane Sanders Svovlpøl. Min Fader, der var Rokkedrejer, kunde bruge alt det Voks, som Ane Sanders kunde fremskaffe fra sin lille Biavl. Jeg maatte besørge hendes Ærinder, og jeg mindes tydeligt, naar jeg gik efter Voks; jeg ser for mig endnu i den gamle Stue Bilæggerovnen med de blanke Messingkugler, de to store Senge med de ternede Omhæng, saa vel som den rødmaalede Gaasebænk. „Sæt dig hen paa Bænken, mens jeg vejer Vokset“, kunde Ane da sige paa sin egen venlige Maade. Jeg passede da ikke at sætte mig for de hjerteformede Huller i Bænkens Forside; thi det havde før hændt mig, at en Gaas, der rugede inden for de røde Brædder, bed til, og dens Bid var haardt, det vidste jeg af Erfaring.

Ane tog nu sin Træbismer ned fra Bænkekrogen og stak Bismerkrogen ind i Vokskagen. Som Retfærdighedens Gudinde sørgede hun for, at der var Ligevægt mellem Vokskagen og den blyindfattede Træklods paa Bismeren, før hun aflæste Vægten paa Bismerstangens Sømhoved.

Min Fader brugte Vokset til at polere de sortsværtede Markedsrokke med. Sværten, som bestod af sort Limfarve, blev indgnedet i Voks, og i Drejeladet blev de snurrende Pinde derpaa glattet med en Polerpind af Træ. Flader som Skamler og Trædelad blev pudset efter med en Klud og fik en smuk dyb Glans.

Sædhøst.

En tidlig Morgen træffer vi Hans Mikkelsen ved den store Slibesten. Det er nu midt i Juli. Rugen er tjenlig, Sædhøsten kan begynde. Det var kun en lille Styrke, der gik i Gang med det store Rugestykke. Jens og Hans Mikkelsen førte an med Mejerederne, Rugen huggedes ikke paa Skaar men imod den staaende Sæd. Sissel og Pigen „tog fra“ og bandt Neg. Nogle Børn og Hans Mikkelsens Ane slæbte Negene sammen til „Hobe“.

Hans Mikkelsen hugger Ræven ud.

Ved hvert Skaars Ende fik Leen sig en Omgang med Strygespaanen. Storcken, der soppede i Bækken, rakte Hals ved den uvante Lyd her i Ensomheden, og Mikkell nikkede til Storcken og sagde: „Vi to kender jo hinanden fra i Fjor.“

„Halge Medaw“ og „Medavten“ var to Maaltider, som holdtes ude i Marken mellem Neg og duftende Mynter. Om Middagen holdtes der Hvil hjemme i Gaarden,

og efter Maaltidet sov Mandfolkene „til Midaw“ i Lade eller Lo, indtil Pigen kaldte ind til Kaffe. Leerne fik derefter atter en Omgang paa Slibestenen. Saa huggedes der et nyt Bed. Hans Mikkelsen var gerne den, der huggede „Ræven yd“. Kosteligt var det at se ham tage det sidste Hug. Han svingede da rundt paa det venstre Ben paa en egen komisk Maade, og han saa overmaade lykkelig ud.

Naar han kom hjem, stillede han først op foran Stegersdøren og strøg Leen med Strygespaanen. Han strøg for en Snaps, saa det gjaldede i Gaardens fire Længer, og Ane Sanders var ikke sen til at komme med Dunken for at faa sin Kaalhave skaanet. Det var en gammel Skik der paa Gaarden at true med Kaalens Ødelæggelse, hvis der ikke vankede en Snaps. —

Som Afslutning paa Sædhøsten gik Hans Mikkelsen alene og krattede Ærter af. Da han skulde helt i Jorden med Leen, blev Æggen paa denne ødelagt hvert Øjeblik. Han pennede da sin Le med en lille Hammer, som førtes frem og tilbage paa en Jernklods, som var fastgjort paa en Træpæl, der var rammet ned paa Diget under et gammelt Piletræ. Dette brugte han i Stedet for at slibe, da Leen hurtigt blev ødelagt. Det var morsomt at høre Hammerens Tikken sekunderet af Gulspurvens Fistelstemme. Det var Høsttidens Sang paa det sidste Vers; men Hans Mikkelsen udbrod paa sin Prosa: „Ærter er nu alligevel noget uhandneligt Skidt“.

I Tangmosegaarden gik kun vage Rygter om noget, der hed Rensemaskine. Hans Mikkelsen maatte rense med Haandsold. Bunden i dette var flettet af Strimer af Hasselkæppe, og Soldestrimerne, Siderne, var bøjet af tynde Træplader. Det siger sig selv, at dette primitive Renseapparat kun lod sig betjene med Fordel af særlig øvede Hænder, men Mikkkel kunde vugge og snurre med Soldet, saa det var en Fornøjelse at se.

Naar Kornet var forsvarligt rensed, blev det maalt

i Skæppemaal og fyldt i Sække. De fyldte Sække bar Jens paa Loftet, og han tog med Lethed en Tønde Rug paa sin Nakke. Det knagede ynkeligt i den gamle Lofttrappe i Stegerset, naar han paa Hosesokker listede op ad denne med den tunge Sæk paa Nakken. Kornet styrtede han ud paa Loftets Fyrretræsbrædder. Her havde han sine store Bunker af Vinter- og Vaarsæd, som han med Dages Mellemrum skuffede frem og tilbage, for at Kærnerne ikke skulde brænde sammen. Jens kendte saa vel det gamle Ord: „Skuf til Kornet, ellers skuffer det dig.“

Af Rughalmen lavede Hans Mikkelsen Langhalm; thi der var hvert Aar et Stykke Tag paa en af Gaardens fire Længer, der trængte til at fornys.

Hørren.

Lige efter Høsten blev en Brydedag bestemt. Dette Arbejde foregik ude paa Marken tæt ved et Dige. Her gravede Hans Mikkelsen Dagen forud en Brydegrav i Jorden, fire Alen lang og to Alen dyb; over Graven blev lagt et Par lange Jernstænger, hvorpaa Hørren blev bredt ud for at tørres over Ilden, der blev antændt paa Bunden af Graven. Paa selve Brydedagen drog man i Marken tidligt om Morgenen. Mændene med sine Brager, og Sissel Mikkelsen med hvidt Hørlærredsforklæde, hvide Mamelukker paa Armen og en lille Rive i Haanden. Hun skulde være Tørrekone, deri havde hun især Øvelse, og det var sjælden, at der fattede en Bredning af for hende. Ane Sanders blev hjemme paa Gaarden for der at passe Kalve og Høns og bage Æbleskiver til Folkene i Marken. Hans Mikkelsen kravlede ned i Brydegraven for at tænde Ild. I Nattens Løb var der styrtet nogle Frøer i Graven, hvor de sad med skinnende Øjne og gylpende Mund og forstod ikke et Muk af det hele, før Mikkell dumpede ned til dem, — da først forstod de, at der var Fare paa Færde. Hans Mikkelsen var dog saa stor en Dyreven, at han samlede Frøerne i sin Hue og sagde til

en af os Dreng: „Ka du stikke nør til Bækken og drone dem“. Mikkel havde løse Svovlstikker i Lommen, som han strøg paa sin Buksebag. Han antændte saa en Halmvisk, som han lagde til Rette under noget gammelt Gærdebrænde, der blev kastet ned til ham. Skyndsomt maatte han saa retirere op af Graven, og Røgen steg nu til Vejrs i den stille Morgenluft og røbede vidt omkring, at der skulde være Brydegilde i Tangmosen.

Som Nabo var Lars i Vænget ogsaa mødt med sin Brager og et Par Hørbuske paa en Trillebør. Hans Høravl var saa lille, at han mente nok, han kunde faa brødet de Par Buske, han havde paa Børren, naar han til Gengæld hjalp til med Brydningen hele Dagen. Lars maatte altid betale med sine Kræfter i rigeligt Maal for de smaa Haandsræknings, han fik til sit lille Jordbrug; men det skal ikke skjules at han paa en saadan Dag som denne til Gengæld tog Revanche i Ane Sanders den gode Sulemad; thi han var rent ud sagt en forfærdelig Ædedolk.

Hørsvingeren.

„Goddag, Goddag, Gud hjælp og Guds Fred“, var hans lange og deltagende Hilsen til alle og enhver, som han mødte, naar han kom kørende med sin Trillebør, hvorpaa Skættemaskinen laa. Det var en tung Byrde for den gamle at trille rundt med, og det rystede ordentlig i hans Arme og Knæ, naar Vejen var stenet og ujævn.

Paa Hovedet bar Hørsvingeren en høj, graa Hat. Denne Hovedbeklædning var ingenlunde nogen Sjældenhed paa de Tider. Men Pæ Svingers Hat var mere end almindelig høj og slemt medtaget af Sol og Regn, og naar han var midt i den rigtige Hørsæson, var Hatten til Tider helt lodden af Skættefald.

Efteraarsdagens krydrede Duft drev mod ham i lette Bølger, og Næseborene vibrerede, som vejrede han efter nybrødet Hør, og det lod til, at Per havde en fin

Næse; thi sjælden tog han fejl af Stedet, hvor man havde Brug for ham.

Hørsvingeren var ikke lige velset alle Steder. Ane Sanders yndede ham ikke, da hans Maskine hakkede en Del Hør „itu“, saa der blev for mange Blaar. Hun foretrak Skættekællingerne, der med deres Skættespaan behandlede Hørren mere varsomt end Pers voldsomme Maskine. Per Svinger var foruden Skætter en meget søgt „Hegler“, og kom Skættemaskinen først rigtig i Gang med at hegle, drillede dette især Hans Mikkelsen, der nu betragtede Per Svinger som en Konkurrent.

Det kostede Per en Del Besvær at samle og opstille Maskinen, naar han kom til et Arbejdssted, især Svinglerne (Vingerne) skulde fastkiles meget akkurat for at faa det rigtige Sving paa Hørtaven, men fik han først Gang i Slagværket, røg Skættefaldet om Ørene paa ham, saa en halv Snes Skættekællinger ikke kunde hamle op med ham.

Som man ser, spillede Hør dyrkningen og Skættehørren en stor Rolle paa de Tider. Alt gik med Liv og Lyst og med paafølgende Gilde. Dette var en af de morsomste Dage ved hele Høravlén.

Efteraarsarbejdet.

Efteraarstiden var den travleste Tid for Ane Sanders. Kirsebærrene skulde syltes. Æblerne faldt ned fra Træerne, store dejlige Æbler, som et Ormebid havde modnet før Tiden. De var for gode til Svineføde, og Ane samlede dem op og skar dem i Stykker, som hun ved Hjælp af en Stoppenaal trak paa Hørtraade. De to Alen lange Traade knyttede hun sammen i Enderne og hængte saa disse Kranse til Tørre paa Bjælkehovederne under Stuehusets Straatag. Det saa pynteligt ud paa de hvide Mure. Intet maatte forglemmes, medens Tid var. Naar Hyldeblomstrede, skar hun en stor Buket Hyldeblomster og tørrede dem for ved given Lejlighed at bruge dem

til Hyldete. Dette var et meget almindeligt Midde! mod Forkølelse. Hun samlede forskellige Urter til en „Kryd-derpose“ mod Tandpine og andet „Undskaw“.

Naar hun gik Vinteren i Møde, hang der under Straataget oppe paa Loftsrummet et helt lille Forraad af tørrede Urtekoste. Der hang Timian, Perikum, Hyld og en Troldkost af Blomsterblade. Denne var beregnet til at lægge i Kærnen for at skaane Smørret for Troldpakket.

Mortensgilde.

Alt som Efteraaret skred frem, blev Gæssene, der gik ude paa Stubmarken, fede, og en tidlig Morgenstund hentede Hans Mikkelsen et Par af de fedeste fra Gaasestien og bar dem under stærk Protest fra de andre Gæs og Gasen ind i Stegerset. Med Vingerne over Kors blev de lagt ned paa Stegersegulvet paa en saadan Maade, at de var ude af Stand til røre sig. I Vasken kom han varm Aske fra Skorstensarnen, og en efter en maatte Gæssene nu lade Livet for hans Haand, medens Blodet flød i den varme Aske. Han smed altid sin Hue ved den Lejlighed. Her stod han saa længe, indtil han var sikker paa, at Gaasen var død. For tilsidst at standse Blodet helt, brændte han saa Gaasen i Nakken med et gloende Jern, som han varmede ved Skorstensilden. — Dette for at Fjerene ikke skulde blive ødelagt af det sivende Blod. — Pigen pillede nu Gæssene for Fjer og Dun, og bagefter sved hun Kroppene med en Visk brændende Halm for at fjerne de mindste Dun.

Fjervingerne brugtes til Støvekoste, og af Gaase-skralderne lavedes Garnvindsler, medens Hans Mikkelsen af de største Penneposer skar nogle Fjerpenne og et Knippe Tandstikkere; „thi“, sagde han, „der skal noget til at stange Kydet med i Avten, da ded æ den første af de bøvede Aftener.“

Mikkelsgilde.

Ude bag Stakhaven voksede et Stykke frodigt Græs, „Mikkelsgræsset“ kaldet, da det var fredet til denne Dag med det Formaal for Øje, at Pigen skulde have det til Malkningen af Kørne paa denne Dag. Efter Aftensmaden blev der danset paa Loen, hvor der var hængt et gammelt Rokkehjul op under Hanebjælken, og i Hjulringen var boret en halv Snes Huller, hvori var plantet et Tællelys i hvert Hul. Det var en saare praktisk og ufarlig Belysning.

Mod Jul.

Hen imod Jul gik Hans Mikkelsen i Gang med at tække de Stakke, der skulde staa ude hele Vinteren. Med smaa Halmdukker blev de sirligt og net behandlet. Katten lurede hele Dagen paa en eller anden forvildet Mus, medens Gæs, Ænder og Høns fraadsede i de nedfaldne Kærner. Ude paa de nøgne Stubmarker gik Hans Mikkelsens Kvindfolk med krumbøjet Ryg og sankedes i Pose de spildte Aks. Det var Indsiddersfolkenes Høst. Man var gaaet ud fra, at „rev vi Marken let, det er gammel Ret, Fuglen og den fattige skal ogsaa være mæt.“

Ølbrygning.

Ane Sanders satte en stor Ære i at kunne byde sine Julegæster en god Drik Øl.

Juleøllet bryggede hun i et stort Kar, hvorefter det tilsattes Gær, og en Gærkrans blev lagt deri. Gærkransen var flettet af Høvlspaaner, og alle dens Huller var fyldt med Gær, som, da den blev lagt i Karret med Øllet, bredte sig ud over Overfladen. Gærkransen laa i Karret til næste Dag, hvorefter den blev hængt til Tørring paa den varme Skorsten oppe paa Loftet indtil næste Brygning.

Ved Malkøllen.

Man købte saaledes aldrig Gær, men anvendte Gærkransen paa samme Maade til næste Brygning.

Svineslagtning.

En 14 Dages Tid før Jul blev der altid slagtet et Par Svin i Tangmosegaarden. Jeg mindes en tidlig Morgenstund den Gysen, der gennemfør mig, da jeg listede gennem Porten, hvor de slagtede Svin hang, skrabet og skyllet. Svinene var allerede opskåret og hang med udspilede Bagben, medens Forbene var brækket og hang nedæfter. — Brostenene og de kalkede Vægge i Porten var tilsølet med Blod, og jeg gyste uvilkaarligt ved at tænke

paa Dramaet, der var foregaaet. Jeg var tilsagt til at møde for sammen med Drengen Niels at gaa i Pottetrogen for at skære Slaaentorne, som skulde bruges til Pølsepinde. I Stuen sad allerede Mandfolkene ved Davrebordet. „Ja, nu aed vel den sidste Dav, at vi kiler paa Silden“, sagde Hans Mikkelsen og slog en Sildesjæl op paa Loftsbjælken, hvor den blev hængende. — Det skulde være en Slags Haan, naar han tænkte paa al den gode Sulemad, der nu vilde vanke „herettertedavs“.

Jule- og Nytaarsfest.

Jens var altid i Køge Lillejuleaftensdag. Han holdt da med sit Køretøj hos Ole Olsen paa Nørregade, for her gjorde hans Husindkøb af Kolonialvarer. Ole Olsens Butik var af den gammeldags Indretning, hvor Kræmmerhuse stod opstablet i Stativer bag Disken, og paa Disken laa et lille Anker paa Lad indeholdende „rød Snaps“. Paa Ankeret stod skrevet „Efter Behag“ —. Jens fik i „Julerente“ for Aarets Handel et Spil Kort og en blomstret Tepotte til „vor Mor“.

Aarets Travlhed var størst, naar Aaret gik paa Held, og naar Julen og Nytaar kom med Fryd og Fred, da kulminerede Overtroen i den gamle Gaard.

Lillejuleaften skulde der bæres Vand ind i et stort Kar, som stod i Stegerset, for ingen maatte bære Vand i Julens Helligdage. Hans Mikkelsen stavrede da med et Par store Spande de Snese Gange mellem Brønden og Stegersdøren paa denne Dag. Det duftede lifligt af Ane Sanders Æbleskiver, der spruttede paa Panden henne i Skorstensrummet, og Mikkkel var den, der først skulde „smave“, om „Kaverne“ var klæge; men for at sætte rigtig „Smav“ paa disse maatte han trakteres med en „Lillejuleaftenettermedavsnaps“, som han stod paa eet Ben og drak. Han maatte da have en Snaps til det andet Ben, hvis han skulde bære lige megen Kurage i begge Ben.

Saa gammel, som Hans Mikkelsen var, og glad i Jule-

Hans Mikkelsen „vender en Pandekage“

dagene, var han dog ked af det, hvis Hakkelsen slap op. Det var da langt fra morsomt for ham, da det ogsaa gjaldt her i dette Tilfælde, at ingen Ting maatte gaa rundt i Juleugen, saa kunde han jo ikke skære Hakkelsen paa Maskine med Svinghjul, men maatte have den gamle Skærekiste frem fra Krogen. Dette syntes han ikke om, skønt han fik et Par Skærkistesnapse for Arbejdet.

Kors blev tegnet i Sædbunkerne paa Loftet og paa Porte og Fæhusdøre. Karo blev løst af sin Lænke og taget med ind i Stuen, for at den ikke skulde gø, medens man spiste Julenadveren; thi da skulde det gaa ilde i Gaarden indtil næste Jul.

Smørhullet i Julegrøden havde Form af et Kors. Alle Gaardens Folk langede skiftevis til det store Grødfad med deres Træskeer og dyppede i Smørhullet.

Som Mand i Gaarden sad Jens for Bordenden. Han tog først tre Skefulde Grød: en for Rug, en for Byg og

Hans Mikkelsen tegner Julemærker paa Loftsbjælken.

en for Havre, for at det næste Aar maatte blive et godt Sædaar.

Efter Grøden var den sædvanlige Juleret „Revensbenssteg“, og Karo gjorde sig nu til! Gode med Sulebenene under Bordet. Senere paa Aftenen trakteredes med Kaffe og varme Æbleskiver. Der var tre Lys i Stuen, to blanke Messingstager med et Højtidslys i hver, og i Jernstagen, der hang ned fra Loftsbjælken over Bordet, brændte et almindeligt dagligt Tællelys.

Juleaften tegnede Hans Mikkelsen sine Julemærker

paa en Loftsbjælke i Indsiederstuen. Julemærkerne bestod af 12 Rundkredse, en for hver Maaned i Aaret. Dette vanskelige Arbejde udførtes, før han gik i Seng, og efterhaanden som Juledagene skred frem med Solskin, Sne eller Regn, udfyldte han saa Rundkredsene med lodrette Streger. Stregerne betød Nedbør og blev skrevet efter følgende Regler: Rundkredsens Halvdel til Venstre gjaldt for Formiddagen, og Halvdelen til Højre gjaldt til Eftermiddagen. Vankede der Nedbør hele Dagen, blev Rundkredsen helt udfyldt med Streger, og var det Solskin eller Tørvejr, blev Rundkredsen staaende blank. Naar de tolv Juledage var forbi, og „Knud drev Julen ud“ paa Dagen efter Hellig Trekonger, saa havde Hans Mikkelsen et Skøn over Vejret for det følgende Aar, og herefter skønnede han, om det blev et tørt eller fugtigt Aar, han gik i Møde. Helst saa han mange blanke Partier i Julemærkerne.

Julemorgen maatte man ikke gaa fastende til Kreaturerne. Længe før Dag var Davrebordet dækket med hvid Dug. De traditionelle Retter var Grisesylte og Rødbeder, og hertil spistes Hvedekage.

Nytaaer og Hellig Trekonger.

Saa gammel, som Hans Mikkelsen var, morede han sig dog Nytaarsaften med at lade en Rumlepotte brumme i Gaarden. Rumlepotten var et Apparat, der udelukkende hørte Nytaarsløjerne til i de Dage. Den var fremstillet af en Lerpotte, hvorover der var strammet et Blæreskind. Midt i Skindet stak et Moserør, hvorpaa man gned op og ned med Tommel- og Pegefingeren. Der fremkom da ejendommelige rumlende Toner, som kunde lyde temmelig højt i Nattens Stilhed. Hans Mikkelsen listede omkring i et Par Sivsko.

Om Eftermiddagen havde Ane Sanders flittigt Besøg af Fattigfolk, der bad om en lille Rest fra Julen. Enkelte var pyntet med kulørte Baand som ved Fastelavns-

gilde, og nogle havde endnu en Fastelavnssrise i Arv; men ellers gjaldt det kun om at faa Posen fyldt med Julelevninger, og den gavmilde Ane Sanders delte ud med rund Haand paa denne Dag.

Det, der særlig gav Hellig Trekongers Aften Festpræg, var det tregrenede Lys, som Ane Sanders tog frem og satte i Hængestagen over Bordet. Hans Mikkelsen havde som Regel været spøgefuldst og set sit Snit til at komme nogle Krudtkorn i Vægen, som saa futede af midt under Aftenens Hygge. Undertiden slukkedes derved alle tre Lys midt under Aftenens Hygge til blandet Fornøjelse for de forsamlede; thi ingen turde tænde Lys mere den Aften, og man kunde da føje sig til Sengs. — Dette var den sidste Bom, som Overtroen satte for Tangmosefolkene.

I Dagene derefter kunde man spinde, vinde og tvinde, tænde og slukke Lyset, naar man vilde, til Julen atter stundede til.

Det ældste Tangmosehus.

I min Slægtsbog ser jeg, at den gamle Rokkedrejer Ole Hendriksen har skrevet med Snirkler og Sving i sin Værkstedsbog: „Naar vi kører til København, skal vi aflevere en Rog og en Haspe til Tangmosehuset ved Kiøgevejen“. Tangmosehuset laa lige over for Tangmosegaarden paa modsat Side af Vejen. Konen her var gigt-svag og døv og kunde hverken tvinde eller spinde. Hun havde kun Sans for nogle sorte Igler, som hun havde i et Vandglas. Glasset var overbundet med et Stykke Papir, hvori der var et Hul. Kravlede en Igle op igennem Hullet, spaaede Konen godt Varsel for sin Gigt. Ellers havde hun ingen Interesser. Huset her var faldefærdigt og laa meget højt med den sydlige Ende. Naar Vandet ved Højvande gik op i Stalden, hvor Koen stod, flyttede Lars denne op i den sydlige Ende af Huset.

Ved Gavlen stod en gammel Brøndvippe med en stor

Sten til Kontravægt, der truede med at styrte ned i Brønden med den frønnede Brøndkarm.

Det ældste Tangmosehus ved Køgevejen og Engen var med tangstoppede Gavle. Huset beboedes af et Ægtepar, der havde flere Børn. Der var tit Spektakel i Huset. Manden kaldtes af Omegnens Beboere for „Svend Brændevin“. Han endte sit Liv ved at drukne sig i en sivbevokset Mergelgrav ved Udkanten af Billesborgskoven.

Der fortaltes, at Huset, som tilhørte Niels Olsen i Hastrup, en Tid var beboet af den landskendte Krybskytten Niels Nielsen, før han flyttede til Ankerborg (Ankerstræde).

C. F. BRUUN ·
REJSEDAGBOG FRA SYDSJÆLLAND
1821

Meddelt af *Victor Hermansen*.

Carl Frederik Bruun blev født i 1796, tog paa Grund af Svagelighed sin Afsked som Regimentskvartermester i Artilleriet 1849, men døde først i 1892, kort efter at han havde fejret sit 80-Aars Officers-Jubilæum. Som ung Løjtnant havde han været med det danske Korps til Frankrig 1815—1818, men da der under hans Fravær var sket forskellige Reduktioner ved Armeen, fik han ved Hjemkomsten den Tanke at søge sin Uddannelse suppleret ved at lære Kavalleritjeneste. Artillerigeneralen Beck syntes imidlertid ikke om Planen, men Bruun søgte saa privat Audiens hos Frederik den Sjette for personlig at overrække ham sin Ansøgning. „Det var — skrev han i sin Dagbog*) — første Gang, jeg talte med en Konge, men da jeg engang havde passeret Revue for udenlandske Konger og Keisere, tænkte jeg: Saa maae du vel kunne tale med din egen. Men i første Øieblik var jeg nærved at studse, thi F: saae saa bøs ud, men da han læste Becks Paategning, smilte han lidt og endte som sædvanlig: Ja, jeg skal see, hvad jeg kan gjøre“.

---

*) Manuskriptet tilhører Tegner Eigil Bruun, Kongens Lyngby.

Den 23. Februar 1821 meldte Bruun sig til Tjeneste ved Lansener-Regimentet i Næstved, men allerede den 23. November vendte han igen tilbage til sit gamle Vaaben i København. Det blev saaledes kun et kortvarigt Ophold, han gjorde hernede, og Størstedelen af Tiden var da ogsaa optaget af rent militære Sysler, som næppe kan paa-regne almindelig Interesse. Men indimellem havde han Lejlighed til at gøre Udflugter i Omegnen og fra en saadan foreligger der i hans „Journalistiske Optegnelser“ følgende Beskrivelse.

N e s t v e d, der ikke er stor, tæller 250 Huse og 2000 Indbyggere. Torvet er stort med et par ret smukke Gaarde, især Klublocalet, paa hvis Plads Raadhuset burde ligge. Vagten er ellers den soli[de]ste Bygning i hele Byen. Skolens, det vil sige Kavallerieskolens, Caserne, Stalde og Ridehuus, der ligger i en Udkant af Byen, ere vakre tilsvarende Bygninger. Ved Aaen findes flere gode Pakhuse.

St. Peders Kirke, der er fra det 13de Aarhundrede — kaldes og Store Sogns, — er stor og rummelig; den anden, *St. Mortens Kirke* eller Øster Sogns, er lille men lys; der forefindes flere gamle Liigstene og en udmærket smuk Altertavle fra 1664, udskaaret i Eegetræe.

Tæt uden for Nestved ligger det gamle *Sortebrødre Kloster*, tidligere Dominikanernes, hvortil det blev stiftet 1242. Det er naturligviis senere passeret mange Hænder; i den senere Periode skal Hr. Wedel, der ejede det, have indrettet det til Forlystelse og navnlig arrangeert et Theater; der spiltes ogsaa, men det varede ei længe, før han gik bag ad Dandsen. Sortebrødre staaer nu snart i en Sump som forhen. Udenfor Indgangen hæve sig et par vældige Kastanietræer, men de segner vel ogsaa. Over Indgangen læses: Hjelp, Jesus, Maria, Anna!

Fra Møllebakkerne uden for Nestved er en ret vakker Udsigt; paa disse Banker stod i ældre Tid en Fæst-

ning *Huusvolden*, der anlagdes af Holstenerne, da de gjæstede Danmark; Waldemar III beleireden den 1344 og ødelagde den 1345.

Omtrent $\frac{1}{4}$ Miil fra Nestved ligger det gamle Kloster, nu *Herlufsholm*, i en af Sjællands behageligste Skovegne. 1135 stiftedes her et Benedictiner Kloster; Peter Bodildsen, en riig og mægtig dansk Herre, var blandt dets fornemste og virksomste Stiftere; det brændte 1261, blev senere opbygget under Navn af Skovklosteret. Man formener, at dette og Sortebrødre stode i Forbindelse med hinanden ved en underjordisk Gang. Efter Reformationen kom det under Kronen, og Frederik den II gjorde et Mageskifte med Søehelten Herluf Trolle mod hans Kones Ejendom Hillerødsholm, nu Frederiksborg, og 23. Mai 1565 blev det af Herluf Trolle og Birgitte Gjõe bestemt til en adelig lærd Frieskole, og er nu en latinsk Skole og Opdragelse for henved 60 unge Mennesker. I de sidste 10 Aar er her gjort betydelige Forandringer og Bekostninger paa Stiftelsens Bygninger og ved kongelig Understøttelse har man seet sig istand til at forøge Elevernes Antal. Kancelliepræsidenten er Patron. Bibliotheket tæller nu 12,000 Bind, som især ere skienkede af Geheime-raaderne Thott og Brandt. I Kirken, der er i gammel gothisk Stiil, der nu indvendig er repareret og moderniseret, hviler: Herluf Trolle og Birgitte Gjõe, Marcus Gjõe og den uforglemmelige Arild Hvidtfeldt.

Hvad der ogsaa tiltrækker Opmærksomheden her, er den *Næsbyeholmske-Canal* for at befordre Brændetransporten, især fra Sorøe Academies Skove; dens Anlæg littedes ved at udbedre Næsbye-Aaen, det fuldførtes i 1812, men den er ikkun 4 Fod dyb, 24 á 34 Fod bred og har 20 Fods Fald fra Bavelse Søe til sit Udløb i Karbeksfiorden. For dette Fald er lagt 4 Sluser paa en Strækning af 3 Miil; den 1ste ved Holløsemølle med 7 Fods Fald, den 2den ved Naadbye med 3 Fod; 3die ved Herlufsholm med 2 Fod; den 4de ved Nestved med 6 Fods Fald. En

Pram rummer fra 16 til 20 Favne Brænde; de gaae deels med Seil og deels for Heste; for en Hest betales 9 Mk. pr. Miil; en Pramfører har 4 Rdl. om Ugen, men uden Kost; de kunne i Almindelighed gjøre 3 á 4 Reiser om Ugen; der gives nogen Douceur, naar Transporten fremmes raskere. Man fortalte, at Canaleierne have 3 Mk.s Avance pr. Favn.

Udenfor Nestved ved Aaen ligger *Maglemølle*, Birgitte Gjoes Enkesæde, hvis fordums Værelser nu ere indrettede til Svinesti. Paa en sort Træetavle, under Herluf Trolles og Birgitte Gjoes Skjoldmærker, læses følgende Inscription:

MAGLE MØLLE,

som siden Aar 1710 haver været gandske øde og nedfalden, Haver højædle og velbaarne Herre Børge Trolle til Nakkebølle, Rødkilde og Lykkesholm i Fyen, Hans Kongl. Mayts. Etats og Justits-Raad, Skoleherre for Herlufsholms Friadelige Skole, Paa Skolens Bekostning ladet opbygge udi Hans Distelbergs Forvaltnings-Tid ved Møllebygger H: Madsen Og haver den staaet i Bygning fra Aar 1720 til 1724. Gud bevare dend herefter fra Ulykke.

Den 25. Juni besøgte atter *Gisselfelde*. Denne stolte Borg ligger i en af vore herlige dansk-sjællandske Egne, omgivet med Skove, Bakker og Søer, og intet mangler her fra Naturens Side for at give en riig Afvexling, som man ved Konst-Anlæg med Held er kommet i Møde. Det gjør især en god Effect at see denne gamle, ærværdige massive Bygning midt imellem de mange smilende Partier. Den er bygget 1550, dengang Varighed gjaldt meer end Ziir; som de fleeste ældre Borge omgivet med Grave og Vand. Borggaarden er i 3 Længer med takkede Gavle og nu forsynet med 7 Tordenafledere. Blandt de mange herlige Kiældere, der findes under Bygningen, er det saakaldte Peder Oxes Hul, der efter Sagnet skal være et gammelt Fængsel, hvori Peder Oxe skiulte sig. Ved Vægtergangen sees endnu en Mængde Skydehuller. Porten er henved

30 Alen lang; over den staaer en Sandsteen, hvori er indhugget de Gjørs og Oxers Vaaben og der læses:

M. D. X. L. paa thet sivendne Aar
Loed Peder Oxé thendne Gaar flytte,
Och bygghe af ny som hand her staaer
Segh og sine Arvinghe thil Nytthe.
Gudt undne hannem ath bygghe og boe,
Och saa i Verden ath vere,
Ath thedt bliffver dennom thil Fredt och Roe
Ofver aldt Thing thil Gudts Ære.

Omkring Gaarden findes en Mængde større og mindre Søer, meget fiskerige, bekjendte Karper. Disse Søer staae ved Canaler og Sluser i Forbindelse med hinanden; de har i ældre Tiider været drevet efter Konstens Regler. Alt omgivet med smuk Underskov, bugtende Gange, Græsplainer, Blomster ordnet i forskjellige Smaahauger.

I det Hele er Kunst og Natur siælden skiønt forenede her; blandt de Partier, der især fortjener at dvæles ved, ere et Tempel, en Eremithytte, et chinesisisk og et Schweitzer-Huus, et kunstigt Vandfald. Tvende Hauger ere forenede ved en Broe, ikke over Vand, men over en broelagt Vei, hvor der altsaa passere Vogne istædet for Baade. Desuden findes i Haugeanlægene fleere Landhuse, Smaaeøer, og Grav-Lunden, *Sophies Hauge*.

For faae Aar siden har man ved Udgravning fundet adskillige Muurruiner af det gamle Gisselfelde, der nu bevares som Mindesmærke.

Blandt de mange herlige Udsigter ved Gisselfelde foretrækker jeg især den fra den saakaldte *Limonsbakke*, og en fra et i antique Stiil — men leder af Bindingsværk — opbygget Taarn paa en høj Bakke uden for Hauge.

Fra Gisselfelde tog jeg om Eftermiddagen over til *Bregentved*, der som Grevskab er oprettet 1750; foruden

Bregentved hører derunder Thurebyeholm, Tryggevælde, Valbyegaard, Alsløv og Juellinge. Slottet er solid og velbygget, dog ere alle Bygninger eenetagede; Hovedfacaden ud til Haugen har 3 avant-corps, hvis Frontespidsere ere prydede med Moltkernes Vaaben og Navnetræk. I Borggaarden fandt jeg over en af Portene Aarstallet 1775. Værelserne contrastere aldeles de paa Gisselfelde, da disse ere moderne, hvor Gaarden er gammel, hine derimod glimre med ældre fyrstelig Luxus, solide og med et ærværdigt Præg, skjøndt Bregentved er fra det forrige Aarhundrede. I Gemakkerne findes flere gode Malerier, alle i gyldne Rammer. Mig interesserede Griffenfeldts Portræt meest, anbragt i et forgyldt Gitter om Ovnen iden smukke Sal ud til Haugen. Man finder ogsaa en Mængde store Speile i herlige forgyldte Rammer og flere smagfulde Kakkellovne af Faxøe Blokstene med messingforgyldte Zirater. Kapellet er ei stort, men med en glimrende Kuppel, der nu ligesom Slottet repareres og pudses. Alteret er vel brammende, har 4 Søiler af Languedocsk Marmor, men som hvile paa Træsocler, et Blændværk, der fortrød mig at see paa det Sted, hvor alt øvrigt er saa elegant.

Haugen er i den gamle franske stive Stil og ganske berøvet en Hauges første Egenskab — Munterhed! Den er trist og uden den mindste Udsigt — den eneste, der skulde kaldes frit, skulde da være den til Dyrehaugen, naar man saae dem flokke sig og hvoraf der skal være 500 Stk.

Paa en liden Høi staaer en Flora omgivet af skønne Lindetræer, men Figuren var dengang lemlæstet.

Foran Slottet er en stor Græsplaine, der tidligere var en Mose og som skal have kostet den ældre Moltke 10,000 Rdl. at fylde. Alle Canaler ere ligesaa snorrette som Gange og Alleer; nu oprenses de, hvortil de og høilig trængte.

I en Afkrog i Haugen staaer en Obelisk, opreist til Ære for Frederik d. 5te, der skænkede Bregentved til den grevelige Familie; den er circa 16 Fod høi af Faxøe

Kalksteen, ligesom Haugens øvrige Figurer. Støtten er prydet med Kongens Byste i hvidt Marmor en bas-reliefs; paa den runde Steenforhøining, hvorpaa Støtten staaer, læses:

„Til den bedste Konges Minde helliger Bregentved denne Pyramide og Faxøe sine første Blokstene 1770.

FREDERICO. V.
REGI DANIÆ ET NORVEGIÆ
PATRI PATRIÆ
PIO BENIGNO PACIFICO
DOMI FORISQVE GLORIOSO
PVBLICE PRIVATIMQVE AMABILI

Bag paa Pyramiden staaer Kongens Navn F V. Under hvilket:

in hoc secessu
regis optimi
donatione carissimo
praesentia annua illustrato
pietatis fidei
grati animi causa
f. c.

Adamus Gotlob comes de Moltke

A: C: MDCCLXXII

„Gud veed hvad der staaer, at vi ikke skal forstaa det? Det er nok, fordi de ei kunne være det hele bekjendt!“ sagde engang en Bondemand.

Den 27. Juni begav jeg mig i Selskab med Lt. Scheel og Barner paa en Reise ad Møen, over den vakre Landsbye *Kjøng*. Her besaae vi først Kirken, der egentlig er gammel, men 1792 undergaaet adskillige Forandringer ved Conferentsraad Ryberg; den blev forstørret ved tvende Sidebygninger, hvorved den har faaet en korsdannet Figur. Alteret er lige for Indgangen i en smuk Hvælving; det er af Træ i moderne Smag, men stærk forgyldt, med

et maadelig Malerie forestillende Naademaaltidet. Det vakreste, fandt vi, var Prædikestolen og Daaben. At Vinduerne i de 3 Fløie ikke vare spidsbuede, stødte os meget. Paa en Tavle bag det nye Orgel læstes:

Luthers Minde

Herren bød: Verdens Lys oprandt
Mørket vilde Lysets Glands fordunkle
Herren bød — og Mørkets Taage svandt
Klar saaes Himmelstiernen atter funkle
Lad da Slægter uddøe, Secler svinde
Evgit staaer i Kirken Luthers Minde.

Derefter besaae vi ved Hr. Mester Hansen samtlige Fabrikker, Hørbryderiet, Skiætterne, Heglerne og Væverierne. Fortiden er der 30 Væverstole og henved 100 Mennesker sættes i Virksomhed ved denne Fabrik. Kongen modtager al sit Behov herfra. Produktet skal være godt, men dyrt, 4 á 5 Mk. pr. Kvadrat Alen med Blegning, som skeer ved Vintersbøl, hiin Side Vordingborg. Hørreren avles paa Stedet; der udsaaes aarlig 20 Tdr. Hørfrøe. Hørreren spindes af Omegnens Bønder. Fabrikken saavelsom Øbjerggaards Avl er forpagtet af en Hr. Følker.

Om Aftenen naaede vi *Wordingborg* i en yndig Egn, men denne Bye saa elendig ud; vel fandtes nogle faa ret gode Huuse, men de fleeste faldefærdige, og Broelægningen, den var forskrækkelig.

Vor første Vandring var naturligviis til Ruinerne af den gamle Kongeborg *Waldemar-Slot*, som Waldemar I i det 12te Aarhundrede lod opføre mod Venderne; men med Undtagelse af Gaasetaarnet er der ei synderlig tilbage. Man seer vel endnu, at der maa have været Grave og Volde, men alt meget utydelig; hist og her stritter nogle Muure og Brokker frem gjennem Grønsværet, der bedækker Taarnets Omkreds.

Havnen, der i ældre Tiid gik lige op til Slottet, er

nu tilfyldt og ubrugelig, og det hele har været solgt af Regjeringen, men en Fru Reiersen har senere skjænket Gaasetaarnet til Staten mod af samme at repareres og vedligeholdes, og det heed sig, at der skulde indrettes et Slags Observatorium (Udkik!) og Arrester. Vi bestege dette Taarn ad nogle halsbrækkende Trapper og Stiger, 85 Trin høit foruden Spir. Taarnet er 20 Alen i Diameter. Fra de øverste Luger havde vi en overordentlig vid og smuk Udsigt, især ad Møen, Falster, Laaland og de mange Smaaøer. I selve Taarnet var et Dyb, som en Brønd, hvorom et Sagn fortæller, at den skulde være ligesaa dyb som Taarnet var høit, og at man der nedstyrtede grove Forbrydere; nu var den i det mindste ikke saa dyb. Navnet Gaasetaarn har det formodentlig faaet, fordi der staaer en Gaas paa Taarnspidsen som Fløi.

Om Aftenen gik vi med Postbaaden til Gaabense og derfra til *Stubbekjøbing*, og tog ind til en Kjøbmand Scheel; hans Hauge gaaer ned mod Stranden og ender paa en Præcipisse, hvorfra vi havde en henrivende Udsigt mod Sjællands Kyst. Dagen efter, da her var Marked, havde vi Lejlighed til at gjøre Bekjendtskab med Øens Nationaliteter, hvorved vi saae endeel uvante Bønderdragter, i det mindste for os. Kirken i Stubbekjøbing er gammel; Spirit og Taarnet var nylig repareret og moderniseret. — Det er i det Hele høist forunderlig, at de gamle Bygninger ved indtræffende Reparationer altid skulle gives et andet Udseende og det gamle Præg aldeles udslettes — er dette ikke en Brøde mod vore Forfædre?! — Alteret staaer i en Hvelving, men det øvrige Loft i Kirken er af Bræder; paa Pulpituret sees 1706. I Kirken forefindes mange gamle Stole og Liigsteen. Paa Taarnet er et stort Vægterskuur, hvorfra en riig Udsigt over det hele flade Falster.

Den næste Dag afreiste vi forbi Carlsfeld til *Næssegaard*, der er opført af den forhen omtalte Classen og skulde indrettes til et Agerdyrkningsinstitut for 12 Per-

soner af Bondestanden. De skulde opholde dem her i 3 Aar, men da der ikkun meldte sig 2, blev Planen forandret, saa at dengang var det heel underlig at læse paa en af Facaderne: Seminarium Classenianum, fordi det derefter agtedes bestemt til Seminarium. Ogsaa denne Plan mislykkedes og nu i 1821 er det et Schæferie! med Understøttelse fra det Classenske Fidei Commis. Der taltes saaledes idag 30 spanske Faar. Fra Falster gik vi over Grøn-sund til:

— Øiets Glæde, Danmarks Stoithed Møen,
Som blotter stolt, til glade Søemands Lyst,
Sit høie fulde, kridnehvide Bryst.

Imidlertid saa vi intet *hvidt* fra denne Side; det første vi opdagede, vare fleere Skandser og Redoutter, som istædet for Kanoner vare beplantede med Kartoffler.

Da vi gik over Sundet, der har en stridig Strøm med 15 á 16 Fods Dybde, passerede over 30 Skibe derigjennem ad Kiøbenhavn, næsten alle med Brænde. Det stille Veir og Modvind, der nødede dem at krydse, forherligede Prospectet. Efter nogen Venten i den maadelige *Færggegaard* erholdt vi endelig en Vogn og agede rask afsted til *Phanefjord* Præstegaard, hvor jeg traf min gamle Klassekammerat H. J. Paludan, der med Permission besøgte sine Forældre. Han arbeidede og samlede paa Materialier til en Beskrivelse over Øen.

Fra Phanefjord toge vi til *Nyegaard*, nu *Marienburg*, der tidligere ejedes af en forviist svensk Adelsmand Berenskjold. Marienburg er bleven meget forbedret og forskjønned af den gamle Kammerherre de la Calmette, nu besiddes det af en Tutein, der har betalt det med 250,000 Rdl. Veien, som fører ned til Gaarden, prydes med en 4dobbelte Lindeallee; den ene Lade er opført af svære Kampesteen, de andre ere ogsaa solide, men Hovedbygningen var Bindingsværk. Haugen udgjør 21 Td. Land, er smuk anlagt med Canaler og Lysthuse i forskjellige

Manerer, endog et russisk, der er opført paa et høit Kampesteens Fundament —, fleere gode Plantager osv., men det hele var for Tiden noget forsømt, formodentlig fra Calmettes seneste Periode, da han gik falit, fordi han anvendte formeget paa Kunst-Anlæg.

Tæt ved Marienborg ligger den vakre *Damsholte Kirke*, i samme Stiil som Frederiksberg, de to eneste her i Landet i den Form.

Fra Marienborg toge vi til den gamle *Bye Stege*, der har circa 1000 Indbyggere, driver god Kornhandel og Fiskerie, har en ret god Havn ved Nørets Munding, hvorover gaar en Dreiebroe. De 2 smukkeste Bygninger i Stege ligge netop ved Indgangen og Udgangen, Krenkels og Hages. Sidste har megen Fortieneste af sin Virksomhed for Byens Havn m. m. Udenfor Byen ligger *Tugthuset*, en fordums Navigationsskole, men 1743 indrettet til sit nuværende Brug; over Porten staaer: Dominus Mihi Adiutor — 1703 — F: 4de. Stege var endnu en Fæstning i Krigen med Sverrig under F: 3 og blev 1659 kiækt forsvaret af sine Borgere; mod Landets Nordre og Østre Side sees endnu tydelige Spor af de gamle Fæstningsværker fra 1420; mod Landsiden staaer endnu et gammelt *Porttaarn*.

Kirken er henved 300 Aar gammel, er lang og har meget smukke Hvelvinger. Alteret er simpelt, men har et godt Maleri af Dember, forestillende Christi Korsfæstelse. Af Begravelser ere især Moltkes smukke i en ædel Sempelhed, endvidere de Friedenreichers og Hage's m. fl. I Taarnet hænger en Klokke med Aarstallet 1180, formodentlig den ældste i Danmark, men Klokkeren nægtede os at see den! — Hvorfor?

Paa Byens Søndre Side søgte vi Ruinerne af det gamle faste Slot *Stegeborg*, hvor Erik Ploupenning fængslede sin Broder, Hertug Knud af Bleking, Aar 1247, men vi fandt kun 3 á 4 Kubik Fod Muurbrokker. Under vor Vandring her mødte vi H. I. Paludan, som yderligere

kunde forklare os Stedets Mærkværdigheder. Stegeborg har og været beboet af Kong Erik af Pommerns Veninde Dorthea. I 1534 lokkede Stege Borgere, Christian Ildens Tilhængere, Besætningen ud, dræbte endeel af dem og paabegyndte Slottets Nedbrydelse, men herfor blev Borgemester og Raad, 12 Mand stærk, henrettede og deres Hjerneskaller indmurede i Kirken — dette Sted viste Klokkeren os dog — nemlig i den Schønebølles Begravelse bag Alteret.

Ved Havnen staaer et *Pakhuus*, med Aarstallet 1799, som tildeels skal være opført af Mursteenene fra Stegeborgs Ruiner. Om Eftermiddagen forlode vi Stege, toge over *Kieldbye* og *Borre*, der tidligere har været Kiøbstad, ja, endog en anseet Søestad, til *Maglebye*, hvor vi besøgte Præsten Gads Familie, og indtraf den 29. Juni 1821 paa *Møens Klint*, hos ... Per Ladefoged. Fra Stege hæver Terrænet sig stedse, saa at man egentlig uformærkt befinder sig paa Klintens høie Ryg.

Den 30te om Morgenen kørte vi til den saakaldte *Lille Klint* eller *Liselund*. Dette yndige Sted, hvortil saamange Kiøbenhavnere og flere andre Danske valfarter, er anlagt og opført af den ældre Calmette i 1792. Til Gaarden hører ikkun 200 Tdr. Land, saa at det bliver usikkert, hvorlænge disse Herligheder ville blive vedligeholdte. Parken udgjør 80 Tdr. Land; det maae følgelig besiddes af en formuende Mand. Bygningen er kun liden, men opført i en halv italiensk Stiil, men meget simpel og med Straatag, og i Forhold til Haugen som et stort Lysthuus.

Haugeanlæggene paa Liselund er udførte ved en Gartner Krause, men Ideen er efter en Fyrst Dessaus Hauge ved Werlitz, ved hvilke man har søgt i det Mindre at forene den store Klints Naturskjønheder, uagtet man uden Bekostninger kunne nyde og see disse ved en Times Spadseretur. Den forreste Deel af Haugen var oprindelig en Ellemose, der blev gjennemskaaren med Canaler, hvori Vandet ledes fra Lille- og Store-Aborresøe — disse have

ofte 24 Fod Vand — endvidere Jette, Rude og Takkeval-Søe. Ved Sluser og Canaler ledes Vandet fra disse Søer ind i mindre Damme i Haugen, hvorfra det styrter sig som Vandfald ved Badehuset, Store Kors og Kapellet.

De smukkeste Partier vare efter min Smag:

— Selve *Liselund*, seet fra Hovedfacaden, ved Kammerherreindens Hauge, hvor man har 3 Søer foran sig og Øehaugesøen til Høire.

— *Det norske Huus* paa en Høj, tæt ved Havet; her er flere nydelige, men simple Værelser. I eet af disse belyser Maanen Værelset, endog midt om Dagen, ved et guult Glas med en Skaade.

— Ved en af Kanalerne er i en Niche udhugget en *Figur*, der forestiller den gamle Kammerherreinde liggende ved Foden af et Alter, hvorpaa hun har skrevet: A L'AMITIE PURE.

— Paa et *Træe* ved en Kanal læses:

Du sentiment, du gout, des graces,
Ami, tu respectas les traces,
Nature te guida,
quand ton génie créa!
Cet endroit délicieux, environs ravissans
Vois Liselund, vois ton courage
Qui dans son beau te rend hommage
Et fièr de toi nous dit, je suis son monument.

En Cancellie-Præsident Moltke havde paa et Besøg skrevet dette paa et Papiir og fæstet det paa Træet, nu stod det malet paa en Tavle.

— I en *Kampesteens Grotte* for Enden af en Canal har Calmette sat et Minde for sin Ægtefælle. Det bestaaer i en rød Steen, hvorpaa staaer:

A N T O N de C A L M E T T E
Den usynlige og altid seete Elisa
død den 7de April 1803.

Under Grotten fælder et grædende Øye — vældige
Taarer!

— Paa en liden Øe, kaldet *Tempeløen*, fordi den prydes med et Tempel, læses paa Kuppelen:

Elisa til Ære, Hymen til Tak!

I Templet staaer paa en Marmorplade:

La candeur de son âme
est peinte dans ses traits.

Denne Inskription har Hentydning til Elisass skønne Buste, som før stod paa Piedestalen, men nu for bedre at bevares er anbragt paa Slottet.

— Paa en anden mindre Øe er ogsaa opreist et Minde for Lise: Lundens Skaber, bestaaende i en *Steenpyramide*, paa hvis Spidse er anbragt en Harmonie-Fløite, hvorpaa læses: *L'harmonie nous unit*; paa den anden Side er Troskabshunden udhugget; paa 3die og 4de Side staaer:

Pour Anthon de Lise.

Foruden ovenomtalte Øer ere endnu Krumøen, Langøen, Svaneøen m. Fl., men fremfor alle den norske Øe med sine stolte Granalleer.

Efter at have beseilet samtlige Canaler og bevandret Øerne vendte vi tilbage til den store Hauge ved Liselund, hvor man havde begyndt paa at danne Ruiner, men af fuldkantede Kampesteen, i Form af et rundt Taarn paa en Høi, der er det høieste Punkt i Haugen, med Udsigt til det chinesiske og norske Lysthuus og Fruens Blomstehauge, der var smagfuld og vel beplantet ved hendes egne Hænder.

Derfra vandrede vi til de smukke Bondehuse ved et Vandfald med Udsigt til Klintekorset.

Samtlige Vandfald ved Liselund vare, da vi besaae dem, kun af Ubetydelighed. De Malerier og Kobberer, der fremstille disse, ere flatterede, fra ældre Tid strax efter An-

læget, eller Maleren har *seet* dem om Vinteren og *malet* dem med Sommerens Farver.

En af de vakreste Udsigter eller Vuer fandt vi at være ved Kapellet, især naar man gaaer ud paa Rullestene; her sees en smal Stii at snoe sig ned ad Klippen ved Siden af et lidet Vandfald, til Venstre taarner sig den Deel af Klinten, som kaldes *Taleren*, hvis hvide Spidse vilde tabe sig i Skyerne, naar denne Spidse ei var beklædt med et smalt Grønsvær, der ligner et Vimpel fra en Mast.

Ved Stranden findes et Ruf, bygget af et Skibsvrag, strandet ved Lille Klints Grunde; ogsaa dette er meget vakkert anbragt, beskygget af langt ud over sig hængende Bøgegrene. Herfra sees næsten altid en Mængde forbieseilende Skibe ligesom og fra Klintens øvrige Brinker.

I en yndig Dal staaer ved et svagt rindende Vandfald det saakaldte *Lille Kors*, som Sagnet fortæller at være reist for en Jæger, som i Sneefog skal være styrtet ned og hvis Legeme først fandtes det paafølgende Foraar.

Om Eftermiddagen kiørte vi til *Store Klint*, som tiligemed den *Lille* strækker sig paa $1\frac{1}{2}$ Miil. Store Klint begynder ved Bussinge Mark med *Reinerbanken*, der ved en skøn Dal adskilles fra Kridtbierget *Slotsgavlen*, hvis høie Brinker standser ved Dalen *Jydeleie*, tæt ved *Taleren*, saaledes kaldet for sin smukke Ekko. Fra denne udspringer en Mængde Kridtbierge, hvoriblandt *Langbjerg*, der igien gjennemskiæres af mange skønne Dale, sc. *Sødebaldal*, *Grimsdal* og fl., der ende med den yndige *Dronningestolen*. Sagnet fortæller, at en Dronning — hvilken? — engang herfra skal have betragtet en Søebataille, og da hendes Flaade tabte, styrtede hun sig ned ad det 457 Fod høie Kridtbierg, men dette staaer nok ei synderlig til Troe. Ved Foden af Slugten mellem Dronningestolen og Sommerspiret er en grøn Plaine, kaldet *Maglevandspladsen*, hvor et Ruf er bygget af et Skibsvrag, som strandede d. 15. Mai 1820, fra Stettin med Tømmer. Paa *Dronningestolens* Tinding nød vi et vederqvægende lille Maal-

tid, afsang: „Jeg aldrig gamle Danmark glemmer“, drak Møens og alle vakre Møers Skaal osv.

I *Dronningestolen* er en Hule, der beskæftiger Møenboerne uafsladelig — Overtroen er hos dem som hos alle Øeboerne temmelig stor. Denne Hule antage de for at være en gammel *Jettes* Boelig og hun ansees for Øens Patron. Fra *Dronningestolen* gik vi op paa *Sommerspiret*, der har flere bratte og taarndannede — der ligesom ved *Stevns* er afrundede — *Kridtsøiler*; mange ere nedfaldne, dog talte vi fra *Landsiden* 5 á 6 betydelige. Ved *Foden* af den største søgte vi et *Kors*, som *Freuchen* havde plantet for 2 Aar siden — men væk var det. Paa *Sommerspirets* søndre Side hvor der var anbragt flere Græsbenke, nøde vi en kort, men høist trængende Hvile.

Mellem *Sommerspiret* og *Dronningestolen* gaaer *Dalen Sandet*, der svarer fuldkommen til sit Navn, hvor vi vadede i Sand op over *Anklerne*, da det er meget flygtig.

Herfra gik *Touren* over *Graaryg* og *Hvidskov*, det sidste *Kridtbjerg*, der ved *Hundevængedalen* taber sig mod *Landet*; vi stege nu ned i *Sandfaldet*, læskede os ved en herlig Kilde og rokkede derefter paa *Rullestene* langs *Klintens* Fod til *Maglefaldet*, hvor vi atter besteg *Klinten*. Denne Dal er den smukkeste af dem Alle, stadig afvexlende med Skov, Krat, *Kridtfjeld*, *Vandfald*, rindende Vand, Græsplainer — og vi vare enige om, at ingen af de *Beskrivelser*, vi havde seet, havde overdrevet denne herlige Natur og med god Føie udbrod vi: „O! wunder schön ist Gottes Erde“.

Ogsaa af *Maglefaldet* nød vi en god Læskedrik og *Jordbær*, som vel vare meget smaae, men vare dobbelt rare hersteds.

Ihvor mødig jeg end var, maatte jeg dog endnu engang bestige *Dronningestolen*. Da der ingen Stene fandtes, forsynede jeg mig med nogle fra *Maglefaldet* og efter flere mislykkede Forsøg naaede jeg endelig at høre een plumpe i *Havet* — den var omtrent 13 á 15 Seconder

underveis. Fra Dronningestolen talte jeg nu over 30 store og smaae Skibe.

Den hele *Klint* bestaaer størstedelen af en fiin hvid Kridtmasse, som ved forvittrede Kieskugler hist og her faaer en guulagtig Farve, der ei som Stevns Klint afbrydes af Flintesteens Fløser; dog maae undtages Kridtbierget fra Slotsgravlen til Jydeleie og det øverste af Sommer-spiret og endeel af Dronningestolen, hvor de afvexlende Flintesteensfløser stryge gandske skraae hen under den øverste Jordskorpe. Flintesteenene ere i det fine faste Kridt sorte eller sorteblaae, men i de grovere Fløser bleege, blaalige, sortegraae eller rustbrune. Kridtet er ei ens overalt; de øverste Dele af Massen ere grove, de underste derimod fine; de fineste findes i Taleren, hvor stundom og træffes Belemniter og løse Muslingeskaller.

Endelig maatte vi rive os løs fra disse Herligheder og begive os paa Hjemveien.

FRA HAARLEV-HIMLINGØJE PRÆSTEKALDS PROTOKOL

Førstelærer *Axel P. Jensen*, Haarlev.

FØLGENDE Indberetning fra Pastor Leganger 1765 til Biskop Hersleb findes i den ældste Embedsbog ved Haarlev Præstekald:

Prætekaldet ved Haarløf og Himlingøye i Biefverskov Herred hører til det Kongl. Stift og Grævskab Walløe, som har jus patronatus et vocandi til begge Sogner; nuværende Præst og Degn er med hendes Majestæts, Enke-Dronningen Sofiæ Magdalænæ Approbation kaldede af hendes Durchlauthed Frue Abbeddisse Lovisa Sophia Friderica, fød Hertuginde af Holstein-Glücksborg.

Kaldet er af følgende Beskaffenhed:

Det Tiende-givende Bøndergods Hartkorn er i begge Sogner 466 Tdr. 1 Skp. 1 Fjk. 1 Alb. Derpaa findes for nærværende 61 Decinantere, 31 Fæstehusmænd, og i Haarløf Bye 1 Kro med Mølle. Communicanternes Tal har i nogle Aar nu omstunder været 330 til 350.

Præstegaardens frie Hartkorn er 18 Tdr. 5 Skp. Der til ligger i Haarløf Bye en Mensal-Jord 5 Tdr. 3 Skp. 2 Fjk. 2 Alb., i Himlingøye en Annex Jord 4 Tdr. 4 Skp. 1 Fjk. og i Wraabye en Mensal-Jord 2 Tdr. Af disse 3 særskilte Jorder svarer Præsten alle Skatter og Onera (?), men har derimod fra Arelts-Tid havt dem alle Tiende-frie,

saa at fra det Aar 1660 er det aabenbare og beviisligt, at ingen Tiende har været krævet eller givet: højere i Tiden har jeg ikke agtet nødvendig at efterforske derom.

Om dette Mensal-Gods vilde mine Efterkommere an-
namme følgende Underretning: 1. Den Jord i Haarløf, at
paa samme har fra gammel Tid været Gaard og Bygning,
som ved fiendtlig Indfald i det Aar 1658 blev afbrændt
og ruineredt; da Jorden siden har været henlagt og brugt
under Præstegaarden. I Provstiets Skifte-protocoll har jeg
fundet det i det Aar 1697 er ved Skiftet efter Præsten Mag:
Krog gjort nogen Paastand ang. Gaardens Opbygning med
videre. Da Deusion er givet af Skifteretten, hvorved Jor-
den er, som den da fandtes, overleveret Successor Mag:
Cl. Schmidt, paa Grund af det, som tilforn havde været
handlet ved Skiftet efter Sl: Hr. Hans Andersøn, i hvis
Tid Gaarden var af Fienden ødelagt, og paa Grund af
Landmaalings-Forretningen, som har lagt denne øde Men-
sal-Jord under Præstegaarden. Ellers har Præsterne i
Eftertiden for Havens Skyld, som tilhørte Gaarden, byg-
get et Huus der ved, hvilket endnu findes, og indrenter
en god Leye, saa længe samme vedligeholdes: efter Fæld
og Forbedring har den ene Præst og Efterkommere ey
Ret at kræve af den anden, men af Beboeren efter hans
Fæstebrev eller Contract, thi den, der vil nyde usumfrug-
tum af Huset, maa holde det ved lige; og Huset er forme-
delst Haven til god Nytte, og har gierne været leyet bort
til en Mand af et fornødent Handtværk. 2. Annex-Jorden
i Himlingøye blev og ved ovenmældte Forretning handlet,
men da ikke vides, at derpaa har været Bygning, ey heller
Plads dertil findes, saa forblev denne Annex-Jord i samme
Stand som tilforn, og bliver leyet bort til Bønder i Him-
lingøye, som i min Tid har svaret deraf aarlig Leye 24
Rdl. 3. den Mensal-Jord, 2 Tdr. Hartkorn i Wraabye, er
i indeværende Aar 1764 truffet saadan Handel og Foran-
dring: At da samme Jord har alleneste været Præsterne
i Haarløf til stor Besvær og Omkostning, saa har hendes

Høy-Fyrstel. Durchl. Fru Abbedissen paa min underdanigste Ansøgning og Forestilling naadigst absolveret, at denne Mensal-Jord maatte antages under Stiftets samlede Hartkorn i Wraabye mod en vis aarlig Afgift til Præsten i Haarløf, hvorom da en Convention er oprettet, den 20. Jul. 1764 og derpaa in originali tillige med mit Skøde, overleveret at forblive ved Stiftets Arkiv, som de rette Hiemels-og-Adkomst-Krav. At derfor Efterkommere i Kaldet kand vide paa hvad Vilkaar dette Mensal-Gods er afstaaet fra Kaldet, agter jeg det nødigt her at indføre en rigtig Gienpart af det udstedte Skiøde-Brev, hvilket saaledes lyder:

Jeg underskrevne, *Niels Leganger*, Provst i Biefver-skov Herred, og Sognepræst til Haarløf og Himlingøye Sogner, kiender herved og vitterligt gjør, at jeg for mig og efterkommende Sogne-Præster til fornævnte Sogner, i Kraft af Hans Kongl. Majestæts allernadigste Confirmation af 28de Sept. 1764 paa en, imellem det Kongl. Stift Walløe, ved Kongl. Majestæts Amtsforvalter over Tryggevælde Amt, Jens Rosted som Forvalter over fornævnte Stifts Gods, paa Stiftets Vegne, og mig paa egne og Efterkommeres Vegne i Haarløf og Himlingøye Sogners Præstekald, den 20de Jul. 1764 indgaaede og oprettede Convention og Forening, som af Stiftets Høyværdigste Frue Abbedisse, Hendes Høy-Fyrstel: Durchld. Prinsesse Lovise Sophie Friderigue til Holstein-Glücksborg, naadigst er approberet under samme Dato, haver afstaaet og skiødet, saasom jeg hermed afstaar og skiøder til Høybemeldte Kongl. Stift Walløe, en Jord kaldet Tveden, efter Tryggevælde Amts Matricul, matriculeret under Wraabye Sogn og Bye og beliggende paa Wraabye Mark, samt ansat for nye Matriculs Ager og Eng Hartkorn, 2 Tdr., som hidtil har ligget til Haarløf Præst eller Præstekald, hvilken Jord, som af Arilds Tid har været tiendefri. Høybemeldte Kongl. Stift Walløe maa fra 1. Maj i 1765 og herefter, eye, nyde og beholde til ævindeligen frie Eyen-

dom, med all dens rette Tilliggender af Ager, Eng, Vand og Krat, intet undtaget, af enten Herligheder eller Rettigheder, som dertil i nogen Maade med Rette kand henhøre, eftersom det Kongl. Stift, ifølge den allernaadigst confirmerede Convention, fornøjer Præsten i Haarløf, nuværende og herefter kommende, med en aarlig Rente paa 3 Rdl., som af en Kiøbe-Summa, der ikke af Præsten i Kaldet har kunnet modtages, men bliver heftende ved Stiftet til Sikkerhed, siger Trej Rigsdaler af Stifts-Kassen, til hvert Aars 1. Maji, som da bliver førstegang at erlægge til 1. Maji 1766, og saaledes aarlig vedholder: samt Stiftet Selv svarer alle Kongl. Skatter og udstaar all Tynge deraf, som af sin egen Eyendom. Thi hiemler og frelser jeg hermed paa egne og efterkommende Sogne-Præster til Haarløf, deres Vegne, det Kongl. Stift Walløe denne forskrevne, saa kaldet Tvede-Jord, for Mands Tiltale, ved allerhøystbemeldte Kongl. Confirmation paa Conventionen, som in originali er med dette Skiøde overgivet til Stiftet. Til Stadfæstelse haver jeg dette med min egen Haand unskrevet og mit Signeti hertrykt.

Datum Haarløf Præstegaard, d. 24. September 1765.

N. Leganger c. c.

Det erfares altsaa af oven anførte Convention og Skiøde, at til Vederlag for Mensal-Jorden i Wraabye, nyder Præsten i Haarløf aarligen af det Kongl. Stift Walløe, 3 Rdl., mod Befrielse af alle Byrder og Ansvar af samme Jord.

Beregning over Kaldets Indtægter.

Tiende kand, naar Omkostninger og den paalagte Consumption fradrages, nogenlunde ansættes til 150 Rdl., som er omtrent 12 Skl. a. Td. Hartkorn. Ved Offer og Accidencier er paa en Tid af 10 a 12 Aar mærket temmelig Foringelse, saasom Bønderne, især de af Haarløf Sogn, er i den Tid meget forarmede, saa at, naar det ene Aar lignes med det andet, kand Middel-Tal af Høytider-

nes Offer være 60 Rdl. og af de uvisse Accidencier 30 Rdl., Lammé- og Kvægtiende, samt Smaa-Redsler af Oste-Penge, Giæs, Høns etc. være noget ulige, men ved Sammenligning af adskillige Aaringer har jeg erfaret, at disse Ting udgjør aarligen, i det mindste 50 Rdl. Af Walløe Hovedgaard svares til hvert Aars 1. Maji 6 Tdr. Byg, som en Refusion for 2de afbrændte Gaarde i Grubberholm. For Tveden, som ovenmeldte, svares 3 Rdl. Af Annex-Jordenes Leye, kand, naar Skatterne er fraregnede, blive i Behold for alle Tiendens Dele og Landgilde 8 a 10 Rdl.

Præstegaarden med underliggende Mensal-Jord er af god Avling, og har for sig selv 2de fordelagtige Indelukker: det ene til aarlig Græsgang, det andet til en Enghave: Begge har jeg i disse sidste Aringer med temmelig Omkostning faaet fraskilte, da her tilforn var stor Mangel paa Græsgang, saa at Avlingen er nu for den som formaar at drive den tilgavns, den bedste Del af Kaldets Indkomme. Ligeledes har Præstegaarden i min Tid vundet en mærkelig Forbedring derved, at den forbiløbende Aae, som tilforn var tilgroet, og derfor fordærvede alle Enger deromkring med det udbredende Vand, holdes nu under aarlig Rødning, hvorved alle bløde Moradser bliver til Enge, og Præstegaarden fik ey allene sin egen særskilte Enghave, men har og Deel med Haarløf Bve i en anden Indlukning, som giver Græs og Tørveskær.

Præsteenke er ikke nu ved Kaldet: Den sidste, som døde Aar 1752, fik aarlig Pension 33 Rdl. 2 Skl.

Degnekaldet beregnes at indkomme 150 Rdl. Den nuværende Degn købte Boligen af sin Formands Enke for 100 Rdl. Til Degnekaldet er en liden Avling af 10 Skp. Hartkorn.

Skolerne ere, i Haarløf Sogn een, som tilforn var Kongelig, af de i 1721 funderede, men nu Proprietær-Skole, til hvilken Tryggevælde Godseyere beskikker Skoleholdere: og i Himlingøye een, hvortil Stiftet Walløe beskikker Skoleholdere.

I Kaldet er ingen Slags Stiftelser, Legatum, eller Donation til fattige eller Gudeligt Brug, uden de almindelige Anstalter til de Fattiges Underholdning.

Series Pastorum.

Eftersom den ældste Ministerialbog her ved Stedet er fra Aar 1641 feiler Underretning om de foregaaende Præster. Men saa vidt jeg har kunnet spore, veed jeg at nævne disse:

1. Den første Præst her ved Stedet, var Hr. *Mogens Larssøn*. Jeg har fundet hans Navn skrevet i Præstestolen i Haarløf Kirke med rødt Kride, i det Aar 1569, da hand har gjort en Reparation ved Kirken, og tegnet det an med sin egen Haand, som var kiendeligt nok baade af Skrivemaaden, og især af det hersatte Tegn eller Bomærke x, som de der var af borgerlig Herkomst i den Tid føyede for deres Navn. Han ligger begravet i Koret under en stor Gravsten med Inscription, hvori han kaldes: Doctus, Prudens ac Pius Xir Dom: Magnus Laurentii Gemellus, Præpositus et Pastor Ao 1591.
2. Hr. Samuel. Om hvilken jeg intet videre har kundet finde end hans Navn, nævnt i en gammel trykt Bog ved det Aar 1608. (Med en anden Haandskrift er tilføjet: Hr. Samuel Hansen var Præst her allerede 1598 og paa Altertavlen i Himlingøye staar: Samuel Johannis, Pastor Eccleciæ Ao 1600).
3. Mag. Anders Frantzson. Han nævnes som Præst her paa Stedet 1620 (Tilføjelse: var her endnu 1626, $\frac{3}{4}$ 1633) og Navnet staar paa den største Klokke, som blev omstøbt, Aar 1758, da jeg forlangede den gamle Inscription conserveredt. I denne Præstes Tid skal Præstegaarden være opgaaet af Vaade-Ild; gamle Kirkebøger og Underretninger maa da være opbrændt, thi at Præstens Studerekammer maa hastig være bleven bespændt, har jeg fundet Tegn til, da jeg engang

havde en Reparation for, paa den nordre Staldlænge ved Porten, og fandt der, ved $\frac{1}{2}$ Alen ned i Jorden, en stor Mængde halv-forbrændte Papirer og Bøger, hvoraf nogle vare endnu læselige; blandt andre et fragmentum af Frid 2di store Bibel, og nogle Præster-nes autographa, hvoraf adskillige vare paa latin. Paa det Sted maa de dog have ligget i det ringeste 120 Aar, thi nu begynder Kirkebøgerne af det Aar 1641, og da var Præst.

4. Hr. *Hans Andersson Brun*, en Søn af Mag: Anders Frantz: hvad Aar han har succederet sin Fader, findes ikke; men andetsteds i Herredets Kirke-Bøger, har jeg fundet, at hans Fader endnu Aar 1633 var Provst og Præst paa Stædet. Hand var tilsidst Herreds-Provst, nævnlig fra det Aar 1669 og Døde Ao 1671.
5. Hr. *Knud Christensson Døes*. Er indsatt i disse Menigheder, Dom. Miserie 1671. blev Herreds-Provst 1689. død Ao 1692.
6. Mag: *Peder Krog*: har i samme Aar faaet baade Præste-Kaldet og Provstiet. Hand er den 3die Juli 1695 kommet i Ægteskab med Formandens Datter Birgitte Holst, og døde den 9de Maji 1696 efterladende sin Hustru frugtsommelig, som den 5te Dec. fødte en Søn, hvilken i Daaben blev kaldet Peder. Mag: Krog har været en bereist og vel studeret Mand, tient i civil Embede førend han blev Præst. Bønderne har fortalt adskillige, ikke vel trolige Ting om ham; ogsaa dette at hand i sin Sygdom lod sig lægge i sin Liigkiste, og bære ud i Haven, hvor han ogsaa døde. Ellers har jeg fundet visse Tegn, at hand har været en gudfrygtig og retsindig Mand.
7. Mag: *Clemens Schmidt* blev her Præst 1696 og Herreds-Provst Aar 1709. Hand har efterladt sig nogle Skrifter paa Dansk over Troens og Religionens Sandheder. Dronning Anna Sophie, som paa den Tid re-

siderede paa Walløe, som Fyrstinde af Schlesvig har hand tient som Confessionarius, og staaet i stor Naade hos hende; maaske det og kand være skeed tildels af Agtelse for ham, at hun har prydet Haarløf Kirke med det kostbare Gyldenstykkets Alterklæde og Chor-Kaabe, som findes, med Fyrstindens Navn og det Schlesvigske Vaaben. Aar 1716 er Mag:Schmidt forflyttet herfra og bleven Biskop i Bergen, hvor hand døde Aar 1723.

8. Hr. *Niels Janssøn*, forhen Sogne-Præst for Walløe og Taarnbye, fik Præste-Kaldet efter Mag:Schmidt, er død 1727, og med sin Hustru Birthe Kaalund, som døde 3 Maaneder for ham, ligger begravet i et aabent Rum under Sacristiet.
9. Hr. *Casper Lemvig* forhen Sogne-Præst ved Ende-sløv, fik dette Kald Ao 1732 cetera Posterii facent
10. Hr. *Johan Samuel Mentzer*, som Aar 1734 blev forflyttet herfra til Kvislemark her i Stiftet.
11. Hr. *Samuel Steenlos*, død Aar 1742.
12. Hr. *Jørgen Fog*, som Aar 1750 er forflyttet herfra til Høyelse i Ramsøe Herred. Denne Mand har her efterladt sig et godt Navn og Gode Fodspor. Hand fant Menigheden for sig i Grund fordærvet, og i Særdeleshed opfyldt med Had mod Guds Ord og Evangelii Embede, thi en Bonde-Menighed er et skrøbeligt Lem, som let kan rykkes af Lave. Præsternes Efterladenhed gjør den skiødesløs i det gode og dristig i det onde. Stor Nidkærhed uden Forstand gjør, at den bliver fuld af Gudsfornægttere og Bespottere. Her giælder det Apostelens Raad: (se Gal. 6,1).
Ved denne Mands Forflyttelse kom
13. Hr. *Niels Leganger* til dette Kald, den 28de Maji 1750. Jeg er fødd paa Wedø Præstegaard i Trundheims Stift, Aar 1715. Min Fader var Hr. Erik Leganger, Sogne-Præst til Wedøen og Provst i Romsdalen. Aar 1739 er jeg kaldet at være Capellan til Lister eller

Wandsøe Præstegæld i Christianssands Stift, og Ao 1750 at være Sogne-Præst for disse Sogner Haarløf og Himlingøye. Og da den nuværende Stifts-Provst i Sjælland Hr. Jens Jacob Hegelund blev sidst i Aaret 1760 kaldet fra Walløebye og Taarnbye at være Sogne-Præst ved Hellig-Geistes Kirke i Kiøbenhavn, er jeg i hans Stæd beskikket at være Herreds-Provst i Biefverskov Herred.

Disse Underretninger har jeg tegnet i det Aar 1765, efterladende til min Eftermand at rette og forbedre, hvad deri savnes, ligesom jeg beder ham om Forladelse og Taalmodighed, hvor jeg i mit Embede har feilet, ønskende ham at vinde frem for alle sine Forgiængere, en god Trappe, og til Frimodighed i Troen. *N. Leganger.*

Eftermanden Hr. Andreas Lindahl har derefter skrevet følgende:

14. Jeg undertegnede *Andreas Lindahl* blev den 11. Maj 1776 naadigst kaldet af Deris Høyfyrstelige Durchlautighed, Prinsessen paa Walløe til at være Sogne-Præst for Haarløv og Himlingøye Menigheder og den 5te allernaadigst confirmeret dertil. Jeg som er barnefødt i Kiøbenhafn af borgerlige Forældre, kom til Haarløf, da jeg var fyldt 50 Aar, efter at jeg i 23 Aar hafde staaet i Embede, dels i 7 Aar som Capellan ved det Kongl. Stift Walløe, Walløebye og Taarnbye Menigheder, derefter i 16 Aar som Sognepræst ved Walløebye og Taarnbye Menigheder alene. Hidindtil har Herren hiulpet, han give mig fremdeles Naade og Kraft at forkynde hans usporlige Rigdom i Evangelio, at jeg maatte vende og føre mange Siele til Xstum Jesum. Jeg maa ellers melde mine kiære Efterkommere, for at leve i Fred og Roelighed søgte jeg Kaldet, men just fra allerførste Begyndelse vognede Uroe og Elendighed. Foruden andre mange Gienvordighe-

der blev mig strax i Begyndelsen paaført een Process af Cammer-Raad Rosted paa Stiftets Vegne i henseende til Mensal Jorden i Haarløf og Annex Jorden i Himlingøye, at jeg af disse 2de Jorder skulde svare Tiende, omskiønt de før mig hafde været tiendefrie 120 Aar. Denne Sag tabte jeg for Walløe Birkeret den 28. Febr. 1778, men vant den ved Høyeste Ret den 23. Martij 1779, da Domen bliver stedse et Inventarium for Haarløv Præstekald. Det kostede mig 30 Rdl. for Underretten og omskiønt jeg hafde beneficium for Høyeste Ret, der 50 Rdl., ialt 80 Rdl. Nu skulde jeg efter Tecie Fundaz nyde geengieldelse og Repressalier, men jeg troer næsten det bliver til intet, og faar jeg da intet, saa skal det dog glæde mig, at jeg har skaffet mine Efterkommere Tiendefrihed paa 10 Tdr. Hartkorn. Nu Gud veed, hvor nær mig er min Ende, jeg vil derfor give mine Efterkommere det beste og kierligste Raad jeg veed, lader dog for alting intet af de 24 Tdr. Hartkorn bortkomme, tji uden dette er Haarløv et meget ringe og maadeligt Kald. Annex-jorden i Himlingøye skal jeg, om Gud vil, udi nogle faae Aar søge at faae indrettet paa en bedre Foed, deels til Græsning, deels til andet, og saa kan man holde og føde Creature Vinter og Sommer, og Haarløv bliver et skiikelig Kald, en Præst kan gierne med Agerdyrkningen uden at være en Slave eller forgiælde sig deri. videre skal følge.

Haarløf d. 15de Junij 1779.   *A. Lindahl.*

TYBJERG HERREDS SKOLEHISTORIE INDTIL 1830

Af Johs. C. Jessen.

TYBJERG HERRED ligger som en Halvø, ja, næsten som en Ø, idet Sjællands største Vandløb, Susaaen, omklamrer Herredet paa nær en snæver landfast Aabning mod Syd, hvor det ender med Næstved By. Umiddelbart syd for Ribe ligger 2 smaa Landsbyer, adskilte ved en ganske lille, smal Bæk, som dog tidligere har været bred nok til ogsaa at danne et Skel mellem Folkenes Vaner, Skikke og Tungemaal. Syd for Bækken siger man endnu som i gamle Dage f. Eks. æ i Stedet for jeg, men paa den anden Side siger man a. Det er da let forstaaeligt, at den flodlignende, til Tider vandrigt svulmende Susaa fra gamle Dage har skilt Tybjerg Herreds Folk fra Omverdenen, saa at det blev et stærkt særpræget Folkeslag med egen Afskygning af sjællandsk Bondesprog, egne Skikke og Vaner, som det kendes fra vore Øer. For det Tidsrum, nærværende Skolehistorie omhandler, dannede Susaaen ogsaa for Skolevæsenets Omraade et mærkbart Skel.

Fra Tybjerg Herred er der ikke som fra Sognene hinsides Aaen fundet noget om Skolemestre, der i Slutningen af det syttende og Begyndelsen af det attende Aarhundrede hist og her „læste for“ Børnene. Heller ikke, at der somme Steder indrettedes Smaahtytter til Skolebrug enten af Bønderne selv eller af en stedlig Jorddrot. Ej heller nævnes noget om funderede Skoler, saaledes som det kan iagttages fra andre Egenes Kildeskrifter.

Efter at *Frederik den Fjerde* i 1721 havde bygget sine mange Skoler, fulgte nogle Rigmænd hans Eksempel, om end ikke med saa smukke Skolehuse. I Tybjerg By, Herredets Hovedsæde, var der 1724 et opbyggt Skolehus, „som i en Del bruges til Tinghus“. Der siges intet om, hvornaar det var opført, men det er muligvis sket kort før, da Ejeren af Tybjerggaard skænkede Midler til Skoleholderens Underhold. Og i Skelby havde den rundhaandede Ejer af flere Godser i Østre Flakkebjerg Herred, Overkammerherre *Carl Adolph von Plessen*, i 1726 lagt en Skole for det halve Sogn, hans Herredømme strakte sig mod Øst ud over Aaen.

Christan den Sjette arvede Faderens Interesse for et dansk Skolevæsen, og efter at han i 1736 havde indført den tvungne Konfirmation, drev han ivrigt paa for at realisere det, hvilket da ogsaa skete ved Skoleforordningen af 23. Jan. 1739, da den danske Landsbyskole grundlagdes. Hans Skoleprogram, som var et paakrævet Tillæg til Lovbudet om Konfirmationen, var meget pietistisk efter C. A. Plessens Mønster, jvf. Afsnittet om Skelby Skole.

Skoleforordningen lød paa, at der vilde være at indrette et almindeligt dansk Skolevæsen over hele Landet. Den indeholdt Bestemmelser om Skolehusets Indretning, Skoleholderens Lønning og Pligter, om Kaldsret til Skolen, om Skolekassens Midler og naturligvis om Skolens Formaal i det Hele, om Undervisningstid, Disciplin m. m. og om Skolens Inspektion.

Skolehuset bekostes og vedligeholdes af Distriktets største Lodsejer og opføres med 8—10 Fag Bindingsværk; men Bønderne skaffer Ler og Pilevænder til Klining, Halm til Tækning, graver Brønd og indhegner Haven, dog at Husmændene gør Haandarbejdet. Som Inventar skal til Undervisningen indsættes 1 Bibel, 2 store, sorte Tavler, 2 Blækhorn, 2 Linealer foruden Katekismer med dertil svarende Pontoppidans Forklaringer, Nye Testamenter, Davids Salmer, Abc'er og Salmebøger, hvilket udredes

af Skoleklassen, der faar sine Midler fra Bækken-*), Tavle-, Bøsse- og Straffepenge (for utidig Optræden i Tingsalen) samt fra Bøder for Udeblivelse fra Gudstjenesten eller Krænkelse af Helligdagsfreden. Penge, der hidtil havde været henlagt til Lysepenge i Kirken, indgik ogsaa i Skolekassen og kunde, hvis det gav Overskud, gives som et Tillæg til Skolelønnen. Efter Forslag af Præsten og Eksamination af Provsten giver største Lodsjejer, som Skolepatron, Skoleholderen Kaldsbrev. Skolelønnen fastsættes til 12 Rd., 5 Td. Rug og 7 Td. Byg, der p. t. havde en Ialt-Værdi af 24 Rd., svarende til de kongelige Skoleholderes Pengeløn uden Korn. Men Kornet gjorde for saa vidt Lønnen mere stabil, da denne Del af Lønnen var uafhængig af Rigsdalerens skiftende Værdi. Al Undervisning i Læsning og Kristendom er fri, men ikke fattige Børn betaler 4 Sk. ugentlig for Undervisning i Skrivning og Regning, for Skrivning alene 2 Sk. Endvidere nyder Skoleholderen Græsning paa Byens Fæled samt Halm og Hø til Vinterfoder for 2 Køer og 6 Faar og endelig 25—30 Læs Tørv som „Ildebrand“ til Skolen, hvilket alt lignes paa Bøndernes Hartkorn, intet paa Godsers frie Jord eller paa Præstegaarde. For Skoletilsyn var der ingen Smalhals: Biskop, Amtmand, Herredsfoged, Provst, de fornemste Lodsejere i Skoledistriktet samt Sognepræsten har Ret og Pligt til at inspicere. Tilsynet med selve Undervisningen lægges overvejende paa Gejstlighedens Skulder. Af Skoleholderen kræves ad-

*) Bækken: et dybt Fad, der stod ved Kirkedøren, og hvori Pengene lagdes Fastelavnssøndag og Mikkelsdag. Tavle: en lille Kasse med Haandtag, hvori Tavlepengene lægges, naar den ombæres ved Brudevielser, Barnedaab og Jordefærd. Tavlen var flere Steder en Pung med en Stang, og Degnen stak den ind til Menigheden i Kirkestolene. Bøsse: en Daase, smlg. Sparebøsse, der ved Gæstebud gik omkring til alle Gæsterne, som maatte op med en Smaamønt. Til Tider brugtes i Stedet en Tallerken.

skilligt vedrørende et ulasteligt Forhold, og han har Ansvar for Skolens Tone. Hver Prædikendag har han at møde med sine Børn i Kirken for at overvære Prædikenen og Katekisationen.

Skoleforordningen modtoges med en saa stærk Uvilje af Lodsejerne, at Kongen ved Anordninger af 1740 og 1742 gav efter og modererede flere af dens Bestemmelser, saa Godsejerne i flere Henseender kunde indrette Skolerne efter deres eget Skøn. Til Skolehus tog man ofte et gammelt Gadehus, Lønningen afknappedes mange Steder, og Skolepatronen raadede helt over Skolekassens Midler, som det hændte, navnlig for Lysepengenes Vedkommende, at han forvekslede med sine egne. Og Præstens og Provstens Indflydelse ved Skoleholderens Ansættelse forringedes.

Det krævedes, at Skolevæsenet skulde være endelig ordnet inden den 1. Januar 1742, og de fleste Steder paa-begyndtes da ogsaa Undervisningen efter Nytaaret. I Tybjerg Herred indrettedes 6 „Degneskoler“, 3 saakaldte „Nye Skoler“ og 3 „Løbeskoler“ foruden Tybjerg Skole, der nu fuldt funderedes, og den funderede Skole i Skelby, der opfyldte Forordningens Krav, ialt 14 Landbyskoler. „Nye Skoler“ fik her Skoleløn efter Forordningen, men Degnskoleholderne maatte nøjes med Forordningens laveste Takst for Degneskolen, 6 Rdl. og Skolebrændsel. Løbeskoleholderen anvistes som Regel en Gaards Stue til Skoleholdet, fik 6 Rdl. i Løn eller i Stedet fri Kost paa Omgang og et Par Skilling. Løbeskoler fandtes yderst sjældent paa Sjælland. Tybjerg Herreds var de eneste i Præstø Amt. Under Forhandlingerne om Skolevæsenets Ordning for Tybjerg Herred synes Provst *Thank*, Herlufmagle, at have været en daarlig Talsmand. Sognedegnen, der havde samme Virkekreds som Sognepræsten, kunde overalt tilpligtes et Skolehold ved sit Degnesæde, men det ansaas for rimeligt, at Skoleholderen i Annexet hjalp ham *der* med Bylæsningerne mod en nærmere fastsat lille Belønning

af Degnen. Bylæsningen var Degnens ugentlige Katekisation med den voksne Ungdom i hver af Sognets Byer.

Som allerede omtalt gik Undervisningen nu efter Plessens Skoleprincipper, og dette vedvarede, kan man sige, helt og til 1814, da vor næste Skolelov blev til. Der ansattes en Mængde uegnede Skoleholdere eller kun uegnede Skoleholdere, om man vil komme Sandheden nærmere, ofte Udskud af forskellige Samfundsag og uden Spor af faglig Uddannelse. Skræddere og Skomagere fyldte mest op. De kunde bruge deres Naal og Traad, Syl og Risp, mens de underviste. Men der var jo mange tro og flittige Skoleholdere, der gjorde, hvad de evnede for at opfylde det Krav, der stilledes til dem. Degnene var gennemgaaende de daarligste Skoleholdere. Det var med Uvilje og en Følelse af krænket Værdighed, de traadte over Skolens Dørtærskel for at tage Sæde ved Skolepulten. Oftest holdt Degnen en Karl til Skolegerningen, skulde det være finere, hed det Adjunkt, endnu finere Substitut, naar der ogsaa ydedes Hjælp ved Degnetjenesten, men saa faldt der ogsaa et Skær af Degn over Medhjælperen.

Al Undervisning stivnede i Terperi af Katekismen og Lærebogen. Læsningen forsømtes meget og tillærtes forstandsløs, hvilket Bispevisitatserne noksom vidner om. Skrivning og Regning dyrkedes sjældent eller aldrig. Og naar man erfarer, at der 1806 i Tybjerg Herreds 14 Skoler kun var ialt 34 Børn, der skrev, een af dem endda privat undervist, og ingen, der regnede, undtagen i een Skole, hvorfra det forsigtigt siges, at 8 Børn til Dels dyrkede denne Videnskab, har man Billedet af Christian den Sjettes Skole som en Ruin.

Henimod Aarhundredets Slutning krævede Oplysnings- og Frihedsmændene Skolen frigjort fra Terperiet og Ramseriet og indrettet efter de Principper, som Tidens store Pædagoger praktiserede eller slog til Lyd for. Undervisningen skulde gøres anskuelig og anlægges saaledes, at Barnet kunde leve sig ind til Forstaaelsen under

egen Medvirken. Regeringen nedsatte da Den store Skolekommission af 1789 til at undersøge Mulighederne for en Virkeliggørelse af disse Krav. Allerede i 1791 oprettedes paa Blaagaard den første Læreanstalt for vordende Skolelærere, og flere Smaaseminarier, kaldet Præstegaardsseminarier, fordi de indrettedes i Præstegaarde og lededes af Præster, fulgte efter. Resultatet blev, at der udsendtes smaa Teologer med yderst ringe Uddannelse til Skolefaget.

Som Tiden gik, kølnedes Frihedsmændenes Interesse for Skolen. Og da Skoleloven af 1814 forelaa 25 Aar efter Skolekommissionens Nedsættelse, var dens vigtigste Bestemmelse maaske, at samtlige Degnekald vilde være at nedlægge ved første Ledighed til Fordel for Skolevæsenets Forbedring. En Opfindelse af Biskop Balle, der ikke kunde lide Degne. De gamle Degne var gejstlige Embedsmænd. Degnenavnet skal nu stryges; til hvert af Landets Skoledistrikter udnævnes en Skolelærer og Kirkesanger, der nyder sit Distrikts Degneindkomster, men ikke bliver gejstlig.

Imidlertid havde den skolevenlige Biskop *Balle* paa forskellig Vis søgt at bøde paa de uheldige Skoleforhold. Under Visitatserne opmuntrede og vejlede han Skoleholderen og Børnene ved sin rare Optræden og milde Bedømmelse. Han pyntede sine Visitatsberetninger lidt op og uddelte i Flæng, har man Indtrykket af, Bogpræmier til Børnene for ligesom overfor Omverdenen at faa Elenigheden til at tage sig ud af noget. Ogsaa flittige Skoleholdere søgte han at opildne til yderligere Flid ved Tildeling af Præmie. Men det var som at slaa i en Uldsæk. Skolelønningerne var nu saa lave i Forhold til Pengenes Værdi, at Skolen kun søgtes af Folk, der paa Grund af Alderdom, Svækkelse eller af anden Aarsag ikke duede til andet. Befolkningen havde Øje for Skolens Unytte, og Børnene skyede Skolens kedelige Timer, og den strænge Disciplin for at fremme Udenadslæsningen behagede dem

ilde. Skoleforsømmelserne tiltog saa stærkt, at Skolerne jævnligt stod tomme, ja, saa vidt gik det, at Børn i stort Antal udeblev fra Bispevisitatserne. Da Balle i 1806 visiterede Tybjerg Herred, udeblev 243 Børn. Bonden var fattig, trængte til Børnenes Hjælp, for Hoveriarbejdet var skærpet. Paa Herregaarden sad Skolepatronen og lod Skole være Skole — hvis han da ikke var til Gene for den.

Biskop Balle yndede ikke de moderne Skoletanker, men saa nok, at Skolen ikke løste sin Opgave ved blot at være en Forskole til Konfirmationsforberedelsen. Mens han flittigt rullede Stiftet rundt for at varetage sin beskoppelige Tiisynspligt for Kirke og Skole, sad Provst *Peter Grove Valentin Beyer* hjemme i Tybjerg Herred og tog sig venligt af sine embedsmæssige Forpligtelser. Han var gammel i Gaarde, havde siddet som Sognepræst for Glumsø—Bavelse fra 1738 og været Herredets Provst fra 1755, en rigtig gammeldags rar og ærværdig Præstemand, der var elsket overalt i sin Menighed og i Herredet. „En hæderlig og samvittighedsfuld Herrens Tjener, en kærlig, from Husfader, en duelig Mekanikus, praktisk og nøjagtig“, staar der som Indskrift paa hans Epitafium. Hvert Barn i Herredet kendte ham, og naar han i sin skrumpelende Kaleche havde banet sig Vej til Landsbyen og gjort Holdt ved det fattige Skolehus, hilstes han af glade Børnesmil. Traf det sig saa uheldigt, at de smaa Lam sad uden Hyrde, optog Beyer det godmodigt, for Skoleholderen havde jo da ogsaa andet at varetage, om han skulde leve. Men hvad enten Skoleholderen var til Stede eller ej, saa katekiserede Beyer med Børnene, der ikke blev trætte af at se sig glade paa den smukke, ærværdige Mand, selv om det varede i Timevis.

Det er betegnende for Beyer, at han alle Vegne for med Lempe. Han havde Undskyldning rede for Forældre, der holdt deres Børn hjemme fra Skolen: „Det kommer for en stor Del an paa Skoleholderens Flid. En god Præst faar nok Tilhørere, og en flittig Skoleholder faar nok

Disciple.“ Han var eftergivende og henholdende i sine Krav til Skolepatronerne, naar Skolehusene forfaldt. Han hvilede i de gamle Former for Kirke- og Skoleliv. Han sad lunt og godt i sit Præstekald og mente, at Skoleholderne sad pænt i det i Forhold til deres Gerning. Vorherre havde indrettet alt vel for Menneskene; det var, som det skulde være. Paa eet Omraade var Beyer dog en „Foregangsmand“. Han sluttede sig til de saakaldte Menneskevenner eller Filantroper, der efter nogle Pædagogers Lære om at oplære Børnene i et nyttigt Haandelag lod oprette Spindeskoler. Det var en Skuffelse for ham, at Tanken ikke rigtig slog Rod i Tybjerg Herred. I Spindeskolens Hvedebrødsdage affolkedes Skolen virkelig endnu mere. Smaapigerne fandt det saa morsomt at sidde sammen ved de snurrende Rokker, hvorved de fik Afløb for deres naturlige Virketrang. „Det patriotiske Selskab i Næstved“ støttede Spindeskolerne, men herom har Lærer *R. Nielsen*, Næstved, skrevet udtømmende dels i „Vor Ungdom“ og dels i Præstø Amts Aarbog, begge af 1926.

Biskop Balle nævner Beyer som en „grundig, skønt gammeldags Skribent“. Der sigtes vel her paa Beyers „Korte Spørgsmaal til Forklaring over de 5 Parter i Katekismus for Fattige og Enfoldige.“ Balle udsendte jo ogsaa sin Lærebog, og hver Kat synes bedst om sin Killing. Vist er det imidlertid, at Beyers Omsorg for Skolens Lærefag ikke strakte sig længere end til Læsning og Religionskundskab, som han ønskede praktiseret efter gammeldags Mønster. Her følger en Prøve af hans Forklaring. Han har forud fremsat 112 Spørgsmaal om Katekismens første Part, Loven, og er nu naaet til det fjerde Bud:

113. Hvorfor er det Bud, som handler om Lydighed imod vore Forældre, det første Bud i den anden Tavle?
Fordi af alle Mennesker er vi vore Forældre paa den nærmeste Maade forbundne.
114. Hvad befales i det fjerde Bud?
At hædre og ære vor Fader og Moder.

115. Hvilke forstaas her ved Fader og Moder?
Tre Slags Fædre, efter de 3 almindelige Stænder og Stater.
116. Hvilke er disse 3 Slags Fædre?
1) Fædre i Regeringsstanden, 2) Fædre i Lærestanden, 3) Fædre i Husstanden.
117. Hvilke er Fædre i Regeringsstanden?
Konger og Øvrighedspersoner, som har at byde og raade i Lande, Riger og Stæder.
118. Hvilke er Børn i Regeringsstanden?
Alle Undersaatte.
119. Hvilke er Fædre i Lærestanden?
Alle Lærere, som underviser os om Gud og vor Salighed.
120. Hvilke er Børn i Lærestanden?
Tilhørere og Disciple.
121. Hvilke er Fædre i Husstanden?
Forældre og de, som er i Forældres Sted, Madfader og Madmoder og alle, som føder og klæder og opholder os.
122. Hvilke er Børn i Husstanden?
Børn, Myndlinge og Tyende.
123. Hvorledes skal alle disse Børn omgaas med deres Forældre?
De skal enhver i sin Stand tjene, lyde, agte og ære dem.
124. Hvor kan du vidtløftigere se Forældres og Børns Pligter imod hverandre i alle Stænder?
I Hustavlen, som vel er at betænke.
125. Hvad forbydes i det fjerde Bud?
At foragte eller fortørne vore Forældre.
126. Hvad for særdeles Velsignelse lover vor Herre den, som holder det 4. Bud.
Det skal gaa dem vel, og de skal leve længe paa Jorden.
127. Lever de længe, som frygter Gud og holder hans Bud?
Nej, ikke alle.
128. Hvorfor lader Gud undertiden en Gudfrygtig dø tidlig
At han ej skal forføres af den onde Verden.
129. Hvorfor lader Gud undertiden den Ugudelige leve længe?
Fordi han vil give ham Tid til Omvendelse.

Dette maatte læres og tilegnes udenad. Beyer tog Afsked fra sit Præsteembede i 1782, men Provsteembedet beholdt han endnu i 6 Aar indtil sit 81. Aar. Under Studium af Arkivalierne har det været morsomt at træffe hans Søn, Amtsprovsten i Egeslevmagle, en tro Kopi af Faderen.

Regeringen udstedte i 1806 et Skolereglement, iflg. hvilket Bestemmelserne, som ved Skoleloven af 1814 anordnedes for hele Landet, søgtes praktiseret i de østlige Landsdele, hvor der ved Nedlæggelsen af mange fede Degnekald rigest kunde skaffes Midler til Skolevæsenets Forbedring. Der fordredes nu Lærereksamen for Ansættelse i Skoleembedet. Men Seminarierne kunde langt fra forsyne Skolerne. En meget skoleinteresseret Mand, Sognepræsten *Hans Christian Flemmer*, lod saa i 1811 paa sin Præstegaard i Kongsted indrette „Undervisningsanstalten for uannede Lærere i Præstø Amt“. Der var fra 1807 oprettet Amtsprovstier, og nu befalede da Amtsprovsten de gamle Skoleholdere at møde paa Anstalten for hos Flemmer og hans dygtige Assistent, Byens Degn og Skoleholder *Schafte*, at forøge deres Kundskaber og opøve deres Teknik i Skolefaget. Hver halve Uge Sommeren igennem sad de fast paa Anstalten, og hver halve Uge slap man dem løs, for at de hjemme kunde opøve sig i det til lærte. Men det blev sikkert deres Landbrug, de øvede sig paa derhjemme. Selve Kursuset varede altsaa kun at regne for $\frac{1}{4}$ Aar; det gentoges 1812. De lykkelige, der sent paa Efteraaret kom hjem med en Duelighedsattest fra Flemmer, reddede deres Embeder, men vandt næppe mere Anseelse. To Gange ugentligt maatte de gamle Skolefolk fra Tybjerg Herred over Susaaen og trave den lange Vej til og fra Kongsted for at opnaa dette. Ikke seminarieudannede Ansøgere til Skolekald i Præstø Amt maatte skaffe sig Duelighedsattest fra Flemmer, der skildres som „godmodig og velvillig, kraftig, begavet og saare virksom.“ Jvf. Ringsted og Alsted Hds. Skolehistorie.

Eftervirkningerne fra Krigen 1807—14 hindrede Skolelovens snarlige Gennemførelse. Skolerne overfyldtes af Børn nu, da strængere Regler gjaldt for Skoleforsømmeiser, og gav ret Spillerum for *den indbyrdes Undervisning*. Denne pædagogiske Sot, der fra Begyndelsen af Tyverne hærgede hele Landet, sprang som alt andet, godt eller

daarligt, sent over Susaaen. Den kunde ikke trives i Tybjerg Herreds snævre Skolerum med de ringe Lærere. Kun i Herlufmagle slog den lidt an kort før 1830. I Næstved Købstad indførtes den nogle Aar tidligere. Den berømte Skolelov af 1814 imødekom alt for ringe Pædagogernes Krav til Skolen. Nogle af de bedste realiseredes ikke før Skoleloven af 1937 — halvandet Hundredaar efter, at de var fremsat! Den danske Skole begyndte som en Fattigskole, blev en Almueskole og er nu en Folkeskole, i hvilken Børn fra alle Samfundsklasser mødes. Skolens Folk skiftede ca. 1700 Titel fra Skolemester til Skoleholder, i 1800 lød det Skolelærer, fra 1900 hedder det officielt Lærer.

Tybjerg Herred havde i 1830 ialt 16 Landsbyskoler med ca. 1100 Børn og 16 Lærere, af hvilke 6 havde Lærereksamen, 3 Studentereksamen, mens 7 var ustuderede. I 2 Pastorater var Degnekaldene endnu ikke nedlagte.

Der er ganske undtagelsesvis i det efterfølgende givet Plads for et Par Smaatræk fra Folkemunde. Folkeminderne udgiver sig jo ikke for at være historisk korrekte, men de afslører ofte Tidens Kulør og Særegenhed paa en munter Maade, uanstødelig, fordi ingen tager dem bogstaveligt.

I. NÆSTVED SKOLEVÆSEN.

Haandværkere, Handelsfolk med flere maatte jo ogsaa i gamle Dage kunne læse, skrive og regne i hvert Fald saa meget, at de evnede at skrive en Regning, lægge et lille Overslag eller lignende. Og der var da ogsaa i de fleste Købstæder om ikke en Skole, saa dog een eller flere Skolemestre, der holdt Læseskole, hvor der undervistes i Dansk og Religion, eller Skrive- og Regneskole, hvor der lagdes Vægt paa Skrivning og Regning. Men al Skolegang var for saa vidt frivillig.

Det første Lovbud om tvungen Undervisning findes

i Fattigloven eller Forordningen af 24. 9. 1708, hvorved det tilpligtedes Bystyret at bekoste de Fattiges Undervisning i Læsning og Religionskundskab. Det skete saa ogsaa i Næstved. Fra 1732 lededes „Næstved Byskole“ af cand. phil. *Hans Olufsen Holm*, der lønnedes af Byen med 25 Rd. aarligt + 2 Rd. til Brændsel, i haarde Vintre 4 Rd., men af ikke fattige Børn maatte han tage ugentlige Skolepenge, nemlig henholdsvis 2, 3 eller 4 Skilling, eftersom Barnet lærte at læse, tillige at skrive og tillige at regne. Men der fandtes i Byen ogsaa en „Pugeskole“*), en privat, ikke autoriseret Skole, hvortil Byfolkene yndede at sende deres Børn, fordi Skolemesteren *der* tog lempeligere paa Skolegangens Stadighed, Skolepengene, Skoletugten og Skolelærdommen, navnlig de tunge Lærdomme i Katekismen og dens Forklaring ved Pontoppidan samt de endeløse Katekisationer. Og det var et stort Plus for mange, at her var man fri for Omgang med Fattigbørnene. Holm havde derfor kun forholdsvis faa betalende Børn i sin Skole, og nogle af dem udeblev om Lørdagen, da Skolepengene skulde falde. Sognepræsten fordrede den ulovlige Pugeskole nedlagt, men Forældrene holdt paa, at deres Børn ikke kunde tvinges til at søge Skole hos Holm, der ikke nød Anseelse i Byen som Skrive- og Regnemester. „Nu er det sandt,“ siger Præsten i 1739, „at hans Skrift er ingen færdig og løbende Skrivehaand, skønt Bogstaverne er rene og tydelige“, men han kunde nok lære Børnene saa meget, „som her i Byen kunde udkræves“.

Næstved havde som alle andre Købstæder en latinsk Skole, hvortil ogsaa en Del af Ungdommen søgte. I disse Skoler lød det danske Sprog jo sjældnere, men i Smaa-byernes latinske Skoler, hvis Elevantal ofte var ringe, kunde man nogle Steder finde et Hold Børn, der kun undervistes paa Dansk. Saaledes var det 1738 i Store He-

*) puge: skrabe sammen. Pugeprædiker: en Prædikant, der søger Fordel, Pugeskole, senere Pogeskole for smaa Børn.

dinge, hvor der endnu ikke, trods Paabud, var nogen dansk Skole, men i den latinske Skole lærte 13 Børn Dansk, og 4 havde begyndt at lære „lidet Latin“.

Rektorembederne var forbundne med Degneembederne; Rektorerne var til Stede ved Gudstjenesterne m. m., men det var gerne en af Hørerne, som gjorde Degnetjeneste, og Skolens Børn sang for. Ved Forordning af 17. April 1739 nedlagdes Næstved latinske Skole, og ved Reskript af 9. Okt. s. A. oprettedes i Stedet for en „Dansk Kristendoms Skole“. Begge Kirkernes Degnekald med Offer og Accidentser, og hvad Rektor fik af Byen og Kirkerne henlagdes til Skoleholderens Løn. Af et lille Stykke Jord udenfor Mølleporten nød Skoleholderen 1 Rd. i aarlig Leje. Iøvrigt gik Latinskolens Kapitaler til Vordingborg latinske Skole. Rektoren havde været Degn baade til St. Peders og St. Mortens Menigheder. Ved St. Peders Kirke udførte Rektoren selv Degnetjenesten, men i St. Mortens fungerede første Hører. Ogsaa Bylæsningerne og de offentlige Katekisationer med den voksne Ungdom hørte til Degnetjenesten.

Under 21. Januar 1740 udnævnte Biskop *Hersleb* Latinskolens første Hører, cand. theol. *Christian Ungelriis Hersom*, f. 1713, til dansk Skoleholder for Næstved By, Odderup og Grimstrup samt Kordegn ved begge Byens Kirker. Rektor *Otto Rhud* forflyttedes til Slagelse Skole, hvor han senere blev Rektor. Et Par Aar efter forflyttedes Holm til Herstedøster Skole, hvorfra han forfremmedes til Degn for Ramløse—Annissee. Latinskolens Bygning anordnedes til dansk Skole. Den bestod af 5 Fag Grundmur, 2 Etager høj, hvoraf nederste Etage var Skolestue paa 4 Fag og Forstue 1 Fag. Paa anden Etage fandtes 2 gode rummelige Værelser og Køkken til Vaaningshus for Substituten. Ved Skolen er et lille Stykke Haugejord til Kaal, skrives i 1789. Men Kordegn *Herslev* boede i sit Ejendoms Hus.

Endnu i 1742 var Byens ordinære Skole ikke flyttet

til „*Peder Syvs Hus*“, men det synes at være sket Aaret efter. Der var meget at bringe i Orden, og man forhastede sig ikke. „Det er højlig fornødent, at der sker en Forandring med Skolehuset“, skriver Sognepræsten 1740. Et Par Skillerum burde flyttes — det, der „afdeler tvært over Skolens Mesterlectie (o: øverste Klasse) fra de andre Lectier, maa nedtages, og om Forordningen om de danske Skoler paa Landet følges, oprejses igen til et Skillerum langs ned ad Skolen, at Drengene kan sidde paa den ene, Pigerne paa den anden Side.“ (Det stod nemlig i Skoleforordningen af 23. 1. 1739, at et Tral- eller Gitterværk skulde saaledes opsættes, med Dør og Nøgle, saa at Dreng og Piger hver kan sidde for sig og ej løbe sammen, om end Skoleholderen gaar ud af Stuen). Bordene og Bænkene, der hidtil havde staaet til Tjeneste for Latinskolens Disciple, var gamle og ubekvemme til smaa Børn, og de var stærkt forskaarne af de nævenyttige Gutter. Andre maatte sættes i Stedet. „Madam salig Gambs (Enken efter næstsidste Rektor) har de Værelser, som tilforn har tilhørt Rektor. Udgangen til Gaarden er betagen, saa der maa gøres en Dør paa Skolemuren, endda der er og ikke noget Locus privatus uden det, som Madam Gamb tilholder sig, da de faa Disciple, som er komne i denne Skole, maa gaa ud paa Kirkegaarden, hvilket er vel baade usømmeligt og utilladeligt.“ Gulve og Vinduer trængte til Reparation.

Ogsaa Kordegn Hersom ønskede en Del Forandringer, hans Tjeneste vedrørende. Han fremhævede, at Børnene formedelst Kirkernes Opvartning saa meget maatte forømmes, da der hver Formiddag Kl. 8 og hver Eftermiddag Kl. 2 holdes Bøn i St. Peders Kirke, hver Tirsdag Formiddag fra 10—11 katekiseres i begge Kirker, hver Onsdag Formiddag gaar med Kirketjeneste i St. Peders Kirke, hver Fredag Formiddag ligesaa i begge Kirkerne, hvortil de smaa, som først begynder at læse Abc, ikke kan medtages de fleste Tider for Kulde, Regns, Urengangs

og andre Aarsagers Skyld. Han ønskede derfor, at Skoleholder Holm skulde oplære Smaabørnene, indtil de kunde begynde at skrive og regne. Han var dog forberedt paa, at Forældrene som hidtil vilde blive „vrangvillige, egen-sindige og forsømmelige med deres Børns Skolegang.“ Endvidere burde Magistraten efter Præstens Forslag fastsætte de ugentlige Skolepenge og lade dem opkræve, naar de ikke faldt rettidigt. Hersom ønskede ogsaa ansat „et skikkeligt Fruentimmer for de mindste, dog kun for visse Folks: Købmændenes og deres Børn, som er over Borgerstanden, thi ellers skal vel alle mene at have Frihed til at hensætte deres Børn til et saadant Fruentimmer, og dermed fornærmes Skoleholderen“ (∴ han taber Skolepenge).

Kordeggen hævdede, at da „der dog undertiden skal synges for Lig, og man dertil efter Skik og Sømmelighed skal have sortklædte Disciple,“ burde Kirkens tredie Tavle som hidtil anvendes til at faa sorte Vadmel- eller grove Klædes Kjortler og Strømper for 6 Disciple, hvilke Kjoler og Strømper skulde være i Skoleholderens Bevaring og ikke oftere bruges end ved Ligbegængelse ..., saa og stedse nogle Disciple udkræves ved Sangen og Opvartningen i Kirkerne.“ Endelig krævede Hersom indkøbt til Skolen: 1 Bibel, nogle Salmebøger, Evangeliebøger, Katekismer, Forklaringer og Abc'er, og et Par Rigsdaler burde overlades Skoleholderen til at anskaffe Papir, Blæk, Penne og Regnetavler for de aldeles fattige Børn. „Ildebrand“ at bekoste af Byen.

Kun faa af Hersoms Forslag modtoges med Velvilje, og han maatte holde Substitut til Skoletjenesten og Degnetjenesten ved St. Mortens Kirke. Af Substitutter nævnes først *Jens Balling*, Stud., der 1751 forflyttedes til Fensmark Skole, og derefter *Jacob Topp*. Den 2. Juni 1745 visiterede Biskop Hersleb: Sjeleregisteret*) St. Peders

*) Sjeleregister: Navne paa alle ugifte over 6 Aar.

Sogn bestod af 152, St. Mortens af 121. Præsten til St. Peders Sogn, Hr. Jens Winther Kisbye prædikede over Psalme 119, 9, ret godt og opbyggeligt. Kordegn Hersom hans Mandtal af Skolen bestod kun af 26 Børn. Ungdommen var som sædvanligt i Købstæderne meget ulige, nogle forunderligen vankundige, fordi de ej møder til Læsning. De i sidste Aaringer konfirmerede vare bedre øvede, især syntes de af St. Mortens Menighed at have tilstrækkeligere Kundskab. Skolebørnene vare og ganske lidet øvede, som blev erindret. Husbonderne ganske alvorligen formandede at holde deres Tiende til Katekisation, da de nu selv kunde høre Forskellen og se, at det ikke var Præsternes Skyld, da de flittige var vel underviste. Begge Menigheders Kirkebøger blev eftersete og itegnede, saa og Kirkerne, som fandtes vel holdte vedlige. Der var intet at klage*). Kapellanen blev erindret om sin Stridighed og Urolighed. *Vis**)* 1751: ... Det var godt, hvis Kapellan Niels Haar Wegner ikke til Utide var for lempfældig, hvorved han drager Ungdommen til sig, som behøvede mere Undervisning. Skolebørnene er forsynede med en tro og flittig Skoleholder Jacob Topp og har profiteret godt af hans Manuduktion.

Det stod stadigt daarligere til med Skolegangen. Nogle Forældre „vil plat ud intet efter alle Paamindelser lade deres Børn gaa til Skolen ... , og naar de foreholdes, at de ikke har ladet Børnene søge Skole, ofte til deres 13. og 14.

*) Bispen spurgte altid Menigheden, om man havde noget at klage over Lærerne, ♂: Præst, Degn og Skoleholdere. Som Regel tav Menigheden.

***) Forkortelser i Teksten: ffl. eller ffls.: forflyttet eller forflyttedes. Lx. Lærereksamen. Vis. Visitats ved Biskopperne Hersleb indtil 1751, Harboe indtil 1783, Balle indtil 1807, Münter indtil 1830 og Mynster fra 1834, som Regel citeret helt saavel for Kirke som for Skole indtil 1799, fra 1800 i Uddrag. Münter gav Skolen Karakterer i Rækkefølge: Læsning, Skrivning, Religion og Hovedregning.

Aar, hvor de da vil faa Konfirmation fra, har jeg af nogle under fire Øjne faaet det Svar: at kunde de ikke faa dem frem hos mig, kunde det ske hos andre og i et andet Sogn. Andre lader deres Børn Dan og Van gaa i Skolen uden Bestandighed, i et helt Aar knap en Maaned til-sammen. De lader deres Børn gaa i de saakaldte Puge-skoler efter en ringe Akkord for deres Undervisning, men faar og ringe eller i det mindste slet Undervisning ... Skoleholderen bør ej have Skylden, naar de ej er hos ham“, skriver Sognepræst *Jacob Haagen* til St. Peders i 1756 til Bispen.

Af Degn Hersoms Substitutter nævnes endvidere *Oluf Knudsen Normann*, 1763—73, f. 1737, som forflyttedes til Vejlø Skole og blev tillige Birkeskriver, hvortil han egnede sig vel, da han havde „anvendt sin meste Tid til Pennens Øvelse.“ *Mathias Andersen Ditzel*, 1773—84, Stud., rejste til Præstø, hvor han fik Lundegaard i Fæste og forrettede Skoletjenesten for Byens Kantor. Han kunde ikke leve af Skoletjenesten og lod i Næstved falde en Ytring om, at „en dansk Skoleholder og en Ulykkelig er Synonyma.“ Udtalelsen faldt Herredsprovsten Beyer for Brystet: „Det er ikke vel talt. Der er mange Skoleholdere, som lever vel og fornøjet, endskønt de har liden Indkomst. Ditzel er ikke dansk Skoleholder, thi Kordegnen er Skoleholder, men han er i Skoleholderens Kondition og Tjeneste, og vilde han ikke have den Kondition, saa fik han som Student vel en anden.“ Ditzel blev efterhaanden mæt af Landbruget og søgte i 1795 tilbage til Næstved, men uden Held. *Christian Jochum Solbjerg*, Korporal, † 1789 som tilforn Adjunkt hos Chr. Hersom ved Skole og Kirke i St. Peders. Imidlertid havde Kirkens Klokker, *Preben Bagger*, modtaget Skolen, som han muligvis beholdt til sin Død i 1795.

Skolegangen forsømtes endnu yderligere. Ved sit Skolebesøg 1784 fandt Provst Beyer kun 20 Børn i Skolen. Skrift eftersat, kunde lovlige stave og nogenledes læse

i Bog. 4 Fag maadeligt til Skolen. Inventar af ingen Betydning.

I Næstved er kun een Skole, 299 Børn, hvoraf 178 i St. Peders Sogn. Substituten faar 20 Rd. og nyder de faa Ugepenge. Det oplyses iøvrigt til Den store Skolekommission af 1789, at det havde været gammel Praksis, at ethvert Barn, som har søgt Skolen i forrige Tider, gav et Læs Brænde eller Tørv til Skolen, men nu var det i nogle Aar næsten ophørt. Pugeskolerne florerede, men var ikke til at komme til Livs, fordi Degneskolen langt fra kunde rumme de mange Børn. Provst Beyer ønskede, at hvert af de 2 Sogne fik sin Kordegn og Skoleholder. Men det kunde jo ikke ske før ved Hersoms Afgang. I St. Peders Sogn var den gamle Skole paa St. Peders Kirkegaard tjenlig baade til Skole og Bolig. Og i St. Mortens Sogn fandt man vel nok et frit Hus til en Kordegn og Skolelærer.

Biskop Balle holdt for første Gang Visitats i Næstved 1785. *St. Mortens Sogn*: Voksne og Børn udviste al ønskelig Kundskab. Den var forsamlet med fornuftig Skønsomhed. Mange smaa havde erhvervet sig en saa udførlig og vel sammenhængende Kundskab i Bibelhistorie, at jeg næsten ikke har fundet noget paa andre Steder, som kunde dermed sættes i Ligning. Sognepræsten Hr. Professor Bast er en Mand af Videnskaber, som tænker vel og har Sproget i sin Magt. Hans Foredrag var grundigt, lærerigt, vel sammensat og røbede megen Tænksomhed. Han er en meget duelig og tillige formedelst sin moralske Karakter agtværdig Mand. Hans Omgang er iblandt Høje og Lave til Velbehag og skaffer ham Agtelse. — *St. Peders Sogn*: Saasom det falder naturligt i Købstæderne, kunde det her vel gaa an. Adskillige viste god Indsigt og megen Færdighed. Sognepræsten Hr. Holm er ingen Mester paa sin Prædikestol, men heller ikke en Stymper. I et jævnt og opbyggeligt, vel sammenhængende Foredrag forklarer han de hellige Sandheder ganske rig-

tig og til Nytte. *Vis. 1788: ... Næstved Byskole.* En god Del Børn var forsamlede. De læste for det meste ganske vel i Bog og kunde tillige med skikkelig Forstand gøre Rede for deres Børnelærdom. Nogle vidste lidet af den bibelske Historie. Kordegn Hersom, som tillige er Skoleholder, katekiserer ganske vel. Klokker Bagger, som ogsaa læser for Børn, kan ret godt kommé dermed afsted. Hospitalet i Næstved befandtes at være i skikkelig Stand. Alie blev tilspurgte, om noget var at andrage, men ingen havde noget at klage.

En af Næstved Bys Privatskoler lededes en Tid af cand. theol *Niels Bützow*, en mislykket Søn af Stiftsprovst B. Det er sandsynligt, at han en Tid vikarierede for Klokker Bagger i dennes Svaghedstilstand. Niels Bützow var en Person, man lagde Mærke til i hans Gøren og Laden. Han havde ført en omflakkende Tilværelse, men i 1769 slog han sig endelig ned i Spjellerup Skolekald for ad den Vej at vinde frem til et Degnekald. Syv Aar efter forflyttedes han til den danske Legatskole i Faxe, hvortil der laa nogen Avling. Embedet var for en ugift, men han fik Lov til at gifte sig for et faa en Medhjælper i Landbruget og dermed bøde paa sin forvirrede Økonomi, der dog yderligere tiltog. Præsten i Faxe betegnede ham 1780 som „en urolig og slet kvalificeret Person ... Kunde det ske, jeg snart slap ham, vilde jeg meget glæde mig paa Skolens Vegne.“ Det var nemlig rygtet, at Niels Bützow kunde vente at blive befordret til et Præstekald paa Fyn. Han havde ellers udtalt, at han var bange for at søge Præstekald. At dømme efter hans højtravende Skriverier, ved hvilke han søgte at tiltigge sig Forfremmelse og i svulstig Stil strøede ud af religiøse Vendinger, var det snarere nogle mørke Punkter i hans Ungdomsliv end Blufærdighed eller religiøse Skrupler, der herved gav sig til Kende, jvf. Johs. C. Jessens Flakkebjerg Hds. Skolehistorie. Ved Juletid 1780 begav han sig til Næstved, „hvor han af Sognepræsten skal være antaget

til at forrette Aftensangs Prædikener.“ Kort Tid efter fik han Lille Næstved Skole, hvorfra han 1789 kom til Næstved, hvor han nu ligesom tidligere ude fra Landsbyen prædikede om Søndage og ved Aftensang under Præsternes Forfald, men iøvrigt holdt Skole.

Efter Klokker Baggers Død i 1795, og efter at Hersom samme Aar havde kvitteret mod en aarlig Pension, stor 20 Rd. af Embedet, deltes Næstved i Henhold til Reskript af 18. 1. 1793 i 2 Skoledistrikter: St. Peders og St. Mortens, hvert med sin Kordegn, Klokker, Bedemand og Skolelærer. Hersom flyttede til Lidemark, hvor en Søn var Præst, og her døde han 1799, 86 Aar gl. En Datter var gift med Præsten Bendix Holm i Næstved. *Morten Plov*, f. 1764, Søn af Degnen i Kauslunde og Lx. Blaagaard, fh. Stavreby Skole, udnævntes 6. 12. 1795 til St. Peders. Niels Bützow følte sig meget krænket over, at han som gammel Attestatus var bleven forbigaaet. Under 6. 2. 1796 kaldedes *Lauritz Frederiksen Serritzlev*, Lx. Blaagaard, fh. Lærer ved Militærskolen i Odense, til St. Mortens Sogn. Men her havde man endnu ingen Skolebygning. Samme Efteraar kunde Sognepræsten *Rasmus Fog* dog meddele Biskoppen, at der var skrevet Købekontrakt paa et Hus til Skole, og at Købet var approberet, Borde og Bænke bestilt. Han havde tænkt sig, at Skolen kunde aabnes Søndag den 13. Nov. „ved en Slags Højtidelighed, og Huset ved en Tale indvies til det bestemte Brug ...“, men det fordrister jeg mig ikke til, før jeg har indhentet Deres Højærværdigheds (Resolution), at Huset bestandigt skal blive et Skolehus for St. Mortens Sogn.“ Serritzlev forflyttedes i 1800 til Øster Egesborg Degnekald, og i hans Sted kaldedes Kirkens Organist, *Frants Henrik Striboldt*, f. 1767, Søn af Skoleholderen paa Svinø, ust., men han fik først 2 Aar efter Kordegn-, Klokker- og Bedemandseembedet ved Klokker Næss' Død. Han gjorde sig fortjent ved i en lang Aarrække at holde Søndagskole i Skrivning og Regning for unge Haandværkere.

Ved Bispevisitatsen i 1800 vikarierede *Afred Blom* i *St. Mortens Skole*. En stor Mængde Børn var forsamlet og deriblandt adskillige, som havde privat Information. De fleste svarede med Færdighed og Forstand af Lærebog og Katekismus, vidste og noget af den bibelske Historie og læste godt i Bog. En Del regner og skriver. 38 Bøger uddelt. Blom underviser meget vel og fortjener at anbefales. — *St. Peders Skole*: En Del Børn, som havde privat Information mødte, og disse svarede godt af Lærebog og Katekismus samt læste vel i Bog. Dog maatte Erindring gøres om at dyrke Hukommelse og lære udenad, hvad der var blevet forklaret, thi ellers, som daglig Erfaring viser, forvirres Begreberne, og den bedste Indsigt svinder hasteligen bort. De ordentlige Skolegængere var faa, og megen Forsømmelse havde fundet Sted, fordi mange Borgere ikke vilde skaffe det Læs Brændsel til Skolen, hvortil de har forpligtet sig. Jeg gjorde mundtlig Erindring der imod og skriftlig til Skolejournalen. Nogle svarede taalelig af Lærebog og Katekismus, læste vel i Bog, men flere var slet og læste slet i Bog. 26 Bøger uddeit, mest til de private. Plov er Seminarist. Om han ikke viser retskaffen Fiid eller ikke bruger (sine Evner) lader jeg staa hen. Men Frugterne var maadelige. *Vis.* 1806. *St. Peders Skole*: 13 udeblev. De fleste skrev, ca. 10 regnede, lidt Geografi efter Landkort. *St. Mortens Skole*: Almindelig skriver, mange regner, Geografi af Europa. — *Vis.* 1808: Der er 2 danske Skoler, hver i sit Sogn. *St. Peders Sogn*: 70 Børn. Skolestuen er temmelig rummelig og luftig. Skolebygningen ny og god. Jeg savnede paa Lektions-tabellen*) Undervisning i Geometri og Sprog ... Børnene

*) Timeplanen:

- 8 — 9½. Læsning udenad og indeni af Lærebog, Katekismus og Abc.
- 9½—10½. Regning og Læsning indeni.
- 10½—11½. Læsning og Forstandsøvelser af Rochows Børneven.
- 2 — 3½. Skrivning og Læsning indeni, Katekismus og Abc.
- 3½— 4½. Regning, Læsning, Lærebog, Katekismus og Abc.
- 4½— 5. Foredrag og Katekisation af Lærebog (ved Hr. Holst).

regnede. Jeg saa en Regnebog, hvori endog Selskabs- og Kæderegning var indført ... *St. Mortens Sogn*: Skolestuen er et mørkt Værelse, upaatvivligen en Levning af en Klosterbygning. Der var kun faa Børn, 36 skulde være der; de istemte en Koral, ret godt. Overalt fandt jeg baade her og i Vordingborg og Præstø Haandskriften forsømt. Bøger havde Skolen ikke. I Vordingborg havde Læreren selv adskilligt brugbart. Derimod har Næstved et Læseselskab, for det meste bestaar dets Samling af tyske Romaner. Inden jeg forlod Næstved, bivaanede jeg der en Eksamens Begyndelse (ved Sognepræst *Holst*). Han eksaminerede Børnene selv, og de svarede med megen Færdighed og Lyst. Det var i almenyttige Naturkundskaber, han eksaminerede dem. — Selskabs- og Kæderegning, $\circ$: sammensat Reguladetri og Delingsregning.

Efter at Plov i 1810 var forflyttet til Buddinge Skole, og i Stedet ansat Student *Christian Ussing*, virkede denne og Striboldt her indtil deres Død, henholdsvis 1829 og 1842. *Christian Handrup*, der fødtes 1797 i Lille Næstved Skole, og ved hvis Daab en Major, en Majorinde, en Geheimeraad og en Kammerherre stod Faddere, havde Lx. fra Brahe Trolleborg Seminarium, vikarierede mod Slutningen for den svagelige Ussing, konstitueredes efter dennes Død og kaldedes endelig et Stykke op i Trediverne. Striboldt hædredes 1817 med Sølvkorset. De 2 Skoler fornedes i 1819 til *Næstved Borgerskole*, men Kancelliet saa i mange Aar igennem Fingre med, at det ikke realiseredes. *Vis.* 1828: Skolehus i St. Peders meget godt, 108 Børn, mg. ug. ug. mg. St. Mortens Skole er solgt. Nu skal en ny Bygning indrettes for begge Skoler. Sagen er til Kancelliets Resolution. St. Mortens Lokale er alt for indskrænket, 130 Børn, g. mg. mg. tg. Til en ordineret Kateket haves formentlig intet Middel til Lønning (nemlig som Førstelærer ved Borgerskolen, saaledes som det nu var Skik i Købstæderne. J.)

Det varede endnu en god Tid, før de 2 Skoler, som

laa umiddelbart op til hinanden, henholdsvis paa St. Peders Kirkegaard og i Købmagergade, forenedes til een samlet Gaard. Man havde ingen fast, approberet Skoleplan, men fulgte med Kancelliets Tilladelse en midlertidig, indtil Omstændighederne gjorde det muligt at indføre en fast. *Vis.* 1837: Borgerskolen, temmelig stort, ret godt Lokale, hvori ogsaa Lærerne har Bopæl. Skolen har 2 Lærere, 192 Børn i 3 Klasser.

II. SKELBY SOGN

1. *Skelby Skole.*

Overkammerherre *Carl Adolph v. Plessen* funderede ialt 14 Skoler paa sine Godser i Sydvestsjælland: Førslev, Kastrop, Harrested, Fuglebjerg og Fodby Gaarde. Ved Fundatser af 19. 10. 1724 og 21. 4. 1726 stiftedes henholdsvis 5 og 3 Skoler, og senere kom 6 til. Skolerne af 1726 opførtes i *Skelby*, Tokerup (Holløse) og Karrebæk. Af Gavebrevens Ordlyd skal her fremsættes følgende:

... Som det er det evige Liv at kende den eneste sande Gud og den, han udsendte, Jesum Christum, og denne saliggørende Kundskab ... derfor i alle Mennesker fra deres spæde Aar og Ungdom bør indplantes, saa har jeg ... nye Skoler ladet indrette, hvori jeg den Ungdom, med hvilken Gud mine forbemeldte Godser velsigner, udi Guds-frygt og den rene evangeliske Lærdom vil have undervist. Skolehusene, nyopførte, bestaar af 7 Fag Egebindingsværk, Straatag, Skorsten; til hver Skole er henlagt en Kaal-hauge ... Bønderne skal vedligeholde Grøft og Gærde om Haugen, og Huset med Ler og Langhalm, men Fundator Bygningen, og Skoleholderen foretage Smaareparationer ved Vinduer, Dørbeslag m. m. Skoleholderne skal være veloplyste og funderede i deres Kristendom, kunne undervise i det rene danske Tungemaal og skrive nogenlunde, være gudfrygtige, ærlige og uberygtede. Naar et saadant Subjektum anholder om et Skoleembede, skal han eksami-

neres af Sognepræsten og meddeles Kaldsbrev af Stedets Herskab. Skoleholderen skal oplære Børnene til Guds-frygt, begynde og slutte Skoledagen med Bøn og Sang, lære Børnene at bede og ret at kende Gud saa og at vide og forstaa deres Katekismus og læse perfekt i Bibelen. Han skai traktere Børnene lempeligt og foregaa dem med et godt Eksempel. Børnene skal flittigt søge Skolen, item alie Søn-, Fest- og Prædikendage udi Kirken lade sig in-formere. Og som Anordningen alene sigter til at ind-plantе Ungdommen den sande Guds frygt og sande Kri-stendom, hvortil Skrive- og Regnekunsten ikke egentlig hører, men derved kun Tiden spildes, saa skal Skriven og Regnen ikkun agtes som et tilføjet Værk; men findes nogle dertil *capable ingenia*, kan dem og derudi forhjælped. Skoleløn 30 Rd. + 10 Rd. til Lys og Brændsel. Sogne-præsten skal besøge Skolen mindst 4 Gange aarligt og 1 Gang aarligt afholde Eksamen sammen med Herskabet. — Mine Arvinger og Efterfølgere skal iagttage Foundationen som en evig uryggelig Indstiftning, ... saafremt de sig ikke selv Guds Fortørnelse og den kristelige, retfærdige Øvrigheds Straf derover vil tildrage. Fundatsens Bestem-melser skal opføres i alle Købekontrakter og Skøder. — Fundatserne var undertegnede paa Vemmetofte, hvor Ples-sen residerede som Overkammerherre hos Frederik d. Fjer-des Søsken, Prins Carl og Prinsesse Hedevig Sophie. Fra 27. 2. 1739 forbedrede han Lønnen med 12 Rd.

Skelby Skole lagdes paa Skelby Bys Gadejord. Bygge-grunden 64×20 Alen. Skolelønnen ændredes ved Udskift-ningen til 46 Rd. ialt, 1½ Fv. Brænde, 17 Læs Tørv, Jordepenge 6 Rd. 2 Mk. og en Jordlod paa 14 Skæpper Land. Skoledistriktet omfattede Skelby, Naaby og Ul-strup Byer, alle under Førslevgaard. Andre Lodsejere i Distriktet maatte fra 1739 betale 1 Rd. af hver Gaard til Skoleholderen.

Om Skelby Skoles første Lærer fortæller Kirkebogen: Den 30. Marts 1729 jordedes paa Skelby Kirkegaard for-

rige Skoleholder i Skelby, *Jens Sørensen*, som paa Vejen fra Næstved om Aftenen den 16. Februar næst afvigte kom af den rette Vej paa Aaen imellem Naaby og Enghave og der i Aaen uforgrundet omkom, siden efter lang Tids Søgen blev Legemet fundet og optaget paa Gunderslevholms Bønders Grund den 20. Marts, 53 Aar gl. *Michael Jochumsen Fange*, 1729—33, f. 1703, Stud. Slagelse, ffls. til Jungshoved Skole, senere til Skibbinge Degnekald. Om *Daniel Jastrau*, f. i Danzig 1777, Løjtnant, noterer Præsten, at han med Berømmelse havde tjent Skelby Skole i 30 Aar indtil sin Død. Han var en dydig, gudfrygtig, meget brav Mand, besad gode Videnskaber i Geometri og førte i alle Ting et eksemplarisk Levnet. En af hans Sønner blev Skoleholder i Reinstrup og senere Degn til Førslev. *Vis.* 1751: Magister Hans Hansen, en lærd og redelig Mand, prædikede godt over Efesus 2, 10. De Børn, som informeredes af en Skoleholder Jastrau, som tilforn har været Løjtnant, er ypperlige, og bør denne brave Mands Troskab billig roses. En god Del af de Voksne svarede og til Fornøjelse. Degnen for adskilligt tiltalt. *Lars Birkedal*, 1763—69, f. i Herlufmagle, Søn af Skomager Niels Larsen, Stud. Frederiksborg, ffls. til Hammer Skole og derfra til Hammer—Lundby Degnekald. En Broder nævnes under Heriufllille Skole, en Søn blev Godsinspektør paa Nordfeld, Møen, og Far til den bekendte Valgmenighedspræst Vilhelm Birkedal. *Lars Jensen Brehmer*, 1769—83, f. 1743, cand. theol., ffls. til Jyderup—Holmstrup Degnekald. Han var første Gang gift med Gartnerens Datter paa Gunderslevholm, anden Gang med Enken efter Nic. Voigt, Førslevgaard. *Christian Reinart*, 1783—1806, f. 1719, † 1816, f. i Holsten, oprindelig Berider, fh. Skoleholder i Træløse, fratraadte Skelby Skole for at blive Skovfoged i Karrebækstorp. Han ægtede 1775 Skoleholder Lerches Enke af Menstrup. Ved hans Tiltrædelse bestod Skolens Inventar af 1 Bibel, Arndts sande Kristendom, 4 Testamenter, 1 Bibelhistorie, 5 Pontoppidans Forklaring

til Katekismen, enkelte nye og gamle Salmebøger, 2 Børde og 4 Bænke.

Biskoppen noterer 1788: Provst Hansen kan passere som en for Almuen opbyggelig Prædikant. Han er en god Mand og har i den senere Tid grebet sig mere an end tilforn. Katekisationen er just ikke mesterlig, men dog til Husbehov. Degn Flackebjerg var tilforn en Dranker, men skal nu være blevet skikkelig. Hans Sang vil ikke sige meget. Men i at katekisere viser han Færdighed. Menigheden havde intet at klage over Lærerne (o: Præst, Degn og Skoleholdere). I *Skelby* Skole læste Børnene vel i Bog. De manglede heller ikke alt Begreb om deres Børnelærdom. Dog udfordres dertil mere Anvisning, som blev givet. 6 Bøger fik jeg uddelt. Reinart anvender Flid, er lærvillig og kan blive ganske duelig. I *Træløse* Skole havde Børnene et ganske taaleligt Begreb om det, som var lært, og de flittige kunde godt læse i Bog, men deres Antal var ikke stort. Forsømmelse havde megen Overhaand. Men Skolebygningen, tilhørende Hr. Geheimekonferensraad Wedel, er ogsaa i yderste Forfald. Jeg maatte forføje mig med Børnene i en anden Mands Gaard — Erindring desangaaende er med Stiftamtmandens og min Foranstaltning igennem Amtmand og Provst blevet vedkommende meddelt. Jeg ved ikke endnu, hvad samme har frugtet. 4 Bøger blev uddelt. Caschlau er ikke uduelig og kan ganske vel katekisere. — *Vis.* 1800: Degn Eggers slaar underlige Triller ved sin Sang ... *Træløse* Skole. De Børn, der havde søgt Skolen, kunde skikkeligen gøre Rede for Lærebog og Katekismus med temmeligt Begreb. Bøglæsningen var noget skødesløs og behøver nøjagtigere Bestemthed. Salmer havde kun faa lært. 15 Bøger uddeltes. Stramboe underviser trolig og katekiserer ikke ilde. *Skelby* Skole. Ikkun 4 Børn vidste at svare skikkelig efter Lærebog og læste vel i Bog. Nogle faa svarede taalelig efter Katekismus og læste temmelig i Bog. Men flest bestod af Børn, som lærte at stave og læse. De faa, der havde besøgt

Skolen, var antagelige. Men en Del, som havde forsømt Skolegang, læste meget slet. Mange, som skal møde, var udeblevne. Forældrenes Ligegyldighed saa stor, at snart kun Formaning eller Overtalelse eller Belønning af Bøger til deres Børn kan bevæge dem. Det er sørgelig Udsigt for Fremtid. 13 Bøger uddelt. Reinart er nu meget gammel og har vel ikke stor Lyst. Han katekiserer maadeligen. *Vis.* 1806: *Træløse* Skole. Stramboe ikke stærk i at katekisere, ingen skrev, faa lært Salmer. *Skelby* Skole. Den ældgamle Reinart virker endnu i sit 87. Aar og synger til Forundring langt skønnere, end man ellers er vant til at høre. 1 skrev, en Del lærte Salmer. Den hæderlige Olding virker med Ungdoms Kraft og fortjener megen Agtelse. Gud velsigne og styrke ham.

Det paalagdes 1806 Byens Degn, *Andreas Christian Schmidt*, f. i Næstved 1758, c. theol., Degn her 1800—24, † 1828, at modtage Skolen. Han holdt en Tid selv Skole, men holdt ellers Heglemester *Johan Wesselhoff* til Skolen, kun afbrudt 1812—15, da den unge *Daniel Plum Jørgensen*, se Fensmark, vikarierede, mens Wesselhoff drev sin Profession i Bøgesø. Wesselhoff havde været $\frac{1}{2}$ Aar paa Brahe Trolleborg Seminarium, hvor han erklæredes for „Ikke uduelig“. Degnen nød Pension af Embedet efter sin Afgang, saa Degnekaldets Indkomster først ved hans Død fuldt ud kunde deles til Skolerne. *Peter Emil Abildgaard*, Lx. Vesterborg, kaldedes til Skolen i 1829. Se Tybjerglille. *Vis.* 1837: Abildgaard ret duelig.

Skelby Skole udvidedes i 1830; Godsejer Neergaard, Gunderslevholm, paatog sig at udrede $\frac{1}{3}$ af Udgiften til Vedligeholdelse i Stedet for som hidtil den ældste Del.

2. *Træløse Skole.*

Træløse Skole for Træløse og Kagstrup Byer under Raunstrup Gods indrettedes efter Forordningen af 1739 som en Løbeskole med Degnen som Løbeskoleholder. Den

fik Rum i en Bondestue paa 4 Fag. Skolelønnen fastsattes til 6 Rd., og saa kunde Undervisningen begynde i 1742.

Degneboligen laa jo i Skelby, saa man forstaar, at Degn *Niels Sivertsen Flackebjerg*, Stud., fh. Degn i Førslev, ikke syntes om dette Renteri til Træløse og end mindre at blive betitlet Løbedegn. Han var født i Fiakkebjerg 1695, Faderen Selvejrbonde, en Broder Skoleholder i Hjembyen. Som Degn holdt han den sædvanlige Bylæsning en Dag ugentligt i hver af Træløse Skoledistrikts 2 Byer, og ved saadan Lejlighed mødte ofte Børn op. Saa han reddede derved paa en vis Maade Situationen. Da Degnens Søn kom hjem fra København med sin Studentereksamen i 1751, raadede Provst Beyer ham til „i sin Fars Sted at læse nogle Dage i Træløse, det kunde være ham gavnligt i Fremtiden. Men ingen i den Egn har Øren til at høre derefter, alt paa det gamle Fundament, at Degnen i Skelby skal være fri for at holde Skole i Træløse.“ I dette Spørgsmaal var Degnen og Bønderne svært enige, anderledes naar Tiendekornet skulde takseres. „Om det er mig tilladt at sige Sandheden“, skriver han til Bispen 1738, „da er flere Bønder af de Tanker, at naar Degnen faar Tallet af Negene, saa skal han lade sig nøje, enten Traven giver en Tønde eller en Skæppe, og naar han faar et Børste (eller Bøste, o: røget Flæskeside) eller et Brød, saa kommer det hverken an paa *quantitas* eller *qualitas*.“

Det lykkedes Provsten i 1755 at faa en *Jørgen Clausen Pløen* ansat ved Skolen, men man havde hverken set ham eller overhørt ham. *Hans Sivertsen Flackebjerg* efterfulgte sin Far, 1760—† 96, efter at han i 4 Aar havde været Skoleholder i Reinstrup. Hans Uvilje mod Skoletjenesten i Træløse var ikke mindre end Faderens, men han maatte sørge for, at den blev gjort. En Tid skete det ved Indsiddet *Johannes Poulstrup*, Træløse. Et fatigt Menneske, *Ole Klæbye*, havde Skolen 1769—71. Man

søgte forgæves at skaffe nogle Lysepenge som Tillæg til de 6 Rd. i Skoleløn, og man henstillede til Degnen at afgive Julerenter af nogle faa Mænd i Træløse, men det svarede Degnen ikke paa. Efter 2 Aars Vakance læste *Hans Pedersen* med Børnene til 1776, se Glumsø Skole, *Christian Reinart*, 1776—83, se foran, og *Jacob Caschlau*, 1783—91. Inventaret bestod nu af 1 Bord, 2 Bænke og 10 Katekismer, og Skolestuen var udvidet med 3 Fag, men slet holdt: Køkken 2, Kammer 1, Skolestue 3 og Tørvehus 1 Fag. Og Lønnen hævet til 6 Rd., 2 Td. 6 Skp. Rug, 2 Td. 6 Skp. Byg, Hø og Halm. Desuden Tavlepenge paa den ene af Kirkens Tavler ved de ministerielle Forretninger, ialt ca. 1 Rd., og nogle Skolepenge. Ved Udskiftningen tillagdes 3 Td. Land og en liden Kaalhaug. Forbedringerne skyldtes en Overenskomst mellem Herskaberne paa Raunstrup og Gunderslevholm. Skolen havde nu 60 Børn. Caschlau blev „Michelsdag 1791 rørt i den ene Side og laa saaledes elendig, indtil han omsider døde, 71 Aar gl.“ Han havde været gift 4 Gange.

Da Skolen i Herlufllille netop samtidigt blev ledig, foreslog Baron *Wedel Jarlsberg* til Raunstrup at slaa de 2 Skoler sammen til een. Men det blev ikke til noget. Efter en langvarig Vakance ansattes saa *Peter Christian Stramboe*, en gammel Underofficer, der døde i „Embedet“ 1827, 82 Aar gammel. Skelbydeggen havde vedvarende Ansvaret for Skolegerningen i Træløse, men Pastoratets 2 sidste Degne, *Poul Hein Eggers*, 1796—† 1800, Stud., fhv. Skoleholder i Førslev, og *Andreas Christian Schmidt* forstod ligesom de foregaaende Degne at sno sig fra Skoleholdet imod at afgive de 6 Rd., der oprindeligt var fastsat til Løn for Løbeskoleholderen.

Straks efter Stramboes Død solgte Baronens Skoleholderens Bolig og truede med ogsaa at tilegne sig Skolens ældste Del, den gamle Bondestue, som iøvrigt nu „falder i Ruiner“. Degnen Schmidt, der jo 1806 maatte paatage sig Skolegerningen i Skelby, stod i den ejendommelige

Situation, at han tillige var den retmæssige Løbeskoleholder til Træløse Skole. Nu var der dog intet Skolehus, men der burde indrettes et nyt, og „Degnen Schmidt har baade Evne og Villie til at holde en Lærer i Træløse“, oplyser Bispen. Foreløbigt søgte Børnene til Skelby Skole, der imidlertid langt fra kunde rumme alle Børn fra Sognet. Endelig 1830 flyttedes Træløse Skole til Kagstrup, hvor en ny Skole var opført med 11 Fag, dels klinede, dels murede Vægge, og Skoleholderen *Johan Wesselhoff* i Skelby kaldedes til Skolen som Skolelærer og Kirkesanger. *Vis.* 1828: 49 Børn, mdl. tg. g. tg.

III. VESTER EGEDE SOGN

Vester Egede Skole.

I Vester Egede Sogn fandtes intet Skolehus før 1742, men i Trediverne læste *Bernt Skoleholder* med nogle Børn. Nu indrettedes der en Degneskole for Vester Egede og Rønnede, og Degneboligen i Vester Egede By tilbyggedes 4 Fag til Skole. Degnens Løn: 6 Rdl.

Undervisningen tog sin Begyndelse den 8. 1. 1742 ved Degnen *Christian Ulrik Jacobsen Kastrup*, født 1708, Stud. Roskilde, Degn her fra 1734—44, ffl. til Haslev. Han var „en god Mand“. *Hans Hansen Daasc*, 1744—† 74, født 1711, Stud. Køge, fh. Skoleholder i Braaby, „var en flittig Skoleholder, saa at Ungdommen ved ham har været vel undervist.“ Han havde været gift 3 Gange. *Vis.* 1749: Vester Egede, hvor jeg hørte en smuk og opbyggelig Prædiken over Efesus 2, 20 af Sognepræst Vald. Chr. Herbst. Ungdom og Børn fornøjede mig med god Læsning i Bog, med god Kundskab, som ikke var blot efter Bogstaverne. Præsten er god. Degnen ligeledes, saa her kan end mere Frugt ventes.

Da den ca. 70 aarige Skoleholder i Værløse, der længe havde haft Løfte paa Vester Egede Degnekald, ikke nu syntes om at skifte Stilling, kaldedes i Stedet *Johan Peter Piper*, Stud. Herlufsholm. Han udregnede sine Degneind-

komster til 70 Rd. Til Skolen hørte nogle Agerlodder, som Bønderne kaldte Skolehø, oplyser Piper i 1783. Han tog sin Afsked med Pension af Embedet i 1821 og tog Ophold „hos Folkene i Huset paa Degnejorden“, † 1829, 81 Aar gl. — *Vis.* 1785: I Almindelighed kunde det her vel nok passere, ogsaa nogle af de Voksne udmærkede sig. Skolebørnene læste godt i Bog, havde været flittige til at lære deres Kristendom, men Skoleholderen fik Paa-mindelse om at være lige saa flittig til at forklare den for dem. Sognepræsten Hr. Holboe er en grundig opvækkende og smuk Prædikant. Naar han i nogle Aar har arbejdet i Menigheden, vil den vokse og tiltage i Forbedring. *Vis.* 1800: Her mødte ogsaa Børnene fra Rønnede Biskole. Adskillige svarede godt af Lærebogen og ikke uden Forstand. Flere gjorde Rede for Katekismus. Man læste vel i Bog og havde lært Salmer af den nyeste Salmebog. Til V. Egedes Børn uddeltes 8 Bøger, Rønnedes 5. Degn Piper, tillige Skoleholder, har ingen synderlig Lyst. Skoleholder Anders Hansen i Rønnede er tro og flittig, men kan ikke katekisere. Piper synger godt, katekiserer skikkelig. Ikkun 6 Karle og Piger traadte frem af Vester Egede Sogn, ingen mødte fra Øster Egede. Men af gifte Mænd og Koner en smuk Forsamling til Stede. Af de unge, som mødte, svarede 4 ret fermt med god Forstand af Lærebog og Katekismus. Hos de andre var Kundskaben antagelig. Oplæsning var god. Man havde lært adskillige af de nyeste Salmer. Aarsagen til, at saa faa mødte, laa deri, at Forpagteren paa Gisselfeldt havde sagt Vester Egede Sogn til Hove, og Herskabet paa Jomfruens Egede sagt Øster Egede Sogn til Hove. Da dette Eksempel er alt for skadeligt, erklærede jeg i Kirken, at jeg vilde gøre Indberetning derom til Kancelliet. Dette er sket samme Dag ved en udførlig Forestilling, som gik ud paa ikke at kræve Mulkt, men bede om Fornyelse af Forordningen fra 23. Februar 1691 med visse Forandringer. *Vis.* 1806: 1 skrev, ingen regnede.

Da Bispen i 1824 visiterede, lovede Grev Danneskjold-Samsøe, at der samme Sommer skulde blive opført en ny Skole, hvortil han vilde give Tømmeret. Men „en Jomfru paa Jomfruens Egede, som er død for en Del Aar siden, har efter Folks Sigende legeret en Kapital (500 Rd.) til Skolens Opbyggelse. Sagen er almindelig bekendt, men kan ikke bevises.“ *Hans Christian Petersen Børling*, Stud., fh. Skoleholder i Greve og paa Stignæs, senest i Vetterslev, kaldedes til Skolelærer og Kirkesanger her i 1821. Skønt Børling optraadte med højfornem Værdighed, var han aldrig respekteret i sin Embedsførelse. I Vetterslev havde han 1820 faaet en stærk Paamindelse af Amtsprovsten om at aflægge sin „Søvnagtighed, Sløvhed og Lige-gyldighed“ og stræbe efter at forbedre Undervisningen. Ellers kunde han imødesee sin Ledighed. 1828: 61 Børn. I *Rønnede Biskole* undervistes ikke i Skrivning og Regning, da Skoleholderen ikke selv kunde det. Anneks sognet *Øster Egede* laa i Faxe Herred, havde ingen Skole, men søgte nærmeste Byer udenfor Sognet. Det fik egen Skole 1837.

IV. SANDBY—VRANGSTRUP SOGNE

Sandby Skole.

Der havde ikke været Skolehus i Sandby—Vrangstrup Pastorat. Sognedegnen *Hans Engell*, 1707—† 52, f. 1686, Stud., tilpligtedes nu Skoleholdet mod at nyde 6 Rd. i Skoleløn. Han begyndte den 8. 1. 1742 i en Tilbygning til Degneboligen paa 4 Fag Skolehus. *Vis.* 1751: Hr. Valentin Trydes Prædiken over 2. Petr. 1, 8 opbyggelig, de smaa vankundige og intet vist. Katecheserne de Voksne maadelige, dog svarede nogle med Forstand. Engells Svingersøn og Eftermand, *Søren Pettersen*, 1752—99, f. 1721, Stud. København, ramtes i en forholdsvis ung Alder af en Øjensygdom, der med Aarene stærkt tiltog og efterhaanden medførte Blindhed. Han var ganske ligegyldig i Skole-

gerningen, og Inventaret bestod i 1760 kun af Bord og Bænke. I 1767 kunde han „fast slet intet se.“ Provst Beyer søgte at finde en egnet Mand paa Egnen som Substitut for ham, men maatte bede Biskoppen om Hjælp. Substitutten vilde faa Kost og Kammer, Tvæt, Lys og Brændsel hos Degnen og 16—20 Rd. i aarlig Løn. Da ingen Ansøgere meldte sig, forhøjedes Pengelønnen til 20—24 Rd. Endelig fik man Forbindelse med den 49 aarige, ustuderede *Peder Biering*, med hvem Degnen „i al Venlighed forenedes“ ved en Akkord af 31. 3. 1769. Landemodet bevilgede Degnen 4 Rd. aarlig af Fiscus til delvis Dækning af Pengelønnen, og Kirkepatronen, Baron *C. D. v. Knuth*, „i Betragtning af mine slibrige (ø: slæb- rige) Omstændigheder har været saa aldeles gratiøs og naadig at give mig Hjælp for det første Aar 10 Rd.“, fortæller Degnen. Desuden havde Baronen været føjelig imod Pettersen og Biering og lovet snarest muligt at flytte Skolen fra Degneboligen hen til et andet Sted i Byen.

Af fornævnte „Forening“ mellem Parterne noteres her:

1) Fra den Dag, Biering flytter ind i bemeldte ny Skole, og der begynder selv at skaffe sig Seng og Boskab samt Kost og øvrigt Tilbehør, giver jeg (ø: Degnen) Biering for Degne- og Skoleembedet paa mine Vegne i alle Maader forsvarlig at beoagte, som det en kristelig og duelig Substitut vel egner og anstaar, med Sang, Boglæsning, Ungdommens Undervisning udi deres Saligheds Lærdom, og hvis videre i Degne- og Skoleembedet vedkommer, aarlig af Degnekaldets Indkomster ved Penge 18 Rd. samt til Skolen som Løn aarlig henlagte 6 Rd., tillige den Skoleembedet bevilgede Ildebrand. Af fornævnte 18 Rd. betaler jeg til Substitutten til hver af de 3 store Høj- tider paa den første Dag, straks efter at Offeret er faldet i Kirken uden nogen Slags exception i Sognepræstens hos og Overværelse 6 Rd., gør ialt 18 Rd. ... Skolelønnen hæver han selv paa Konradsborg hvert Aars Nytaar tillige-

med de af høje Herskabet naadigst benificerede 10 Rd. ..., hvilket saaledes continuerer, saalænge som jeg lever, og han med Flid og Guds frygtigheds Øvelse forretter ermeidte Degne- og Skoleembede forsvarlig og i alle Maader upaaklagelig.

2) Forsyner jeg ham med en skikkelig Ridehest eller bespændt Vogn befordret til Annexet, saa ofte han der paa mine Vegne skal forrette Kirketjeneste, og han ikke kan komme til at køre med Præsten, eller naar han fra Mortensdag til Paaske skal ride omkring at læse i Byerne en Gang hver Uge, dog paa de Vilkaar, at han ikke rider paa Hesten længere bort, eller saaledes den deraf skal tage Skade; thi i saa Fald leverer han mig derfor til skadesløs Erstatning responsabel (∴ efter Kendelse).

3) Endelig forbeholder jeg mig at blive staaende i Bogstolen, dog uden enten i Ord eller Gerninger at forurolige Substituten eller give ham mindste Aarsag til Besværing og Klage over mig, ligesom og selv at hæve og modtage Offeret og Accidentserne, som falder inden Kirkerne i Degnestolen, samt Degnetraven og Smaaredslen ligesom tilforn efter Loven eller andre kongelige Ordinanser, saavel som og for Kirken at renholde og samt Klokkerne at smøre og Klokkestrengene eller Reb at vedligeholde nyder jeg de af høje Herskabet aarlig tillagte 2 Rd., da jeg iøvrigt besørger ringet i begge Kirkerne efter Loven samt betaler de af Degnekaldet gaaende Skatter og onera (∴ Byrder), men ellers ikke videre i nogen Maade har at befatte mig for Eftertiden med Degne- og Skoleembedet enten i eller uden Kirken.

4) Hermed lover og forpligter jeg, Peder Biering, mig altid med den alleryderste Flid og Vindskibelighed at forrette Degne- og Skoleembedet i ermeldte Sandby og Vrangstrup Sogne baade i og uden Kirke med Sang, Læsning, Ungdommens Undervisning, som det bør sig en retskaffen Skoleholder og Substitut vel egne og anstaa ligesom og i Kærlighed og god Forstaaelse at omgaas med

bemeldte Søren Pettersen og ej mere af ham fordre (end akkorderet, jvf. Punkt 1—2). ...

Skolepatronen lod straks opføre Skole paa „det udsete Sted“, idet den gamle Skole henflyttedes hertil og udvidedes med 2 Fag. Der blev Skolestue 3 Fag, Kammer, Stue og Køkken 3 Fag. Inventar indsattes med 1 Jernkakkellovn, 2 lange Borde, 1 liden do., 2 lange og 1 kort Bænk, 1 Bibel, 6 Forklaringer, 6 Katekismer og 6 Abc'er.

Forholdet mellem Degn og Substitut udartede sig hurtigt til aabent Fjendskab. Paa forskellig Maade forstod Biering at krænke den blinde Mand privat og offentligt med grov Tiltale og mangeartede Fornærmelser, og Pettersen kunde jo vanskeligt forsvare sig eller forekomme Overfald. Paa Opfordring af Baronen, der fandt, at Biering ikke besad de moralske Egenskaber og Færdigheder, som kunde ønskes af en Degn, opsagde Degnen sin Medhjælper til Fratrædelse med $\frac{1}{4}$ Aars Varsel. Men Biering vilde ikke saadan sættes ud, og Sagen gik da 1773 til Provst og Biskop med adskillige Bilag, under hvilke oplystes, at Degnen ønskede sig assisteret af en Student, der tillige kunde undervise hans Søn i Latin. Og en Hr. Schrøder fra Slagelse vidnede, at „Biering er en hel slet Mand og har beegnet Degnen saa ilde, at Pettersen endog i Kirkedøren er trakteret med Prygl af sin egen Kæp.“ Det lykkedes den venlige Provst Beyer at stifte Fred og Forlig mellem Parterne, men i Efteraaret 1775 lod Biering sig forflytte til Holsted Skole.

Der hengik nu et Aar, inden Degnen ret saa sig om efter en ny Substitut. Endelig antog han fra Mikkelsdag Indsieder *Johannes Poulstrup* af Træløse, fh. Træløse Skole. Det gik temmelig godt, men Knuth tilbageholdt de 10 Rd., fordi han havde ønsket en anden til Tjenesten. Poulstrup passede efterhaanden Skolen mindre godt, og da Provsten ved sit Skolebesøg 1784 formanede ham og hans Skolebørn til større Flid, forlod han straks Sandby og nedsatte sig som privat Skoleholder i Vinderup. Deg-

nens 22-aarige Søn, *Frederik Pettersen*, se Næsby Skole, substituerede derefter sin Far til 1793. — *Vis. 1785*: Jeg har været tvivlsom, om ikke disse Menigheder burde faa Plads i II Klasse. Men Hoben var dog maadelig og viste liden Kundskab. Strengheden tillader da ikke at rykke dem højere op. Imidlertid fandtes dog ikke meget faa blandt de Voksne, som gjorde ganske god Rede og svarede med Forstand. Sognepræsten Hr. Thornam, som ikke længe siden har begyndt at arbejde i disse Menigheder, holdt en meget god og lærerig Prædiken, som kunde høres med Velbehag til Opbyggelse (III Klasse, 3: Blandt Stiftets ringeste Menigheder). *Vis. 1788*: Ungdommen svarede med god Færdighed og skikkelig Forstand, en Del viste sig meget ferm. Man havde læst Salmer og Bønner og var heller ikke ubekendt med Bibelhistorien. Hr. Thornam holdt en grundig, lærerig, smuk og opbyggelig Prædiken i et underholdende og fatteligt Sprog. Ligesaa katekiserede han meget vel. Han er en værdig Folkelærer. Degnen Pettersen er gammel og blind, saa at han ej mere kan forrette sit Embede. Men hans Søn, som er Skoleholder, hjælper ham. I Sandby Skole kunde Børnene læse godt nok i Bog, men til at fatte Meningen med deres Børnelærdom var de ikke bleven ret anførte. Dog kunde de vel modtage en bedre Vejledning. Ogsaa havde de lært lidet af Bibelhistorien. 7 Bøger uddeltes. Skoleholder Petersen er flittig og katekiserer ikke slet. Ved Øvelse opnaar han snart større Bekvemhed. Han er lærvillig og skikkelig.

Menighedernes sidste Degn, *Ole Madsen*, 1793— † 1840, fh. Kusk, senere Skoleholder, antog fra 1832 en Hjælpelærer paa eget An- og Tilsvær og slog sig ned hos en Søn i Hovedstaden. Hans Katekisationer havde altid været paa udpræget Degnevis. *Vis. 1800*: Sognepræst Andresen prædikede over Psalme 17,3 ordentlig, grundig, kristelig og med Veltalenhed. Han katekiserede meget godt og messer skønt. Degn Madsen synger meget godt

og katekiserer vel. Den voksne Ungdom svarede i Almindelighed til Fornøjelse. Nærværende Pligter Konfirmander udmærkede sig ved en fuldstændig Kundskab i Lærebog saavel som i Katekismus og for en Del i den bibelske Historie. Adskillige af de ældre svarede ligeledes ret godt efter Forklaringen. Bøglæsning var forskellig. Man havde lært Salmer. Intet var at klage. *Sandby Skole*: En Del Børn svarede ret vel af Lærebog og flere efter Katekismus. Nogle skrev og regnede. I Bøglæsning behøver man mer Øvelse. 18 Bøger uddeltes. Degn Madsen, tillige Skoleholder, giver god Undervisning. *Vis.* 1806: Madsens Skole har tabt sig, 36 Børn udeblevne, 2 lærer at stave, ingen regner, ingen Bibelhistorie. 1825: 55 Børn. mg×. g? g. mg. En gammel Mand, Poulstrup, læser for Børnene i Vinderup. Biskop Mynster noterer 1837: Ole Madsen været en meget duelig og brav Mand, er Dannebrogsmænd ... holder Assistent.

Paa Vrangstrup Mark, hvor Vrangstrup Sognemænd havde indrettet en Ekstraskole, holdt Degnesønnen fra Vetterslev, Tømrer *Christian Huulbech*, Skole for 16—18 Børn i 1824, og Skomager *Simon Madsen* 1828 for 33 Børn. Vrangstrup Sogn fik en autoriseret Skole i 1858.

V. NÆSBY OG TYVELSE SOGNE

1. Næsby Skole.

Da der ikke tidligere havde været Skole i Næsby Sogn, lod man indrette en 4 Fags Skole som Tilbygning til Degneboligen og paalagde Degnen Skoleundervisningen med en Skoleløn af 6 Rd. aarlig. Degnen *Niels Klocker*, f. 1712, Stud. Horsens, var i sin 41 aarige Degnetid her temmelig forsømmelig baade med Bylæsningerne og med Skoleundervisningen. Han beregnede sin Degneløn til 46 Rd. Til Kaldet hørte en „Degnestavn“ i Tyvelse, stor 6—7 Stolperum, hvor hans Klokke i Annexet boede, jfr. Tyvelse Skole. *Vis.* 1751: Hr. Simon Chr. Plockross prædi-

kede i 10 Minutter over Salme 32, 8, slet. Faa Børn mødte, og de vidste ikkun lidet. Det, de Voksne havde lært, var næsten blot memoria værd.

Efterfølgeren indtil 1786, *Niels Bachewold*, cand. theol., ffls. til Mern. Han maatte 1777 gøre Afbigt overfor Provst Beyer. Hvorfor ses ikke. Skoleinventaret bestod 1784 af 1 Bibel, nogle af Provst Beyers Forklaringer til Katekismen, 1 Opmuntring til Konfirmander, 3 Stk. Udtog af en Bibelhistorie, 1 Kakkelovn, 1 Bord og 6 Bænke. *Clemen Michael Lassen*, 1786—88, f. 1756, fh. Fuldby, Fodby og Lyng Skoler. *Johannes Andreas Borch*, 1788—91, f. 1759, Stud. Vordingborg, ffls. til Glumsø. *Vis.* 1788: Ungdommen svarede i Almindelighed meget godt og ikke faa deriblandt havde smukt Begreb. Imidlertid trængte nogle til Paamindelse, som blev givet dem. Sognepræsten Hr. Wellejus havde udarbejdet sin Prædiken med Flid og holdt den paa en værdig Maade til Opbyggelse. Han er allerede som ung Mand en færdig og god Kateket. Degn Borch synger vel og katekiserer ganske skikkeligen. Menigheden havde intet at klage over sine Lærere. I *Tyvelse Skole* kunde Børnene skikkelig læse i Bog og havde færdig lært udenad. Men heri bestod det alt. Af Mening og Begreb vidste man slet intet. Det havde deri manglet al Vejledning. Jeg fik dog nogle opvakt til at bruge deres Forstand og uddelte 4 Bøger. Fæhmø, en gl. Mand, er ikke i Stand til at gøre et fornuftigt Spørgsmaal uden lige efter Bogen og med samme for Øje. Hans hele Fortjeneste strækker sig til Indenadslæsning. I *Næsby Skole* havde allerede en god Del Børn ved den nye Lærers Vejledning fundet Vejledning til sund Eftertanke og læste fermt i Bog, men de forsømmelige røbede kun idel Vankundighed. Jeg fik dog Lejlighed til at uddele 7 Bøger. Skoleholder Borch, som tillige er Degn, tegner meget vel og gør sig al mulig Flid med god Fremgang. Næsby Kirke er i god Stand, men Kirken i Tyvelse behøver Reparation, som er lovet. Kirkepatronen Geheimeraadinde Raben har

modtaget en Del forfaldne Kirker, men ladet hvert Aar nogle istandsætte og har derhos paa min Erindring givet til Gensvar, at hun ikke vil lade noget Aar forbigaa uden at sørge for Kirkernes bedste Istandsættelse, saavidt hun formaar, indtil alle er bragte i behørig Stand. Hermed har man Aarsag at være fornøjet. Menigheden har intet at klage over sine Lærere.

Der var stor Højtidelighed paa Færde i Næsby den 20. Februar 1790. Biskop Balle havde hædret Skoleholderne i Næsby og Herlufllille med en Præmie til hver, ialt 11 Rd. Og nu mødte Provst Hansen, Skelby, op med de mange Skillinger, Borch skulde have! Det var en lykkelig Provst: „Det er alt for behagelig og indtagende en Forretning, som Deres Højærværdighed anbetroede mig ved gunstigste Skrivelse af 20. hujus at besøge Skolerne i Næsby og Herlufllille, at jeg med muligste Hast ilede at efterkomme i alle Maader det befalede“, skriver Provsten den 27. Februar til Biskoppen. „I Næsby Skole 29 Børn til Stede, som jeg i Sognepræstens Nærværelse troligen opmuntrede til at fortsætte med inderlig Lyst, Flid, Lærvillighed og Agtsomhed, som denne Dags Forretning allerede havde vist at blive paa saa berømmeligen Maade bemærket endog paa de højeste Steder til deres og deres Lærers fælles Ros og Ære, som de visselig ved modnere Alder og bedre Skønsomhed med en voksende indvortes Glæde tillige stedse vil erindre sig og aldrig kunne glemme, da det og ganske vist ved Guds Naade vilde idelig anspore dem til at øve retskaffen Dyd og Gudsfrygt og saaledes tillige bane Vejen til al Velsignelse og Lyksalighed. Dette skete med rørte Hjerter af os alle nærværende i Forgaars i Næsby Skole, og ligeledes i Gaar i Herlufllille Skole, hvor omtrent en Snes Børn ogsaa var forsamlede. De Vedkommendes egenhændige Kvitteringer følger derhos for de overleverede 11 Rigsdaler.“ Skelby den 27. Februar 1790. H. Hansen. — Som det kan iagttages af Provst Hansens Skrivelse spares der ikke hver-

ken paa Salvelse, Taarer eller Værdighed. Det var en stor Dag for Provsten, om den var lige saa stor for Skoleholderen, melder Historien intet om! Børnene fik nogle Bøger i Præmie. Det var haandgribelige Ting, som de bedst forstod sig paa. Men Børnebøger var de langt fra.

Borchs Efterfølger, *Thomas Hansen Wellejus*, ffls. 1793 til Rislev. *Frederik Petersen*, fh. Sandby Skole, døde 1816 og blev altsaa Pastoratets sidste Degn. *Vis.* 1800. *Tyvelse* Skole.: Børnene svarede i Almindelighed ret godt, dels efter Lærebog og dels efter Katekismus. Begrebet var tydeligt. Man læste vel i Bog og havde lært Salmer. Nogle skrev og regnede. 18 Bøger uddeltes. *Wøldike* underviser godt og katekiserer fornuftig. *Næsby* Skole: De fleste Børn læste indeni Katekismus. Nogle læste udenad med ringe Begreb. Men adskillige svarede med god Forstand baade af Lærebog og Katekismus, skrev og regnede, læste vel i Bog og havde lært smukke Salmer af den nyeste Salmebog og sang tillige vel. 17 Bøger uddelte. Degn Petersen, tillige Skoleholder, giver god Undervisning og antager sig de flittige med Lyst og Flid. Men Skolegang forsømmes meget. *Vis.* 1806. *Næsby*: Degn Petersen. 30 udeblev, Mængden uflittig, mange slet ikke søgt Skolen, 4 skrev og vidste noget Bibelhistorie. *Tyvelse*: 26 udeblev, en Del i flere Aar eller aldrig søgt Skole, ingen skrev, ingen regnede. Den flittige og velskikkede Skoleholder *Wøldike*.

Næsby Skoles første Skolelærer og Kirkesanger, *Niels Emanuel Vestengaard*, Lx. Snedsted, kaldedes i 1817. Degneboligen var da saa brøstfældig, at det ikke kunde betale sig at gøre den i Stand, men ikke før 1824 skete der Forbedring i Bygningerne. *Vis.* 1828: 105 Børn, g. g. mg?

2. *Tyvelse* Skole.

Tyvelse Sogn havde intet Skolehus før 1741, men Sognedegnens Klokker havde fra 1729 holdt Skole i sit

Klokkerhus, jvf. nedenstaaende. Den nye Skole opførtes med 7 Fag god Bondebygning. Skoleløn fastsattes i Henhold til Forordningens Bestemmelser, og Skolegangen begyndte straks efter Michelsdag 1741.

Den første Skoleholder, *Simon Plockross*, studerede til Præst. Han havde Løfte paa Stedets Præstekald, naar den gamle Sognepræst Niels Plockross afgik, hvilket skete i 1744. Simon Plockross udviklede sig til at blive en meget interesseret Mand paa adskillige Omraader. Han havde megen Sans for Historie, og paa hans særlige Kæphest, Katekisationerne, mærkedes hans Evne til paa letfattelig, fornøjelig Maade at give Ungdommen Forstaaelse af de dogmatiske Spidsfindigheder. Han forflyttedes fra Næsby til Lyng-Broby Sognekald, jvf. Ringsted og Alsted Herreders Skolehistorie.

I 46 Aar indtil sin Død 1790 lededes Skolen af *Peter Fehmø*, ust. Straks efter sin Ansættelse viedes han i Tyvelse Kirke til Jomfru Marie Margrethe Kruds fra København. Det var den 28. 10. 1744. Ved deres Førstefødttes Daab 10. 5. 1745, stod Junker Suhm, Inspektør Svanholm og Sognepræst Beyer Faddere, mens Admiralinde Suhm bar. Det var ikke ualmindeligt, at saa fornemme Folk gjorde Honnør ved en første Barnedaab hos et ungt Skoleholderpar. I 1756 faldt der nogle Ord imellem Degn Klocker og Fehmø. Provst Beyer forligte dem. „De lovede hinanden med Haand og Mund, at de vilde være gode Venner.“ Mellem Præst, Degn og Skoleholder indbyrdes gik det sommetider varmt til i disse Tider. Fehmø blev Enkemand i 1748, da hans unge Hustru døde, 34 Aar gl. Efter sin anden Kones Død i 1768 henlevede han ugift med en meget nævenyttig, selvsikker Pige, Birgitte Flackebjerg fra Flakkebjerg Skole som Husholderske. Hun havde udpræget økonomisk Sans og arvede hans Efterladenskaber.

Om en ulykkelig Brand, der den 15. Juni 1753 hærgede Tyvelse By, skriver Klocker til Biskoppen: ...Ilden

blev optændt formedelst derboende nogle skødesløse Husfolk paa Konradsborg Gods ... Ved samme Ulykke min liden i bemeldte Annex efter Stiftsbogen saakaldte Degnestavn, der af Alders Tid for Kaldets Ringhed har været henlagt, blev tillige med Skolen, 2 Gaarde og 4 Huse ganske og aldeles jammerligen lagt i Aske, og den gamle Mand, som i 24 Aar har beboet Stedet for at passe Ringen og Kirken at renholde, saa og førend Skolens Stifteise stedse der med Berømmelse har holdt Skole, er og derover bleven husvild og geraadet udi yderste Armod.“ — Skolen genopførtes med 9 Fag: Skolestuen 3, Stue 3, Kammer 1, Køkken 1 og Fæhus 1 Fag. Inventarlisten 1784: 1 ubrugelig Jernkakkellovn, 2 lange Borde med 3 Ben, 1 kort Bænk med 2 Ben, 1 langt Bord med Krydsfod. Ingen Bøger, siden det brændte. Der tilføjedes: Ingen Tegn til Spinde-skole.

Efter Degnens Død 1816 nedlagdes Degnekaldet, og *Johan Peter Wøldike*, en gammel Sømand, blev nu Skolelærer og Kirkesanger. Han havde været ved Skolen fra 1790, † 1827. En Søn (?), Lærer i Sundbyøster, viedes her i 1811 til Karen Pedersdatter, Tyvelse. *Niels Peter Friis*, 1827—63, en Degnesøn fra Udby ved Holbæk, Lx. Jonstrup, var en meget kraftig bygget, svær Mand, stærkt koparret, en begavet og dygtig Lærer, men præget af stærk Hang til Nydelsen af spirituøse Drikke. Der gaar den Dag i Dag mange Historier paa Egnen om denne ikke almindelige Mand, navnlig fra hans omtaagede Perioder. En Dag gav han sig i Utide til at ringe med Kirkeklokkerne. En forbigaaende Mand vilde gerne have at vide, hvad der nu var paa Færde. Ja, det var da Jomfru Marias Bryllupsdag, oplyste Friis. Skolehuset blev holdt i daarlig Stand. Men det tog Friis ikke saa tungt paa. Engang da der var blevet et Hul i Bindingsværket, indenfor hvilket Ægteparrets Seng umiddelbart stod, rakte nogle kaade Karle en sen Aftenstund Haanden ind igennem Hullet og prikkede den nærmest ved Væggen

liggende i Siden (Fortalt af Førstelærer Ingemann Petersen). Alt saadant er jo igennem de svundne Tider svulmet op til mere, end det var. Men givet er det, at der stod baade Re- og Despekt om Friis. *Vis.* 1828: 62 Børn, g×. mg. mg. g. Biskop Mynster noterer 1837, at Friis „skal have været en opvakt Mand ..., nu sløv.“

Der blev i Tyvelse indrettet en Spindeskole, som havde til Huse paa „Degnestavnen“ i Huset Nr. 1, hvor Undervisningen begyndte i Tyvelse den 20. Jan. 1789. Grunden tilhørte Degneembedet, men Huset synes at være optørt af Fru *Raben* til Næsbyholm. Endnu i 1835 nævnes, at Bønderne svarede Sædekorn til Læreren for Huset. Spindeskolen lededes af Spindemester, Skrædder *Georg Hammer* og Hustru, f. Lyngby, men ophørte i 1812, da Hammer sad ene efter at have mistet baade sin Hustru og en Steddatter. Se Bavelse Skole.

VI. GLUMSØ OG BAVELSE SOGNE

1. *Glumsø Skole.*

Fra Glumsø Præstegaard indberettede Sognepræsten Aggerup i 1735: „I Glumsø og Bavelse ingen Skole i min Tid, nu i 24 Aar.“ Her indrettede man en Skole for begge Sogne, idet der til Skolebrug tilhæftedes Degneboligen i Glumsø By 4 Fag god Tilbygning, og satte Skolelønnen til 6 Rd. for Degnens Skoletjeneste. Den første Mandag i Advent, 4. 12. 1744, havde Sognedegnen *Svend Andersen Bagger*, f. 1763, Stud. Nyborg og Degn her fra 1720, † 1750, sin første Skoledag. Det var kun et lille Degnekald under Næsbyholm og vurderedes til 44 Rd. ialt. *Claus Transe*, 1750—† 64, Stud. Viborg, fh. Skoleholder i Lynge og i Ørslevvester, holdt fra 1758 *Jens Pedersen Fix*, se Fensmark, som Substitut. *Vis.* 1751: Hr Peder Grove Beyers Prædiken over første Peters 3, 15 smuk og ordentlig. Skolebørnene vidste ej deres lille Katekismus.

En Del af de Voksne søvnagtige, andre bedre, og de sidst konfirmerede ret gode.

Johan Vilhelm Cordes, 1764—70, f. 1734, Stud. Frederiksborg, fh. Skoleholder i Norge, senere i Slaglille, ffls. til Alsted—Fjenneslev Degnekald. Han var en meget stridig Mand. *Johan Lyngbech* (Lønbek?), 1770—† 91, Stud. Slagelse, var forhen Skoleholder i Bromme, hvor han synes at have tilgiftet sig Gaard og Bondefogedværdighed. Skoleholder Søren Møller, Skovhadstrup, havde ellers Løfte paa Kaldet her, men han afstod til Lyngbech mod en aarlig Afgift paa 12 Rd. Det var en stor Afgift for det lille Kald, som yderligere forringedes ved en Ændring i Bavelse Gaards Forpagtning. I 1775 kastede Lyngbech Aaget af sig og fragik sin Aftale, skriver den harmfyldte Møller; men Provst Beyer erklærede, at Møller intet lovligt Krav havde paa Lyngbech. Skolegerningen passede Lyngbech slet ikke, men holdt for det meste en Medhjælper, som Sognepræsten dikterede ham. Mange Gange fandt Beyer kun 2—3, højst 6—7 Børn i Skolen og ofte slet ingen. Men 1776 antog Beyer „en anden fattig Mand til at holde Skole, og jeg finder nu med Fornøjelse Skolen fuld. Gud ske Lov overhørt 36 Børn.“ Her i Herredet er det Gud ske Lov ellers upaaklageligt, tilføjer han. Den omskrevne fattige Mand hed *Hans Pedersen*, fh. Træløse. Han ledede Undervisningen til sin Død i 1799. Lyngbech opsagde ham 1787, men Skolepatronen Raben paa Næsbyholm tillod ikke, at Opsigelsen traadte i Kraft. Inventar 1784: 1 Bibel, 2 Bibelhistorier, 10 bibelske Udtog, 2 Pontoppidan, 2 Borde, 4 Bænke, 1 liden do, en Jernkakkellovn. Skolen var nu paa 6 Fag, nemlig Skolestue 2 og til Skoleholderen 4 Fag.

Børnene fra Aas skulde søge Skolegang i Tyvelse, men søgte hellere den lidt bedre Vej til Glumsø Skole. Hans Pedersen havde ca. 200 Børn fra begge Sogne til sin Undervisning. Saa mange kunde Skolen jo ikke rumme, men Forsømmelserne var talrige, og Børnene fra Bavelse

kom aldrig. Pedersen lønnes kun med Degnens Skoleløn, 6 Rd., men fik desuden en aarlig, frivillig Gave, stor 6 Rd., fra Skolepatronen. *Vis.* 1785: Jeg fandt hos Ungdommen en skikkelig god Kundskab, som hos nogle kunde synes at være ret ønskelig. Skolebørnene læste godt i Bog og kunde færdig gøre Rede for, hvad de havde lært. Ikkun at Eftertanke blev mere øvet, hvorom jeg kraftig advarede. Sognepræsten Hr. Sebbelow har et tydeligt sammenhængende og ganske smukt Foredrag, som dog kunde behøve lidt bedre Forraad af lærerige Tanker. Han er ellers duelig og flittig. Den gamle ærværdige Provst Beyer, Pastor emeritus, men som vedbliver i sit 77ende Aar at forrette sit Provsteembede, besidder megen exegetisk og ikke liden astronomisk Kundskab. Han har vist sig som grundig Skribent, skønt paa gammelaldags Maade. Ikke en eneste Gang i 30 Aar er nogen Visitats i Herredet af ham blevet forsømt, og alle sine Embedsbøger holder han stedse i den bedste Orden. Som et Mønster paa Flid og Nøjagtighed fortjener han at anprises. 1788: Ungdommen havde kendelig forbedret sig fra forrige Gang. En god Del viste god Indsigt og svarede med Færdighed. Men nogle maadelige er endnu tilbage. Hr. Sebbelow holdt en veludarbejdet, grundig og smuk Prædiken, som var meget lærerig. Han katekiserer ret vel. Degn Lyngbech synger nogenledes og katekiserer saa temmeligen. Man havde intet at klage over Lærerne. I Glumsø Skole var en stor Mængde Børn forsamlede. De flittige kunde godt læse i Bog og havde fermt lært udenad. Men til at fatte Mening og Indhold var dem ikke givet mindste Vejledning. Jeg sad da næsten 4 Timer og agerede Skolemester for at lære baade Skoleholder og Børn, hvorledes et fornuftigt Menneske skal bruge sin Forstand. Herved fik jeg dog udpillet saa megen sund Sans, at 7 Bøger kunde uddeles til videre Opmuntring. Skoleholder Hans Pedersen kan netop lære Børn at læse i Bog, men ved slet ikke, hvad det er at katekisere.

Efter Hans Pedersens Død, og efter at *Johannes Andreas Borch*, 1791—† 1808, fh. Næsby, havde tiltraadt Degnekaldet og selv holdt Skole, udlejedes et Par Værelser op til Skolestuen, som var blevet opført til Substituttent, til en Væver, der holdt Krambod med alle Slags Kramvarer. En Hans Rasmussen mente, at det burde ikke saa at være, og Degnen holdt ikke Skole, hævdede han. Angaaende Krambodens Lovlighed henviste Præsten til den verdslige Øvrigheds Afgørelse, men mente ikke, Væveren generede Skolearbejdet. Borch bedyrede, at han punktligt passede sin Skole. Og begge betegnede Rasmussen som en Mand, der „længe har været et Afskum iblandt Menneskene.“ *Vis.* 1806: Degn Borch. 12 udeblev, mange uflittige, adskillige ikke søgt Skole i flere Aar, 8 skrev, til Dels regnede.

Degnekaldet nedlagdes, *Johan Henrik Brehmer* kaldedes som Skolelærer og Kirkesanger, 1808—† 17, 44 Aar gl. Han var eksamineret paa Kongsted og havde forhen været Skoleholder i Herlufmagle og Reinstrup. *Christopher Helverschou*, Lx. Brøndbyvester, 1817—† 24, og Stud. *Hans Peter Lillelund* underviste som hidtil i den gamle Skolestue i Degneboligen. De fleste Børn var fra Smaakaarshjem. *Vis.* 1828: 100 Børn, g. g. tg. tg.; i Bavelse kun 27 Børn, tg. g. g. tg. *Vis.* 1837: Lillelund skaber sig lidt synderligt, men er ellers ikke uduelig. Han har epileptiske Anfald.

2. Bavelse Skole.

I hver af Bavelse Sogns Byer: Regerup, Atterup og Aasø holdt Bønderne om ikke til Stadighed en Skoleholder. Vejen til Glumsø var temmelig ufarbar. Ogsaa efter at *Johan Andreas Wognsen*, 1809—32, var kaldet til Sognets Kirkesanger og Skolelærer, vedblev Smaaskolerne længe at trives. Wognsen, som af Profession var Skrædder, havde været Substitut i Testrup og sidst Skoleholder i Lysholm, var oplært i Kongsted, meget nøjagtig i sin Embedsfø-

relse, men drikkfædig. Grev Danneskjold-Samsøe havde laant Hus i Bavelse til Skolens Afbenyttelse. I Aasø Hjæipeskole, der kun var for Smaabørn, havde Bønderne lejet en Stue til Skolebrug. Her var *Andreas Jørgensen Hammer*, fh. Bestyrer for en Spindeskole, Lærer nogle Aar i Tyverne. Hans Mellemlavn tyder paa, at han var en Søn af Spindemesteren i Tyvelse, hvor han boede. Han lærte Børnene godt at læse i Bog. Bavelse Skole blev endeligt lagt midt imellem Regerup og Atterup Byer, men næppe opført, før *Niels Petersen*, fh. Herlufllille, kaldedes hertil i 1832.

VII. AVERSI SOGN

Aversi Skole.

Der findes i Aversi et Hus bygget lige overfor Kirken, som af Gisselfeldts forrige Ejer skal være opbygget til et Skolehus, men siden min Ankomst hertil (1712) er samme Hus blevet beboet af Husmænd, meddeler Sognepæsten Jens Jacobsen Thank i 1735.

Degnesædet laa i Annekssognet Testrup, Ringsted Herred, som er et stort Sogn. Aversi er et af Landets mindste og bestaar kun af een By. Her opførtes et Skolehus for Aversi og Assendrup Mølle, 6 Fag Bondebygning. Skoleløn efter Forordningen. *Lars Christophersen Bylow*, ust., havde sin første Skoledag den 15. Januar 1742. Han døde fra Hustru og 3 Smaabørn i 1758. *Vis.* 1745, anden Pinsedag: Præsten Hans Chr. Nimb prædikede over de første Ord i Evangelio, ikkun ganske maadeligt og magert over saa rig en Tekst, hvor der hører Kunst til at prædike slet. Degnen er ganske ung, men syntes at blive god. Den bedste Skoleholder var syg og ikke til Stede, den anden syntes temmelig øvet, hvorfor og Skolebørnene var ulastelige. Sjæleregisteret indeholdt 202. Deraf til 3 Skoler, med Degneskolen, 54 Børn. Blandt den voksne Ungdom var mange vankundige. De konfirmerede kunde, for Nøds Skyld, passere i den nødvendigste Kundskab. I Ho-

vedkirken var kun een Klokke, den anden var i Stykker og staa i Kirken paa Gulvet, hvor den længe har staaet. — I Biskop Herslebs „Generalia“ for 1745 er noteret: Det sletteste Kald var Aversi, saa og St. Ibs — St. Jørgens. *Vis.* 1751: „Hr. Hans Chr. Nimb, stor Melancholicus, prædikede over Rom. 8, 35. Børn sludderagtige, en stor Del vankundige. Nogle lidet bedre. Degnen katekiserer skikkelig.“ Saaledes lød Biskoppens Indberetning til Generalkirkeinspektoratet. Men i Sognepræstens Embedsbog nedskrev den høje Gæst høfligt følgende: „Gud lægge sin Velsignelse til Lærerens (ø: Præstens) Arbejde, at derved saavel de Voksne som Børn maa komme til Sandheds Erkendelse og styrkes i den, som er vor Troes Begyndere og Fuldkommere.“ De to saa vidt forskellige Udtalelser modsiger jo egentlig ikke hinanden!

Det næstfølgende Tiaar hed Skoleholderen *Ib Been*, † 1768, fh. Tybjerglille Skole. *Laurits Laurbjerg Thrane*, 1768—72, ffls. til Herlufmagle. *Hans Albrecht Hager*, 1772—† 1801, f. 1724, af Profession Snedker, havde ved sin Død været Skoleholder ialt i 33 Aar. Han rostes meget af sin Nabo i 26 Aar, Sognepræsten *Marcus Lampe*, Aversi Præstegaard, her 1770—98. Det var *efter* Balles Udnævnelse til Biskop i 1783, at Lampe viste sin Skoleinteresse, men da ogsaa meget ivrigt, tilsyneladende for at tækkes Bisen, hvem han bombarderede med Skrivelse efter Skrivelse. Og navnlig ved Bispevisitatstid lod Lampe rigtigt sit Lys straaale. Han yndede at føle de Børn paa Tænderne, han traf paa sin Vej, især forud for Visitatsen. En lille fattig, faderløs Dreng spiste før Visitatsen i 1788 en Dag Naadsens Brød i hans Køkken. Efter Maaltidet „tog jeg ham ind i min Stue, hvor jeg spurgte ham, hvor mange Salmer han kunde læse for Biskoppen, naar han kom. Tallet kunde jeg ikke komme efter paa anden Maade end ved at tage Salmebogen for mig, og fandt jeg da, at han kunde godt udenad 18 Salmer. Drengen hed Hans Jensen, hvis Far var National-Soldat. I Aversi Skole gives der en Del saadanne Børn“, skriver Lampe til Bisen.

Lampes Skolebesøg udartede sig ofte til hele Eksaminer, ved hvilke Barn efter Barn maatte redegøre for sin Viden og sin Fremgang. Det var Læsningen i Luthers Katekismus, Pontoppidans Lærebog og Davids Salmer samt Katekisationerne, han drev frem, og han var ovenud begejstret over Hagers Undervisningsmaade og Resultatet af hans Ihærdighed. Det gjorde han ingen Hemmelighed af, naar han besøgte Annekets Skoler, hvor han lod falde Ord som: „Her kunde trænges til en Albrecht.“ Men hans Lys formaaede ikke at trænge igennem Annexognets tætte Skolemørke. Til at presse Læsning og Religionskundskab op var Hager ganske rigtigt i sine Velmagtsdage ikke ilde. Men Læsningen tillærtes forstandslost med Ramseri og Terperi, uden at Stoffet i nogen Maade levendegjordes for Børnene. „Skoleholder Albrecht viser med sin Flid, at de Børn, som flittigt besøger Skolen, kan uden Hekseri godt lære den nye Lærebog (o: Balles), da derimod de Børn, som formedelst yderlig Fattigdom tidlig maa ud at tjene blandt fremmede for at faa noget til Føde og Klæder, hvilket sidste er saare lidet, aldrig vil komme til at lære den. Forlad, jeg anfører mine Tanker ligefrem. Husbonden vil umuligt give dem Tid dertil. Arbejde, ikke Kundskab, gaar i deres Tanker for alting. Forordninger angaaende Hoveriet har hidtil ej lettet Arbejdet. Bondestanden er trykket“, skriver Præsten til Balle i 1793. Skrivning og Regning kendtes ikke i Aversi Skole. Fra et af sine Skolebesøg nævner Lampe eet Barn, der havde lært at skrive, men hun havde lært det i Tybjerg Skole. Saadant hæftede han sig intet ved.

Biskop Balle visiterer 1785: En stor Del af den voksne Ungdom udmærkede sig ved Grundighed og Eftertanke, ikke mindre ved Fuldstændighed og Færdighed i deres Svar. Skolebørnene læste fermt. Sognepræsten Hr. Lampe er en smuk og flittig Mand, som prædiker af Hjerterets Fylde til Opbyggelse. Degenen Lund kan i sin høje Alder ikke gøre, hvad han gerne vilde, men som en Mand,

der i mange Aar har arbejdet med Troskab og Flid, medens Kræfterne vilde staa ham bi, fortjener han at nævnes. 1788: Ungdommen var meget vel oplyst. Man vidste at svare med sund Forstand, havde lært mange gode Salmer og kendte tillige Bibelhistorien. Hr. Lampe holdt en smuk evangelisk Prædiken til Opbyggelse. Han katekiserede meget vel og er ellers en køn og sagtmodig Mand. Degn Lund er af Alderdom udmattet og trænger meget til en Assistent ... Hverken Sang eller Katekisation vil lykkes for ham. Menigheden intet at klage over sine Lærere. I Aversi Skole læste Børnene vel i Bog og kunde færdig gøre Rede for deres Børnelærdom ikke uden al Eftertanke, hvortil dog min Vejledning behøvedes. 9 Bøger blev uddelte. Skoleholder Hans Albrecht er flittig og ej uskikket. 1800: Børnene svarede med Færdighed af Lærebog og Katekismus, men Forstand og Eftertanke var ikke øvet. De læste meget vel i Bog og havde lært mange Salmer. 14 Bøger uddeltes. Albrecht Hager er en gammel Mand, som gør trolig, hvad han formaar, men kan ikke katekisere.

Endnu inden Degnekaldet nedlagdes ved Degnens Død i 1830, virkede følgende som Lærere ved Aversi Skole. *Peder Andersen*, 1801—† 06, f. 1769, ust., hvis Enke ægtede Ungkarl Ole Christensen, Testrup. *Jacob Ludvig Holger Mossin*, 1806—08, Stud., ffls. til Fyen. Han underviste flittigt i Læsning, Religion, Skrivning og Regning og holdt Aftenskole for nogle Karle i Skrivning og Skriftlæsning. *Vis.* 1806: I den afdøde Skoleholder Andersens Sted var den nye Skoleholder Mossin nylig ansat, som ikke tegner ilde. 5 Børn savnedes. Man havde læst fra første til tredje Kapitel af Lærebog og ellers lært Katekismus. Ved Overhøringen befandtes de flittige at have klar og sammenhængende Kundskab samt vidste at gøre Rede med megen Færdighed til Vidnesbyrd om den afdøde gode Skoleholder Andersens vel anvendte Flid. Men i Boglæsning havde de fleste tabt noget under Vakancen, især da

Skolegang tillige ved Ildsvaade over Skolehuset havde lidt Afbræk. *Otto Christopher Schousboe*, 1808—19, cand. theol., fh. Herlufmagle, ffls. til Store Hedinge Skole. *Mathias Just Thostrup*, Søn af Stiftsprovst T., Stud., fh. Nyraad Skole, 1819—29. *Vis.* 1828: 48 Børn, mg. mg? mg. *Carl Adam Heinsvig*, Lx., blev fra Nytaarstid 1830 Sognets første Skolelærer og Kirkesanger, † 1834. Den nye Skole var paa 12 Fag Egebindingsværk med murede Vægge, men ikke reglements­mæssig.

VIII. FENSMARK OG RISLEV SOGNE

1. Fensmark Skole.

I Fensmark, hvor der ikke tidligere havde været Skole, opførtes et Skolehus paa 10 Fag god Bondebygning. Skoleløn efter Forordningen, og Skolen indviedes ved Sognedegnen Lunds Søn, *Hans Lund*, der holdt sin første Time d. 4. Januar 1742. Han blev 1751 Faderens Efterfølger i Rislev. *Vis.* 1751: Hr. Niels Foss Heining, en god og from Mand, holdt en ordentlig og ret opbyggelig Prædiken over første Petr. 3, 15. Han katekiserede og vel. Skolebørn skikkelige, og de Voksne ret smukke. Sjæle­registeret akkurat.

Jens Balling, fh. Næstved Skole, blev 1754 Degn i Roholte. *Jens Pedersen Fix*, 1755—58, f. 1730, nævnes nedenfor. *Holger Hanberg*, 1758—67, f. 1732, ffls. til Ulstrup Degnekald paa Refsnæs. *Claus Hendrich Biehl*, 1768—71, ffls. til Dysted. Fornævnte *Jens P. Fix* havde imidlertid været Substitut for den Glumsø Degn. Hans store Drøm var at blive Degn, og saa maatte han jo øve sig i Faget. Han synes at have virket som en Slags Degnevika­r forskellige Steder i Herredet, men det har ikke været nemt at følge hans Stier. Nu kom han 1771 tilbage til Fensmark. I 1793 blev Degneforretningerne overdraget ham under Vakancen her, det lykkedes ham ikke denne Gang at slippe ind i Værdigheden, men

allerede 2 Aar efter, da Degnekaldet igen stod vakant, aabnedes Døren for ham, idet han med kgl. Dispensation som ustuderet kunde kaldes til Embedet. Skolens Inventar 1784: 1 Bibel, 1 Boghylde, 1 Bord, 5 Bænke, 1 Trætavle, 1 Sandhus, 1 Jernkakkellovn, 1 Ildtang.

En meget god Kundskab er her forplantet, noterer Biskop Balle i 1785. Ingen var slet. Man havde lært det fornødne til Gavns og forstod, hvad man sagde. Sognepræsten Hr. Tryde er en vindskibelig Mand, som trolig aagrer med sit Pund, hvilket heller ikke er det ringeste. Degnen Langemach er en meget duelig og vel anstændig Mand. 1788: Ungdommen svarede i Almindelighed ganske vel. Adskillige havde besynderligen udmærket sig. Der fandtes ogsaa de, som kunde gøre Rede for den bibelske Historie. Tvende Soldater erhvervede sig megen Berømmelse. Men en Soldat, som havde forsømt Katekisation og derover forglemt sin Kundskab, følte sin Beskæmmelse desto mere levende. Han lovede Bedring, naar jeg kun ikke vilde røbe ham for hans Officerer — og hans Navn skal jeg heller ikke tilkendegive. Men Frederik Nicolajsen og Anders Larsen, de tvende brave Krigsmænd, bør nævnes. Vi havde adskillige Samtaler om det Mod, som Guds frygt og god Samvittighed giver, enhver i sin Stand, til at udrette sit Kald, om det er nok saa farligt — sandeligen staar hver sjællandsk Bondekarl som een Mand, naar han besidder nogen Oplysning. Jeg har ofte haft Lejlighed til at prøve deres Sindsforfatning ogsaa i slig Henseende, og min Tillid til de oplyste skal ikke findes bedragelig. Hr. Tryde er en god, flittig og velsindet Mand, som ikke sparer nogen Møje. Han prædikede af Hjertets Fylde til Opbyggelse. Han katekiserer godt. Degn Langemach synger og katekiserer ret vel. Man havde intet at klage over Lærerne. I *Fensmark* Skole kunde de flittige læse godt i Bog. Mening og Indhold af deres Børnelærdom var dem heller ikke fremmed. De forsømmelige røbede sig selvligesom andetsteds. 8 Bøger uddeltes. Fix er i sit Embede

fix nok og gør sig Flid. I *Rislev* Skole var en stor Mængde Børn forsamlede. Bøglæsning gik meget vel. Endog Børn paa 6 Aar kunde vejlede sig selv i min Katekismus, saa snart en Periode var gennemgaaet til at udfinde Svar deraf, hvorledes end Spørgsmaalet blev vendt. Men ellers skal Mængden i Henseende til sin Børnelærdom endnu opvækkes mer til Eftertanke. Dog viste de flittige god Forstand og Færdighed. 12 Bøger uddeltes. Langemach, tillige Degn, arbejder med Flid og Fremgang, han er en duelig Mand.

Sognepræsten Tryde indberetter for Aaret 1807, at han visiterede Skolen 3 Gange ugentligt. „Og da Skolelæreren ikkun maadeligt kan undervise i Skrivning og slet ikke i Regning og Jordbeskrivelse, har jeg maattet paatage mig disse Dele af Undervisningen. Hveranden Uge anvendes en Time til Katekisation over Lærebøgerne i Religion og Bibelhistorie. Børnenes Fremgang i Indenadslæsning prøves jævnlig, og heri har de fleste gjort god Fremgang. Salmer læres ikke udenad af Børnene og afsynges for mig ved Slutningen af Undervisningen.“ Skoleholder *Michel Guldager*, 1796—† 1815, 76 Aar gl., har altsaa været en sløj Herre. *Vis.* 1800: Degn Bech katekiserer godt og synger skønt. *Fensmark* Skole: Børnene, som havde besøgt Skolen, svarede meget vel efter Lærebog og Katekismus. De havde godt Begreb og viste Færdighed. Bøglæsning var god. Faa havde lært Salmer. 16 Bøger uddeltes. Guldager underviser trolig og vel, han katekiserer meget godt og som øvet Mand. *Rislev* Skole: Adskillige Børn gjorde Rede for Lærebog og Katekismus til Fornøjelse med skikkelig Forstand. De læste tydelig og vel i Bog. Salmer havde de lært. 16 Bøger uddeltes. Degn Bech, tillige Skoleholder, giver god Undervisning og er en duelig Mand. 1806: *Rislev* Skole. Den nye Degn og Skoleholder er nylig tiltraadt; hvad godt her i Skolen er udrettet, tilkommer den afgangne Degn Bech, en Del lært Bibelhistorie, flere Salmer, 6 skrev. *Fensmark* Skole:

Skoleholder Guldager, 14 udeblev, Bibelhistorie, 3 skrev, flere lært Salmer.

Daniel Plum Jørgensen, f. 1793, havde allerede i sin Drengaalder assisteret sin Far i Testrup Skole, en Tid var han Hjælpelærer i Skelby, deltog i Kursuset paa Kongsted, var her 1815—24 og ffls. til Rislev. Skolehus og Skolestue var nu i meget slet Tilstand. *Hans Frandsen*, Lx. Jenstrup, var den første Lærer i Fensmark, der kaldedes til Skolelærer og Kirkesanger, 1824—57; han var Søn af en Slagtermester i Holme Oistrup. *Vis.* 1828: 112 Børn, mg. mg. mg? mg. Skolebygningen var nu ny og god. *Vis.* 1837: Frandsen er en meget duelig Mand, passer Skolen godt. Han har kun een Arm, men skriver meget godt og hurtigt med den venstre. — For et tysktalende, katolsk Personale paa Holmegaards Glasværk, anlagt 1825, var der en særlig Skole. Forældrene havde intet at erindre imod, at Børnene lærte Luthers Katekismus, men afslog at bruge vore Bibelhistorier.

2. Rislev Skole.

I Fensmark ingen Skole. I Rislev ingen Skole, men Herlufsholm Kloster har i Januar 1734 tilsagt at indrette een, meddeles 1735. Men det høres der ikke mere om.

Sognedegnen til Fensmark—Rislev havde sit Sæde i Rislev. Han hed nu *Rasmus Lund*, var født 1676 og Stud. og havde været her fra 1708. Degneboligen var kun et Gadehus uden Køkkenhave, men Lund havde selv ladet opføre en Længe til Kornhus til Opbevaring af Tiendekornet paa en Grund, der tilhørte Herlufsholm. Forinden Rislev Skole oprettedes, tilbød Skolepatronen paa Herlufsholm ham at flytte til Fensmark at bo, „da han skulde vorde anvist Bolig, hvilket Tilbud Degnen afslog, saa han har redt ilde under sig. Vel indsaa han senere sin Daarlighed og ønskede gerne at flytte til Fensmark...“, skrives til Bispen ved hans Død i 1751, da der opkom en Sag om Kornhuset og dets Grund. Rasmus Lund valgte

altsaa selv at overtage Skolegerningen i Rislev Sogn og begyndte den 8. Januar 1742. Skolen indrettedes i en 4 Fags Tiibygning til Degneboligen i Rislev By, og Skoleholderlønnen blev 6 Rd. aarlig. *Hans Lund*, f. 1716, Stud., efterfulgte sin Far til sin Død 1768, se Fensmark.

Da den efterfølgende Degn *Jens Therkel Langemach* ikke havde været Skoleholder i 3 Aar, søgte og fik han kgl. Dispensation, inden han ansattes. Han var Student, kun 21 Aar gl. og hidtil Skoleholder i Sigerslevøster. Han var en Søn af Degnen i Melby, hvor han 9. 7. 1767 trolovedes til Præstens Datter, men hendes Far har noteret i Kirkebogen: „Denne Trolovelse er ved kgl. Reskript af 19. 6. 1768 ophævet, hvorfor Gud og Mennesker være pri-set.“ Bønderne klagede 1789 over hans Embedsførelse, men Præsten tog ham i Forsvar, og han havde godt Lov hos Biskop Balle. Skoleinventaret bestod i 1784 af 2 Borde, 5 Bænke, ingen Kakkellovn, 1 Bibel, 4 nye Abc'er, 6 Katekeser, 6 Forklaringer og 3 Davids Salmer foruden nogle gamle Bøger. Samme Aar dyrkede nogle faa Børn Skrivning i Skoien.

Ogsaa *Niels Brinch Høeg*, 1791—93, f. 1765, der hidtil var Informator i Maribo, maatte have kgl. Dispensation til sin Kaldelse. Han frasagde sig Embedet paa Grund af dets ringe Indkomster. Dette beklagede Sognepræsten og skrev til Biskoppen: „Nød bør næppe den lide, der med strengeste Samvittighed og ædel Omhu vil paatage sig den vigtige Sag, Ungdommens Undervisning.“ *Thomas Hansen Wellejus*, 1793—95, f. 1765, fh. Næsby, ffls. til Rønnebæk. *Jens Pedersen Fix*, fh. Fensmark, 1795—99, frasagde sig ogsaa Embedet, † i Vridsløsemagle 1801. *Hans Chr. Bech*, 1799—† 1806, f. 1759, fik sit Kaldsbrev til dette ringe Embede i Henhold til kgl. Dispensation. Han havde tidligere været Handelsmand i København, derefter Gaardmand i Frydendal og fra 1793 Skoleholder i Svebølle. *Carl Ditlev Brehmer*, 1806—† 23, f. 1757, Stud. Ribe, blev Fensmark—Rislevs sidste Sognedegn. Pastor

Tryde karakteriserede 1807 Brehmer som en udmærket aarvaagen og duelig Lærer, men der var kun Plads i Skolestuen til 50 af Distriktets Børn. Dette Antal besøgte virkelig Skolen og undervistes med langt større Held, end man efter deres Antal turde formode, siger Tryde. Der undervistes i Kristendom, Skrivning og Regning.

Degnekaldet nedlagdes nu, og *Daniel Plum Jørgensen*, fh. Fensmark, kaldedes som Skolelærer og Kirkesanger. Vis. 1828: 56 Børn, mg. g×. g. g. Samme Aar istandsattes og udvidedes saavel Degnebolig som Skolestue. Jørgensen døde 1834. Han efterfulgtes af *Lorents Lorentsen*, der betragtede sig som en Far for hele Byen. Hver Aften gik han Byen rundt, bevæbnet med en Sabel, og saa efter, om alt var, som det skulde være. Der kunde jo f. Eks. flakke udbrudte Slaver omkring. En samtidig Sognepræst — han hed nok Gøttzche — skal have haft en Aftale med Læreren, at denne, hvis der ingen Kirkegængere var mødt frem i Rislev, skulde vinke af fra en Plads udenfor Kirkegaarden, naar Præsten kom ridende fra Fensmark og naaede ud af Skoven. Saa kunde Præsten med god Samvittighed spore Hesten tilbage til Fensmark. (Fortalt af Folkemindesamleren Axel Rønnkilde Nielsen). Biskop Mynster siger om Lorentsen i 1837: tilforn Sømand, Lx. Lyngby, har god Kommando, men vel ikke den største Soliditet.

IX. HERLUFMAGLE OG TYBJERG SOGNE

1. *Herlufmagle Skole.*

I Herlufmagle ingen Skole, men Degnens Substitut underviser for Betaling dem, der søger ham, indberetter Sognepræsten *Jens Jørgensen Thank* i 1735.

Degnen til Herlufmagle—Tybjerg Menigheder havde meget at gøre baade i Kirkebetjeningen og ikke mindst ved de ugentlige Bylæsninger i det store, udstrakte Pastorats mange Byer. Han holdt derfor altid Substitut.

Hr. Thank blev i 1738 Herredets Provst, netop i den Tid, Ordningen af Skolevæsenet forhandlede. Men han synes ikke under Forhandlingerne at have tjent Skolens Vel. Dobbeltsognene Glumsø—Bavelse, Sandby—Vrangstrup og Vester Egede—Øster Egede maatte f. Eks. nøjes med hver sin Degneskole. Hans egen travle Degn tilpligtedes Skoleholdet i Herlufmagle By, og der indrettedes 3 Løbeskoler i Herredet, de 2 i hans egen Menighed!

Herlufmagle Skole for Herlufmagle, Gelsted og Spragelse Byer fik Rum i en 4 Fags god Tilbygning til Degneboligen, og her paabegyndte Degn *Henrik Pohlmann Harboe*, f. i og Stud. Næstved, sin Skolegerning den 29. Jan. 1742. Skolelønnen blev 6 Rd. Skoleholderne i Herlufmagle forlenedes med Substitutstillingen. Harboe havde tidligere været Huslærer hos Thank, men var nylig flyttet hertil fra Braaby Skole. Han forrettede Embedet i 30 Aar ind til sin Død. *Vis.* 1751: Provst Jens Thank var den Tid hos denne Menighed. Han prædikede over Profeten Zakarias 14, 8. Her liden Kundskab og mindre Forstand paa det, som en og anden havde lært uden ad.

Den næstfølgende Degn, *Lauritz Laurbjerg Thrane*, f. 1733, Stud. Randers, fh. Aversi Skole, døde allerede 1779. Og saa fulgte Pastoratets sidste Degn, *Henrik Petersen*, 1779—† 1810, Stud. København, fh. Hører i Køge. Petersen holdt for det meste en Mand til Skolen, som ogsaa hjalp ham i Degnetjenesten. Den første, *Anders Erichsen*, ust., ffls. til Tybjerglille 1784. Da bestod Skoleinventaret af 1 Kakkellovn, 1 Bord, 4 Bænke. Intet mere! Saa fulgte *Thor Todberg Holm* (Blom?) *Vis.* 1785: I disse Menigheder er 4 Herregaarde og altsaa meget Arbejde. Desuagtet fandt jeg hos en stor Del af den voksne Ungdom saa megen Indsigt, Forstandighed og grundig Kundskab, at jeg med Rette maa kalde dem udmærkede. At nogle faa kunde være svage, vil efter Omstændighederne ikke synes forunderligt. Der var og megen Forhaabning at glæde sig over hos dem iblandt Skolebørnene, som kunde

faa Tid til at søge Skolen. Sognepræsten Hr. Wellejus, en ægte, drabelig Folkelærer, forkyndte Guds Ord i et saa lærerigt, fatteligt, men tillige smukt og indtrængende Foredrag, at jeg i denne Henseende ikke kan give ham for stor Berømmelse. Han er tillige en lærd og i andre Videnskaber kyndig Mand af gammel dansk Mandighed og Styrke, baade i Sind og Legeme. Paa sin Post staar han der endnu i Alderdommen med Hæder og Kraft. — *Mogens Holger Bang*, f. 1740, Stud. Viborg, var nogle Aar Rytter, saa Skoleholder, fra 1773 Degn til St. Jørgensbjerg—St. Ibs, hvor han 1783 en Søndag mødte til Skriftemaalstjeneste „meget beskænket i sin Frakke.“ Paa Præstens Krav ilede han hjem og skiftede om til sort Kjole, kom tilbage og knælede ned paa Skammelen i Skriftestolen. Ved Provsteret fradømtes han Kaldet, var en Tid hos Moderen, en Præsteenke i Viborg, og blev 1786 Skoleholder her, hvor han 2 Aar efter havnede i Herlufmagle Hospital og titulerede sig „*Studiosus og Hospitalslem.*“

Degnets næste Medhjælper, *Christian Johansen*, var født i Ulsø Degnebolig 1764, af Profession Skrædder og ffls. 1797 til Holme-Olstrup, senere til Holsted Skole. *Vis.* 1788: Ungdommen var ikke i stor Mængde forsamlet. Men de tilstedeværende svarede vel. Nogle deriblandt lagde en Kundskab for Dagen, som for Bønder at regne med Føje kan kaldes grundig og udbredt. Endog af Bibelhistorien fik jeg Svar, som mer end een er bleven skyldig ved Attestats (o: Præsteeksamen). Enhver forstod, hvad der var lært. Hr. Wellejus prædikede grundigt, indtrængende og for Mængden lærerigt. Han katekiserer mesterligen. Degn Petersen skal nu være skikkelig, synger godt og katekiserer vel. Ingen i Menigheden havde noget at klage over Lærerne. I *Herlufmagle* Skole havde Børnene lært noget udenad, men vidste lidet af Meningen. Dorskhed betyngede dem som en Blyklump — men dem fattedes Vejledelse. Under de bedste Løfter om at bruge sund

Menneskeforstand og Flid fik man dog aflokke mig 5 Bøger. Skoleholder Christian Johansen vil herefter gøre alt, hvad han kan, for at sætte baade sin egen og sine Skolebørns Eftertanke i Virksomhed. Degnen vil hjælpe ham. I *Tybjerglille* Skole ledte jeg ligeledes forgæves efter sundt Begreb. Dog synes Børnene at have lidt mere Liv og kunde skikkelig læse i Bog. 7 Bøger uddeltes. I *Tybjerg* Skole laa Forstanden saa dybt nedgravet under Udenads-Plapper, at den snart ikke kunde drages frem igen. Med Boglæsningen var det heller ikke ret synderligen bevendt. Alligevel fandt jeg Børn, som ikkun behøvede nogen Vejledning til at opnaa rosværdig Fremgang, og i Haab om samme blev da 6 Bøger uddelt. Skoleholder Møller besidder ingen Gaver til at katekisere, skønt han skal være flittig. I *Herlufllille* Skole læste Børnene bedst. Foruden Boglæsning, som var god, havde de dog været tilvante at agte paa Mening og Indhold af Børnelærdommen. Nogle kendte ogsaa lidt til Bibelhistorien. Her blev 8 Bøger uddelt. Skoleholder Schurmann læser med Flid og katekiserer ganske vel.

„Efter en næsten dræbende Omvandring i de fleste af Danmarks Egne“, skriver Student *Johannes Duun* d. 7. 11. 1797 til Biskoppen, „er jeg endelig kommen i Kondition hos Degnen i Herlufmagle, hvor jeg foruden at lære Degnens Søn Kristendommens Hovedgrunde skal forrette Skoleholdet for 3 Byers Ungdom og den her brugelige Aftenlæsning for den voksne Ungdom.“ Duun ifls. Aaret efter til Snesere Skole og blev senere Degn i Præstø. Ved hans Afgang herfra skrev Beyer: „Degnen har altid haft uduelige Personer.“ En Tid holdt Degn *Petersen* nu selv Skole *Vis* 1800: *Herlufmagle* Skole: En god Del Børn var forsamlet. Mange svarede efter Lærebog og Katekismus med god Forstand. De læste vel i Bog, havde lært Salmer og viste kendelig Forbedring fremfor i ældre Tid. 20 Bøger uddelte. Degn *Petersen*, tillige Skoleholder, har nu antaget sig Undervisningen og vist, at han dertil be-

sidder megen Duelighed. *Tybjerglille* Skole: Børnene svarede for en Del vel nok af Lærebogen, men ikkun af Begyndelsen. Katekismus vidste man nogenledes. Bøglæsning var temmelig. Salmer havde man lært. 15 Bøger uddelte. Skoleholder Erichsen underviser ret vel og katekiserer ikke ilde, men vil nu for Alderdommens Skyld resignere, da Skolen overlades Peder Andersen, en duelig Bonde. *Tybjerg* Skole: En Mængde Børn var kommet sammen, som ellers ikke her fandt Sted. Forbedring synes ogsaa her at være fremvirket. Der fandtes nu adskillige, som kunde svare ganske godt og fornuftigt af Lærebog og Katekismus, de fleste kunde temmeligen læse i Bog. Man oplæste mange Salmer. 27 Bøger uddelte til Opmuntring. Skoleholder Møller har anvendt al Flid fra sin Side og katekiserer meget godt. *Herlufllille* Skole: Mange Børn var ikke til Stede. Nogle faa svarede godt af Lærebog, flere af Katekismus. Bøglæsning gik an, men krævede dog mere Øvelse. Ingen Salmer lært. 12 Bøger uddelte. Skoleholder Graulund mangler ikke Gaver til at undervise, katekiserer ikke ilde. Men hans Flid maa nok forøges.

Degnen blev dog hurtigt træt af Skolen. En Tid assisteredes han af en *Normann*, saa af *Johan Henrik Brehmer*, se Glumsø, 1806—08 af *Otto Christopher Schousboe*, ffl. til Aversis, og sluttelig af den ustuderede *Niels Petersen*, som ogsaa forrettede Vakancen efter Degnens Død. *Vis*. 1806. *Herlufmagle* Skole: Degn og Skoleholder Petersen holder en Medhjælper, Kandidat Schousboe, for kort Tid siden antaget, og en gammel Mand, Lars Andersen, læser for Børnene i Spragelse, 51 savnedes. *Tybjerg* Skole: Skoleholder Møller simpel, men tro og flittig, 40 Børn udeblev, største Delen aldrig søgt Skolen, 6 skrev, enkelte Salmer. *Tybjerglille* Skole: Skoleholder M. Christensen, 4 skrev, enkelte Salmer. *Herlufllille* Skole: Skoleholder Graulund, 27 udeblev, 1 privat undervist skrev og regnede.

Degnekaldet nedlagdes i 1812, og *Hans Sørensen*, Lx., kaldedes til Skoledistriktets 3 Byer som Skolelærer og

Kirkesanger. Som Kirkebyens Lærer betragtedes han efter Egnens Skik og Brug at være første Kirkesanger. Efter ham fulgte *Michel Rasmussen*, Lx. Samsø. *Vis.* 1828: mg. ug. mg. mg. 91 Børn, men Skolehuset var maadeligt. *Vis.* 1837: Michel Rasmussen, liden Duelighed og endnu mindre Lyst og Iver, blevet formuende og tabt Lysten til Skolegerningen. Herlufmagle Sogns voksne Ungdom svarede s. A. ikke til Biskop Mynsters Forventning. „Dette hidrører fra Pastoratets daarlige Skoler, og dette atter fra de daarlige Lærere, hvormed Skolen i Dr. Hammers Tid er bleven belemrede.“

Fra Midten af 1780erne og muligvis til 1812 holdt *Lars Andersen* Biskole i Spragelse By.

2. Gelsted Skole.

Ogsaa i Gelsted By under Herlufmagle Skoledistrikt havde der været Biskole, der ligesom den i Sprageise bestod af Bønderne og kun var for Smaabørn. Her nævnes *Lars Christensen*, f. 1795, ust., et Stykke op i det nye Aarhundrede. Under 1. 8. 1818 kaldedes han til fast Lærer for Gelsted, hvor Dr. Hammer havde udlaant sit Gadehus til Skolebrug, men 1820 flyttedes Skolen ud paa Marken, hvor den opbyggedes af fornævnte Dr. *Hammer*. Lars Christensen indehavde Skoleembedet til omkring Midten af Aarhundredet. *Vis.* 1828: 48 Børn. mg. mdl. g. g.

3. Herlufllille Skole.

For Herlufllille, Torpe og nogle Huse paa Raunstrups Endemarker indrettedes en Løbeskole i Herlufllille By, hvor en Stue paa 3 Fag Bondebygning stilledes til Raadighed for Undervisningen, der den 15. Jan. 1742 paa-begyndtes af Degnens Substitut *Søfren Christian Holst*. Skolelønnen blev 6 Rd., men da Substitutstillingen var fast knyttet til Embedet, jvf. Herlufmagle Skole, nød Løbeskoleholderen desuden nogle Offerpenge, Julerenter og lignende.

Allerede da Provst Thank den 16. August s. A. udsendte den samlede Skoleplan for hele Herredet, havde Holst kvitteret Skolen, og *Bernt Falster*, ust., indtraadt i hans Sted. Nu erfarer man i mange Aar intet om Løbeskolen. Pastoratet havde skiftet Præst 2 Gange efter Thanks Afgang 1751. Men den sidst tiltrædende, Hr. *Poul Wellejus*, virkede i det lange Tidsrum 1755—93. Biskop Balles Visitatsudtalelser om Wellejus vidner om, at han ikke var nogen almindelig Præsteskikkelse. Ogsaa Provst Beyer giver i sin Skrivelse af 30. 6. 1763 til Biskop Ludvig Harboe en Karakteristik over Præsten: „Hr. Wellejus, Herlufmagle, er en god Prædikant med tydelig Udtale, forretter sit Embede til Behag. Vel saa meget i at tale som skrive. Naar man vil dømme i en god Mening, da holder man det, som hos ham synes at ligne nogen Arrogantia (∴: Hovmod) for Naturens Gebærder. Deri er han at berømme, at skønt han har 2 store Menigheder, kender han dog fast hvert Barn af Ungdommen og mesten Dels ved, hvad de kan i deres Kristendom. Det er at beklage, at hans Skoler er enten i maadelig Stand eller slet øde, og det bliver derved. Han er ikkun i maadelig Tilstand, men en fornuftig Husholder.“

Der kan gisnes over, om Skolevæsenets maadelige Tilstand skyldtes Poul Wellejus' trykkende økonomiske Kaar, der muligt kan have bremset ham i hans embedsmæssige Forpligtelser i Henhold til Skoleforordningens Bestemmelser, idet han kun i ringe Grad lagde Pres paa eller mindede Godsejerne som Skolepatroner om at tage sig af Skolernes Vedligeholdelse og at antage brugelige Skoleholdere, eller om han som den mesterlige Kateket, han var, trøstede sig med, at han nok selv i det væsentlige skulde føre Ungdommen frem til Konfirmation. I 1756 paatog cand. theol. *Christian Severin Lindenblad* sig Skolen. Han var kommen hjem fra Strømmen i Norge, hvor han var Skoleholder, og havde nu Vanskeligheder med at komme ind i noget nyt. I Juledagene 1758 forflyttedes han til

Tjustrup Skole, hvorfra han senere flyttede til Hyllested Skole, derefter fik han Skørpinge—Faardrup Degnekald og endte som Degn til Vemmelev—Hemmeshøj. Nogle Dage hen i det nye Aar tilskrev Provst Beyer Biskoppen, at Skolerne i Herlufllille og Tybjerglille stod vakante. Om den „fattige, skikkelige“ Lindenblads Forflyttelse skrev Beyer: „Lindenblad var saa glad derover, som han kunde have faaet en Tjeneste paa mange Hundrede Rigsdaler, fordi han kom fra det meget slette Sted, hvor han var. Han faar nu 42 Rd. aarlig og slet intet mere. Det var at ønske, han kunde faa et Degnekald, om ikke et Præstekald, som han gerne kunde forestaa.“

Herlufllille Skole stod nu længe vakant. Overfor Biskoppen undskyldte Beyer sig med, at Skolehuset heniaa i saa slet Tilstand, at intet Menneske vilde være der, og Lønnen lokkede jo ingen til. Han havde ofte gjort Erintring om Skolens Reparation, men var hidtil ikke hørt. Om det meget omtalte Jordskælv i 1759 tilføjede Provsten: „I lige Maade følger Relation om det Jordskælv mellem 21. og 22. December, hvoraf gunstigst kan erfares, at det temmelig stærkt er fornummet over hele Herredet, dog Gud ske Lov uden Skade; thi Hr. Wegners (Kapel-lanen til St. Peders i Næstved) Kakkelovn kunde nok være revnet tilforn, da han alene siger at have mærket denne, men ej, at den er sket den Gang.“ Biskoppen pressede stadigt paa, men sent paa Efteraaret 1761 erklærede Beyer, at han ikke kunde formaa Skolepatronen til at sætte Skolen i Stand og beskikke Skoleholder. Men nu havde han rent ud skrevet, at hvis det ikke skete, saa vilde han angive det videre, og saa skulde det gaa lige efter Forordningen. „Derpaa har Hr. Wellejus for kort Tid siden sagt, at han ingen Skoleholder vidste at foreslaa, og vedkommende ingen at antage, men har bedet, at jeg vilde foreslaa.“ Præsten havde ytret noget om, at han gerne vilde have en Student til Skolen, der ogsaa skulde være Substitut i Herlufmagle og somme Tider prædike for ham, og han vilde

nok selv give 10 Rd. til en saadan Ordning. En Maaned efter meldte Beyer til Bispen: „Hr. Wellejus ved ikke, om Heriuflille Skole endnu er repareret eiler ej. Vore Forfædre kunde bedre bygge Kirker, end vi vedligeholde et Skolehus paa 2 a 3 Fag.“ Wellejus havde forandret sine Tanker vedrørende Løftet om de 10 Rd. til Skoleholderen. „Saa meget er vist, at det er Synd, at Børnene i de 2 Byer har nu gaaet der i 3 Aar, og der har ingen Skole været, og intet er læst for dem. Jeg har erindret derom til Præsten over 10 Gange.“ Man vil se, at Provsten gav Wellejus Skylden, men Provstens elskværdige, henholdende Form egnede sig næppe til at fremme saa kildne Sager.

Efter endnu et Par Aars Tøven befalede Biskoppen, at Skolen skulde sættes i Stand, og Skoleholder antages. Det hjalp. Skolepatronen, Justitsraad *Rothe*, Tybjerggaard, istandsatte Skolehuset og gav *Hans Nielsen Birke-dal*, ust., Kaldsbrev paa Skolen 6. 9. 1763. Han var Broder til Skoleholderen i Skelby. Vinteren forud havde Præsten ladet en Kone, „den næst forrige Skoleholders Datter“ læse for Børnene. Skolehuset, der hiåtil bestod af en Skolestue paa 2 og et Kammer paa 1 Fag, var nu udvidet til 6 Fag med en Stue paa 2 og en Forstue paa 1 Fag. Den næste Skoleholder, *Nicolaj Berner*, ust. ffis. 1781 til Holsted, og *Andreas Kühl*, Stud., Aaret efter til Lyngø, hvor han kort Tid efter døde, 27 Aar gl. Han var gift med en Datter af Provst Beyer. *Andreas Hugo Schurmann Clementin*, 1786—† 90, 50 Aar gl., fh. Tybjerglille var „en svagelig Mand, men en tro og flittig Husholder i Skole og Liv.“ Han hædredes af Biskop Balle med en Præmie, jvf. Næsby Skole. Skoleinventar 1784: 1 Bord, 3 Bænke, 0 Bøger. Der var 14 Børn.

Skolen stod nu ledig et Aar, men da Træløse Skole ogsaa blev vakant henad i 1791, vilde Herskabet paa Raunstrup have opbygget „i Stedet for disse 2 Skoler een større og bedre ved Raunstrupgaard, som skulde være

meget nyttigere og bekvemmere for Beboerne der i Egnen.“ Da det ikke lykkedes, kaldedes *Daniel Reinart*, 1791—97, ust. og en Søn af Skoleholderen i Skelby. *Mathias Graulund*, 1797—† 1811, 71 Aar gl., ust., klagede over, at der ikke, som det krævedes ved Forordningen, var ophængt en Skoleinstruks i Skolestuen, saa han havde ikke autentiske Oplysninger om sine Rettigheder og Forpligtelser. En gammel 70 aarig Mand vilde bevise, at Substitutstillingen altid havde været tillagt Skolen. „Foruden Bogstolen er tillagt Skolen 6 Gaardbeboeres Degnetrave med Julerente, hvilket Bønderne havde afleveret til ham trods Degnens Forbud (1798).

I November 1801 faldt den ældste Del af Skolehuset ned. Entreprenør, Kromand *Gørtsen*, Herlufmagle, paa-tog sig at opføre en ny Skole ganske som den gamle. Men Gørtsens nye Skole kasseredes, og han fik ikke det tilslagte Beløb paa 180 Rd. En ny Skole opførtes først 1804, men der var ingen Brønd, Vand maatte hentes fra Bybrønden, og Skoleholderen skulde have „Økonomi i samme Stue, som Børnene læser i.“ Der blev kun Plads til 1 Bord og 2 Bænke, hvorved meget knebent paa den ene Side kunde sidde 8 Drengene, og ved den anden Side 8 Piger. Da der nu var 2 Klasser, kunde 32 Børn altsaa ved skiftevis Skolegang faa Plads, men Skoledistriktet havde 66 skolepligtige Børn. Graulund klagede over saadanne Tilstande, og Skolepatronen, Provsten og Sognepræst Hammer kom og tog dem i Øjesyn. Dr. Hammer fremsatte følgende Paastand: For at vinde Plads i Skolestuen skal Skolelæreren flytte sit Bohave paa Loftet for der med Familie at holde Økonomi. „Min Kone svarede dertil: Fordi vi er ikkuns simple og fattige Folk, maa Hr. Doktor Hammer dog ikke anse os for Svin ... Intet blev besluttet.“

Baade 1802 og 1805 indgik der Klager over Graulund, der beskyldtes for Drikkfældighed og for at foregaa Ungdommen med „onde Eksempler“. Og Graulund klagede 1806 over sin ringe Lønning: Skoleløn 6 Rd., Offer i Bog-

stolen 2 Rd. 2 Mk. 7 Sk., tidligere gav Offeret 14 Rd., men Degnen havde nu i 2 Aar holdt 2 Assisterter til sin Skole, af hvilke den ene samt en resigneret Skoleholder Anders Erichsen hver Søndag havde staaet i Bogstolen. „Og jeg som kaldet Substitut har maattet staa allerinderst ved Muren.“ Saa fik Graulund jo ogsaa de 6 Mands Degnetrave. Men hans Formand have nydt Skolepenge af 19 Gaarde i Skoledistriktet, og nu eksisterede der kun 11 Gaardmænd, som imidlertid hver holdt 1 Karl og 1 Pige a 10 Sk., hvilket gav 1 Rd. 14 Sk., desuden 18 Husmænd a 4 Sk. = 4 Mk. 8 Sk. Hans Indkomster for 1804 havde i Penge været 8 Rd. 2 Mk. 7 Sk. Han havde selv maattet købe Brændsel for 11 Rd., selv lejet 2 Td. Land for 8 Rd. til Græsning og givet 2 Rd. i Leje for en øde Gaardsplads i Mangel af Kaalhauge. Desuden havde han bekostet et Skillerum for „Økonomien“ opsat i Skolestuen, 8 Rd. 3 Mk. 10 Sk., og selv opført 4 Fag Hus til Stald og Lade! Nu var der jo udlagt Jordlod til Skolen. Skolernes Græsningsret, men ikke Vinterfoderet: Hø og Halm, blev ved Udskiftningen afløst af udlagte Skolejorder.

Efter at den nye Skoleplan i 1812 var vedtaget, forflyttedes *Niels Petersen*, Herlufmagle, hertil. Han blev i 1832 forflyttet til Bavelse. Han er noget stridig, noterede Biskop Münter 1824, og 1828: 5¹ Børn. g. tg. mdl. g?

4. Tybjerg Skole.

Det meddeles 1735 til Stiftsøvrigheden, at „Tybjerg Skole er indrettet af Tybjerggaards Ejer, som lønner Skoleholderen for 10 fattige Børn at læse.“

Samtidigt med, at Oberstløjtnant *G. F. von Lepel* til Tybjerggaard under 3. 7. 1724 funderede Tybjerg Hospital for 7 Lemmer, hensatte han en Sum, der afgav 11 Rd. 4 Mk. i aarlig Rente, til aarligt Underhold for en Skoleholder, der kunde holde Morgen- og Aftenbøn i Hospitalet og holde Skole for de fattige Børn „udi den opbygte Skole, som i en Del bruges til Tinghus.“ Da han imidlertid fandt

Rentebeløbet for ringe til Skoleholderens Kost og Løn, resolverede han, at Lønnen skulde forhøjes med 6 Rd. 2 Mk. aarlig af de Penge, der lagdes i Helene Kildes Blok. Skoleholderen maatte modtage betalende Børn til Undervisningen.

Den funderede Skole havde til Huse i en teglhængt 7 Fags Bygning. Her havde Birkeskriveren i mange Aar holdt Skole for Tybjerg, Hjlemsøllille, Orup og 5 Huse i Endemarken. Da nu fornævnte 18 Rd. i Skoleløn ikke opfyldte Skoleforordningens Krav, lagdes 4 Td. Rug og 4 Td. Byg til. Skoleholderen hed nu *Jens Bøghvad*. Ved Herredsskriverskiftet i 1766 blev *Peter Falster* Stedets Skoleholder, derefter *Jens Hansen*, † 1783, og *Jens Møller* til 1810 alle ustuderede.

Provst Beyer noterer fra sit Skolebesøg i 1784: „Skolehuset er samlet med Tingstuen, hvor der holdes Ting om Onsdagen. Det, som egentlig hører Skolen til, er 4 Fag, nemlig Skolestuen 2½, Køkken og Spisekammer 1½ Fag. I Skolen er allerede en ordentlig Spindeskole, og der var mange Rokker, hvorpaa Pigerne, som gaar i Skole om Formiddagen, lærer at spinde om Eftermiddagen af Skoleholderens Kone, som er ordentlig oplært i København til at være Spinderske. Skoleholder *Jens Møller* lærer nogle at skrive. Inventar: 1 langt Bord, 2 lange Bænke, 1 Jernkakkellovn, 1 Bibel, men ej andre Bøger.“ Beyer besøgte Skolen igen Aaret efter: Spindeskolen gik blandt alle disse i saa artig og god Orden ... Mange smaa Spindere undervistes. Saa at jeg kan sige, at hele denne Sag er en smuk og nyttig Indretning og sker baade ordentlig og skikkelig, hvilket jeg efter kongelig Majestæts Ordre ved Hans Højærværdighed Biskoppen er kristelig tilkendegivet ved Skrivelse af 13. 10. 1784 — nemlig, at Provsterne i det mindste een Gang aarlig skal efterse disse Spindeskoler, og denne Skole er 2 Gange efterset. Provsten tilføjede: Her i Tybjerg Herred er ingen flere Spindeskoler oprettet ved de danske Skoler, da der dog er

baade Skoleholdere og Skoleholderhustruer, som baade gerne vilde og kunde ligeledes forestaa en Spindeskole, som er mig svaret ved Overhørelse i Skolerne i Efterspørgsel om Spindeskoler.

Den sidste Skoleholder i Tybjerg hed *Jørgen Musfeldt*, ust., 1810—† 22. Fra 1812 blev han Skolelærer og Kirkesanger, men han var drikfældig og uduelig. *Daniel Pedersen Falch*, ust., efterfulgte. *Vis.* 1828: 65 Børn. g. tg. g. g?. 1837: Falch noget drikfældig, ved Undervisningen søvning, konfus og manglende baade Kundskab og Duellighed.

5. Tybjerglille Skole.

For Tybjerglille og Hækkerup stiftedes en Løbeskole i Tybjerglille By, der begyndte sidst i Januar 1742. Naar den funderede Skole i Tybjerg var blevet nyindrettet, da vilde Gisselfeldts Herskab, saa længe de 2 Byer søgte Skolen, tillægge Skoleholderen 3 Td. Rug, 3 Td. Byg, 5 Læs Tørv og levere en Kakkellovn til Skolen. Der nævnes ingen Skoleholder, før *Ib Been* forflyttedes til Aversi i 1758.

Ligesom i Herlufllille mærkedes ogsaa her en Slaphed i Skoleledelsen saavel fra den uinteresserede Sognepræst Poul Wellejus' som fra den lempfældige Provst Beyers Side. Som tidligere omtalt havde Provsten i Nytaaret 1759 anmeldt baade Herlufllille og Tybjerglille Skoler som ledige. „Hvad Tybjerglille Skole angaar, da er der alt ved Mikkelstider kommen en Person i Skolehuset med vedkommendes Tilladelse, som har søgt at blive Skoleholder og dertil faaet Præstens og min Attest. Han har og allerede i Vinter begyndt at holde Skole, men har ej faaet Bestalling derpaa ... Dog mener jeg, samme Person beholder Skolen.“ Beyer oplyser iøvrigt, at Skoleholderen af sin ringe Løn maatte betale Leje af Kakkellovnen! Skolen meldes endnu i 1761 som vakant. Saa blev der helt stille om den, indtil *Andreas Hugo Schurmann*

Clementin, 1772—86, ansattes, jvf. Herlufllille Skole. *Anders Erichsen*, 1787—1800, *Peder Andersen*, 1800—06, „en duelig Bonde“, og *Morten Christensen*, 1806—† 38, fh. Reinstrup Skole, alle ustuderede. Morten Christensen, f. 1778, var dannet til Skoleholder af Dr. Hammer. *Vis.* 1828: 40 Børn. mg? mg. mg. g. 1837: M. Christensen er en simpel Mand, men meget skikkelig og passer sin Skole tro.

Sognepræsten, Dr. theol. *Edvard Hammer*, oplyser i 1807, at han lod sig „det være mig angelegen at befordre nøjagtig Indenadlæsning. Schouboes Bibelhistorie har jeg temmelig almindelig indført. Ogsaa andre Læsebøger. Lærebog og Katekismus vilde jeg at skulle bie, indtil de havde Smag paa at læse og nogenlunde Færdighed deri. Her skrives og læses Skrift i alle Skoler. I Tybjergllille Skole regnes med særdeles Fremgang tillige. Ligesom ogsaa der læses Jordbeskrivelse. Hammer var Præst her 1793—1829. I 1811 underviste han 3 af Pastoratets Skoleholdere i at katekisere over Lærebog og i Retskrivning.

Frederik Meisler, der senere blev Lærer i Vridsløsemagle og senest i Magleby, Møen, samt Folketingsmand, var Lærer ved Tybjergllille Skole 1839—41. Han fortæller i sin Selvbiografi „Vajsenhusdrengen Nr. 101“ om Forholdene i Tybjergllille. Lejligheden i Tybjergllille Skole bestod af en lille Stue og et lillebitte Kammer med klinede Vægge og Lergulv, og der var saa lavt til Loftet, at han skønt lille af Vækst ikke kunde staa oprejst under Bjælken i Sovekammeret, hvis lille Vindue kun talte 8 smaa Ruder ialt. Køkkendøren var netop $2\frac{1}{4}$ Alen, saa han stødte ofte Panden mod Karmens øverste Del. „En Vintermorgen vaagnede vi ved en underlig plaskende Lyd. Snevandet var gaaet gennem Lervæggen ind i Sovekammeret, saa Vuggen gik i flere Tommer dybt Vand. Ogsaa Væggene i Dagligstuen fik alt imellem lignende Indfald, og Udhusets Vægge og Tag var ligefrem en Uendelighed af Huller. Under den ene Gavl kunde man søge

Ly i Regnvejr, da den hældede et Par Alen ud foroven og i denne Stilling var spigret fast.“ Skolejorden var paa 7 Tdr. Land, slet Bonitet, lagt paa 3 forskellige Steder. Der blev drøftet at bygge ny Skole. En Stuebygning og et Udhus, hver paa 8 Fag Egebindingsværk og muret med brændte Sten, kunde opføres for kun 700 Rd. foruden Mursten og Kalk, der gaves frit fra Gisselfeldt. Velstanden i Tybjerglille var ringe, Levemaaden ogsaa, Jorderne af ringe Bonitet, og Driften ikke bedre. Svinene gik løse om Vinteren og søgte Føden rundt omkring. Den usle Besætning sultefodredes, og man kunde købe en jævn god Ko for 14—16 Rd., Smør for 1 Mark Pundet. Den største Indtægt var Salg af Fjerkræ, navnlig tvangsfodrede Høns og Ænder, der i Fedningstiden holdtes indespærret i smaa Rum under Dagligstuens Vægbænke og kun toges frem, naar de skulde stoppes. Hver Mand tog da sit Kræ mellem sine Knæ, stoppede Rugmelsklumper ned i dets Hals og førte dem med Fingrene hele Spiserøret igennem ned i Kroen, indtil denne var propfuld. I Løbet af et Par Uger blev „Stophønsene“ smækfede, og henad Jul kørtes fra hver Bondegaard et svingende Læs Fedevarer til Hovedstaden.

Meisler plejede Omgang med sin Ven, Lærer Abildgaard i Skelby, og de mange dygtige Lærere paa Holsteinborg Gods. Han holdt Foreningsmøder sammen med 3 Lærere syd for Næstved, skiftevis i deres Hjem. Men om Lærerne i Tybjerg Herred skriver han rent ud: „Jeg har aldrig kendt saa død en Kreds af Lærere som paa denne Egn dengang.“

Kilder.

Lundsarkivet: Indkomne Sager til Bispen. De danske Skoler. Sognearkiver. Provsti- og Amtsarkiver. Provst Beyers Journal. Visitatsbøger. *Rigsarkivet:* Generalkirkeinspektoratets Kollegialarkiv. Skolekommission af 1789. Folketællinger m. m. *Trykte Kilder:* Wibergs Præstehistorie, Anders Petersens Sjæll. Stifts Dagnehistorie, Bjørn Kornerups J. P. Mynsters Visitatsbøger, Hofmanns og Schacks Fundationer.

AAR 1848 I SYDSJÆLLAND

Af Rasmus Nielsen.

DETTE for Danmark saa begivenhedsrige Aar: Frederik den Syvendes Tronbestigelse 20. Januar 1848, Forfatningsreskriptet af 28. Januar om en Fællesforfatning for hele Monarkiet, Møderne i Rendsborg 18. Marts og i København 20. Marts, Folketoget i København 21. Marts, Oprøret i Hertugdømmerne 23. Marts, Krigen o. s. v. gav Anledning til følgende Begivenheder i Sydsjælland.

Der blev holdt offentlige Møder i Vordingborg 7. Marts, hvor omtrent 400 Købstadbeboere, Landboere og Embedsmænd var mødt, i Stege 8. Marts, hvor omtrent 200 Mennesker af ovennævnte Samfundsklasser var til Stede, og i Næstved 9. Marts, hvor omtrent 200 Købstadsborgere og Embedsmænd, men ingen Landboere var forsamlede. Ved alle tre Møder talte disse tre Købstæders Stænderdeputerede cand. jur. *Hother Hage* fra Stege og foreslog, at man vedtog og underskrev følgende Erklæring:

1. Vi anser en Fællesforfatning for det tyske Forbundsland Holsten og den danske Stat som højst farlig og fordærvelig, og vi tror, at enhver dansk Borger, der har Statens Uafhængighed og Folkets Nationalitet kær, bør protestere mod en saadan. Derimod maa vi anse det ikke blot ønskeligt, men ogsaa nødvendigt, at den danske Provins Slesvig faar en fælles Folkerepræsentation sammen med Kongeriget Danmark.

2. Vi forventer, at den ved Reskriptet af 28. Januar d. A. bebudede Forfatningslov, før den faar Lovskraft,

vorder antagen af en Folkerepræsentation, der er valgt efter en saadan Valgmaade, som svarer til Folkets retfærdige Krav og til Opgavens Storhed.

3. Vi beslutter, at der dannes en Komite, som sætter sig i Forbindelse med den i København sammentraadte Komite, og som her i Distriktet virker for de i nærværende Forsamlinger udtalte Anskuelsers Udbredelse og i dette Øjemed indsamler Bidrag, som anvendes til at dække Komiteens Udgifter, og hvis Overskud indsendes til den københavnske Centralkomite.

Denne Erklæring blev aldeles enstemmigt vedtaget i alle 3 Forsamlinger. Den laa saa til Underskrift i alle tre Købstæder. Hvor mange der skrev under, vides ikke.

I „Almuevennen“ for 15. Marts 1848 skrives: „Vi tvivler ikke om, at enhver dansk Mand, der føler varmt for sit Fædrelands uafhængige og selvstændige Fremtid, vil ile med at styrke denne Sag ved sit Navn og ved sit Tilskud til de Udgifter, der er fornødne, hvor noget stort og godt skal gennemføres.“

Det var Ejderprogrammet, som her var vedtaget.

22. Marts 1848 blev der paa Foranledning af Borgerrepræsentanternes Formand Tømremester *Søren Frederik Hoffmann* holdt et almindelig Borgermøde i Næstved, hvor Borgmester *Daniel Tonnies Lawätz* oplæste Avisernes Beretninger om de foregaaende Dages Begivenheder, og hvor der blev vedtaget og underskrevet af mellem 2 og 300 Indvaanere en Adresse til Kongen, som gik ud paa, at det maatte blive befaleet, at Købstædernes vaabendygtige Mandskab snarest muligt væbnes og indøves, for at vi ikke skulde være uforberedte, naar Kongen i Farens Stund maatte kalde os til Fædrelandets Forsvar.

I Roskilde blev der samme Dag holdt et Møde, hvor man vedtog at danne en „Forening til Vaabenøvelse“. Man opfordrede i Fædrelandets Navn Ungdommen af hvilken som helst Stand og Stilling fra By og Land til at møde i Katedralskolens Gymnastiksal 25. Marts Kl. 5½ „for at vedtage det fornødne.“

Værnepligten hvilede dengang kun paa Bondestanden; men ved Forordningen af 23. Sept. 1848 indførte Krigsminister Tscherning almindelig Værnepligt. Den grundlovgivende Rigsforsamling vedtog 12. Febr. 1849 en Lov om almindelig Værnepligt.

Den 12. April 1848 om Eftermiddagen Kl. mellem 6—7 for det Rygte som en Løbeild gennem Vesteregede og Kongsted Sogne, at Landsforræderen, Hertug Christian af Augustenborg, hemmeligt skulde være kommet til Gisselfeld eller Rosendal. Dette Rygte gjorde et stærkt Indtryk paa Beboerne, saa meget mere som de to Grever Danneskjold til Gisselfeld og Holck til Rosendal var begge meget nær beslægtede med Hertugen, da Hertuginde var Danneskjolds Søster og Søster til Grevinde Holck.

Bondestanden kunde nu ikke være ligegyldig overfor et saadant Rygte. I Løbet af et Par Timer var omtrent 200 Mand forsamlede, og de var bevæbnede med Geværer, Høtyve eller Knipler.

De blev nu delt i to omtrent lige store Afdelinger, som øjeblikkelig skulde drage hver til sin Side for at besætte de to Herregaarde, inden det blev Dag. De skulde saa nøje som muligt undersøge Gaardene for at faa Visshed for, om Hertugen eller nogen af hans Familie opholdt sig der.

Da den ene Afdeling kom til Vesteregede, hvorigennem den skulde for at komme til Gisselfeld, optraadte Herredsfoged og Assessor *Brun*, som havde faaet Underretning om, hvad Bønderne havde i Sinde, paa Embeds Vegne og tværtimod sin Pligt, idet han efter Anmodning af Afdelingen ikke alene selv som Politimester burde have deltaget i Ransagningen og draget Omsorg for, at den paatænkte Vagt og Indesluttelse af Gisselfeld var blevet udført saa ordentligt og hurtigt som muligt, men i Stedet for fik han ved List og ved sin Politimagt Bønderne overtalt til at gaa hjem, efter at han havde fortalt dem, at en Slave var brudt ud af Fængselet, og at han ansaa

det for en langt større Vigtighed at paagribe ham end at søge efter Hertugen paa Gisselfeld, hvor han forsikrede, at denne ikke var.

Brun kunde nu være blevet Skyld i, at Hertugen kunde være sluppet bort, uden at han var blevet paagrebet, hvis han havde opholdt sig paa Gisselfeld.

Den anden Afdeling af de bevæbnede Mænd delte sig i to Partier og drog mod Rosendal; den ene gik gennem Kongsted, Jyderup og Tystrup, mens det andet gik forbi Lystrup gennem Hovby, hvor en Del Bønder sluttede sig til, og de to Partier samledes igen efter truffen Aftale paa en Runddel noget foran Rosendal. Her var nu forsamlet omtrent 250 Mand, som blev opstillet i 2 Geledder, et paa hver Side af Vejen. Der blev udvalgt 2 Vejvisere og 4 „Gefrejdere“. Forsamlingen blev paa det alvorligste formanet og anmodet om i al Stilhed og Sindighed at følge og adlyde „Gefrejderne“, der saa gav Ordre til, at Mandskabet paa højre Side af Vejen indsluttede den høje Side af Rosendal, mens Mandskabet ved venstre Side af Vejen omringede den venstre Side af Gaarden, som altsaa nu var helt omgivet af Bondeskaren.

To Mand blev sendt hen til Sognefogeden for Fakse Sogn *Johannes Larsen* i Rejnstrup for at meddele ham som nærmeste Politiovrighed, at Bønderne i al Stilhed havde besat Rosendal, at hver Mand blev paa sin Post, til han blev afløst, men at de ellers ikke vilde foretage sig det ringeste for ikke at gøre nogen som helst Uro paa Gaarden, hvor enhver kunde forblive i sin gode Søvn Natten over, før Øvrigheden var kommet til Stede. De anmodede Sognefogeden om straks at sende Besked til den højtagtede Herredsfoged, Kammerjunker *Bülow* i Storchedinge.

Men endnu før Bønderne havde besat Rosendal, kom Assessor Brun, og han raabte straks, om Gmd. *Peder Olsen* fra Skovthorup var der. Der blev svaret, at han var foran. Han kom nu snart til Stede. Han spurgte først,

hvem Brun var. Denne svarede med „en rask Stemme“, at han var Politimesteren fra Vesteregede.

Da Bønderne hørte dette, undrede alle sig meget; thi det forekom dem højst besynderligt, at en fremmed Politimester vilde indfinde sig paa et Sted, hvor han intet havde at gøre. De var ingenlunde pligtige til at adlyde ham.

Da han forlangte af dem, ligesom han havde forlangt af den Afdeling, der skulde til Gisselfeld, at de skulde gaa hjem, da Hertugen ikke var paa Rosendal, nægtede de at adlyde ham. Flere sagde til ham, at de ikke vilde gaa hjem, før de havde udført deres Beslutning; men dette kiang ikke godt i Assessorens Øren, og han forsøgte at skræmme dem fra at udføre deres Forehavende ved at sige, at de ikke havde Ret til at betræde Grev Holcks Ejendom paa en saadan Maade, hvorpaa han fik til Svar, at „sligt dog havde ladet sig gøre hos Andreas Nielsen i Freersløv“.

„Ja, der var Politiet til Stede“, svarede Brun.

Peder Olsen sagde saa til ham, at de uden videre vilde udføre deres Forsæt; men Brun bemærkede hertil, at Peder Olsen ikke kunde svare for andre end for sig selv.

Peder Olsen raabte til dem alle, om det ikke var deres Mening at udføre, hvad de havde besluttet. „Jo“ lød Svaret fra hele Forsamlingen. Derpaa blev der kommanderet „March“, og Herregaarden Rosendal blev straks besat.

Assessoren vilde nu ogsaa ind paa Gaarden, hvilket tillodes ham, og da han havde udført sit Ærinde hos Grev Holck, tilbød han at blive, til alt var færdigt.

Man bad ham om at „tage sin Post“ i Haven, men dette vægrede han sig ved, hvilket vel ogsaa maatte undskyldes, da han formodentlig havde vigtigere Ting at tale med Greven om. En Fordel for Bønderne ved denne Lejlighed var dog Bruns Nærværelse, nemlig at han fik vækket Greven, som da straks skrev til Amtmanden, og denne kom allerede til Stede mellem Kl. 4 og 5 om Nat-

ten. Bønderne havde ikke tænkt paa at sende Bud efter ham, før det blev Dag, og det vilde da have taget meget længere Tid.

Provst *Freuchen* fra Fakse, som ogsaa var kommet til Stede, modtog Amtmanden, da han kom, og sagde til ham, at alt gik saa ordentligt, roligt og stille til, hvilket glædede Amtmanden; men hvor stille og roligt det end gik til, fortalte dog Rygtet, at omtrent 30 Dragoner var paa Vej fra Næstved til Rosendal, „formodentlig besørgede af Hr. Brun for at forøge Roligheden.“

Da Amtmanden var kommet til Gaarden, raabte han ligesom Brun paa Peder Olsen fra Skovthorup, og denne kom straks for at høre, hvad Amtmanden havde at befale.

Følgende Embedsmænd og Bønder: Amtmand *Neergaard*, Provst *Freuchen*, begge Sognefogederne fra Fakse Sogn, Gaardmændene Peder Olsen og Henning Hansen fra Skovthorup og Hans Jørgensen fra Kongsted begyndte nu en meget nøjagtig Ransagning af Rosendal, og Amtmanden og Provsten opfordrede bestandig de øvrige til at gøre sig Umage; men man fandt ingen Hertug.

Til Slut takkede Amtmanden Bønderne for den Orden og Sømmelighed, som de havde udvist.

Der blev foretaget en Optælling af Mandskabet, og det viste sig, at Antallet nu var vokset til 300.

Amtmanden bad alle om at følges ad til Fakse for at faa en Forfriskning paa hans Regning. De udbragte et Leve for den kære Kong Frederik den Syvende. Derefter gik enhver til sit om Formiddagen den 13. April.

Da Bønderne fra den mod Gisselfeld udsendte Afdeling fik at vide, at Brun ikke havde faaet den anden Afdeling til at gaa hjem med uforrettet Sag, samlede herved 300 Mand fra 4 Sogne sig om Eftermiddagen den 13. April og gik til Gisselfeld, hvor en Eftersøgning fandt Sted ligesom paa Rosendal.

Herredsfoged Brun var mødt og meddelte Danne-skjold, hvad Bønderne havde i Sinde, og Brun deltog selv i Undersøgelsen.

I „Almuevennen“ for 24. April skrives: Ved disse Eftersøgninger var vi ikke saa heldige at træffe Landsforræderen, hvad enten han nu har været her, eller vi er kommet for sent; er det sidste Tilfældet, da har Assessor Brun hjulpet godt dertil. Havde det været en ganske uskyldig, men simpel Mand, paa hvem en ringe Mistanke for Tyveri kunde være opstaaet, eller en fattig Kone eller fattige Børn, som bad om Brød, dem havde Brun vistnok været villig til at eftersøge og fængsle paa det alvorligste; men hans Færd ved denne Lejlighed ser næsten ud til, at han ikke ønskede at gribe Hertugen, som dog meget godt uden hans Vidende kunde have været der til Stede. Derimod er det slet ikke urimeligt, at Hr. Brun kunde ønske at faa os straffede for, hvad vi har udført, dersom han havde mindste Udsigt til, „at et Forsøg derpaa vilde lykkes for ham. Han har ladet fattige arrestere, fordi deres Børn bad om Brød.“

Rygterne svirrede atter i Sydsjælland. Denne Gang var det om Husmændene i nogle Sogne mellem Næstved og Vordingborg. Dette gav Anledning til, at Birkedommer Manthey i Vordingborg nordre Birk 15. April 1848 udsendte følgende Cirkulære, som man har kaldt „Husmandscirkulæret“:

„Ifølge indløbne paalidelige Efterretninger agter Husmændene i Lundby, Østeregesborg og flere Sogne i disse Dage at gennemstrøje denne Jurisdiktion i bevæbnede Hobe for at opfordre eller i Vægringstilfælde tvinge Husmændene her til at deltage i saadanne Ekspeditioner, som i Løbet af de seneste Dage har fundet Sted mod Rosendal, Gisselfeld og Næsbyholm. Foranlediget herved maa jeg indstændigt anmode Forstanderskabet om at foranstalte Sognets Husmænd snarest muligt sammenkaldte og alvorligt foreholdte det betydelige Strafansvar, som de udsætter sig for ved at følge Voldsmændene, den Skade, de selv vilde lide ved, at Hovedgaardene ødelægges, og det intetsigende i de Trusler, hvormed man vil søge at

skrække dem for at forlede dem til at følge Hoben, til hvis Adspredelse ved militær Vaabenmagt, der alt er føjet fornøden Foranstaltning. Skulde desuagtet urolige Optrin forefalde, beder jeg mig uopholdelig derom underrettet ved ridende Bud.“

Imidlertid havde Regeringen fra Amtmand Neergaard faaet Besked om det „fredelige Krigstog i Sydsjælland“, og Justitsminister *Bardenfleth* udsendte da 18. Maj følgende Cirkulære, som man har kaldet et nyt Bondecirkulære, til Amtmændene:

„Under de særegne og vanskelige Forhold, hvori den danske Stat for Tiden er sat, idet der indenfor Statens Grænser er udbrudt et af overmægtige Naboer understøttet Optrin, mens til samme Tid en hurtig Udvikling og omfattende Omdannelser foregaar i vore indre Samfundsforhold, er det ikke at undres over, at en ængstelig Spænding kan bemægtige sig Gemytterne, at der hist og her kan foranlediges hidtil ukendte Bevægelser, navnlig blandt de mindre Landbrugere som den Klasse af Statens Borgere, der har Grund til at vente, at hin Udvikling af vore offentlige Forhold vil medføre ikke uvæsentlige Forandringer i deres hidtidige Stilling i Samfundet. Deslige Bevægelser, der fornemmelig har fundet Sted paa enkelte Steder i Sjælland, vilde under sædvanlige Forhold kun være af ringe Betydning; de er i Regelen vistnok kun tilvejebragt derved, at der af enkelte er blevet udbredt en overdreven Frygt for eller Forbitrelse imod saadanne Personer, som ansaas at kunne henregnes blandt Statens Fjender. Men under de nuværende Forhold turde en saadan Bevægelse, dersom den mere udbredte sig, blive af større Betydning og drage højst beklagelige Følger efter sig; navnlig vilde den rolige Udvikling af vore Landboforhold, hvorved disse alene kunne føres til et for Statens og selve Landboernes Tarv ønskeligt Maal, derved kunne standses og forrykkes.

Allerede i en lang Periode har den danske Regering

vist, hvor magtpaaliggende det har været den at føre Landbostanden fremad paa Oplysningens og Selvstændighedens Bane. De mange Foranstaltninger, der har været trufne til Forbedring af Almueskolevæsenet paa Landet, til at fremme Selvejendoms og Arvefæstes Udbredelse og til ved Hoveriets og Naturalarbejdets Afløsning samt en nærmere Fastsættelse af Forholdet mellem Jorddrotter og Fæstere at bestyrke de sidstnævnte mod vilkaarlig Behandling, de omfattende Forhandlinger, der har været førte om Forbedringer i Husmandsstandens Kaar, hvilke Forhandlingers umiddelbare Resultater nu ikke længere vil lade vente paa sig, viser noksom det folkekærlige Sindelag, der har besjælet de danske Konger, ogsaa mod de mindre Landbrugere. Men det er klart, at den i vore offentlige Forhold indtraadte Udvikling, hvorved der er tilstaaet den talrige Landbostand, uden Hensyn til deres Landbrugs Størrelse, en for dem tilforn ukendt Lighed med Statens øvrige Borgere i Udøvelsen af politiske Rettigheder, vil medføre, at Landboernes videre Fremskriden til Selvstændighed og Velvære vil være fuldstændigt sikret, naar denne Udvikling gennemføres ad lovmæssig Vej.

Enhver Forstyrrelse i den lovlige Orden vil kun kunne bidrage til at medføre en Standsning i denne Udvikling. Ligesaa magtpaaliggende som det nemlig er Kongen og hans Regering at fremme Landboernes Tarv ad en lovlig Udviklings Bane, lige saa bestemt maa Staten være forpligtiget til at anvende ethvert til dens Raadighed staaende Middel for at bekæmpe Lovløshed eller Selvtægt, hvor denne maatte vise sig. Beskyttelse af Ejendomsretten og Opretholdelse af de i Medhold af Loven erhvervede Rettigheder, saalænge indtil selve Loven anviser Maaden, hvorpaa slige Rettigheder kan afløses, er Grundpillen for Statens Bestaaen. Enhver Selvtægt vil, hvis den endog kun i een Retning blev taalt, føre til uoverskuelige Følger for alle Klasser i Samfundet.

Sandheden af disse Sætninger er iøjnefaldende for

alle. Enhver besindig Mand vil derfor, derom holder jeg mig overbevist være villig til at yde de offentlige Autoriteter den fornødne Bistand til Lovlighedens Opretholdelse, dersom der mod Forventning nogetsteds skulde vise sig Udbrud og lovløs Selvtægt. For imidlertid end sikrere at betrygge Staten mod ethvert som helst saadant Udbrud har jeg troet at burde anmode Hr. Amtmanden om at sætte under Overvejelse med Amsraadet og Politimestrene i Deres Amt, om de ikke kunde forskaaffe Landpolitiet en større Autoritet og Kraft, dels og fornemmeligen ved at sætte Politiet i nærmere Forbindelse med de kommunale Autoriteter, saaledes at navnlig Sogneforstanderskaberne erholdt en mere umiddelbar Virksomhed til Forebyggelse eller Tilintetgørelse af eventuelle Forsamlinger paa Landet i lovstridigt Øjemed, dels ved, hvor det maatte fornødiges at give Politimestrene Hjælp til Udøvelsen af deres Forretninger ved midlertidigen antagne Assistenten eller Betjente, i hvilken Henseende det da tillige maatte komme under Overvejelse, hvorledes de hertil medgaaende Udgifter kunde tilvejebringes.

Idet jeg saaledes tjenstlig udbeder mig Deres Ytringer om denne Sag snarest muligt meddelte ledsagende med de Betænkninger De maatte erhverve fra de vedkommende kommunale Autoriteter og Politiembedsmænd, maa jeg iøvrigt have Dem bemyndiget til, saafremt Omstændighederne maatte gøre det fornødent, forinden nærmere Bestemmelse herfra om den Sag kan erholdes, da efter egen Skønsomhed og Konduite at foretage saadanne ekstraordinære Foranstaltninger, som maatte udfordres til lovmæssig Ordens Opretholdelse i Deres Embedskreds, dog efter Raadførsel med de vedkommende navnlig tillige de kommunale Autoriteter.“

Dette Cirkulære vakte ikke saa lidt Harme i Bondestanden, og det blev drøftet paa flere Møder.

Præstø Amts Landkommunalforening drøftede 21.

Juni 1848 hos Gmd. Niels Jensen i Kongsted det Bardenflethske Bondecirkulære og besluttede at indsende et Andragende til Kongen om, at han skulde befale Justitsministeren at tilbagekalde sit foruroligere og irriterende Cirkulære. Til at affatte og indsende et saadant Andragende valgtes Formanden, Gmd. *Jens Sørensen* i Herfølge, *Møller Johannsen* i Hovby og Viceformanden, Gmd. *Peder Olsen* i Skovthorup.

Ansøgningen lyder saaledes:

„Det er med inderlig Glæde og Taknemmelighed, at Bondestanden fornam, at Deres Majestæt havde laant Folkets Ønsker Øren og afskediget et Ministerium, der i lang Tid havde været berøvet Folkets Tillid. Og i de ny Ministre os til Dels bekendte Personligheder saa ogsaa vi en Borgen for, at Bondestanden vilde komme til sin Ret, nemlig at stilles lige med de øvrige Samfundsklassers Rettigheder saavel som i Byrder. Og med Glæde har vi set vort Haab i flere Henseender gaa i Opfyldelse; den Maade, paa hvilken Krigsskatten er bleven fordelt, den ny Husmandsanordning, den bebudede Anordning om ikke-værnepligtiges Udskrivning til Krigstjenesten har opfyldt os med Taknemmelighed og Tillid til Deres Majestæt og dem, i hvis Hænder Statens højeste Embeder er nedlagt, og næst efter den enhver dansk Mand medfødte Kærlighed til Konge og Fædreland har denne Tidlid mægtigt bidraget til, at vi af villige Hjerter har ydet vor Skærv til Statens Tarv, ligesom vi ogsaa fremdeles skulde findes beredvillige til med Statens øvrige Borgere at bære alle de Byrder, taale alle de Savn, som maa bæres og taales, for at vort elskede Fædreland, helt og ubeskåret, med Ære kan føre den Krig til Ende, hvilken overmodige og uretfærdige Naboer har paaført os. Ogsaa vi beder dagligen Gud, at han vil forlene Deres Majestæt og Landets Øvrighed med Visdom og Kraft til at føre gamle Danmark til Sejr og Ære. Men, allernaadigste Konge! med jo større Frimodighed vi tør give os selv det Vidnesbyrd, at ingen Stand kan føle varmere for Konge og Fæd-

reland end Bondestanden, desto smerteligere maatte vi da ogsaa føle os berørte ved en Regeringshandling, der staar i den skarpeste Modsætning til Regeringens øvrige Færd.

Hvilken Misnøje Cirkulæret af 8. Novbr. 1845 vakte, hvorledes Bondestanden enstemmigt opløftede sin Stemme derimod, indtil endelig højsalig Christian den Ottende indsaa, at de havde fejlet, som havde forebragt ham, at Bondestanden mindre havde fortjent hans Tillid end Landets øvrige Stænder, er Deres Majestæt bekendt; men i Justitsministeriets Cirkulære af 18. Maj d. A. ser vi et Sidestykke til hint; thi ogsaa dette stiller os under en anden Lov end Landets øvrige Indvaanere, ogsaa det tilsigter at prisgive os for enkelte Politimestres ofte lune-fulde og vilkaarlige Foranstaltninger. Og hvorved har vel Bondestanden fortjent denne Mistillid fremfor andre? Vi ved det ikke. Intet Sted paa Landet, vi vover at paastaa det, er der foregaaet noget, der kan sættes i Sammenligning med det, der er foregaaet f. Eks. i København, Holbæk, Ringsted og flere andre Steder, og dog er det Bondestanden, man vil berøve Ret til at samles for at afhandle sine Anliggender.

At der er vaagnet et nyt Liv i Bondestanden i den nyere Tid, derover glæder vi os daglig, og vi har Grund til at antage, at Regeringen deler vor Glæde; at dette Liv kan have foranlediget enkelte slettænkende eller vildledte eller uvidende Personer af Bondestanden til at ville forlede deres Standsfæller til Skridt, som de siden vilde komme til at fortryde, indrømmer vi villigt; men har vi ikke de sørgeligste Beviser paa, at saadanne Personer kunde findes endogsaa i de højeste Samfundsklasser? Og naar er det vel lykkedes at formaa Bondestanden til noget ulovligt? Er der noget Tilfælde, i hvilket de ikke har været modtagelige for Oplysning og Vejledning? Man anfører ikke den her i Amtet foregaaede Ransagelse paa et Par Steder; thi Bønderne gjorde den Gang ikkun, som

de troede at være Pligt imod Konge og Land. At enkelte af dem ikke havde Indsigt til at begribe, at de, som de søgte, ikke kunde være der, er dog ingen Ulovlighed, ej heller er det Justitsministeriets i den Anledning udstedte Cirkulære, der har belært om, at hint Foretagende maaske var en Overilelse. Men at dette og andre lignende Tilfælde, der ved skørhovede Personers Indberetninger kunde have antaget Udseende af faretruende Ulovligheder, maa have bevæget Justitsministeren til at udstede hint for Bondestanden saa krænkende Cirkulære af 18. Maj d. A., maa vi imidlertid antage.

I dybeste Underdanighed tager vi derfor vor Tilflugt til Deres Majestæt, hvis foikelige og retfærdige Sindelag vi kender, med den Bøn, at Deres Majestæt vilde behage allernaadigst at befale Justitsministeren at tilbagekalde oftnævnte Cirkulære af 18. Maj d. A.; thi Danmarks Bondestand vil ikkun, hvad der stemmer med Lov og Ret; Danmarks Bondestand beder Gud bevare Landet for den værste Ulykke, der kan ramme et Folk: Indvortes Tvedragt og Vold.

Allerunderdanigst

F. Johannsen, J. Sørensen, Peder Olsen,
Gaardfæster og Møller. Gaardfæster. Gaardfæster.
Hovby, Herfølge og Skovthorup, d. 1. Juli 1848.

Bardenfleth maatte allerede i Juli 1848 tilbagekalde sit Cirkulære.

Kilder: Almuevennen 15. Marts, 24. April, 20. Maj, 16. Juni og 24. Juli 1848 og Roskilde Avis 23. Marts 1848.

ELMELUNDEMESTEREN

Af *R. Berg.*

I de møenske Kirker, Elmelunde, Kjeldby og Fanefjord har en Maler en Gang i det 15. Aarhundrede decoreret Hvælvingerne. Sandsynligvis har han boet i Stege eller Stubbekøbing, eftersom han ogsaa har virket i Nørre Alslev og Tingsted Kirker paa Falster. Nogen stor Kunstner har „Elmelundemesteren“, som man efter Francis Beckett er bleven vant til at kalde ham, ikke været, men hans Arbejder er interessante, fordi de giver os et levende Indtryk af det religiøse Liv herhjemme i det 15. Aarhundrede.

Det var paa alle Omraader en Nydannelsens Tid. Politisk og nationalt var Kongedømmet i Vækst, og i religiøs Henseende var Personlighedslivet ved at vinde frem i Modsætning til den Overvægt, den katholske Pavekirke hidtil havde haft. Den kunde ikke længer frelse. Rundtom i Europa danner der sig mangfoldige Sekter i Opposition til den herskende Kirkemagt. Hvorvidt disse har haft nogen Indflydelse herhjemme, ved vi ganske vist ikke, men vist er det, at det personlige Gudsforhold faar en Betydning, det ikke tidligere havde haft. Vidnesbyrd herom er Oversættelsen til Dansk af Suso og Thomas à Kempis. Det religiøse Liv faar en Tone af Inderlighed og Dybde, der viser sig i en stigende Syndsfølelse og Domsfrygt. Hvorledes det skulde gaa ens Sjæl paa den yderste

Dag var et Problem, der greb dybt ind i alles Sind. Det lyder til os fra samtidige Testamenter — f. Eks. — „tænkes at intet er vissere end Timen til min arme Sjæls Hjælp og Bestand ...“ eller „intet er vissere end Døden og intet uvissere end Dødens Time ...“. Tiden er fyldt med bange Sjæle. Derfor knytter man sig til Kristi Frelsergerning med en Styrke uden Lige, hans Liv og Vandring her paa Jorden fra Fødsel til Grav fordyber man sig i med en rørende Hengivelse, og man har ikke nok i Biblens Beretning herom, men maa have de apokryfiske Skrifter med, maa vide, at Jesus allerede som Barn kunde øve Undergerninger og sætte sig ind i hans Liv i alle Enkeltheder.

Det er netop om hele denne Sindsstemning, at Elmelundemesteren med sine Billeder i de mønske og falsterske Kirker giver os en levende Forestilling.

Han er en Fortolker af høj Rang og har forstaaet at gøre Biblens Skildringer levende for sin Samtid. De er ægte folkelig Kunst. Navnlig giver Billederne i den dobbelthvælvede Fanefjord Kirke os et udmærket Eksempel paa, hvad der har optaget Sindene.

Der har vi da først Skildringerne fra Madonnas Liv. Bebudelsen, Besøget hos Elisabet, saa kommer Jesu Fødsel, fortalt med ægte folkelig Opfattelse. Man ser Josef som den omhyggelige Fader og Hjælper for Barsel-Kvinden gaa med Slev og passe Gryden og holde den i Kog, saa Moderen og den nyfødte ikke skal savne noget. Derefter følger Omskærelsen, og de hellige tre Kongers Tilbedelse, hvor Josef atter kommer til Syne med Gryden bag Marias Stol. Endvidere Fremstillingen i Templet, Jesu Daab, Barnemordet i Bethlehem, Jærtegnet med Sæden, Flugten til Ægypten, hvor man atter ser Josef som den omhyggelige Fader med Gryden paa Ryggen og ledende Æslet.

Af Jesu øvrige Liv ser vi Lazarus Opvækkelse, i hvilken Scene atter Malerens Sans for det folkelige og for-

tællende kommer frem. Man ser nemlig to Tilskuere, hvoraf den ene, en Kvinde, holder Haanden for Næsen for at værne sig mod Lugten fra den døde. Derefter har vi Kristus for Ypperstepræsten, hans Bespottelse, atter med realistiske Træk, idet man ser en Bøddel række Tunge ad den hudflettede Frelser, Pilatus, der vadsker sine Hænder.

Svarende til disse nytestamentlige Billeder, der afsluttes med Judas Hængning i et Træ, foran hvilket staar en Djævel, der skærer Sjælen i Form af en lille Barne-skikkelse ud af hans Bryst, har vi en Række Skildringer fra det gamle Testamente, begyndende med Abraham og Isaks Vandring til Mora Bjærg, og Isaks Offring, et symbolsk Modstykke til Jesu Offerdød paa Korset.

Af andre gammeltestamentlige Fremstillinger forekommer det i 2. Samuelsbog 3, 27 omtalte Mord af Joab paa Abner, sandsynligvis et Sindbillede paa den uskyldiges Død, lig med Kristi Korsfæstelse, endvidere Adams og Evas Skabelse, Syndefaldet, Uddrivelsen af Paradiset, en Engel med Hakke mellem det grædende Menneskepar, Mindelser til Menigheden om den Syndeskyld, der stadig hvilede over Menneskeheden.

Derpaa følger Skabelsesbilleder med Himmeltegnene, Sol, Nymaane, Regnbue og Stjærner. Endvidere en Række Dyr, Hest, Ko, Hjort, Fugl, Smaafisk, Krabbe, Krebs og en Havfrue.

Til alle disse Billeder fra Bibelen, der er fordelt paa de forskellige Hvælvingskapper, slutter sig andre paa Triumfvæggen, Kirkens fornemste Plads.

Der saa Menigheden Kristus som Verdensdommer, det Billede, der sikkert har gjort et stærkt Indtryk paa den, fordi det mindede den om dens Syndeskyld; den har tynget haardest paa alle, men som Modvægt mod Dommen Guds Moder, knælende som Forbeder for Menneskeheden og visende sit nøgne Bryst for Frelseren som Tegn paa, at han skulde mindes, at deraf havde han diet som Barn og derfor nu maatte lade Naade gaa for Ret.

Men selvom der saaledes skinnede et lille Haab om Frelse frem, saa havde Menigheden dog stadigt at passe paa, at den opførte sig sømmeligt i Kirken. Herom minder et Billede i Sydkappen lige over Kvindeindgangen, hvor to Kvinder sidder paa en Bænk, optaget af indbyrdes Samtale, saa de tilsyneladende glemmer alt udenom sig, mens en Djævel som Frister træder frem og sætter sit Ben paa Bænken samtidigt med, at han rækker et Stykke Papir med Skrift paa frem mod dem.

Naar der foruden alle de nævnte Billeder tillige paa Triumfvæggen og Kirkens Midtpiller er malet forskellige Helgenfigurer: St. Hieronimus, St. Knud, St. Barbara, St. Jodocus, St. Lavrentius m. fl. er det Vidnesbyrd om den Betydning, Helgendyrkelsen havde paa denne Tid.

Af stor Interesse er desuden Billedet paa Vestkappen af tredje Sydhvælv, forestillende den fattige og den rige Mands Bøn. Fra den fattiges Læber fører Streger hen til Kristi Tornekroner og hans fem Saar som Tegn paa den Retning, hans Bøn tager, medens Stregerne fra den rige Mands Mund gaar til hans jordiske Gods, hans Hest, Pengekasse og Vintønder.

Dette Billed er naturligvis ikke uden Tendens og vidner om, hvilken Udbredelse det franciskanske Fattigdoms-ideal havde faaet.

I Kjeldby og Elmelunde Kirker finder man delvis de samme Billeder, der har blot ikke været saa god Plads paa Hvælvene som i Fanefjord.

Kjeldby har saaledes bl. a. i Østhvælvet Kristus som Verdensdommer, tronende paa to Regnbuer med Maria og Johannes Døberen knælende og Basunengle og nøgne Smaasjæle paa Siderne. Endvidere Petrus, der aabner Himmeriges Port for en Skare frelste, og to Djævlø, der med en Kæde trækker en Del fordømte ned i Helvedes Gab.

Desuden ses Billeder fra Jesu Barndom, Syndefaldet samt den rige og den fattige Mands Bøn omtrent som i Fanefjord.

Ogsaa i Elmelunde træffer man delvis de samme Emner, nyt er kun Treenigheden, Gudfader med Kejserkrone, holdende den korsfæstede Søn i Skødet. Ind mod hans Mund svæver Helligaanden som en Due.

I en Tid, da kun faa kunde læse, var disse Billeder i Sandhed en „Biblia pauperum“, en Fattigmands Bibel, fortalt saa Folk kunde forstaa dem med oplysende Træk, hentet ud fra Dagliglivet. Der var ikke Tale om at gøre dem „historiske“, saaledes at de Hændelser, Maleren skildrede blev flyttede til en fjern Fortid. Tværtimod, hele den hellige Historie blev gjort samtidig med oplysende Træk hentet fra det Dagligliv, som Folk kendte og levede midt i, gengivet med et Liv og en Anskuelighed, saa de, der saa dem, selv blev Deltager i, hvad der var skildret. Alt det hellige blev draget ned i en folkelig Sfære, som alle forstod. Himmerig og Helvede kom ligesom indenfor Rækkevidde af Folket, og vi faar en Forestilling om, med hvilken Alvor det religiøse Liv optoges. Stærkest var vel nok Domsfrygten, men i den stærke og rørende Fordybelse i Jesu Barndomsliv saavel som i hans Lidelse og Død kommer dog nye Toner frem, der fortæller os, at ogsaa Forsoningen er begyndt at faa Betydning i det kristne Liv. I ingen datidig Kirke manglede der et Korbuekrucifix med en Fremstilling af den korsfæstede Frelser, men navnlig er det dog Skildringen af Madonna som Udvirkeren af Guds Tilgivelse og Naade, der lader os ane, hvor nær inde paa Livet Reformationens Tanker laa i Luften. Hjærtelivet var kommen til sin Ret.

For saa vidt har Elmelundemesterens og hans samtidiges Billeder stor religionshistorisk Interesse, og det er oplysende at sammenligne dem med den Kirkekunst, der var fremme i det 12. og den første Del af det 13. Aarhundrede. I den var Gud den fjærne og strenge. Han afbildedes som den majestætiske Herre, der kun havde Krav, men ingen Mildhed for de troende. Forholdet til ham var mere et Kontraktsmellemværende med Forpligtelser

paa begge Sider. Kun ved at vende sig bort fra denne Verden og helst gaa i Kloster kunde man komme ham nær.

I den Henseende er vi med Elmelundemesteren og hans Lige kommen ind i en ny Tid. Det menneskelige Følelsesliv havde banet sig Vej, og man havde opdaget, selv om det endnu var med Frygt og Bæven, at Gud ogsaa kunde elske og var Kærlighed.

Kunsthistorisk set tilhører Elmelundemesteren den Periode, vi kalder Sengotiken med dens Fordybelse i det daglige Liv og i Naturen rundtom. Socialt kom tillige Borgerklassen og dens politiske og aandelige Interesser til at spille en større Rolle end hidtil. Kunstens Udøvelse gik over fra Gejstligheden til lavsorganiserede Haandværkere, der naturligvis valgte deres Emner i Overensstemmelse med de Lag, de tilhørte.

For disse var Elmelundemesteren en fuldgyldig Repræsentant. Netop saaledes som han skildrede de bibelske Scener, opfattedes de som Helhed af det jævne Folk, grebet ud af Dagliglivet, saaledes som det omgav det og udfra de Følelser, der fyldte dem. Det kunde ikke blive høj og gribende Kunst, men det blev den Virkelighed, der omgav dem, forstaaelig og ligetil for alle, fuld af smaa-borgerlig Hjemmehygge og Varme.

Paa det Omraade var Elmelundemesteren Barn af sin Tid. Han gav, hvad han saa, selvom det ikke altid var hans eget, thi han har i stort Omfang hentet sine Emner fra Tidens Træsnit og i de saakaldte „Biblia pauperum“. Men i en Retning var han dog en selvstændig Kunstner. Han var en dreven Dekorator, der den Dag i Dag virker muntert og festligt paa os. Langs Hvælvingsribberne skyder Smaablomster frem, malet paa fri Haand med hurtige og raske Strøg, og selve Hvælvingsfladerne er overstrøet med Stjerner og Rosetter, saa der ikke bliver noget tomt Rum tilbage. Hist og her Blomsterranker, der snoer sig ind imellem Billedfremstillingerne med frisk Frodighed.

Bedaarende er dog hans Farvevirkning. Han bruger alle stærke Farvetoner ved Siden af hinanden. Mest harmonisk, næsten dæmpet virker Valget i Elmelunde Kirke, men i Fanefjord er det et Brus for fuldt Orkester med gult, grønt og brunrødt i en festlig Fanfare.

Elmelundemesteren er en af de interessanteste Kunstnere, vi kender paa den Tid.

NAVNEREGISTER

(f = følgende Side, ff = følgende Sider, fff angiver en hel Artikel om Emnet).

- Aarboe, P. — Hattemager, Næstved 76.
 Abel — Hertug 270.
 Abelsdatter, Lisabeth — Næstved 262.
 Abelsen, Christen — Næstved 262.
 Abelsen, Eiler — Næstved 262 ff, 268.
 Abildgaard, Peter Emil — Skoleholder, Skelby 363, 406.
 Agerup, Maria Juditta — Næstved 73.
 Aggerup — Præst, Glumsø 379.
 Alberti, Politiker 79.
 Albertus, Hans — Biskop 148.
 Albertus Magnus 14.
 Alle Sølve — Høvding 227.
 Andersen — Snedker, Orup 202.
 Andersen, A. P. — Historiker 34.
 Andersen, Bjørn — Befalingsmand 147 f.
 Andersen, Lars — Skoleholder, Spragelse 396 f.
 Andersen, Peder — Skoleholder, Aversi 386.
 Andersen, Peder — Skoleholder, Tybjærglille 396, 405.
 Andreasen, Jens — Gmd., Bogø 28.
 Andersen, Kristoffer Otto — Præst, Keldby 257.
 Andresen — Præst, Sandby-Vrangstrup 372.
 Anna Sofie — Dronning 246, 333.
 Bachewold, Niels — Degn, Næstved 374.
 Bagger, Svend Andresen — Degn, Glumsø 379.
 Bagger, Preben — Skoleholder, Klokker, Næstved 353, 355 f.
 Balle, Nicolai Edinger — Biskop 171 fff, 342 ff, 354, 375, 384 f, 388, 391, 398, 400.
 Balling, Jens — Skoleholder, Fensmark 351, 387.
 Bang — Bogtrykker, Næstved 182, 190.
 Bang, Mogens Holger — Skoleholder, Herlufmagle 394.
 Bardenfleth — Justitsminister 92, 414.
 Barfod — Præst, Næstved 181 ff.
 Barfod, Fr. — cand. phil., København 80.
 Barfod, Fr. — Historiker 166.
 Barfod, Peter Marius — Kateket, Næstved 95 ff, 102 f, 112.
 Barfod, Poul Frederik 106 ff.
 Barfoed, Fr. — Folketingsmand 186.
 Barner — Løjtnant 316.
 Bast, P. D. — Professor, Præst, Næstved 172 f, 354.
 Bech, Hans Chr. — Degn, Rislev 389, 391.
 Beck — Artillerigeneral 310.
 Beckett, Francis 420.
 Been, Ib — Skoleholder, Aversi 384, 404.

- Begtrup — Professor 45, 57 f.
Behrendorff — Skolelærer, Ll.
Næstved 180, 190.
Bekker — Magister, Køng 94.
Bendtsen, A. — Lærer, Hjælm
106.
von Bergen — Købmand, Præstø
86.
Bernier, Nicolai — Skoleholder,
Herlufllille 400.
Bernt — Skoleholder, Vester
Egede 366.
Beyer, Peter Grove Valentin —
Provst, Glumsø-Bavelse 343 f,
353, 364, 369, 371, 374, 377,
379 ff, 395, 398 ff, 403 f.
Bidstrup, H. H. — Landmaaler
63.
Biehe, Claus Hendrich — Skole-
holder, Fensmark 387.
Bielke, Johan Rudolf — Amt-
mand, Vordingborg 48.
Biering, Peder — Skoleholder,
Sandved 369 ff.
Bille, Cornelia — Præstekone,
Vejlø-Vester Egesborg 160.
Bille, H. Martin — Kommandør-
kaptajn 161.
Bille, Rønnov — Sandby 265.
Birkedal, Charlotte — Præste-
kone, Harbogøre 165.
Birkedal, Hans Nielsen — Skole-
holder, Herlufllille 400.
Birkedal, Lars — Skoleholder,
Skelby 361.
Birkedal, Vilhelm — Præst, Rys-
linge 165, 361.
Bisfair 236, 239.
Bjerge, Poul 27, 34.
Bjørn, A. — Landmaaler 60.
Blicher, St. St. — Præst 177.
Bloch — Boghandler, Næstved
184.
Blom, Afred — Skoleholder,
Næstved 357.
Bochart — Næstved 266.
Bodildsen, Peter — Herlufsholm
312.
Bojsen, Frede — Politiker, Stege
34, 166.
Boldt, Henrik P. — Degn, Vejlø
157.
Bonnevie, Honoratius — Gods-
ejer, Lundsgaard 157.
Borch, Johannes Andreas —
Degn, Næsby 374 f, 382.
Borch, Thomas Hansen — Præst,
Vejlø-Vester Egesborg 157 f.
163.
Bosel, Else Andersdatter —
Præstekone, Enderslev 156.
Brahe, Tycho — Lensmand,
Tryggevælde 229 f, 242.
Brandeløv, Peter Nielsen —
Præst, Vejlø-Vester Egesborg
149 f.
Brandt — Geheimeraad 312.
Brehmer, Carl Ditlev — Degn,
Rislev 391 f.
Brehmer, Johan Henrik — Skole-
lærer, Glumsø 382, 396.
Brehmer, Lars Jensen — Skole-
holder, Skelby 361.
Brinkmann, Cathrine Elisabeth
— Husmoder, Nyborg 161.
Broch, Peder Iversen — Rek-
tor, Herlufsholm 150.
Brun — Herredsfoged, Vester
Egede 409 ff.
Brun, Hans Andersson — Præst,
Haarlev 328, 333.
Bruun, C. F. — Regimentskvar-
termester 310 iff.
Brøchner, Hans — Folketings-
mand 106.
Buch, A. H. — Landmaaler 61.
Buch, Mathias — Købmand,
Næstved 75.
Bülow, F. F. W. — Herredsfoged,
Store Heddinge 80 f. 185, 410.
Bylow, Lars Christophersen —
Skoleholder, Aversi 383.
Bützow, Niels — Skoleholder,
Næstved 355 f.
Bøghvad, Jens — Skoleholder,
Tybjærg 403.
Børling, Hans Christian Peter-
sen — Skoleholder, Vester
Egede 368.
Calmette, Anton de — Liselund
321 f.
Calmette, Gerhard de la — Amt-
mand, Marienborg 48, 319.
Calundanus, Peter Nielsen —

- Præst, Vejlø-Vester Egesborg 150 ff, 169.
- Cappel, Peder Hansen — Præst, Tølløse—Aagerup 156.
- Caschlau, Jacob — Skoleholder, Trælløse 362, 365.
- Christensen — Boghandler, Næstved 190.
- Christensen — Provst, Vollerslev 249.
- Christensen, Anders — Væver-svend, Kjøng 90.
- Christensen, Baltazar — Over-retsprokurator, København 78 f, 92, 94, 176, 180 ff, 185, 256.
- Christensen, Lars — Skolehol-der, Gelsted 397.
- Christensen, Mathea Christine— Præstekone, Østrup-Hjadstrup 167.
- Christensen, M. — Skoleholder, Herlufllille 396.
- Christensen, Morten — Skole-holder, Tybjergllille 405.
- Christensen, Niels — Sognefo-ged, Rønnede 184.
- Christensen, Rasmus — Raad-mand, Næstved 266.
- Christian af Augustenborg — Hertug 409.
- Christian I 15.
- Christian II 195.
- Christian IV 195, 242.
- Christian V 33, 157, 197 ff, 229.
- Christian VI 245, 250, 252, 338, 341.
- Christian VIII 258, 418.
- Christoffersen, Anders — Gdr., Vindebæk 193.
- Christoffersen, Jacob — Bonde, Lejetoft 54.
- Christoffersen, Laurits — Præst, Næstved 268.
- Classen — Næsgaard 318.
- Clausen, Clara Sofie — Præste-kone, Vejlø-Vester Egesborg 166.
- Clausen, E. F. — Lic. theol., Boeslunde 166.
- Clausen, H. N. — Professor, København 85 ff, 91 f, 112.
- Clementin, Andreas Hugo Schur-mann — Skoleholder, Herluf-lille 400, 404 f.
- Collet — Kvæstor, Lundbygaard 192.
- Cordes, Johan Vilhelm — Degn, Glumsø 380.
- Daase, Hans Hansen — Sko'le-holder, Vester Eggede 366.
- Dahl, Frederikke Soeline, Tho-masine — Vindbyholt 202.
- Danneskjold — Greve, Gisselfeld 409, 412.
- Danneskjold-Samsø — Greve 368, 383.
- Danneskjold-Samsø, Fredr. Chr. — Greve 200.
- Danneskjold-Samsø, S. — Amt-mand, Gisselfeld 48.
- David, Michel — Næstved 266.
- Detmarsen, Casper — Borgme-ster, Næstved 266.
- Distelberg, Hans 313.
- Ditzel, Mathias Andersen — Sko-leholder, Næstved 353.
- Dorph, H. P. K. — Sognepræst, Øster Egesborg 94 f.
- Dorthea — Stegeborg 321.
- Dorthe-Vævers — Enderslev 115.
- Dosse, Clara — Oberstinde 164.
- Drewsen — Kammerherre 256.
- Drewsen — Politiker 181.
- Duun, Johannes — Skoleholder, Herlufmagle 395.
- Dybvad, Margrethe Johannesdat-ter — Præstekone, Tølløse-Aagerup 150.
- Døes, Knud Christenssøn — Præst, Haarlev 333.
- Egebech, O. C. — Landmaaler 65.
- Eggers, Paul Hein — Degn, Trælløse 362, 365.
- Ehlers, Carsten — Landmaaler 61, 63 f.
- Ejlersen, Hans — Byfoged, Præstø 198.
- Elmquist, Th. 166.
- Engell, Hans — Degn, Sandby 368.
- Erichsen, Anders — Skoleholder, Herlufmagle 393, 396, 405.
- Erik af Pommern 321.

- Erik Plovpenning 270, 320.
Eriksen, Rasmus — Næstved 263.
Erik Smed — Næstved 264.
van Eyck 23.
Faber, H. A. — Landmaaler 66.
Faber, P. D. — Præst, Jungshoved 173 f.
Falch, Daniel Pedersen — Skolelærer, Tybjerg 404.
Falster, Bernt — Skoleholder, Herlufllille 398.
Falster, Peter — Skoleholder, Tybjerg 403.
Fange, Michael Jochumsen — Skoleholder, Skelby 361.
Faxøe, Cathrine — Næstved 74.
Felding, Jan Peter — Informator, Vindbyholt 202.
Fensmark, Ole — Landmaaler 61
Fischer — Præst 183.
Fischer, Anna — Lübeck 69.
Fischer, Benjamin — Lübeck 70.
Fischer, G. F. — Landmaaler 60.
Fix, Jens Pedersen — Degn, Rislev 379, 387 f, 391.
Flackebjerg, Birgitte — Husholderske 377.
Flackebjerg, Hans Sivertsen -- Degn, Skelby 364.
Flackebjerg, Niels Sivertsen -- Degn, Skelby 362, 364.
Flagstad — Præst, Præstø 178, 191.
Flemmer, Hans Christian — Præst, Kongsted 346.
Fleischer — Adjunkt, Herlufsholm 183.
Flomidt, Anders Sørensen — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 147 f.
Fog, Jørgen — Præst, Haarlev 334.
Fog, Rasmus — Præst, Næstved 356.
Frandsen, Hans — Skolelærer, Fensmark 390.
Frantzson, Anders — Præst, Haarlev 332 f.
Frauen, Joh. — Kgl. Confessionarius 250.
Frederik II 195.
Frederik III 320.
Frederik IV 246, 320, 338.
Frederik V 316.
Frederik VI 187, 255, 310.
Frederik VII 102, 185 f, 189 ff, 407, 412.
Frederiksen, Marie — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 167.
Frederiksen, P. D. — Jægermester, Kjørstrupaard 167.
Freuchen — Provst, Fakse 412.
Fries, Nicolai — Landmaaler 64, 66.
Friis, Ackton 34.
Friis, Chr. — Storkansler 234.
Friis, Niels Peter — Lærer, Tyvelse 378.
Frode den Tredie 238.
Frølund, Fr. — Folketingsmand 185.
Fyhr, Anna Margrethe — Præstekone, Norge 159.
Fæhmø, Peter — Skoleholder, Tyvelse 374, 377.
Gad, Jakob Pedersen — Herredsfoged, Køng 156.
Galle — Urmager, Næstved 68.
Galschiøt — Birkedommer, Holsteinborg 167.
Gether — Justitsraad, Køge 189.
Gielff, Hendrich — Gæstgiver, Vindbyholt 200.
Gielff, Johannes 201.
Gjøre, Birgitte 312 f.
Gjøre, Henrik — Lensmand, Vordingborg 195.
Gjøre, Marcus 312.
Graulund, Mathias — Skoleholder, Herlufllille 396, 401 f.
Green, Hans — Gæstgiver, Vindbyholt 201.
Green, Holger — Vindbyholt 202
Grottrup, R. E. — Værtshusholder, København 82, 85.
Grubbe, Ivert 195.
Grundtvig, Anna Marie Eline — Rønnebæksholm 120.
Grundtvig, Johan — Præst, Udby 171 ff.
Grundtvig, Madam — Præstekone, Udby 172.

- Grundtvig, N. F. S. 93, 162, 172 f, 184, 201, 203.
- Grüner — Jægermester, Raunstrup 95, 101.
- Grønvold, A. L. — Landmaaler 49 ff, 57, 63 ff.
- Guldager, Michel — Skoleholder, Fensmark 389 f.
- Gunnulv 226.
- Gyldenløve, Christian — Gods-ejer, Gisselfeld 199.
- Gørtsen — Kromand, Herlufmagle 401.
- Gøttzche — Præst, Fensmark 392
- Haagen, Jacob — Præst, Næstved 353.
- Haar — Byfoged, Præstø 200.
- Hadding 239.
- Hage, Hother — cand. jur., Stege 107 f, 110 ff, 407.
- Hager, Hans Albrecht — Skoleholder, Aversi 384 ff.
- Hagerup — Kateket, Præstø 90f
- Hammer — Præst 148, 153.
- Hammer — Dr. Præst, Herlufmagle 397, 401.
- Hammer, Andreas Jørgensen — Skoleholder, Aase 383.
- Hammer, Edvard — Dr. theol. Præst 405.
- Hammer, Georg — Spindemester, Tyvelse 379.
- Hammer, Jens — Præst, Norge 159.
- Hammer, Magnus Jensen — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 159.
- Hammerich — Professor, København 192.
- Hanberg, Holger — Skoleholder, Fensmark 387.
- Handrup, Christian — Skoleholder, Næstved 358.
- Hans — Konge 278.
- Hansdatter, Ane Marie — Gaardejerske, Tangmosegaarden 285
- Hansdatter, Birthe — Præstekone, Tølløse-Aagerup 154.
- Hansdatter, Bodil — Husmoder, Vejlø 159.
- Hansdatter, Magdalene — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 150.
- Hansen — Mester, Køng 317.
- Hansen — Skolelærer, Kastrup 94.
- Hansen Anders — Skoleholder, Rønnede 367.
- Hansen, Ane — Tangmosegaarden 285.
- Hansen, Christoffer — Væver-svend, Smidstrup 90.
- Hansen, Frederik — Gæstgiver, Vindbyholt 202.
- Hansen, Gert — Student 249 ff. 254.
- Hansen, Hans — Fanebjerg 108.
- Hansen, Hans — Bomuldsvæver, Mern 80, 85 ff, 113.
- Hansen, Hans — Borger, Næstved 71.
- Hansen, Hans — Landbrugs-kandidat, Ellekildegaard 119 ff.
- Hansen, Hans — Præst, Skelby 361 f, 375.
- Hansen, Henning — Gmd. Skovtorup 412.
- Hansen, I. A. — Redaktør 79, 176, 185, 187.
- Hansen, Jens — Tangmosegaarden 285.
- Hansen, Jens — Gæstgiver, Vindbyholt 202.
- Hansen, Jens — Skoleholder, Tybjerg 403.
- Hansen, Jørgen — Magleby, (Møn) 108.
- Hansen, Lars — Arvefæster, Bjælkerup 80 f, 112, 184.
- Hansen, Lars — Gmd., Eng 179 ff.
- Hansen, Mathias — Tømrer, Keldby 145.
- Hansen, P. — Oberst 165.
- Hansen, Peder — Husmand, Lundby 176.
- Hansen, Rasmus — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 147 ff.
- Hansen, Samuel — Præst, Haarlev 332.

- Hansen, W. A. — Rentekammerdeputeret 48.
- Hansen, Zakarias — Borgmester, Næstved 267.
- Harboe, Henrik Pahlmann — Degn, Herlufmagle 393.
- Harboe, Ludvig — Biskop 398.
- Haste, Esben — Præst, Strøby, Varpelev og Fakse 203.
- Haste, Peder Horrebow — Digter, Fakse 203 ff, 208 f.
- Hastrup, Hermann — Landmaaler 66.
- Heining, Niels Foss — Præst, Fensmark 387.
- Heinsvig, Carl Adam — Skolelærer, Aversi 387.
- Helverschou, Christopher — Skolelærer, Glumsø 382.
- Hemmingsen, Niels — 22.
- Henckel, Fr. — Landmaaler 62.
- Henningsen, Rasmus — Bassum 108.
- Henriksen — Skolelærer, Magleby 185.
- Herbst, Vald. Chr. — Præst, Vester Egede 366.
- Hersleb — Biskop 327, 349, 351, 384.
- Herslev — Degn, Næstved 349.
- Hersom, Charlotte Sofie — Præstekone, Sværdborg 160.
- Hersom, Christian Ungelriis — Degn, Næstved 349 ff.
- Hersom, Fride Birgitte 160.
- Hersom, Hans Christian — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 160 f.
- Hersom, Jens Christian — Præst, Fensmark 160.
- Hersom, Otto — cand. phil. 160.
- Hincheley, Benjamin — Slægt, Næstved 67 fff.
- Hincheley, Anna — Næstved 69.
- Hincheley, Anna Barbara — Næstved 74.
- Hincheley, Barbara — Næstved 69.
- Hincheley, Bendix Meizen — Prokurator, Næstved 74 f.
- Hincheley, Benjamin — Købmand, Næstved 67, 69 ff.
- Hincheley, Benjamin — Næstved 74 f.
- Hincheley, Benjamin — Handelsbetjent, Næstved 76.
- Hincheley, Birgitta — Næstved 73.
- Hincheley, Catharina — Næstved 69.
- Hincheley, Evert — Lübeck 69f.
- Hincheley, Hinrich — Lübeck 69.
- Hincheley, Johan — Næstved 69.
- Hincheley, Ludolff — Næstved 69.
- Hincheley, Margareta — Næstved 69.
- Hincheley, Nicoline Cathrine — Næstved 76.
- Hincheley, Niels — Købmand, Næstved 72 ff.
- Hincheley, Peder — Næstved 70.
- Hincheley, Peder Cappel — Studiosus, Næstved 73.
- Hjorth, Dorteia Cathrine — Vindbyholt 201.
- Hoffmann, A. V. — Kaptajn, 117.
- Hoffmann, Søren Frederik — Tømrermester, Næstved 408.
- Hoffmeyer, A. B. — Artilleriekaptajn, København 80 f, 112.
- Holboe — Præst, Vester Egede 367.
- Holck — Greve, Rosendal 409, 411.
- Holm, Bendix — Præst, Næstved 354, 356.
- Holm, Ellen Marie — Husmoder, København 161.
- Holm, Hans Olufsen — Skoleholder, Næstved 348 f, 351.
- Holm, Thor Todberg — Skoleholder, Herlufmagle 393.
- Holst — Præst, Næstved 358.
- Holst, Søren Christian — Skoleholder, Herlufmagle 397 f.
- Holstein, J. G. — Stiftamtmand 250.
- Holstein Ratlau — Geheimeraad 126.

- Horneman, Benjamin — Købmand, Næstved 74.
 Horneman, Hans — Købmand, Næstved 67, 70.
 Horneman, Wilken — Købmand, Næstved 72 f.
 Horrebøw, Peder — Professor, København 203.
 Horrebøw, Sara Cathrine — Præstekone, Fakse 203.
 Horrebøw, Sophie Magdalene — Præstekone, Fakse 203.
 Horst, F. H. — Landmaaler 63.
 Hother — Konge 231 ff, 240 ff.
 von Husen, Franz — Handelsmand 195.
 Huulbech, Christian — Skoleholder, Vrangstrup 373.
 Hvidtfeldt, Arild 312.
 Høeg, Niels Brinch — Degn, Rislev 391.
 Høeg-Guldberg — Landfysikus, Næstved 97 ff.
 Højer, Andreas — Historiograf 242.
 Høyer, Marie Hansdatter — Præstekone, Fensmark 160.
 Ingerslev — cand. theol. 192.
 Jacobsdatter, Nora Dorothea — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 150 f.
 Jacobsen — Skolelærer, Hyllested 180.
 Jacobsen, Niels — Skrædder, Næstved 265.
 Jacob Spillemand — Tyvelse 213
 Janssøn, Niels — Præst, Haarlev 334.
 Jastrau, Daniel — Skoleholder, Skelby 361.
 Jegind, Christian — Præst, Fakse 203.
 Jensen, Hans — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 149.
 Jensen, Jens — Sognefoged, Grumløse 93, 192.
 Jensen, Jørgen — Gmd., Holsted 190.
 Jensen, Laurits — Fiskerhoved 196.
 Jensen, Niels — Gmd., Kongsted 417.
 Jensen, Niels — Gmd. Lund 118.
 Jensen, Peder — Gmd., Lund 118.
 Jensen, Peder — Næstved 264.
 Jensen, Svend — Bonde, Svinø 148.
 Jeppesen, Jørgen — Sognefoged, Stenstrup 96, 99, 102 f, 180.
 Jeppesen, Lars — Lund 118.
 Jespersen — Kaptajn 181.
 Johannsen, Frederik — Møller, Hovby 80 f, 417, 419.
 Johansen, Christian — Skoleholder, Herlufmagle 394 f.
 Judicher, Anna Elisabeth Lauridsdatter — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 158.
 Judicher, Laurits Nielsen — Provst 158.
 Juel, Axel — Landmaaler 63.
 Juul, Charlotte Amalie — Husmoder 209.
 Jøn Upsal — Møns Klint 144 ff.
 Jørgensen, Claus — Kornmaaler, Næstved 265.
 Jørgensen, Daniel Plum — Skoleholder, Fensmark 363, 390, 392.
 Jørgensen, Hans — Gmd., Kongsted 412.
 Jørgensen, Hans — Husmand, Høsten 185.
 Jørgensen, Lars 285.
 Jørgensen, Rasmus — Skomager, Præstø 91.
 Jørgensen, Rasmus — Tjenestekar, Svendstrupgaard 265.
 Jørgensen, Svend — Lærer, Torrey 34.
 Kaalund, Birthe — Præstekone, Haarlev 334.
 Karl Gøtejarl 239.
 Kastrup, Christian Ulrik Jacobsen — Degn, Vester Egede 366
 Kellermann-Rørdam, Hans Nicolai — Præst, Harboøre 165.
 von Kierulff, Lauritz Peter Krog — Oberstløjtnant 164.
 Kirkegaard, P. C. — Præst, Pedersborg 184.
 Kisbye, Jens Winther — Præst, Næstved 352.

- Kjerulf — Forvalter, Beldringe 50.
- Klestrup — Forvalter, Giese-gaard 47.
- Klocker, Niels — Degn, Næsby 373, 377.
- Klæbye, Ole — Skoleholder, Trælløse 364.
- Knoph, E. W. — Landmaaler 66.
- Knud af Bleking — Hertug 320.
- Knud den Hellige 270.
- Knud Lavard 270.
- Knudsen, Henning — Raadmand, Næstved 265.
- von Knuth, Adam Levin — Ge-heimeraad 198 f.
- von Knuth, C. D. — Baron 369, 371.
- von Knuth, Eggert Christoffer-
sen — Greve 198.
- Knæckenborg, Just — Købmand, Næstved 68.
- Knæckenborg, Søren — Mægler, Næstved 68.
- Knøtter — Slægt, Næstved 68.
- Koch, Carsten — Fattigforstan-
der, Næstved 266.
- Krabbe, Niels — Byfoged, Næst-
ved 71.
- Krabbe, Peder — Byfoged, Næst-
ved 72.
- Krag, Dorothea — Krofæster, Vindbyholt 199.
- Krog, Peder — Præst, Haarlev 328, 333.
- Krog-Kierulff, Emma Elisabeth
Frederikke — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 164.
- Kruds, Marie Margrethe — Hus-
moder, Tyvelse 377.
- Kühl, Andreas — Skoleholder, Herlufhille 400.
- Kynde, O. C. — Landmaaler 63 ff.
- Kähler, Hermann — Keramiker, Næstved 68.
- Lafrendtz — Slægt, Næstved 68.
- Lambech, Anna Cathrine — Ll. Næstved 76.
- Lambech, Jørgen Iversen —
Guldsmed, Slagelse 76.
- Lampe, Marcus — Præst, Aversi 384 ff.
- Lang, Theodor — Præst, Enders-
lev 114.
- Langemach, Jens Therkel —
Degn, Rislev 388 f.
- Larsen, A. — Smidstrup 86.
- Larsen, Jens — Gmd., Pollerup 256 f, 259.
- Larsen, Jens — Sognefoged, Stege Sogn 108.
- Larsen, Johannes — Sognefoged, Rejnstrup 410.
- Larsen, Jørgen — Fæstegaard-
mand 108, 111 f.
- Larsen, Jørgen — Gmd., Elme-
lunde 185.
- Larsen, Lars — Sognefoged, Sageby 177 ff, 191.
- Larsen, Niels — Skomager, Her-
lufmagle 361.
- Larsen, S. — Gæstgiver, Vindby-
holt 202.
- Larssøn, Mogens — Præst, Haar-
lev 332.
- Lassen, Astrid 168.
- Lassen, August Adolf Elias —
Præst, Vejlø-Vester Egesborg 150 f, 167.
- Lassen, Clemen Michael — Degn, Næsby 374.
- Lassen, Erik 168.
- Lassen, Inger 168.
- Lassen, Marie Louise 168.
- Lassen, Peter Hvejsel — Forst-
kandidat 168.
- Lassen, S. P. — Præst, Østrup-
Hjadstrup 167.
- Lauritz — Præst, Hammer-
lundby 148 f.
- Laursdatter, Vivike — Husmo-
der, Næstved 268.
- Lawætz, Daniel Tonnies — Borg-
mester, Næstved 95 ff, 99, 102 f, 180 f, 403.
- Lemvig, Caspar — Præst, Haar-
lev—Himlingøje 243, 327, 329, 334 f.
- Lehmann, Orla — Højesterets-
advokat 180 f, 256.
- Lemvig, Saspar — Præst, Haar-
lev 334.

- Lemvig, Frederich — Krofæster, Vindbyholt 199.
- Lend, Marie Elisabeth Tide-
mandsdatter — Præstekone,
Vejlø-Vester Egesborg 156.
- Lend, Tidemand Lauridsen —
Præst, Enderslev 156.
- von Lepel, C. F. — Oberstløjtnant, Tybjærregaard 402.
- Lerche — Skoleholder, Menstrup 361.
- Lillelund, Hans Peter — Skolelærer, Glumsø 382.
- Lindahl, Andreas — Præst, Haarlev 335 f.
- Lindberg, Christen Nielsen —
Eggeslevmagle 154.
- Lindenblad, Christian Severin —
Skoleholder, Herlufllille 398 f.
- Lindencrone, Christian — Gods-
ejer, Gjorslev 46 f.
- Lindenow, Henrik — Godsejer,
Gavnø 152, 157.
- Lindenow, Jacob — Godsejer,
Gavnø 152, 154.
- Lintrup, Søren — Student, Her-
følge 245 fff.
- Lodbrog, Regnar 238.
- Lolliche, Rasmus — Dommer,
Næstved 71.
- Londeman, Jacob — Købmand,
Næstved 74.
- Loretsen, Lorents — Skolelæ-
rer, Rislev 392.
- Lovisa Sophia Friderica —
Abbedisse, Vallø 327, 329.
- Lund — Degn, Aversi 385 f.
- Lund, Anna Margrethe — Grev-
inde, Aalholm 210.
- Lund, C. F. — Landmaaler 61 f.
- Lund, Christian — Landmaaler
62.
- Lund, Erikk — Husmoder,
Næstved 209.
- Lund, Hans — Skoleholder,
Fensmark 387.
- Lund, Niels — Landinspektør
49, 53, 61, 64.
- Lund, Rasmus — Degn, Rislev
387, 390.
- Lunge, Sidsel — Gavnø 152, 169.
- Lutter, Barbara — Lübeck 69.
- Lyngbech, Johan — Degn, Glum-
sø 380 f.
- Lyschander, Claudius — Histori-
ograf 231, 242, 244.
- Lütken, C. D. — Historiker 55.
- Lützen, Margrethe Frederiks-
datter — Kommandørinde 161.
- Lønberg, Niels Michael — Kro-
forpagter, Vindbyholt 202.
- Maack, Bernt Frederik — Drejer,
København 161.
- Maack, Louise Amalie — Præste-
kone, Vejlø-Vester Egesborg
161.
- Mackeprang, Marcus — Dr. med.
Stege 28.
- Madsen, H. — Møllebygger,
Magle Mølle 313.
- Madsen, Hans Vilhelm — Gæst-
giver, Vindbyholt 202.
- Madsen, Niels — Magister, Tøl-
løse-Aagerup 150.
- Madsen, Ole — Degn, Sandby
372 f.
- Madsen, Simon — Skoleholder,
Vrangstrup 373.
- Mahler, Bjørn Pedersen —
Præst, Vejlø-Vester Egesborg
156 f, 169.
- Mahler, Ulricke Christine Tho-
masdatter — Præstekone, Vej-
lø-Vester Egesborg 158.
- Mallie, Caroline Mathilde 200.
- Mallie, Elisabeth 201.
- Manthey — Birkedommer, Vor-
dingborg 413.
- Manthey — Justitsraad, Præstø
191.
- Maren Abels — Husmoder,
Næstved 261 ff.
- Margrethe — Dronning 7, 127.
- Mathiesen, J. C. — Landinspek-
tør 49 ff, 60 ff.
- Meincke — Etatsraad, Politime-
ster, Stege 108, 256 ff.
- Meisler, Frederik — Skolelærer,
Tybjærgllille 405 f.
- Mentzer, Johan Samuel — Præst,
Haarlev 334.
- Mikkelsen, Hans — Daglejer,
Tangmosegaarden 285.

- Milo — cand. theol., København 80.
- Misleth, Christian — Købmand, Næstved 67.
- Mohr, Clara — Oberstinde 165.
- Mohr, Frederikke 165.
- Mohr, Henrik — Handelsingartner, København 165.
- Mohr, Johan Frederik — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 164.
- Mohr, Johan Henrik — Præst, Haslev 164.
- Mohr, Oline Frederikke — Præstekone, Haslev 164.
- Mohr, Otto 165.
- Moltke — Cansellie-Præsident 322.
- Moltke — Greve, Nørager 166.
- Moltke — Komtesse 166.
- Moltke, Adam Gotlob 316.
- Moltke, Joakim Godske — Greve, Einsidelsborg 52.
- Morsing, Jacob — Præst, Herlufmagle 150.
- Mortensdatter, Anna — Præstekone, Hyllested-Venslev-Holsteinborg 154.
- Mossin, Jacob Ludvig Hojger — Skoleholder, Aversi 386.
- Munch, Andreas — Digter 209 ff.
- Munch, N. H. — Landinspektør, 49, 52, 62 ff.
- Mundt, Niels — Godsejer, Rønnebæksholm 72.
- Munthe-Morgenstjerne, C. W. — Godsejer, Lundbygaard 46.
- Musfeldt, Jørgen — Skolelærer, Tybjerg 404.
- Müller — Landmaaler 64.
- Müller, Jacob — Landmaaler 61.
- Müller, Ulrica Christiane — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 158.
- Mynster — Biskop 379, 392, 397.
- Mynster, N. O. — Præst, Baarse 94.
- Münter — Biskop 161.
- Møller — Kontorist, Vindbyholt 202.
- Møller, Jens — Kroforpagter, Vindbyholt 202.
- Møller, Jens — Skoleholder, Tybjerg 395 f, 403.
- Møller, Lauritz — Toksværd 260.
- Møller, Søren — Skoleholder, Skov Hastrup 380.
- Mønbo, Jens — Næstved 262.
- Mørk — Skolelærer 104.
- Neergaard — Amtmand, Næstved 412, 414.
- Neergaard — Godsejer, Gunderslevholm 363.
- Neve — Distriktlæge, Store Heddinge 81.
- Nielsdatter, Anna — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 150 f.
- Nielsdatter, Cathrine — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 150 f.
- Nielsdatter, Gauche — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 154 f.
- Nielsdatter, Karen 285.
- Nielsen — Provst, Kalvehave 89, 178 f.
- Nielsen, Andreas — Freerslev 411.
- Nielsen, Axel Rønnekilde — Folkemindesamler 392.
- Nielsen, Bendix — Snedker, Næstved 264.
- Nielsen, Christian — Godsforvalter, Vindbyholt 202.
- Nielsen, Kristoffer — Kandestøber, Næstved 71.
- Nielsen, Ole — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 147 f.
- Nielsen, R. — Lærer, Næstved 344.
- Nielsen, Rasmus J. — Gæstgiver, Vindbyholt 202.
- Nielsen, Truels — Ladefoged, Strandegaard 137.
- Nimb, Hans Chr. — Præst, Aversi 383.
- Nordberg, Svend — Billardholder, Næstved 209.
- von Norden, Christoffer — Gæstgiver, Vindbyholt 196.
- Normann — Skoleholder, Herlufmagle 396.

- Normann, Oluf Knúdsen — Skoleholder, Næstved 353.
Norup, Peder Laursen — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 155, 169.
Nyerup, Rasmus — Professor 225.
Nyholm, L. C. — Landinspektør 49, 51 f, 60 ff.
Nærve 226.
Næss — Klokker, Næstved 356.
Oksenhøl — Borgmester, Vordingborg 94.
Ollufsen, Christen — Landdrægon, Vejlø 157.
Olsen, Frants — Maler, Egøje 280 fff.
Olsen, H. P. — Skolelærer, Vedskølle 189.
Olsen, Hans — Drejer 82.
Olsen, Hans — Gaardfæster, Ellekildegård 120.
Olsen, Peder — Gmd., Skov Torup 410 ff, 417, 419.
Outzen — Skolelærer, Hammer 193.
Ovesen — Forpagter 186.
Ovesen, Madam — Højstrup 116.
Oxe, Peder — Gisselfeld 313 f.
Paludan, H. I. 320.
Paludan, H. J. — Faneffjord 319.
Paludan, Johan 40, 58.
Paulsen, Cornelius — Præst, Karrebæk 155.
Pedersdatter, Elizabeth — Gæstgiverske, Vindbyholt 201.
Pedersdatter, Mette — Husmoder, Næstved 267.
Pedersen, Hans — Skoleholder, Glumsø 365, 380 ff.
Pedersen, Jens — Gmd., Lund 118.
Pedersen, Hans Jørgen — Husfæster, Frenderup 111.
Pedersen, Henning — Landmaaler 61, 64 f.
Pedersen, J. — Stænderdeputeret, Hjørlunde 181.
Pedersen, Kristiern 14.
Pedersen, Niels — Præst, Tølløse-Aagerup 154.
Pedersen, P. — Roneklint 86 f.
Pedersen, Rasmus — Næstved 265.
Pedersen, Sander — Jordbruger 285.
Per Hugger — Bedemand, Aase 215 f.
Petersen — Sognefoged, Stænderdeputeret 256.
Petersen, Frederik — Degn, Næsby 376.
Petersen, Henrik — Degn, Herlufmagle 393 ff.
Petersen, J. Ingemann — Førstelærer, Tyvelse 379.
Petersen, Niels — Skolelærer, Bavelse 383, 396, 402.
Petersen, Thor Christian — Kroforpagter, Vindbyholt 202.
Pettersen, Frederik — Skoleholder, Sandby 372.
Pettersen, Søren — Degn, Sandby 368 f, 371 f.
Pharao, Ulrica Christine de — Præstekone, Vejlø-Vester Egesborg 159.
Piper, Johan Peter — Degn, Vester Egede 366 f.
Plambøck, O. C. — Landmaaler 63 ff.
von Plessen, Carl Adolph — Overkammerherre, Førslev 338, 359.
Plockross, Niels — Præst, Næsby-Tyvelse 377.
Plockross, Simon Chr. — Skoleholder, senere Præst, Næsby 373, 377.
Ploug, Carl — Redaktør, København 184.
Ploug, Niels — Næstved 262 f.
Plov, Morten — Skoleholder, Næstved 356, 358.
Plum — Præst 82.
Pløen, Jørgen Clausen — Skoleholder, Trælløse 364.
Pohlman, Henrik — Borgmester, Næstved 68.
Post — Jægermester, Broksø 96, 103.
Poul Billedsnider — Næstved 264
Poulstrup, Johannes — Skoleholder, Trælløse 364, 371, 373.

- Povelsen — Etatsraad 180.
 Raben — Geheimeraadinde, Næsbyholm 371, 379.
 Raben — Godsejer, Næsbyholm 380.
 Raben, Anna Marie Amalie — Næstved 209 f.
 Raben, Gregers Christian — Greve, Aalholm 210.
 Rafnhilta 238.
 Ragnhild 226, 236.
 Rask, Rasmus — Sprogforsker 226.
 Rasmussen, Anders — Gmd., Overdrevsgaarden 177.
 Rasmussen, Michel — Skolelærer, Herlufmagle 397.
 Rasmussen, Mikkel — Sognefoged, Torpe 80, 96, 100 ff, 112, 190.
 Rasmussen, Niels — Gmd., Bore 259.
 Rasmussen, Vilhelm — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 149.
 Ravn — Høvding 238.
 Redesvend, Frands — Gæstgiver, Vindbyholt 196.
 Ree, B. F. — Redaktør, Aalborg 78.
 Reedtz, Frederik — Lensmand 196.
 Reedtz-Thott — Baron, Gavnø 165.
 Reenberg, Morten — Stiftsprovst 249.
 Reiersen — Frue, Vordingborg 318.
 Reinart, Christian — Skoleholder, Skelby 361, 363, 365.
 Reinart, Daniel — Skoleholder, Herlufllille 401.
 Rennard, Jens — Norsk Præst 253.
 Reventlow, C. D. 48.
 Rhud, Otto — Rektor, Næstved 349.
 Riemenschneider — Krucifikmester 23.
 Rietz, Ole — Landmaaier 49, 61 f, 64.
 Rode — Kandidat 186.
 Roed, Lyder — Præst, Herfølge 249, 252.
 Rogers, Daniel — Gesandt 231.
 Roggenkamp — Præst, Næstved 69.
 Rosenkrantz, Helle — Gavnø 152
 von Rosenroth, Ernst Ferdinand Knorr — Oberstløjtnant 76.
 Rossing, Anna Margrethe — Professorinde, København 203.
 Rosted — Amtsforvalter, Vallø 249, 329.
 Rotgieter, Claus — Næstved 266.
 Rothe, Tyge — Godsejer, Tybjærggaard 46, 400.
 Ry — Sagfører, Næstved 163.
 Ryberg, Niels — Godsejer, Øbjærggaard 46, 316.
 Rørdam — cand. theol. 192.
 Rørdam, Astrid — U. S. A. 167.
 Rørdam, Gudrun Thomasdatter 167.
 Rørdam, Holger Thomassøn — Styrmand 167.
 Rørdam, Ingeborg Elisabeth — Lundsgaard 167.
 Rørdam, Peter — Præst, Mern 88 f, 177, 179, 184, 191.
 Rørdam, Thomas Ludvig — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 165, 167.
 Sack, Christoffer — Gæstgiver, Vindbyholt 197.
 Sack, Johan — Gæstgiver, Vindbyholt 197.
 Sandersen, Ane Kirstine 285.
 Sandersen, Peter 285.
 Saxo 238 ff, 243 f.
 Scavenius, Jacob — Godsejer, Gjorslev 47.
 Schack, Hans Egede — cand. jur., København 80, 82, 84 f.
 Schafte — Degn, Kongsted 346.
 Schaper — Præst, Præstø 86 ff.
 Scheel — Løjtnant 316.
 Scheel — Købmand, Stubbekøbing 318.
 Schjønning — Magister, Præst, Kalvehave 175.
 Schjønning, A. W. — Landmaaier 49, 62 ff.

- Schmidt, Andreas Christian —
 Degn, Skelby 363, 365 f.
- Schimdt, August F. 27.
- Schmidt, Clemens — Præst,
 Haarlev 328, 333.
- Schneider — Murermester,
 Næstved 190.
- Schousboe, Otto Christopher —
 Skoleholder, Aversi 387, 396.
- Schroll, Christian — Gaardfæ-
 ster, Basnæs 80, 94 f, 192.
- Schrøder — Slægt, Næstved
 261 ff.
- Schrøder, Abel den Yngre —
 Billedsnider, Næstved 261 f,
 264, 267.
- Schrøder, Abel den Ældre —
 Billedsnider, Næstved 261 f.
- Schrøder, F. C. G. — Landmaa-
 ler 49, 60 ff, 64.
- Schultz, Samuel — Landmaaler
 62.
- Schurmann — Skoleholder, Her-
 lufllille 395.
- Schwitzer — Slægt, Næstved 68.
- Schyth, Johannes — Landmaa-
 ler 63.
- Sebbelow — Præst, Glumsø 381.
- Seidelin, Claus — Apoteker, Kø-
 benhavn 199.
- Selgersen, Peder — Næstved 265
- Selmer, F. C. — Landinspektør
 49, 52, 61 ff.
- Selstrup, Magna Susanne —
 Præstekone, Vejlø-Vester-
 Egesborg 160.
- Serritzlev, Laurits Frederik-
 sen — Skoleholder, Næstved
 356.
- Sinding — Skolelærer, Herluf-
 magle 101.
- Skeel, Christen — Godsejer, Hol-
 bækgaard 246.
- Skotte 239.
- Smith — Kapellan, Everdrup 80.
- Smith — Provst 108.
- Smith, C. — Landmaaler 61.
- Snech, Jochum — Gæstgiver,
 Vindbyholt 199.
- Sofie Magdalene — Enkedron-
 ning 327.
- Solbjerg, Christian Jochum —
 Skoleholder, Næstved 353.
- Sophie — Enkedronning 197.
- Span, Elisabeth Kathrine Hen-
 riksdatter — Præstekone 158.
- Span, Henrik — Admiral 158.
- Spandet — Forstkandidat 178.
- Spielderup, Jacob Pedersen —
 Præst, Hyllested-Venslev-Hol-
 steinborg 154.
- Spielderup, Peder Jacobsen —
 Præst, Vejlø-Vester Egesborg
 153, 155.
- Staal — Præst, Baarse 175.
- Stampe — Baron, Nysø 191.
- Steenlos, Samuel — Præst, Haar-
 lev 334.
- Stephanus, Stephan Hansen—
 Historiograf 239, 243.
- von Steuben, B. O. — Landin-
 spektør 65.
- Stockfleth, E. C. — Landmaaler
 65 f.
- Stramboe, Peter Christian —
 Skoleholder, Trælløse 363, 365.
- Striboldt, Frants Henrik — Or-
 ganist, Skoleholder, Næstved
 356, 358.
- Suhm — Admiralinde 377.
- Suhm — Junker 377.
- Svanholm — Inspektør 377.
- Syv, Peder — Hellested 124, 139.
- Sørensen, Hans — Skolelærer,
 Herlufmagle 396.
- Sørensen, Jens — Gmd., Her-
 følge 417, 419.
- Sørensen, Jens — Skoleholder,
 Skelby 361.
- Sørensen, Jacob — Herfølge 82.
- Sørensen, Niels Fr. — Præst,
 Vejlø-Vester Egesborg 161 ff.
- Sørensen, Peder — Feldbereder,
 Nyborg 161.
- Sørensen, Rasmus — Skolelærer,
 Venslev 176.
- Thaaning, Hans — Gæstgiver,
 Vindbyholt 202.
- Thaarup, Thomas — Digter 205.
- Thank, Jens Jacobsen — Præst,
 Aversi 383.
- Thank, Jens Jørgensen — Præst,
 Herlufmagle 340, 392 f, 398.

- von Thestrup, Schack — Løjtnant 160.
Thillemann, Jacob — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 149 f.
Thornam — Præst, Sandby-Vrangstrup 372.
Thorsdatter, Sidse — Husmoder 285.
Thorup — Borgmester, Næstved 74 f.
Thostrup, Mathias Jus — Skoleholder, Aversi 387.
Thott — Geheimeraad, Gavnbø 155, 312.
Thott, Knud — Geheimeraad, Gavnbø 157, 162, 169.
Thott, Otto — Geheimeraad, Gavnbø 200.
Thrane, Laurits Laurbjerg — Skoleholder, Aversi 384, 393.
Thygesen, Thyge P. — cand. theol., Thylands Højskole 119.
Tillisch — Kabinetssekretær 259.
Tolosius, Jacob — Præst, Vejlø-Vester Egesborg 150.
Tomasdatter, Cecilie — Husholderske, Strandegaard 137.
Topp, Jacob — Skoleholder, Næstved 351 f.
Trane, Claus — Degn, Glumsø 379.
Trolle, Børge — Justitsraad 313.
Trolle, Herluf — Herlufsholm 312 f.
Trolle, Niels — Godsejer, Gavnbø 152, 169.
Tryde — Præst, Fensmark 388 f, 392.
Tryde, Valentin — Præst, Sandby-Vrangstrup 368.
Trygge 236 f, 239.
Trøjel, Chr. — Landmaaler 64 ff.
Tscherning — Oberst, Krigsminister 176, 409.
Tutein — Godsejer, Marienborg 319.
Tøllner, Gerhard — Apoteker, Næstved 69.
Ubbo 239.
Ulf 239.
Ulfhild 239.
Ulfvilda 239.
Ulv 226, 236.
Ulvhild 239.
Ulvhilda 236.
Unsgaard, Iver — Landinspektør 49, 51, 60 ff, 64 f.
Urne, Knud — Lensmand, Tryggevælde 196, 234, 243.
Ussing, Christian — Skoleholder, Næstved 358.
Valdemar — Konge 128.
Valdemar I 317.
Valdemar Atterdag 7.
Vedel, L. M. — Præst, Vindbyholt 201.
Vestengaard, Niels Emanuel — Skolelærer, Næsby 376.
Viborg, P. J. — Landmaaler 61, 64.
Viborg, Søren — Næstved 262.
Voigt, Nic. — Førslevgaard 361.
Vos, Isach de — Gæstgiver, Vindbyholt 197 f.
Vulcanius, Bonaventura — Filolog 227, 230 f, 242.
Wallund — Borgmester, Næstved 75.
Warthoe — Præst, Snese 162.
Wedel — Geheimkonferensraad 362.
Wedel — Præst, Everdrup 175.
Wedel-Jarlsberg — Baron, Ravnstrup 365.
Wedel-Jarlsberg — Godsejer, Ravnstrup 46.
Wegge, H. G. — Landmaaler 62.
Wegner, Niels Haar — Kapellan, Næstved 352, 399.
Weiløe, Hans Pedersen — Præst, Boeslunde 155.
Weiløe, Jacob Pedersen — Præst, Skørpinge-Faardrup 155.
Wellejus — Præst, Næsby 374.
Wellejus, Poul — Præst, Herlufmagle 344, 398 ff, 404.
Wellejus, Thomas Hansen — Degn, Rislev 374, 376, 391.
Wesselhoff, Johan — Heglemester, Skoleholder, Skelby 363, 366.
Westengaard, Frederik Ludvig — Præst, Sværborg 160.

- Westergaard — Præst, Sværd-
borg 160.
Westerholt, Marcus — Land-
maaler 64, 66.
Wichman, Peder — Købmand,
Næstved 67, 70 ff.
Winther, Chr. — Digter 174, 194,
203, 209, 211.
Winther, H. C. — Præst, Fens-
mark-Rislev 174.
Witfeld, Arnold (Huitfeldt, Ar-
rild) — Lensmand, Trygge-
vælde 231, 242.
Witte, Hans Henrik — Køb-
mand, Næstved 68.
Witte, Iver Nicolai — Købmand,
Næstved 68.
Wobis, Poul — Lensmand, Stege
230, 242.
Wobitzer, Wobislav — Lens-
mand, Tryggevælde 225, 242.
Wodschou, H. J. L. — Landmaa-
ler 61, 65 f.
Wognsen, Johan Andreas —
Skolelærer, Bavelse 382.
Worm, Ole — Oldforsker 225 fff.
Worm — Biskop 250.
Wulf, E. — Borgmester, Næst-
ved 76.
Wøldike, Johan Peter — Skole-
holder, Tyvelse 376, 378.
Zachariasen, Rasmus — Gmd.,
Bogø 28.
Zølnern, J. J. A. — Landmaaler
66.

STEDNAVNEREGISTER

I Registret følges som Regel den Stavemaade, som benyttes af Geodætisk Institut i Navnelisten til „Danmark i 1:100,000“ 1936, uanset hvilken Stavemaade der benyttes i Bogens Tekst.

- Aaderup 56, 63.
Aalebæk 65.
Aarsmark 243.
Aas 62, 380.
Aase 63, 215, 382.
Aashøje 56, 61.
Aaside 65.
Aastrup 62.
Aggerup 60.
Algestrup 61.
Allerslev 10, 64, 85.
Alslev 56, 61, 82, 315.
Ambæk 65.
Ammendrup 57, 64.
Ammerup 60.
Annissevænge 140.
Appenæs 64.
Appenæs Hoved 163, 168.
Arnøje 61.
Askeby 66, 129.
Asmark 234.
Assendrup 198.
Assendrup Mølle 383.
Atterup 62 f, 382 f.
Aversi 56, 63, 95, 224, 383 fff,
393, 396, 404.
Baarse 42, 53, 57, 64, 85, 94, 175.
Babberup 62.
Bakkebølle 65.
Balle 57, 65.
Barup 61.
Basnæs 64, 94 f, 169.
Bassum 108.
Bavelse 50, 62, 95, 224, 243,
379 fff, 393, 402.
Beldringe 44, 50, 64, 85.
Bissinge 66.
Bjælkerup 61, 81, 184.
Bjæverskov 10, 42, 56, 60, 82.
Blangslev 63 f.
Bogø 27 fff, 65, 94, 137.
Bonderup 56, 64.

- Bonderød 62.
Borre 59, 65, 135, 144, 259, 321.
Borreshoved 62.
Borup 64.
Boserup 64.
Braaby 366, 393.
Brandelev 64.
Bregentved 51 f, 314 ff.
Broksø 96, 103.
Broskov 53, 64.
Brøderup 57, 65.
Brønsvig 137.
Busemarke 54, 66, 324.
Busene 55, 66.
Buske 63.
Bækkeskov 58, 128, 198.
Bøggede 60.
Bøgesø 57, 65, 363.
Bønsvig 50, 57, 65.
Børsted 62.
Dalby 62, 82, 134.
Dalby Borup 62.
Damsholte 29, 59, 66, 106, 320.
Dronningestolen 144, 324 ff,
Druestrup 62.
Dybsø 162 f.
Dyrlev 43 f, 64.
Dysted 64, 387.
Ebbeskov 62.
Egebjerg 44, 65.
Eggeslevmagle 154, 345.
Egøje 61, 280.
Eilers Kilde 268.
Ellebækgaard 120.
Ellekildegaard 119.
Elmelunde 12, 15 f, 18, 25 f, 36,
59, 66, 108, 185, 420 fff.
Elslev 128.
Elverhøj 140.
Endegaarde 53, 65.
Endemarle 403.
Enderslev 60, 82, 114 ff, 140,
157, 334.
Engelholm 58.
Engelstoft 63.
Engelstrup 65.
Enghave 361.
Enø 179.
Eskildstrup 62.
Everdrup 40 f, 65, 81, 175.
Faardrup 155.
Faarup 63.
Fakse 37, 42, 61, 79, 81 f, 85, 106,
112 f, 189, 195, 203 f, 206, 316,
355, 410, 412.
Faksinge 44, 64.
Fanefjord 15, 18 f, 21, 26, 37,
59, 66, 108, 319, 420 f, 423.
Farø 65.
Fed 195.
Fensmark 63, 95, 160, 174, 224,
363, 379, 387 fff.
Fiskerhoved 196.
Fladsaa 50.
Fladsø Bakker 120.
Fløjterup 43, 61.
Fodby 359, 374.
Freerslev 411.
Frenderup 29, 62, 111.
Frøslev 61, 80.
Fuglebjærg 359.
Fuglsang 43.
Fæby 65.
Fællesskov Rev 117.
Førslev 15, 205, 359, 361, 364 f.
Førslevgaard 360 f.
Gaasetaarnet 317.
Gallemarken 179.
Gammelby 62.
Gammel Køge 61.
Ganneskov 128.
Gavnø 52, 58, 152, 155 f, 158 f,
161 ff, 165, 168 ff, 200 .
Gederød 64.
Gelsted 46, 63, 393, 397.
Gerdrup 63.
Gevnø 61.
Giesegaard 47.
Gisselfeld 40, 48, 62, 198 ff, 211,
313 f, 367, 406, 409 ff.
Gjorslev 46 f, 53, 82, 112.
Glumsø 56, 63, 95, 215, 343, 365,
374, 379 fff, 387, 393, 396.
Glænø 125.
Graaryg 325.
Grevensvænge 58.
Grimsdal 324.
Grimstrup 63, 349.
Grubberholm 331.
Grumløse 51, 57, 65, 93, 192.
Grunderup 62.
Græsbjærg 65.
Gummersmarke 56, 60.

- Gummerød 61.
Gunderslevholm 361, 363, 365.
Gødstrup 64.
Gørslev 56, 60.
Haarbølle 37, 66.
Haarlev 60, 82, 225, 233, 243,
327 fff.
Hammer 42, 63, 94, 147 ff, 193,
361.
Hammer Torup 56, 63.
Hammer Tvede 163.
Harsted 359.
Haslev 164, 366.
Hastrup 57, 64.
Hastrup (v. Køge) 61, 309.
Havnelev 51, 61, 80.
Hejede 62.
Hejnerup 61.
Helene Kilde 403.
Hellested 14, 61, 80, 135, 140,
275 f.
Hemmestrup 41, 65.
Herfølge 61, 82, 115, 185,
245 fff, 280, 285 417, 419.
Herlufllille 63, 365, 375, 383, 393,
395 ff, 399 f, 404 f.
Herlufmagle 50, 63, 95 f, 101,
105 f, 113, 150, 190, 347, 361,
382, 384, 387, 392 fff.
Herlufsholm 10, 52, 58, 67, 75,
135 f, 138, 150, 153, 159 f, 164,
183, 312 f, 366, 390.
Himlingøje 61, 82, 280, 327 fff.
Hjertebjærg 66.
Hjuleby 63.
Hjælm 55, 65, 106.
Hjælmsøllille 63, 403.
Hjørunde 181.
Hollænderskoven 190.
Holløse 359.
Holløse Mølle 312.
Holmegaard 40, 64, 390.
Holme Olstrup 63, 390.
Holsted 190, 371, 394, 400.
Holsteinborg 154, 179, 406.
Holtug 61, 80.
Hovby 62, 81, 410, 417, 419.
Hovedskov 66.
Hundevængedalen 305.
Hunstrup 63.
Hvidskov 305.
Hyllede 62.
Hylleholt 62.
Hyllested 154, 180, 399.
Hæggerup 63, 404.
Højelse 334.
Højerup 61, 80.
Højstrup 117 f, 186.
Høsten 62, 185.
Høvdingsgaard 58, 177 ff.
Ingelstrup 61.
Jenstrup 62.
Jomfruens Egede 62, 126, 367 f.
Juellinge 315.
Juellund 58.
Jungshoved 50, 65, 85, 126, 173,
184, 361.
Jydelejet 324, 326.
Jyderup 62, 410.
Jørslev 62.
Kagstrup 63, 363, 366.
Kalby 63.
Kalbyrisskoven 190.
Kalkerup 63, 224.
Kalvehave 65, 82, 89, 175, 178 f,
270 f.
Kanderød 61.
Karise 62, 82, 140, 225.
Karise Gaarde 62.
Karise Olstrup 62.
Karrebæk 155, 312, 359.
Karrebækstorp 361.
Kastelev 64.
Kastrup 10, 14, 41, 63, 94, 359.
Kejserhøjen 230.
Keldby 14 f, 17 ff, 24, 26, 59, 66,
145, 321, 420, 423.
Keldbylille 66.
Keldbymagle 57, 66.
Kindvig 57, 65.
Kishøj 225, 242.
Kissendrup 62.
Klemmenstrup 61.
Klintholm 54 f.
Klippinge 61.
Klippingebjærg 184.
Knudsby 65, 195.
Kokseby 37, 66.
Kongshøjen 25.
Kongsted 15, 18, 26, 56, 62, 81,
134, 346, 382, 390, 409 f, 412,
417.
Kongsted Borup 62.
Konradsborg 369, 378.

- Koster 66.
Kostræde 64.
Kragemark 234.
Kragevig 64.
Krumøen 323.
Krømlinge 65.
Kulerup 60.
Kvislemark 334.
Kæderup 62.
Køberup 63.
Køge 114 f, 189, 393.
Køge Landsogn 61.
Køng 54, 64, 90, 92, 94 f, 156, 263, 316.
Langbjærg 324.
Langebæk 65.
Langø 65, 323.
Leestrup 62.
Lejestofte 54.
Lekkende 65.
Lellinge 61, 82.
Lendemarke 66.
Lerbæk 66.
Lerstrup 128.
Lidemark 61, 82, 356.
Lille Aborresø 321.
Lille Damme 66.
Lille Elmue 62.
Lille Favrbj 62.
Lilleheddinge 10, 56, 61, 80.
Lilleklint 321, 324.
Lille Kors 324.
Lille Lind 43.
Lille Linde 60.
Lille Næstved 180, 356, 358.
Lille Røttinge 65.
Lille Spjellerup 62.
Lille Taarnby 61.
Lille Torøje 61.
Lille Tvede 64.
Lilliendal 37.
Limonsbakke 314.
Lindersvold 52, 58, 62, 194, 200, 202.
Liseby 66.
Liselund 321 ff.
Lov 56, 63.
Luderup 46, 63.
Lund 37, 54, 61, 117 f.
Lundby 46, 56, 64, 94, 147 ff, 176, 192, 361, 413.
Lundbygaard 46, 192.
Lundby Torp 64.
Lundegaard 353.
Lyderslev 37, 61, 80, 126.
Lysholm 382.
Lystrup 61, 410.
Magleby (Møn) 59, 66, 108, 134, 321, 405.
Magleby (Stevns) 61, 80, 184 f.
Maglefaldet 325.
Maglemølle 313.
Maglevandspladsen 324.
Mandemarke 55, 66.
Marienborg 319 f.
Marienlyst 128.
Menstrup 361.
Mern 5, 37, 44, 57, 65, 85 f, 88, 92 f, 140, 177 ff, 183 f, 191, 374.
Mogenstrup 15, 24 f, 50, 63 f, 81, 95, 190.
Mosebølle 62.
Myrup 64.
Møns Klint 125, 144 fff, 206, 321.
Naaby 56, 63, 223, 312, 360 f.
Neble 64.
Neble (Møn) 66.
Neder Vindinge 63.
Nielstrup 56, 62.
Nordfeld 126.
Ny Borre 65.
Nyord 58 ff, 66, 106.
Nyraad 387.
Nysø 91, 190 f.
Næs 63.
Næsby 63, 95, 312, 372, 373 fff, 382, 391, 400.
Næsbyholm 161, 312, 379 f, 413.
Næsgaard 318.
Næstelsø 40, 53, 56, 64, 81.
Næstved 8, 12 f, 15, 22 f, 25 f, 51, 67 fff, 79 f, 95 f, 102 ff, 110 ff, 120, 125, 132, 135 f, 138, 140, 163, 165, 172, 174, 179 ff, 190, 193, 197, 209, 220, 224, 261, 264, 268, 270, 276, 278, 311 313, 337, 344, 347 fff, 361, 363, 393, 407 f, 412 f.
Nødholm 63.
Nørre Frenderup 66.
Nørre Mern 65, 89, 92.
Nørre Smidstrup 65.
Nørre Tvede 64.
Nørre Vestud 57, 66.
Olstrup 56, 62, 95, 160.
Oreby 63.
Oremandsgaard 58.

- Ornebjerg 56, 63.
Orup 62 f, 202, 403.
Overeven 65.
Over Vindinge 56, 64.
Pebringe 62.
Pederstrup 64.
Pollerup 57, 66, 256 f.
Povlstrup 60.
Præstø 8, 26, 79 f, 85 f, 88 ff,
112 f, 158, 177 f, 190 f, 194 ff,
200, 276, 278, 353, 358, 395.
Raaby 61.
Raabylille 36 f, 66.
Raabymagle 66.
Ravnsbjærg 64.
Ravnstrup 46, 64, 95, 101, 363,
365, 397, 400.
Regerup 50, 62, 382 f.
Reinerbanken 324.
Rejnstrup 62, 361, 364, 382, 405,
410.
Rekkende 64.
Remkolde 64.
Renge 61.
Rettestrup 64, 154.
Ring 54, 63.
Ringsbjærg 61.
Risby 57, 64.
Rislev 56, 63, 95, 174, 220, 376,
387 fff.
Rode 62.
Roholte 56, 62, 81, 149, 194, 387.
Roneklint 57, 65, 86.
Rosendal 409 ff.
Rosenfelt 41.
Rydsbæk 43.
Røddinge 66.
Rønnebæk 50, 56, 95, 140, 160,
195, 391.
Rønnebæksholm 120, 182.
Rønnebæk Sibberup 64.
Rønnede 63, 81, 184, 198, 201,
366 ff.
Røstofte 65.
Særevby 57, 65, 177, 191.
Sallerup 64, 128.
Sandby 63, 95, 265, 368 fff, 376,
393.
Sandet 325.
Sandfaldet 325.
Sandvig 57, 65.
Sibberup 63.
Sigerslev 61.
Sjolte 65.
Skallerup 50, 65.
Skalsby 44, 65.
Skaverup 64.
Skelby 8, 26, 63, 95, 223, 338,
340, 359 fff, 364 ff, 375, 390,
400 f, 406.
Skibinge 44, 53, 57, 65, 85, 361.
Skoverup 62.
Skov Hastrup 380.
Skovhuse 65.
Skovmølle 44, 64.
Skov Torup 62, 410, 412, 417,
419.
Skrosbjærg 61.
Skørpinge 61, 155.
Slaglille 52.
Slimminge 60.
Slotsgavlen 324, 326.
Smerup 12, 61, 80.
Smidstrup 86, 90.
Smidstrup Hovgaarde 65.
Snertinge 56, 64.
Snesere 12, 57, 65, 81, 140, 162,
395.
Snesere Torp 57, 65.
Sommerspiret 325 f.
Sonnerup 61.
Sorø Akademi 53.
Sparresholm 40, 53, 58, 64, 175.
Spejlsby 66.
Spjellerup 12, 62, 80, 355.
Spragelse 63, 393, 396 f.
Sprove 45, 66.
Staarby 65.
Stavnstrup 41, 65.
Stavreby 65, 356.
Stege 5, 8, 28, 79, 106 f, 110 ff,
131 f, 166, 193, 242, 256 f, 278,
320 f, 407.
Stegeborg 321 f.
Stege Landsogn 59, 66, 108.
Stensby 65.
Stenstrup 64 f, 96, 180.
Stevns 42.
Store Aborresø 321.
Store Damme 66.
Store Elmue 62.
Store Favrby 62.
Store Heddinge 79 ff, 85, 112 f,
185 f, 200, 270 f, 387, 410.
Store Heddinge Landsogn 61, 81.
Storeklint 324.

- Store Lind 57, 66.
 Store Linde 62.
 Store Røttinge 57, 65.
 Store Spjellerup 62.
 Store Taarnby 61.
 Store Torøje 61.
 Strandegaard 58, 137, 194, 200.
 Strandhoved 62.
 Strø 59.
 Strøby 61, 80, 131, 134, 136, 203.
 Stubberup 61, 138.
 Stubberup (Møn) 66.
 Stuby 41, 64.
 Størlinge 65.
 Susaa 337.
 Svaneøen 323.
 Svansbjærg 61.
 Svennerup 62, 133.
 Svensmarke 66.
 Svenstrup 64.
 Svinninge 64.
 Svinø 64.
 Sværdborg 64, 94, 160.
 Sædder 61, 82.
 Sødebaldal 324.
 Søllerup 61.
 Sølperup 65.
 Sømærke 66.
 Sønder Dalby 62.
 Sønder Frenderup 66.
 Sønder Mern 65.
 Sønder Vestud 57, 66.
 Sørup 64.
 Taabelund 128.
 Taageby 65.
 Taagerup 62.
 Taageskov 40, 65.
 Taarnby 61, 82, 334 f.
 Taastrup 61.
 Taastrup (Møn) 66.
 Taleren 324.
 Tangmosegaarden 280 fff.
 Tappernøje 198.
 Teglstrup 50 f, 65.
 Tempeløen 323.
 Tessebølle 61.
 Testrup 382 f, 386, 390.
 Tingerup 62.
 Tjæreby 130.
 Tjørnehoved 64.
 Tjørnemark 57, 66.
 Tokkerup 62, 359.
 Toksværd 56, 64, 81, 175, 266.
 Tolstrup 65.
 Tolstrup (Stevns) 61.
 Tommestrup 61, 169.
 Torpe 50, 63, 66, 96, 103, 106.
 Tostenæs 66.
 Tryggevælde 195, 225 fff, 315, 331.
 Trælløse 63, 361 f, 363 fff, 371, 380, 400.
 Tubæk Mølle 195.
 Tureby 62, 82.
 Turebyholm 52, 315.
 Tybjærg 15, 20, 22 f, 26, 42, 63, 95, 338, 340, 385, 392 fff.
 Tybjærggaard 46, 58, 400, 402.
 Tybjærglille 63, 384, 393, 395 f, 399 f, 404 ff.
 Tystrup 62, 399, 410.
 Tyvelse 63, 95, 212 fff, 223, 373 fff, 380, 383.
 Tøvelde 66.
 Udby 8, 15, 21, 25 f, 57, 65, 94, 171, 173 f, 201, 203.
 Udby (Møn) 57, 66.
 Ugledige 57, 64.
 Ullemærke 66.
 Ulse 62, 81, 394.
 Ulstrup 63, 360.
 Valbygaard 315.
 Vallebo 62.
 Vallø 51, 79, 82, 205, 225, 242, 253, 327, 329 ff, 334 f.
 Valløby 61, 82, 335.
 Varpelev 22, 61, 80, 203.
 Vedskølle 61, 189.
 Vejlø 14, 64, 94, 126, 147 fff.
 Vemmedrup 60.
 Vemmetofte 51, 54, 80, 140, 360.
 Venslev 154, 176.
 Vestenbæk 65.
 Vester Egede 56, 63, 81, 127, 366 fff, 393, 409, 411.
 Vester Egesborg 44, 64, 94, 147 fff.
 Vesterskoven 31.
 Viemose 65.
 Vindbyholt 62, 194 fff.
 Vindebæk 37, 66, 193.
 Vinderup 63, 371, 373.
 Vintersbølle 65, 317.
 Vivede 62.
 Viverup 62.
 Vollerslev 43, 61, 82, 137, 249.

- Vollerup 37, 66.
Vordingborg 15, 22, 25, 79, 94,
112, 133, 136, 171, 192, 195,
197 f, 276, 278, 317, 349, 358.
371, 407, 413.
Vordingborg Kirkeskov 192.
Vordingborg Landsogn 65, 140.
Vraaby 61, 82, 327 ff.
Vrangstrup 56, 63, 95, 368 fff,
373, 393.
Vridsløsemagle 405.
Værløse 62, 366.
Ydernæs 182.
- Æbelnæs 66.
Øbjærggaard 46, 54 f.
Ødemark 61.
Øen Skovhuse 65.
Øen Smidstrup 65.
Ørslev 11, 57, 59, 65, 94, 125, 132,
171, 173.
Ørslev (v. Skælskør) 15.
Øster Egede 62, 81, 367 f, 393.
Øster Egesborg 65, 85, 94, 356,
413.
Østermark 66.
Østerskoven 31.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

	Side
Det 15. Aarhundredes Kirkekunst i Præstø Amt (R. Berg) ...	5
Bogø Bylov (August F. Schmidt)	27
Udskiftningen i Præstø Amt (Fuldmægtig i Landbrugsministeriet, Landinspektør Poul Nissen)	36
Slægten Hincheldey i Næstved (R. Nielsen)	67
Valgene til Den grundlovgivende Rigsforsamling i Præstø Amt 5. Oktober 1848 (R. Nielsen)	78
To Danekvinder (O. P. Jensen)	114
En smuk Redningsdaad (P. Christensen)	117
Hans Hansen, Ellekildegaard	119
Flora og Folketro, især i Sydsjælland og paa Møen (Havearkitekt Johannes Tholle)	121
Sagnhaverne paa Møens Klint (Havearkitekt Johannes Tholle)	144
Sognepræsterne i Vejlø-Vester Egesborg (Phillipp Borries)	147
Biskop Balles Visitatsrejser i Sydsjælland (Aage Lambert-Jensen)	171
Folkemøder i Sydsjælland (1841—54) (Rasmus Nielsen)	176
Den kongelige Gæstegaard i Vindbyholt (Chr. Heilskov)	194
Digte fra Sydsjælland (August F. Schmidt)	203
Lidt om Tyvelse Sogns Festsikke (Aksel Rønnekilde Nielsen)	212
Høst i 'Tybjerg Herred' i gamle Dage (Aksel Rønnekilde Nielsen)	220
Ole Worms Beskrivelse af Tryggvælde-Stenen (Anders Bæksted)	225
Student Søren Lintrup i Herfølge Hospital (Forst. F. Elle Jensen, Skals)	245
Da Møns Landboforenings Møde 30. Januar 1846 blev forbudt (R. Nielsen)	255
Billedsniderslægten Schrøder (R. Nielsen)	261
Middelalderlige Gilder og Lav i Præstø Amt (R. Berg)	269
Frants Olsen: Tangmosefolket (Henning Henningsen)	280
C. F. Bruun: Rejsedagbog fra Sydsjælland 1821 (Victor Hermansen)	310
Fra Haarlev-Himlingøje Præstekalds Protokol (Førstelæren Axel P. Jensen, Haarlev)	327
Tybjerg Herreds Skolehistorie indtil 1830 (Johs. C. Jessen)	337
Aar 1848 i Sydsjælland (Rasmus Nielsen)	407
Elmelundemesteren (R. Berg)	420
Navneregister (F. Vestergaard Kristensen)	427
Stednavneregister (F. Vestergaard Kristensen)	441